MUZAFFER İLHAN ERDOST

Türkiye'nin Kararan Fotoğrafları

ONUR YAYINLARI

BİRİNCİ BASKI
KASIM 2003

TÜRKİYE'NİN KARARAN FOTOĞRAFLARI

MUZAFFER İLHAN ERDOST

ONUR YAYINLARI
ANKARA 2003
BASKI: ŞAHİN MATBAASI

ISBN 975-351-020-9

İÇİ

7 İlhan'dan İlhan'a Büyüdüm, *Işık Kansu*
15 İlhan'ın Mezarı Başında
19 "Nefes Alamıyorum"
23 Halit Çelenk'le

29 On Yıl Sonra...
31 Niçin Uğur? Niye "Umut"?

51 8 Metrekare
53 F-Tipi Cezaevi Üzerine
62 Hayata Tabut İçinde Dönenler

64 "Tezkere" ve "Harita"
66 Savaşa Karşı Şairler Bildirisi
69 Suça Ortak Aranırken...
72 "Stratejik İşbirliği" ve "Kürt Devleti"

79 Demokratikleşme ve "Anadil"
85 Anadil, Konuşma Dili ve Eğitim Dili

98 Chomsky Keyfi
133 Dil ve Gen
140 Kültür ve "Kültür Savaşları"

177 "Soykırım"ın Öteki Gerçeği
177 "Soykırım" ile Amaçlananlar
186 "Soykırım Sözleşmesi" ve Zamanaşımı
193 "Soykırım"ın Jeopolitiği

202 2 Temmuz/Sivas: Faili Belli, İradesi Meçhul
202 1. Üç Bildiri
203 2. Bir Bayrak: Amerikan
212 3. Fetva ve Şeytan
215 4. Ajan ve Provokasyon
219 5. PKK Olgusu, Alevi İkilemi
223 6. "İrade-i Meçhul"
224 İnanç, Kültür ve Siyaset Kıskacında Aleviler

230 Bilimi Şeriat Süzgecinden Süzmek
235 Hasan Ali Yücel İçin

242 Laiklik, Dinin Siyasallaşması ve Şiddet
242 1. Laiklik, Laikçilik
248 2. Siyasallaşma
256 3. Bilim ve Din
262 4. Şiddet
267 5. Gladyo
273 6. Yeni Avrasya Stratejisi
277 7. Otorite ve İstikrar
280 8. Hicret
283 9. Şeytan
289 10. Cami
293 11. Fetva
296 12. Cihatçı
302 Hizbullah (İlim Grubu)

329 Bu Nice Okumaktır

348 Kuuuş Sesleri!

376 Eşek ve Kitap / Bir Tezek Fukarası

SUNUŞ YERİNE

İLHAN'DAN İLHAN'A BÜYÜDÜM

IŞIK KANSU

Adı, Zübeyde Hanım'ın savaş sonrası ağzından dökülen "Oğlum muzaffer oldu" cümlesinden çıkarılmıştı: Muzaffer. Sonra İlhan'ı ekledi üzerine. Askerlerin 12 Eylül sonrasında yanı başında döverek öldürdüğü İlhan'ı. Yok, bu ilk ölüm değildi, çocukluğunun kardeşi İlhan vardı, hastalıktan ölen, bir de fare zehirini şeker sanan Fadime... Yaşamı üzerine hiç planlar yapmadı Muzaffer İlhan Erdost. Yalnızca kurguları oldu, çocukluktan taşıdıklarıyla...

Kaynayan bulgurun buğusuyla gelirdi güz güzeli eylül, Artova'ya, yani Çiftlik'e. Dede ile büyük amcanın karşılıklı evlerini, üzerinden homurtulu kamyonların geçtiği şose ayırırdı. Safiye Abla, büyük amca Halil Çavuş'un gelini, "Hu" dese, "Gözümüz aydın" dese bir göz atımlık uzaklıktaki akrabalar duyacaklar duymasına da, çarşıdaki dükkânların, kahvelerin önü dolu, duyarlar, ayıp olur. Aile tetikte. Safiye Abla ne yapsın? Pencereye çıktı, işaret parmağını aşağı sarkıtıp oynattı. O an anlaşıldı, Gülhanım'ın bebeği, dede evinin yeni konuğu erkekti: Muzaffer. Hani Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrası Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde Hanım, "Oğlum muzaffer oldu" demiş ya, adı işte oradan geliyor.

Baba tarafından dede İbrahim Hoca'nın öyküsünün kur-

gusu Oltu'nun Ardos köyünde çatılıyor. 1915'li yıllar. Ardos'u Ruslar işgal ediyorlar. Rus askerleri İbrahim Hoca'yı köyün yetişkinleri ile birlikte esir alıyorlar... Batum'a, oradan altı ay suların donduğu Kuzey Kutbu'na yakın Novgorod'a tutsak kampına götürüyor, çöpçü olarak çalıştırıyorlar. Ekim Devrimi gerçekleşince de bir yolunu bulup kaçıyor, Moskova'ya geçiyor. Dönemin yönetimi, "Serbestsiniz" diyor, Kırım'a, oradan Batum'a, oradan Ardos'a. Kardeşi Halil Çavuş'un, bütün aileyi, ilkin Erzurum'a, Rus Erzurum tabyalarını zorlayınca, oradan da Tokat'a göçürdüğünü öğreniyor köyde kalanlardan. Artova Çiftliği'nin Bolos köyünde imamlığa başlıyor ilkin. Sonra da akrabaları ile Çiftlik merkezine yerleşiyor.

• Anne tarafından dede Asım Hoca, Yusufelili, muallim. Kızı Gülhanım'ın deyişine bakılırsa, kendine has, onurlu bir insan. Önceleri Ardos'ta öğretmenlik yapmış. Ardos'un iki beyi, bir de o iki beyin evinde her akşam kalma yükümlülüğü varmış o sıralar. "Ben" demiş, "beylere hizmet etmem", vurmuş Hamas'a gitmiş. Hamas'ı "Urus" basınca Gülhanım sırtında, Hafize kucağında Tokat'a kadar gelmişler. Havası, suyu Yusufeli'ne benziyor diye Sulusaray'da öğretmenliğe göndermişler. O zaman, Zile isyanı var. Asım Hoca'nın gönlü "Kongracı"larda. İsyancılar ise, "şereat" tarafına geçmediği için kafaya koymuşlar, Asım Hoca'yı öldürecekler. Bir hafta camide saklanmış, bakmışlar ki olacak gibi değil, eş dost sağ olsun, ailesiyle birlikte Tokat'a kaçırmışlar. İsyandan sonra yeniden döndükleri Sulusaray'ı zelzele dipten sarsınca, ilçe merkezi de Artova Çiftliği'ne alınınca, Asım Hoca'nın kızı Gülhanım ile İbrahim Hoca'nın oğlu Yusuf'un yaşam çizgileri kesişivermiş.

Asım Hoca, aylıklarını almak için Artova'ya indiğinde İbrahim Hoca'nın evinde kalıyor. Bir gün atına binerken, ayağı üzengide, soruveriyor:

"İbrahim Hoca, senin yetişkin oğlun var mı?"

"Var ya" karşılığını alınca da, "Benim de yetişkin bir kızım var, eğer evlendiremezsem kaçıracaklar" deyiveriyor.

Gülhanım ile Yusuf birbirlerini ancak gerdekte tanıyorlar.

Baba Yusuf, dede ile ticaret yapıyor, dükkânları var. Dükkânda şekerden una, camdan pırtıya dek gündelik yaşama ilişkin ne ararsan bulunuyor. Sonbaharda, harmandan sonra Muzaffer, dedesiyle köylere tahsilata gidiyor. Pılı pırtı bir şeycikler satılmışsa eğer veresiye, karşılığı bir iki teneke buğdayı filan toplamaya.

Ah o ev... Güvenin ılık sığınağı, sevinçleri, korkuları ve ölümleri ile o ev...

Kapısından çıktın mı sokağa, tam karşıda Demirci İsmail Usta'nın dükkânı. Demirci deyip geçmemeli, ramazan topu bile yapmış. İsmail Usta deyip geçmemeli, Cahit Külebi'nin anılarında yazdığı gibi, ölmüş de, teneşirde yıkarlarken canlanıvermiş. Demir gibi demirci ustası. Muzaffer bildiğinde, dükkanın kapısı da, kepenkleri de kapalı. Dükkân dükkân değil, somun, cıvata, eğri büğrü demir yığınlarıyla çocuklar dünyasının ilk keşfedilecek esrarengiz kıtası. Muzaffer ile arkadaşları durur mu, soluklarını tutarak küçük bir delikten içeri sızıyorlar. Hazine odasına giren kırk haramiler yanlarında halt etmiş. Herkes bir yere el atıyor. Günün en şanslısı Muzaffer. Bulduğu, eski, tozlu bir tabanca. Necmettin, diğerlerine göre daha bir serpilmiş. Horozlanıyor:

"Ver onu bana."

Muzaffer bu değerli ganimeti vermek istemiyor. Necmettin, bir ara dışarı çıkıp içeri bağırıyor:

"Ulan, elinizdekileri bırakın kaçın, jandarma geliyor..."

Ellerindekileri bırakıp kaçıyorlar. Ama, hınçtan olsa gerek Necmettin gördüğü yerde Muzaffer'i korkutuyor:

"Jandarma sizi arıyor bak, benden söylemesi."

Bir iki gün sonra halasının oğlu Yunus ile evlerinin önünde, şosenin kıyısında konuşurlarken bakıyorlar ki bir jandarma eve doğru geliyor. İçeri avluya kaçıyorlar ki, tutana aşk olsun. Kapıları arkasından kilitleyip fırlıyorlar yukarı. Sedirin altında alıyorlar soluğu. Bir süre sonra kapı vu-

rulmaz mı bir de güm güm. Bağırış çağırış cabası. Kulaklar kirişte. Bir süre sonra Yunus kaderine razı oluyor, pencereden kapıya göz atıyor ki, jandarma filan yok ortada. Halil Dede'nin torunu Nadide imiş kapıya vuran... Evde teknede hamur ekşimiş, dışarda fırının tavı geçmiş. Açıyorlar kapıyı. Jandarmayı soruyorlar. Doktorun evini sormuş, gitmiş jandarma. Ama jandarma korkusunun tortusu dipte.

Bayram olur, davul-zurna çalınırdı jandarma karakolunun önünde. İçi gider, ama kendisi gidemezdi. Yıllar yıllar sonra bir 7 Kasım günü kardeşi ile jandarma aracına bindirildi. Muzaffer'di adı. Karabasan can kardeşini aldı, Muzaffer'e İlhan'ı ekledi.

İlk İlhan'a da adını veren o değil miydi?

TOPUM YOKTU, NE KÖTÜ...

Şekerlemelerinin elit kâğıtlarından renkli resimler çıkardı. Doktor, mühendis, çiftçi... 147 numara daktilo idi. Kimileri zor bulunurdu, kimileri de zebil gibi. İki kardeş, kasabanın çocukları ile ahırda elit kâğıtlarıyla tek-çift oynarlardı. Az bulunanı çok kâğıda değişirlerdi. Bir elit kâğıdı verilir, beş, on, onbeş kâğıt alınırdı. Muzaffer ütülmüş, elitleri elinden gitmişti. İlhan'da "daktilo" vardı. 35 elit kâğıdıyla değiştiriliyordu. Muzaffer onu da aldı İlhan'dan. Değişti 35 elit kâğıdıyla, ütüldü. İki kardeş üzgün ayrıldılar ahırdan.

"Kardeşim mangalın başına diz çökmüş, ellerini ateşe uzatmıştı. Rengi kaçmıştı. Titriyordu. 'Nerede' diye bağırdım, 'hani topum nerede'? Kardeşim boynunu büktü, 'Hastayım ağbi' dedi, 'sonra bulurum'. 'Ne?' dedim, 'Kaybettin mi yoksa'? Düşürmüşüm cebimden, dedi. 'Şimdi bul' diye bağırdım, 'Şimdi bul.. Ben Kızılca'ya gidiyorum. Hadi kalk şimdi bul..' Hırsla bağırarak çıktım. Yaylının önüne oturmuş uzağa gidiyordum. Topum cebimde yoktu. Ne kötü."

Amcası ile gittiği Kızılca'dan apar topar döndüler birkaç gün sonra:

"... içeri girdik, kanatlı kapıyı geçtik. Avluda iri siyah bir

kazan vardı. Altında ateş yakılmıştı. Evden uğultular geliyordu, ağlıyorlardı herhalde. Bacım gelerek bana sarıldı. İlhan... İlhan... dedi, İlhan öldü... Annem, yukarda, dedi, pantolonun cebinde elit kâğıtları var."

İlhan, 5 Mayıs 1941'de elit kâğıtları ile birlikte gömüldü...

2 yaşındaki Fadime'ye pek düşkün oldu. Gezdiriyor, ne isterse yapıyordu...

1941'in 29 Ekim'i. Baba, akşam dükkândan fare zehiri getirip soba tahtasının köşesine koymuş. Küp şekerlere benziyor. Fadime kemiriyor kıyısından, bırakıyor. öğleye doğru da kusuyor. Geçti sanıyorlar. Cumhuriyet Bayramı'dır o gün:

atlar koşuyor lâ li li
cirit oynanıyor lâ li li
kardeşim ölüyor lâ li li
mezarları yan yana lâ li li
kalbim yanyana lâ li li

Atatürk'ün öldüğü günlerde başladı ilkokula. Öğretmeni Ömer Sayılgan, ders sonunda cebinden kalın bir defter çıkarır, manzum masallar okur, oyunlarla öğretirdi okuma yazmayı, harfleri, heceyi, tümceyi.

Okulun bahçesinden sonra, Rumeli muhacirlerinin balık tuttuğu Karasu'nun üzerindeki köprüyü aştınız mı, tarlalar, ardından ikinci ırmak ve köprü, sonra da mezarlık gelirdi. Mezarlığa yalnız gidemezlerdi. Yanlarında büyükler olacak ki, ikinci köprü geçilsin.

Ömer öğretmen, sesli harflerin erkek koyun, sessiz harflerin de dişi koyun olduğunu söyler, masalı çocuklarla paylaşırdı:

"Her dişi koyun, yanına bir erkek koyun alabilsin ki, ikinci köprüyü geçsin."

A en birinci, kral "erkek" koyundu. İlkin A, Ba, Ca, Ça, Da diye okudular.

Ne bilsin Muzaffer, Erzurum'da ortaokula gittiğinde "centilmen" Fransızca dersinde bu yüzden kıpkırmızı kesile-

ceğini. Öğretmen harflerin Fransızca okunmasına geçmişti. A'ya A denirdi. İkinci harfe gelince sıra, tüm sınıf "Be" demişti de, önlerden, Muzaffer'den, koskoca bir "Baaaa" sesi çıkmıştı. Arka sıralardan Erzurum'un "çoc çibar" bir çocuğu, "Kim ulan o, 'Ba' diye bağıran hayvan?" diye bağırmış, bütün sınıf gülüvermişti.

RÜYADA OKUL ÇIKTI...

Erzurum'da astsubay olan amcasının yanında kalıyordu. Okula yazdırırken, babasının işini sordular. Amcası, kaydı yapan güzel İngilizce öğretmenine "esnaf" diyemedi, "tüccar" dedi. Muzaffer artık, okulda tüccar oğlu olarak biliniyordu bilinmesine de, her öğlen amcasının eşi Hamide Abla'sının tandır ekmeğine sürdüğü pekmezi yiyordu. Bazı çocuklar, "Siz pekmezden başka bir şey bilmez misiniz?" dediği zaman, utanıyordu.

O yıl ikmale kaldı, bir yıl yitirdi. Anne tarafından dedesi, "Okutun" diye ısrar ediyor. Baba tarafından dedesi, "Niye okutacaksınız ki, okuyup dinsiz olacak" diyordu. Bir ara terzilik yaptırmak istediler hatta. Yüksük kullanacak parmağını alışması için iple bağlamışlardı da, annesi kesip atmıştı ipi.

Bir sabah uyandığında baktı ki, babası annesine bir şeyler söylüyor. Duyabildiği şu:

"Rüya gördüm, Muzaffer'i okutacağım."

Okullar açılmaya yakın, at arabasına yatağı, yorganı yüklendi, Tokat'a gittiler babasıyla. Halis Cinlioğlu'nun yönettiği Arnavut kaldırımlı, iki yanı ahşap evli Ardala Sokağı'ndaki pansiyonuna yerleşti.

Tokat Ortaokulu'nun yanındaki caminin şerefe kısmının taşları Erzincan depreminde yerinden oynamıştı. Oraya bir leylek yuva yapmış, ama yavrusuna uçmayı öğretirken aşağı düşürmüştü. Yavru leyleğin ayağı kırılınca tüm o yöredeki esnaf bir olup ayağını sararken anne leylek fır dönmüştü üstlerinde. Sarma işlemi bitince de yavrusunu alıp yuvaya çıkarmıştı. Uzayan teneffüste izlemişlerdi bu olayı baştan

sona.

Türkçe öğretmeni Kel Fikret, derse girince bu olayı yazmalarını istemişti onlardan. Manzume halinde 10-12 kıtayla anlatmıştı olayı da pek beğenmişti Kel Fikret. İlk şiiriydi bu.

Ortaokuldaki resim öğretmeni ısrarcıydı güzel sanatlar akademisine gitmesi konusunda:

"Sen bu yaz resim yap bana getir, akademiye göndereceğim."

Resim vermedi Muzaffer. Dedesi izin vermezdi çünkü.

Ortaokul üçteydi. Genellikle kapalı olan resim atölyesine düştü yolu. Yerler onlarca resim dolu, çoğunun üzerinde de "Muzaffer Erdost" imzası. Ama hiçbiri onun değil. Şaşırdı önce, sonra anladı durumu. Resim öğretmeni akademiyi kazansın diye, başkalarının güzel resimlerini de onun imzasıyla gönderirmiş İstanbul'a...

Müzikle başı dertte. Halis Cinlioğlu'nun yönettiği pansiyonda cumartesi geceleri herkes türkü çığırıyor, Muzaffer'den ses yok... Cinlioğlu üstüne düşüyor: Oğlum bir şeyler de sen söyle. I-ıh. Çok ısrar edilirse, eni konu kedi taklidi yapıp miyavlıyor...

Okuldaki durum ise feci. Müzik dersinde nota yazdırılıyor, sonra da okunuyor. Birinci sıra kızlar, ikinci ve üçüncü sıralar erkekler. Muzaffer üçüncü sırada ve arkalarda. Okuyan 10 alıyor. Birisi kötü okudu, 5 aldı. Herkes gülüyor. Muzaffer de... Sıra onda. Okudu notaları. Bütün sınıf kıkırdıyor, ama Muzaffer kendinden emin, 10 alacak... Öğretmen "Sıfır" diyor. Bütün sesleri "do" sesiyle okumuş da, ondan.

DEDE KORKUT ÜZERİNE...

Edebiyata gelince... İlkokul üçte "Han Duvarları"nı ezberlemişti. Ortaokuldayken, tatilde, Artova'da Köy Enstitülü bir öğretmen daktilo ile yazılmış bir dosya şiir bırakmıştı ona. Nâzım'ın şiirlerini. Sonra gelmiş, şiirlerin işi bittiyse istemişti.

Tokat'ta lise yoktu. Sıvas Kongresi'nin yapıldığı Sıvas Li-

sesi'ne gitti. Lisede, Mustafa Kemal Palaoğlu'nun çıkardığı duvar gazetesinde şiiri yayımlanıyor. Ertesi yıl, Ekrem Kangal, Yekta Güngör Özden ile duvar gazetesini sürdürdüklerini hayal meyal anımsıyor. Şiir yazıyor sürekli. *Varlık*'ı, *Yeditepe*'yi, *Yücel*'i izliyor. *Yücel*'de, Sıvas'ta yayımlanan *Ülke* gazetesinde şiiri çıkıyor. *Ülke*'de Kemalettin Kamu ile ilgili bir yazısı.

Edebiyat öğretmeni Bedriya'nım, öğrencilere "konferans" olarak sunmak üzere konular veriyor. Muzaffer'e de "Dede Korkut Masalları"nı. Sıvas Lisesi'nin kitaplığında, Halkevi Kütüphanesi'nde, bir iki kitaplık daha buluyor oralarda, Dede Korkut ile uzak yakın ne varsa irdeliyor, notlar çıkarıyor. Tahtaya, Dede Korkut masallarının geçtiği yörenin haritasını çizerek başlıyor konusunu sunmaya ve iki ders sürüyor söyleşisi. Bunun ilk araştırması olduğunu söylerken, o günkü sıkılganlığını da anımsıyor. Ayaklarındaki kösele ayakkabı değil, "cızlaved" lastik.

Şiire tutkusu, beden eğitimi dahil bir-iki dersten takmasına neden oluyor. Yine bir şiir tutkunu arkadaşı Yılmaz Omurtak ile birlikte Çorum Lisesi'ne, son sınıfı okumaya gidiyor.

Çorum Lisesi'nde fen bölümünde ama edebiyat derslerinde epey önde. Edebiyat öğretmeni, divan edebiyatından bir beyit yazdırıyor, "Vezni bulun" diyor. Bilen, "Sıvaslı" Muzaffer.

Burslu okumak zorunda... Ziraat Fakültesi 20, Veteriner Fakültesi 100, SBF 40 kişi alıyor o yıl burslu. SBF'ninki sınavlı. Ziraat ve Veteriner fakültelerine başvuruyor. Listesini ilk açıklayan Veteriner Fakültesi'ne giriyor, 100 lira burslu öğrenci olarak.

Fakülteyi tamamladığı yıl, ilkokulu bitirdikten sonra Kuran kursuna gönderilen kardeşi İlhan ile eşi Rana'yı alıyor yanına, Ankara'ya. İlhan'ı okutacak. *Pazar Postası*'nda ve *Son Havadis*'te gazeteciliğe başlıyor.

Yaşamı üzerine hiç planlar yapmadı Muzaffer İlhan Erdost. Yalnızca kurguları oldu, çocukluktan taşıdıklarıyla...

Cumhuriyet Dergi, 6 Ağustos 2000

İLHAN'IN MEZARI BAŞINDA

7 KASIM 2002

Ümit Sarıaslan, "İlhanilhan bir çığlıktır!" diye başlamış "İlhanilhan" yazısına.

Koğuştaki iki-üç tutuklunun kolları arasında, İlhan'ı, beni yatırdıkları ranzanın yanına getirdiklerinde, İlhan orada sağ dizi üstüne çömeldiğinde, solgun yüzü öne düştüğünde, "İlhan! İlhan!" diye seslendiğim an'ın adıdır da İlhanilhan onun için.

Sessizliğin sesini sonsuzluğun emdiği andır, İlhan'ın soluksuz kaldığı an. Saatin tiktaklarında duyumsadığımız gelip geçen bir an olarak algılansa da, geçmiş ile gelecek arasında, tek bir bedenin değil, insanlaşan insanlığın soluksuz kaldığı andır da onun için.

Şöyle dersem abartmış mı olurum: Bu çığlık, bir kardeşin kardeşe çığlığı değil, bir kardeşin insanlığa çığlığıdır. Mağarasına sürüsünü süren çobanın ıslığını uzaya elini uzatan insanın içine çektiği beşbin yıllık insanlığın çığlığı.

Ezilen bilincin, çiğnenen bilginin, parçalanan bilimin çığlığı. Özgürleşen emeğin ve erginleşen emekçinin çığlığı.

o

Okur sanır ki, Engels'in *Doğanın Diyalektiği*'ni evinde bulundurduğu için öldürüldü İlhan. Çünkü, ilkin onun için gözetim altına alınmıştı. Oysa, bir komser, bana, Sıkıyönetimden gelen doldurulmuş bir formun altında elyazısıyla yazılmış iki satırlık ek not göstermişti: "Hiç bir delil bulunmadığı takdirde, derin uygulama yapılması" diye. "Nedir derin uygulama?" diye sormuştu komser. "Nedir?" diye sormuştum ben de. "Derin uygulama, demişti, ağır işkence demektir. Ama biz Gestapo değiliz!" Ardından da eklemişti: "Evet işkence yapıyoruz, ama sırf eziyet olsun diye değil!"

"Derin uygulama", okurda bir şeyler anımsatmalı. Örneğin "derin devlet" gibi. Evet, işte o.

Doğanın Diyalektiği'ni evinde bulundurduğu için mi alındı İlhan gözaltına. Olur mu canım! Hangi mantık açıklayabilir, 1950'li yıllarda "Doğanın Diyalektiği" adlı bir kitap için verilmiş bir toplatma kararının, 1970'li yıllarda, birkaç baskısını yaptığımız *Doğanın Diyalektiği*'ni evde bulundurmuş olmanın suç işlemenin kanıtı sayılabileceğini. Ama gene de, bunun, İlhan'ı öldürmek için "iyi" tasarlanmış bir yöntem olduğunu bize duyumsattığı için vurgulanması gerekir. Çünkü Birinci Şubeye getirildiğimde, bir komserin ilk sözlerini doğru yorumlayabilirsem, bir cinayetten de suçlanabilirdik. Bir elin bizi "derin uygulama"dan kurtarmış olması olasıydı, ama ölümden değil. "Derin"deki o sesi duyar gibiyim bugün de: "Siz öldürmezseniz, biz öldürürüz!.."

Çünkü 12 Mart döneminde, Mayıs 1971'de girdiğim cezaevinden Genel Af Yasasıyla çıkacağım Temmuz 1974'e kadar, yıkılmadığımızı görenler yıkılmayacağımızı da anlamışlardı. Bu süre içinde, Sol Yayınları yayın yapamadı, ama ne yayın yapma inancı eksildi, ne gücü azaldı, ne direnci kırılabildi.

Solunu sağını öğrenmiş olsa da, sol'u da sağ'ı da bilmesi olanaksız, "yayın"ı duymuş olsa da elini kitaba sürmemiş erlerin, bizi aracın içersinde döverken "sol yayın ha!" diye Metro Golden Mayer'in "arslan"ı gibi "kükremelerinden" de çıkarsanabileceği gibi, yalnızca, Engels'in tek bir kitabı değildi İlhan'ın öldürülmesinin nedeni. Bir bütün olarak "sol" yayınlardı, bilimsel sosyalizmin ve tarihsel/diyalektik materyalizmin tüm klasikleriydi. Ülkede yayınlanan bütün sosyalist yayınlar "adına" simgesel bir öldürümdür İlhan'ın öldürülmesi.

o

Nazım, "kırılmış bir dal gibi gelir içerdeki insana" diyor, "küçük şey deme" diyor. Böyle gönülden yana içerde de hiç bir zaman kırılmadı dalımız; ama İlhan, cezaevine görüşe geldiğinde, bizim binbir çaba ile yayınladığımız, adeta yayınevinde ikinci kez çevrilmiş olan *Kapital* çevirisinin başka bir yayınevi tarafından yayınlandığı "muştu"sunu verdiğinde, gövdeme sürtünen hızarın sesini duyumsayacaktım. Yalnız *Kapital*'in mi? Yalnızca 12 Mart döneminde mi? Değil kuşkusuz. Ama hiç biri içimizi karartamadı. İçimizdeki ateşi karartamayanlar, bizi karartmanın yollarını arayanlar, ülkeyi karartacak olanlardı. Bizi karartamadılar ama, söndürüldü ülkenin ışıkları birer birer; ülke böyle böyle karanlığa girdi, karanlığa gömülüyor.

Öldürümü kendi üstünden bir erin üstüne yıkmayı yeğleyen Sıkıyönetim Komutanlığının bildirisinde öne sürüldüğü gibi, öfkelenen bir erin dipçik darbesiyle değil, bizim anamızı ağlatmaları için emir alan dört erin copları, yumrukları, tekmeleri altında öldürüldü İlhan. CIA tipi bir cinayet. Gladyo tipi bir katliam.

Bunun içindir ki, İlhanilhan yalnızca bir çığlık değil, öldürülmek isteneni yaşatarak, öldürümü öldürmek kavgası bu.

o

Çünkü, faşizmin cangılında yaşanan bir dönemdir sözkonusu olan. "Devlet"in devleştiği, gücünü işkence odalarında, "kontrgerilla" hücrelerinde, darağaçlarında gösterdiği dönemdir. Kaidesinde, Deniz'in, Yusuf'un, Hüseyin'in idam edildikleri darağacı, özsel içeriğinde aklın köleleştirilmesi, yani ülkenin geleceğinin karartılması gizlidir.

2 Temmuz Sivas kıyını üzerine yazdığım son yazımın başlığı: "Faili belli, iradesi meçhul" idi. İlhan'ı öldürünlerin faili belli, dolayısıyla "faili meçhul" değil, ama öldürten irade bugün de meçhul. Yalnızca İlhan'ı öldürten irade değil, öldürtenler de meçhul. Meçhul olarak kaldıkça, failler sorgulanacak. Bugün biz sorguluyoruz, yarın tüm insanlık sorgulayacak.

Edebiyat ve Eleştiri,
Sayı: 65, Ocak-Şubat 2003

17 Aralık 1980 günlü *Cumhuriyet*'te yayınlanması için bir ilan vermiştim. Üstte, kardeşim İlhan'ın bir fotoğrafı ve altında alt yazısı: "İlhan Erdost / 17 Aralık 1944'te Artova'da doğdu / 7 Kasım 1980'de Mamak Askeri Cezaevinde dövülerek öldürüldü / Ailesi".

Ne var ki, 17 Aralık'ta *Cumhuriyet*'te ilan yayınlanmadı. Ama sabahın erken saatinde Oktay Kurtböke telefon etti. *Cumhuriyet*'in genel yayın yönetmeniydi. Gazete çalışanlarının, kaygılanarak ilanı gece baskıdan çıkardıklarını anlattı.

Kurtböke, ilan nedeniyle gazetenin kapatılması kaygısını taşıyordu, ben de bu kaygıyı paylaşıyordum. Sitemleştikten sonra, "Mamak Askeri Cezaevinde" ibaresinin çıkarılarak ilanın yayınlanmasını kararlaştırdık. Kısa anlatımıyla, ilan, "Artova'da doğdu / Ankara'da dövülerek öldürüldü" olarak yayınlanacaktı.

Ama ertesi gün, 18 Aralık 1980'de, ilanımız, "Artova'da

doğdu, Ankara'da öldü" diye yayınlandı. Fırtınaya tutulmuş gibiydim.

İlhan'ın öldürülüşünü, Sıkıyönetim Komutanlığı, dört gün sonra, tam da 10 Kasım günü açıklamıştı. 11 Kasım 1980 günlü *Cumhuriyet*'te, 1. sayfadan altı sütuna, Komutanlığın açıklamasına koşut olarak, "Başına vurulan, yayıncı İlhan Erdost öldü" başlığıyla yayınlanmış, o gün de gazete kapatılmıştı. Öldürülüşünden 40 gün sonra ise, "ailesi"nin verdiği ilanda, "öldü"ğü yazılıyordu. Acı bir mektup yazdığımı anımsıyorum. Ertesi gün ilan yeniden yayınlandı. "Artova'da doğdu, Ankara'da öldürüldü" altyazısıyla.

Ne Kurtböke'ye kızacak, ne de *Cumhuriyet*'e küsecek günlerdi. Örneği de yaşanmıştı. *Cumhuriyet*'in Ankara temsilcisi Yalçın Doğan'a üst rütbeli bir subay telefon etmiş, "Dün 'öldü' diye, bugün 'öldürüldü' diye yazdınız, bakalım yarın ne yazacaksınız!" demiş, bir bakıma gazeteyi "sorgulamış"tı.

İlhan'ın 17 Aralık'ta (1944) doğduğunu da, öldürülmeden bir ya da iki gün önce öğrenmiştim. İlhan da, doğum gününün 17 Aralık olduğunu yeni öğrenmişti. Ablamlarda saklanan Kuran'ın ilk sayfasına, babamın elyazısıyla yazdığı, kendi doğum gününü okumuş, bana da Emniyet ile Sıkıyönetim Askeri Savcılığı arasındaki gidiş gelişler sırasında söylemişti. Üç gün boyunca, bizi, Emniyet Sarayından Sıkıyönetim Komutanlığının bulunduğu 28. Tümenin giriş nizamiyesine getirdikleri, akşam geri Emniyet Sarayına götürdükleri sırada. "17 Aralıkta da senin doğum gününü kutlarız!" demiş, gülüşmüştük. Ama kutlayamadık. Çünkü 7 Kasım günü, Sıkıyönetim Askeri Savcılığı tarafından gözaltına alınacak ve Mamak'ta 1 Nolu Askeri Cezaevinden C-Bloka götürülmek için, "özel" olarak istenen reo aracına bindirilirken, araba içersinde, arabadan indirildikten sonra, C-Blok F-Koğuşunun telörgüyle çevrili avlusunda dört ere dövdürülecektik. İlhan, araç içinde, araçtan indirildikten sonra, koğuşun avlusunda yüzükoyun yere kapaklanmış, tekmelenerek kalkmaya zorlanmış, yeniden dövülmüştük. Koğuşa alındık-

tan birkaç dakika sonra İlhan soluksuz kalacaktı. Son sözleri, "Nefes alamıyorum..." olmuştu.

Bir assubay ve dört er hakkında açılan davanın ilk duruşmasında, İlhan'ın dövülerek öldürüldüğünü anlattığım ve tutanaktan aktarılan pasajlar *Cumhuriyet*'te yayınlandığı zaman, okur, Sıkıyönetim Komutanlığının açıkladığı gibi, İlhan'ın, bir erin tek bir dipçik darbesiyle değil, bir saate yakın dört er tarafından dövülerek öldürüldüğünü öğrenecekti. İlhan'ın öldürülüşünü anlattığım "Canıma can olan kardeşim İlhan Erdost" başlıklı yazım, İngilizce, Fransızca ve Almancaya çevrilmiş, Yunanistan dahil hemen bütün Avrupa ülkeleri gazetelerinde (çoğunda büyük bir sayfa) ve ABD basınında (özellikle de *New York Times*'ta) yayınlanmıştı. *Cumhuriyet* okuru, İlhan'ın dövülerek öldürüldüğünü, yedi yıl sürecek olan yargılama sürecinde yayınlanan her duruşma haberinde, her 7 Kasımda gerçekleştirdiğimiz anma toplantılarının özet haberlerinde, İlhan'la ilgili tüm yazı ve şiirlerin toplandığı *İlhan İlhan* kitabında okudu, biliyor.

Doğal ki, okurun bildiklerini yinelemek için yazmadım bunları.

Sevgili dostum, kardeşim Arif Damar, *Cumhuriyet*'te (4 Eylül 2003), *Edebiyat ve Eleştiri*'de yayınlanan, benim "İki Temmuz / Semah Tanıları"nı "Ayın şiiri" olarak yayınladı. "Portre"min altında da, kardeşim İlhan Erdost'un "dövülerek öldürüldüğü(nün) *öne sürüldüğü*" yazılmış. Belli ki, bir ansiklopediden olduğu gibi aktarılmış. İlk telefonlar, ilkin "öne sürülen" sözleri üzerinde yoğunlaştı. Tanıdık-tanımadık birçok dostun sorusuyla karşılaştım.

Bugün de, akşam üstü, kitabevinden çıkmaya hazırlanırken, Suları odama geldi. Adını bilmediği bir okurun, kitap alırken, "Muzaffer ağbeyin güzel bir şiirini okuduk *Cumhuriyet*'te. Ama İlhan ağbeyin dövülerek öldürüldüğünün "öne sürüldüğü" biçiminde yazılması bizi üzdü. Bir açıklama da yapılmadı. Açıklama yapmayacak mısınız yoksa!" dediğini aktardı. Açıklama yapmamız gerektiğini vurgulayan dördüncü kişiydi bu. Bugünkü Cumhuriyetin 80 yılı ekinde de "10

Kasım 1980. Gözaltına alınan yazar ve yayıncı İlhan Erdost, Mamak Askeri Cezaevinde öldü." diye yazılıyordu. Özellikle de, "Cavit Orhan Tütengil öldürüldü", "Nihat Erim öldürüldü", "Kemal Türkler öldürüldü" diye yazılan bu Ek'te. Bu nedenlerle yazdım bu notları.

Bitirirken ekleyeyim: Arif Damar'ın "İki Temmuz / Semah Tanı'ları"nı ayın şiiri seçerek *Cumhuriyet*'te yayınlaması gönendirdi beni. Çünkü, *Edebiyat ve Eleştiri*'de yayınlandığı zaman, bunu dergi okurları da "görmedi". Hatta *Cumhuriyet*'te dergilerin tanıtıldığı yazıda, *Edebiyat ve Eleştiri*'nin aynı sayısında yayınlanan Sivas kıyını ile (dolaylı olarak) ilgili yazıdan söz edildi de, bu kıyının farklı yorumunun yapıldığı ve mahkum edilmiş olan *Üç Sivas* kitabının yazarının Sivas kıyınını, çağdaş bir yaklaşımla, insancıl ve evrensel boyutta sorgulayan "Semah Tanı'ları" görmezlikten gelindi.

Arif Damar'ın, "Göğsümü kanatan hançeri okşuyorum" dizesiyle başlayan ve semah dönenlerin, izleyen ve görenlerin dizelerinin, "kendini kolayca ele veren dizeler olmadığını" saptamış olmasının da benim açımdan ayrı bir değeri olduğunu belirtmek isterim.

10 Eylül 2003, Ankara / ev

HALİT ÇELENK'LE

(1)

George Orwell'in *Bindokuzyüzseksendört*'ü, 1950'li yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı klasikleri arasında yayınlandığı zaman, 1984 yılı, bize çok uzaktı. Şimdi ise, 1984'ü geride bırakalı nice yıl oldu.

Anımsayalım: Orwell, bu kitabında, sistem olarak komünizmi, metalik ya da manyetik bir diktatörle özdeşler. Bu manyetik diktatör, sizi hemen her yere yerleştirilmiş bir ekrandan gözetleyen "Ağabey"dir. Gözetleyen, gözetlediği yerde sorgulayan, hemen orada yargılayan bir "ağabey".

Sosyalizmin toplumsal yaşama bu sanal uyarlanışını simgesel olarak karikatürleştiren ve herkesi her yerde, yatak odamızda, tuvaletimizde de gözetleyen "Ağabey"in prototipiyle Türkiye'nin tanıştığı dönemde tanışacaktı Ankara Halit Çelenk'le; Türkiye, bu yıllarda, yani faşizmin devrimci devinimimizin daha çiçek açmamış çiçeklerini ezmeye hazırlandığı bu ortamda tanıyacaktı Halit Çelenk'i.

Anımsatalım: Bu prototip "ağabey", nam-ı diğer "Zehir Hafiye"ydi. İçişleri Bakanı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünden "solcuların nefes alışlarını dinlediklerini" övünerek söylerken, bir bakıma, Orwell'in "Ağabey"inin giz'ini açığa vuracaktı.

Çünkü, Orwell'in "Ağabey" ile imlediği bu manyetik ya da metalik diktatör, tüm ürkünçlüğüyle komünizmi ve komünistleri simgeliyor, et ve kemik Zehir Hafiye ise, komünistleri dinliyordu. Tarihin ironisi de buradaydı.

Halit Çelenk'i tanıtabilmek için, onunla tanıştığımız, onu tanıdığımız dönemi, kalın çizgileriyle de olsa anımsatmak zorunluluğu duyduğum için belirtiyorum bunları.

Çünkü, uçan U-2'lerin, yürüyen U-2'lerin (Barış Gönüllülerinin) yerini, 1984'lere gelmeden, günlük konuşmalarımızı olduğu kadar, telefonumuzu, faksımızı dinleyen "Büyük Kulak", gazetemizi ya da mektubumuzu bizimle birlikte okuyan "Büyük Göz" alacaktı.

"Vekaleten" de olsa oturtulduğu Çankaya'daki salıncağından 12 Eylülde indirilen Çağlayangil'in sözleriyle, Ağabey, bizim içimizdeki biz olmuştu. Şöyle de denebilirdi: Biz, bizi dinlemiş, biz bizi gözetlemiştik. Sormuş, sorgulamış, yargılamıştık. Keban Barajının elektiriğini akıtmıştık gövdemize. 6. Filonun iki askerini İstanbul Boğazının sığ sularına iteleyenleri filistin askısına asmış, uzayan kollarını, Procrust'un demir yatağına yatırıp kesmiştik.

Spartaküs filminin son sahnelerini, gözün seçemeyeceği kadar ufka uzanan çarmıha gerili köleleri anımsayalım. Eskiden olduğu gibi kentin bulvarlarında assaydık 12 Martın ve 12 Eylülün astığı gençleri, yeni Türkiye Büyük Millet Meclisinden Ulusal Kurtuluş Savaşının Büyük Millet Meclisine değin sıralanan her elektrik direğinde bir genci asılmış bulurdunuz. Militaristleştirilmiş faşizmin üniforma giydirilmiş yasaları, yığınların bağrında tutuşan devrim ateşini söndürmeye yetmeyecekti. Ağabey'in "vatan kurtarıcıları", saymakla bitmez bilim adamını, politikacısını, sendikacısını, gazetecisini, öğrenciyi, sanatçıyı, yazarı, yayıncıyı, öğretmeni,

işçiyi, yasal görevini yapıyorsa yargıcını, savcısını, komserini birbiri ardına pusuya düşürecek, hemen her evden akan kan, ülkeyi boydan boya yakan ağıt olacaktı.

Başkomutan, tarih yazılmaz, yapılır der. Yaptığımız şanlı tarihimiz vardı, kirli bir tarihimiz de oldu. Kanlı pazar gibi, kanlı 1 Mayıs gibi, 12 Mart, 12 Eylül gibi. Bizim yaptığımız bir tarih değil, bize yaptırtılan bir tarihti bu. Giz içinde bir tarihti ya da binlerce giz'in tarihiydi. Bu gizli tarihin karşısında, karşı cephede, gecenin yıldızından şafak vaktinin ağartısıyla aydınlanan bir başka tarih de vardı: emeğin ve emekçilerin tarihi.

Namluların üstüne çevrildiği bu yabanıl cangılda, kalem tutmuş, kitap çatmış, tırpan sallamış, çekiç vurmuş olanların, insanı, kanın karanlığından insanlığın aydınlığına çıkaracak olan sosyalizmin cephesi vardı. Bir yanımız işkencede, bir yanımız sorguda, bir yanımız ip altında olsa da, ideolojik partisiyle, devrimci sendikasıyla, dev dernekleriyle, bilimsel yayınlarıyla emeğin cephesi, baskıyı göğüsleye göğüsleye, siyasal ve toplumsal alanı kucaklamaya başlamıştı.

Bu cephe içinde, gözaltına alınanların, işkence görenlerin, tutuklananların, yargılananların, mahkum olanların yargısal alanda da cephesi oluşacaktı. Bu cephe, yürüyüşte vurulan öğrencilerin, işkencede burulan gençlerin, falakaya yatırılmış grevci işçilerin, yargılanan yayınların, yazarların, çevirmenlerin, yayıncıların savunulduğu yargısal bir cephesiydi emeğin. Kimi zaman birkaç savunman omuzladı bu cepheyi, kimi zaman bir grup savunmanın ellerinde güçlendi bu cephe. Bilinçli ellerde kurumsallaştı. Kurumsallaşan bu yargısal cephenin ilk, önde gelen adı, bu cepheyi azalmayan ama artan bir kararlılıkla sonuna değin sürdüren, tartışmasız Halit Çelenk oldu.

"Cephe" sözcüğü bazı askeri kavramları da çağrıştırıyor:

İşçi sınıfının savaşımının taktik ve stratejisini, askeri taktik ve stratejiye uyarlayarak geliştirmiş olmasından dolayı, Engels'in işçi sınıfının "general"i olarak ünlenmesine koşut bir benzetmeyle, biz de, emeğin ve sosyalizmin yargılan-

dığı yargısal cepheye diyalektik ve tarihsel materyalizmi uyarladığı bilgi ve bilincinden dolayı, (kuşkusuz, 12 Martın ve 12 Eylülün değil, Kurtuluş Savaşımızın onurlu komutanlarını anıştıran bir bakışla), yargısal/savunman cephemizin "general"i olarak da ünleyebiliriz Halit Çelenk'i.

Devrimci devinimimizin her alanında, partisinde, sendikasında, basınında, yayınında, yargısında, savunman olarak savunma kürsüsünde, savunduğu değerlerin sanığı olarak sanık sandalyesinde, saldırıya uğradığı cezaevleri koridorlarında, görüş yerinde, gönlü ile hücreye/taşa gömülenlerle, yüreği ile ip altında gülenlerle, nerede dursa orada, devrimci kavgamızın önde dalgalanan onurlu bayrağı oldu Halit Çelenk.

Burada, Marx'ın, "**Büyük toplumsal devrimler kadın mayası olmadan gerçekleşemez**!" özlü sözünü anımsamamak olanaklı mı? Yani, bilinci ve bilgisiyle, sevgisi, tutkusu ve özverisiyle onu bütünleyen, tüm varlığıyla bu devrim hamurunun mayası olan, Halit Çelenk ışığına ışık olan ve bizi ışıtan Şekibe Çelenk'i, burada, sevgiyle kucaklamamak olanaklı mı?

(2)

Benim açımdan ise, İlhan'ın yaşıyla özdeşleyeyim, 36 yıllık birliktelik şöyle özetlenebilir:

Ben, bu savaşımda, eski Yunan tiyatrosuna benzer bir yayın/yaşam sahnesinin oyuncusu olmayı seçtim. Halit Çelenk ise, *ex machine*, yani sahneye yukardan/gökten inen kurtarıcı/tanrıydı.

Ardarda toplanan kitaplar, birbiri ardına sıralanan davalar, yargılanan yazılar, gözaltılar, tutukluluklar, cezaevleri, tecritler, nezarethaneler, basılan, mühürlenen kitap depoları, depolarda yakılan kitaplar, yakılan İlhan — Anafartalar Adliyesinin izbe koridorlarından Mamak Askeri Cezaevinin konuşlandığı Hüseyin Gazi Dağının karlı tepesine, Basın Savcılığından Sıkıyönetim Savcılığına, Çevre Sokakta Devlet

Güvenlik Mahkemesinin merdivenlerine değin, umudun tükendiği, her şeyin düğümlendiği, gericiliğin yaşamı yangın yerine çevirdiği bu sahneye, otuzaltı yıl hemen her gün, fiziksel ya da zihinsel, duygusal ya da gönülsel yukardan (gökten) inen kurtarıcı oldu Halit Çelenk.

Nice pusunun çaprazında, nice tahliyenin ardında, nice beraat kararının dosyalarda unutulmuş sayfalarında, bir itiraz dilekçesinde, bir duruşmada, bir savunmada, bir panelde, bir yazıda, ama her kalkışta, her vuruşta, bir taş, bir taş, bir taş daha kaldırarak, 141-142 duvarını, faşizmin üç çeyrek yüzyıla yaklaşan duvarını bitiren öndeki adam da Halit Çelenk oldu. Kuşkusuz tek başına değil. Kimi zaman da tek başına.

141-142, *de facto* bitmiş, kağıtta metni kalmıştı. "Ağabey"in kendisine çizdiği rotada seyreden Özal, kucağında bulduğu bu mevtayı, faşizmin mezarlığına defnetmek zorunda kaldığı zaman, bu maddelerin kaldırılmasının onurunu kendi hanelerine kaydedenler, Çelenk'i anımsamayacak, anımsanmasına da içten içe engel olacaklardı.

(3)

Bana ayrılan üç dakikayı birkaç kez doldurduğumun bilincindeyim. Ama son'dan, ya da son'un başlangıcından bir anımla -—daha önce okunmuş ve yayınlanmış bir anımla- bitirmek istiyorum— okumakta zorlanırsam bağışlayın.

Şöyle:

Yaralanmış-berelenmiş, ama yürüyebilen bir gövdeyi getirdi erler, bir telörgünün önüne koydular. Kararmış, morarmış bir "tomruk" da denebilirdi. Kımıltısız kaldı "tomruk" konduğu yerde.

Parmakla sayalım: 7 Kasım 1980 cuma. 8 Kasım cumartesi; 9 pazar; 10 pazartesi. 11 Kasım salı.

Demek ki salıydı, ikindi üzeriydi. Kımıltısız duran "tomruk"un üstünde Hüseyin Gazi Dağının bulutu, karşısında ise saatine bakan bir adam vardı. "Tomruk" o adama ulaşacak, o

adamın sesiyle buluşacaktı.

Kımıldamak istedi "tomruk", kımıldayamadı. Kaldırmak istedi elini, kaldıramadı. Çok değil, sekiz-dokuz adım ötesine sesini ulaştıramadı.

Tanır gibi oldu "tomruk"u, "tomruk"un karşısında duran adam. Bakışını yoğalttı, bir adım, bir adım daha yaklaştı. Baktı o. Karşı karşıya geldiler telörgünün iki yanında..

Tomruğun sesi, ona, "Ağbey" diyordu, "Kaldırıldı mı?" diye sordu.

Sorular soruları kovalarken aldı yanıtını. "Yarın" diye bir ses konuverdi telörgüye, düşüverdi içindeki ateşe. O zaman "Orada olmak istiyorum!" dedi "tomruk".

İki ses ayrıldı birbirinden.

Tomruğu üç er getirdi, yatırdıkları yatağın yanına koydular. Bir şeyler getirdi koğuştakiler, tabakta kaldı. Cezaevine geldikleri akşam gibiydi, hava gene kararmıştı. "Eşyalarını al" dediler. Eşyalarını aldı. İlhan'ın çantasını da. 28. Tümenin nizamiyesinde, "Amca" dedi, "ikimiz gittik, yalnız geldim!".

"Yarın" oldu. Sabah oldu. Buldu İlhan'ı. Morgda. Teneşirde yıkıyordu imam. Onu kucakladı. Hacı Bayram'a getirdi. Kucakladı toprağa yatırdı. Hafifçe sağına.

İlhan'ı bulabilmiş, onu toprağa yatırabilmişti. Çünkü, "Orada olmak istiyorum!" sesinden ayrılan adam, bu sesi almış, Askeri Savcılığa götürmüştü. Götürmüş, ve o gece bırakılmamı sağlamıştı. O adam, Halit Çelenk'ti.

15 Aralık 2002, Ankara
Edebiyat ve Eleştiri,
Sayı: 65, Ocak-Şubat 2003

ON YIL SONRA...

Uğur ölmedi, öldürüldü. Bu, değiştirilemez, dönüştürülemez bir gerçek.

Ölümü, ülkeyi ayağa kaldırmıştı. Çünkü öldürülen kendisiydi ülkenin, halkın kendisiydi. Uğur'un bedeniyle birlikte parçalanan, yığınların düşünceleriydi, kanılarıydı, özlemleriydi göğe savrulan ve ayaklar altında çiğnenen. Uğur'un kimliğinde birleşmiş, bütünleşmiş, kenetlenmişlerdi. Akan bir ırmak değil, taşan bir seldiler.

Halk bu, Anadolu halkı. Acılarla kavrulmuş, ağıtlarla avunmuştur. Onun içinde korlaşmış akışan bir alevdir sürekli yanan. Duyar da, tam açıklayamaz. Sezer de sezdiğiyle kalır. Bilir ama anlatamaz. Ama onun istencini halkın bilicileri dile getirir. Ancak onlar tarih bilir, strateji bilir, oyunu görür, hileyi sezer, her şeyi bilir onlar. Halkın istenci, onların bilincinde biçimlenir. Akışan, sezişen şey onların dilinde bilinçlenir. Aydınlanır öldürümler. Öldürülenler gülemez do-

ğal ki, ama bizi gülümsetirler.

Bir simge olarak da, Uğur dendiği zaman, içimdeki kasırga beni savuruyor. Uğur'un bedeni gibi dağılıyor bilincim, bilgim, tarihim, coğrafyam, elimi uzattığım ekmeğim. Çünkü, halk birleşti, bütünleşti öldürümün karşısında. Biz ayrıldık, ayırdık, dağıttık ve yitirdik öldüren eli ve öldürten iradeyi. Uğur'u öldüren ve öldürten iradeyi güldürüyoruz şimdi.

On yıl sonra, onuncu kez ve bu kez biz öldürdüğümüz için.

Uğur'u öldürten irade, bugün Uğur'un yarım kalan gövdesini, Pax-Am'ın ortadoğuya çevirdiği namlusuna sürüyor. Adı "*umut*" olan sahnede, bir medyumu oynuyoruz, ve biz, kendimiz, Uğur'u bir kez daha kucaklıyor, sürüyoruz namlusuna Pax-Am'ın.

Cumhuriyet, "Uğur Mumcu Özel Eki",
24 Ocak 2003

NİÇİN UĞUR?
NİYE "UMUT"?
BU KEZ GÜLÜMSEMEZ, KATILA KATILA GÜLERDİ!...

Uğur Mumcu için zamanın sustuğu dakikalarda, susturulduğu sokaktaydık. Dönerken, Seyhan, olay yerine önce gelmiş bir polisin yeni gelen polise, "Din aleyhine yazan biriymiş!" dediğini aktarmıştı bize.

Anımsatalım: *Turkish daily news* (28 Ocak 1993), Uğur'un cenaze töreninde atılan sloganlardan, "*Turkey won't be a second Iran*"ı, yani "Türkiye, ikinci bir İran olmayacak" sloganını manşete çıkarmıştı.

İngiliz Reuter Ajansı, Uğur'un Maltepe Camisinden Cebeci Mezarlığına uğurlanışını, "Ortadoğu'da aşırı islamcı akımlara karşı bugüne dek düzenlenen en büyük protesto yürüyüşü" olarak duyurmuştu. (*Cumhuriyet*, 28 Ocak 1993.)

İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, "cinayetin dış bağlantılı olduğunu" söylerken (*Tercüman*, 27 Ocak 1993) ya da "cinayette yabancı parmağı var" derken (*Türkiye*, 27 Ocak 1993), "bir el" İran'ı gösteriyordu. MİT ise, CIA ve MOSSAD'dan yardım

istemiş (*Cumhuriyet*, 26 Ocak 1993) ve "CIA devreye girmiş"ti (*Hürriyet*, 27 Ocak 1993).

Karşıtı görüşler de vardı: İstihbarat Dairesi eski başkanı Mustafa Yiğit, "CIA ve MOSSAD'dan bilgi alınmasının yanlış olduğunu" söyleyecekti. (Bkz: Erdost, *Pandora'nın Bir Başka Kutusu*, 2000, s. 167.) Bir başka aykırı ses ise Erbakan'dan gelecekti: "Suikastın ardında CIA'yı arayın!" (*Milli Gazete*, 28 Şubat 1993.) İran Büyükelçisi de, Mumcu'nun öldürülmesini "Siyonizm ve ABD entrikası" olarak niteleyecekti. (*Cumhuriyet*, 30 Ocak 1993.)

Dahası var:

Um:ag Başkanı Güldal Mumcu'nun açıklamasından öğrendiğimize göre, Mumcu soruşturmasını savsaklayan Devlet Güvenlik Mahkemesi askeri savcısına Adalet Bakanlığı tarafından verilen disiplin cezası uygulanmamış, Askeri İdari Mahkeme, cezanın uygulanmamasının nedenini, "devlet sırrı" olduğunu ileri sürerek açıklamamıştı. (*Cumhuriyet* Uğur Mumcu Özel Eki, s. 3, 24 Ocak 2003.)

Ama, bununla, "devlet", Mumcu'nun öldürülmesinin de "devlet sırrı" olduğunu, dolaylı da olsa açıklamış oluyordu.

Ne var ki, Uğur'un öldürülmesinin hemen ardından, Başbakan Demirel, "Devlet kimin ne yaptığını biliyor," diyecek ve ekleyecekti: "Devlet hiçbir şeyi gizlemez. Örtbas etmez." (*Cumhuriyet*, 28 Ocak 1993.)

"Devlet sırrı"nın sırrını ise, soruşturmayla ilgili haberlerin *Cumhuriyet*'teki başlıklarından çıkarmak olanaklıydı. Şöyle:

26 Ocak 1993: Polis ipucu arıyor (*Cumhuriyet*). Çok önemli ipucu (*Hürriyet*). Suikastlar çözülüyor (*Milliyet*).

28 Ocak 1993: Başbakan Demirel: "Önemli ipuçları ele geçirdik". DGM Başsavcısı Demiral: "Avunmayın, henüz ipucu yok".

29 Ocak 1993: Özal'dan MİT eleştirisi: İran tehlikesi abartılıyor.

29 Ocak 1993: Sezgin: Olayın bugün ya da yarın sonuca kavuşturulacağı ümidindeyim.

30 Ocak 1993: Demirel: Delil olacak ipuçları var. Şimdi çok önemli ipuçları elde ettik.

1 Şubat 1993: Demirel: Cinayette ipucu yok.

2 Şubat 1993: Mumcu soruşturması kilitlendi.

5 Şubat 1993: Sezgin: Uğur Mumcu olayı ile ilgili elimizde somut bulgular var. Katiller İran'da eğitildi.

7 Şubat 1993: Sezgin: Cinayetin çözülmemesi için elinizden geleni yapıyorsunuz, yazınca ipuçları elden gidiyor.

8 Şubat 1993: Soruşturma skandalı. İçişleri Bakanı Sezgin'in "İran'da illegal örgüt" dediği MOD, Şah'ın İran Savunma Bakanlığı çıktı.

9 Şubat 1993: İstanbul DGM Başsavcısı: Soruşturma laçka.

10 Şubat 1993: RP Grup Başkanvekili Şevket Kazan, Mumcu cinayetini, CIA desteğinde İsrail ajanlarının işlediğini, böyle bir belgenin MİT kayıtlarında bulunduğunu öne sürdü. Başbakan Demirel: Öyle bir şey yok. Erbakan: Belgeyi MİT sızdırdı (11 Şubat).

10 Şubat 1993: Sezgin: Mumcu cinayetinde bazı bağlantılar saptandı. Faillerin en kısa sürede ortaya çıkarılacağına inanmaktayım.

13 Şubat 1993: Demirel: Devletin cinayet işleyen bir teşkilatı yoktur. Türkiye'de kontrgerilla yok.

16 Şubat 1993: Mumcu suikastında önemli ipuçları. Aranan militanlar: Kod adı Selim, kod adı Ali.

18 Şubat 1993: Mumcu soruşturması: Sorguda sonuç yok.

19 Şubat 1993: Deliller ayaklar altında. Kanıtlar süpürülüyor.

22 Şubat 1993: Mumcu soruşturması: Görgü tanıkları hala dinlenmedi. (*Milliyet.*)

23 Şubat 1993: Demirel: Mumcu cinayeti çözüldü. Mumcu olayında meçhul taraf kalmadı. İpuçları eldedir.

24 Şubat 1993: Demirel: Ben elimizde bazı delillerin ve ipuçlarının olduğunu söyledim. Bununla bir kararlılığı vurgulamak istedim. Türkiye'de hiç bir cinayet sonuçsuz kalma-

yacak. Hepsinin faili yakalanacak.

25 Şubat 1993: DGM Başsavcısı Demiral: İpucu var, insan yok.

24 Mayıs 1993: Mumcu cinayeti: İçişleri Bakanı Sezgin, İslami Hareket Örgütü'nün İran bağlantısına yeni bir boyut getirdi. Aracı, İran Kültür Merkezi.

23 Haziran 1993: Mumcu suikastı faili olarak gösterilen İslami Hareket Örgütü üyelerinin itirafı: Aracı İran Başkonsolosu.

18 Eylül 1994: Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş (emekli olduktan sonra): "Uğur Mumcu'yu çok severdim. Onun ölümü benim için gerçekten onarılmaz bir yaradır. Ama katilleri neden bulunamıyor, o konuya hiç girmek istemiyorum."

24 Aralık 1994: Demirel (Cumhurbaşkanı): Uğur Mumcu gibi bir kişiyi niye devlet ortadan kaldırsın? Uğur Mumcu, devletin şikayetçi olduğu bir adam değildi ki. Evvela benim şahsi dustumdu.

Cumhurbaşkanıyla, Başbakanıyla, İçişleri Bakanıyla, DGM Başsavcısıyla, Uğur'un katillerinin izini süren ve hemen her gün yeni kanıtlar "üreten" ve yeni katiller "yakalayan", yeni örgütler "açıklayan" devlet ile Uğur'un öldürülmesini "devlet sırrı" olduğu için duyumsatan devlet arasında, kendimi, "*Fareli Köyün Kavalcısı*" masalındaki yetmiş milyon fareden biriymişim gibi duyumsamaktan kurtaramadım. Çünkü, Uğur'un öldürülmesi bir "devlet sırrı" olarak açıklanamıyorsa, bu yetmiş milyonu, aranmayan, aranmayacak olan, bulunmayan, bulunmayacak olan, bir kendir parçasından da başka bir anlam taşımayan bir "ipucu"nun arkasında sürüklemeyi bir başka biçimde açımlamak bana olanaksız geliyor. "Devlet sırrı" olması dolayısıyla da, Uğur'un katillerini, devletin açıkladıkları arasında değil, kendi pisliğini örten kedi örneği, örttüğü yerlerde aramanın daha doğru bir yöntem olacağını sanıyorum.

o

Uğur'un öldürülmesinin nedeni, yazılarında açığa vur-

duğu düşüncelerinde ve açıkladığı bilgilerde arandığı için de, bunu, ilkin, arşive kaldırılmış ya da bekleme masasında tozlanmış dosyalarında değil, güncel yazılarında ve yakından ilgilendiği ve yazdığı güncel olaylarda aramak ise, bana o denli doğru geliyor. Örneğin, CNN'in, Mumcu'ya "karşıt" olanları sayarken, "Kürt devletine ve Çekiç Güç'e karşı olduğunu" duyurmuş olmasının da (*Cumhuriyet*, 28 Ocak 1993) ayırdına varmak gerekecekti. Uzun zaman Uğur Mumcu'nun savunmanlığını yapmış olan M. Emin Değer'in, öldürülmesinin hemen ardından Uğur'un "Çekiç Güç'e karşı olduğu"nu (*Cumhuriyet*, 30 Ocak 1993.) yazdığı yazı da, bizim iz sürmemize yardımcı olabilirdi.

Ne var ki, Muammer Aksoy'u kucağında toprağa yatıran Uğur Mumcu da, Üçok gibi, Aksoy'a sıkılan kurşunun kundağına sarılmış, Aksoy, Üçok ve daha sonra Kışlalı ile birlikte, zihinler "laik"lik ayracında kırmızı çizgi içine alınmış; kanıtlar, ilkin polislere süpürtülmüş, sonra da ipucu arama oyunu oynayan körebelerin parmakları arasından çekilmiş ve kaybedilmişti.

TBMM Faili Meçhul Cinayetleri Araştırma Komisyonu Üyesi Hüsamettin Korkutata, Mumcu'nun öldürülmesinden yedi yıl sonra, bu cinayetin aydınlatılmasının istenmediğini, gereken bilgilere ulaşmalarının da engellendiğini ve "bu suikastın büyük bir örgüt işi ve çok planlı bir organizasyon olduğunu" belirtecekti. (*Akit*, 12 Mayıs 2000.)

TBMM Faili Meçhul Cinayetleri Araştırma Komisyonu Başkanı Sadık Avundukoğlu da, Mumcu, Aksoy ve Üçok cinayetlerinin Türkiye'ye gönderilen "ajanların işi" olduğunu söyleyecek, Türkiye'de bilinen örgütlerin işi olmadığını vurgulayacaktı. (*Cumhuriyet*, 14 Şubat 1995.)

o

Yanıtlara soru bulunmuş, ama sorular yanıtsız kalmıştı.

Çünkü, Uğur'un gövdesini ikiye ayıran bomba, Çekiç Güç'ü manşetlerden indirmekle ve gündemden yatılmakla kalmamış, Uğur'un bedeni, bu "Güç"ün önündeki engellerden biri olarak "ortadan kaldırılmış", kimi dışardan kuman-

dalı köşe yazarlarının söylemiyle, engel "bertaraf" edilmişti.

Öncesini ve sonrasını da anımsatmak gerekir: Uğur'dan *önce*, 2 Ekim 1992'de, Ege'de, NATO tatbikatına katılan Muavenat muhribimiz, 6. Filoya bağlı Saratoga gemisinden ardarda atılan iki Sea-Sparrow füzesiyle Türk bayrağının çekili olduğu kaptan köşkünden vurulduğu ve gemi komutanı binbaşı ile dört er öldürüldüğü zaman, biri NASA'da uzun yıllar görev yapmış bazı emekli subaylar, bunun bir kaza olmadığını yazmışlar, hemen her Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Çekiç Güç'e karşı çıkan komutanlara ve devletin başına bir "mesaj" olduğunu ısrarla yinelemişlerdi.

Gene anımsatmak gerekir: Uğur'dan *sonra*, 17 Şubat 1993'te, Diyarbakır'a gitmekte olan Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis'in uçağı, havalandıktan kısa bir süre sonra Ankara içine düştüğü zaman, Genelkurmayın "buzlanma"yı neden göstermesine karşın, bilirkişiler, bunun bir sabotaj olduğu doğrultusunda kanıtlı görüş bildirmişler; konuyla yakından ilgilenenler, Irak'ta Kürt devletinin kurulmasına karşı olan Bitlis'in Kuzey Irak'ta seyreden helikopterinin Çekiç Güç'e bağlı uçaklar tarafından taciz edildiğini anımsatarak, bu sabotaj ile Çekiç Güç arasındaki bağlantıya dikkat çekmişlerdi.

Anımsatılması gereken bir başka açıklama da "üst düzey bir komutan"dan gelecekti. Türk Silahlı Kuvvetlerinden bir komutan, "Çekiç Güç'ün görev süresinin her uzatılışının Kuzey Irak'ta bir Kürdistan kurulması tehlikesini artırdığını" belirttiği yerde, "bu sürenin uzatılması ile ilgili karar önerisinde, ABD'nin sürekli olarak bazı sorunlar çıkardığını" söyleyecekti. (*Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1994.)

o

Peki ama, Çekiç Güç neydi?

Uğur Mumcu, öldürülmeden bir ay önce, "Taşeron" yazısında, "Çekiç Güç ne anlama geliyor?" diye soruyor ve sorusunu şöyle yanıtlıyordu:

"Çekiç Güç, ülke savunmasının bir kısmını 'taşerona' vermek anlamına geliyor. Hem bu anlama geliyor, hem de

Irak'ın iç işlerine karışma anlamına. İşlev bunlarla da bitmiyor. Çekiç Güç, Kuzey Irak'ta oluşan 'Kürt Federe Devleti"nin kurulup gelişmesini sağlıyor. Bu gelişme, Kürtler açısından, 'Sevr Andlaşması'nın yetmiş iki yıl sonra uygulanması anlamına da geliyor."

Sevr Andlaşmasının, Kürtlere yerel özerklik veren 62-64'üncü maddelerini anımsatarak şunları ekliyordu Mumcu: "Aynı oyun yine sahnededir: Önce 'Çevik Güç', sonra 'Çekiç Güç'. ABD, Ortadoğu'yu gün geçtikçe egemenliği altına alıyor." (*Cumhuriyet*, 23 Aralık 1992.)

Mumcu'ya göre, birincisi, Çekiç Güç, ülke savunmasının bir kısmını üstlenmiş taşeron'dur, yani Irak'tan gelmesi olası saldırıya karşı, Türkiye, ABD, İngiliz ve Fransız askerleri tarafından korunacaktır. İkincisi, "Irak'ın iç işlerine karışmak" için kurulmuştur, yani her şeyden önce Saddam'ın devrilmesi ya da yokedilmesi amacını taşımaktadır. Üçüncü amacı, Kuzey Irak'ta bir "Kürt federe devleti" kurulmasını ve gelişmesini sağlamaktır. Dördüncüsü, Sevr Andlaşmasında yer alan, kuzey-batı sınırı Sivas'a kadar uzanan, önce yerel özerk ve daha sonra bağımsız olması kararlaştırılan "Kürdistan"ın kurulmasıdır.

Bugün, aynı amaçları içersinde taşıyan savaş senaryosunun ve Musul-Kerkük tuzağının arka planında, Sevr'in saklandığı, ya görülmüyor ya da gözardı ediliyor. Kürtler açısından Irak'ı bölme planının, yalnızca Irak'ı değil, İran'ı, Suriye'yi ve Türkiye'yi bölme planının bir parçası olduğu görmezlikten geliniyor. Her ne kadar, Sevr'in, bir "sendrom" olduğu, "sorunların serbestçe tartışılmasını engellemenin aracı olarak kullanıldığı" (*Milliyet*, 14 Mayıs 1997) yazıldıysa da, *Kalkık Horoz / Çekiç Güç*'ün yazarı Baskın Oran, "Şu Sevr Paranoyası Yok mu!" yazısında, "Sevr Paranoyası"nın, "temel sorunların tartışılmasını 'aman parçalanırız!' diye yasakladığını" yazıyorsa da (*Agos*, 3 Ocak 2002; *Radikal*, 3 Ocak 2003), Ağustos 1993'te, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in, Çankaya'ya davet ettiği *Cumhuriyet*'in önde gelen kadrosuna, *National Geographic*'i örnekleyerek, "Sevr'in iki

tane daha devlet kurmak istediğini" anımsatması, ve "Sevr'in arkasındaki parmakların hepsinin bunun arkasında olduğunu" söylemesi (*Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1993) ve bu konuda yayınlanan haritalar ve yazılan yazılar, "sendrom" yakıştırmasının bir "sendrom" olduğunu bize düşündürüyor.

Cüneyt Arcayürek, Demirel'in, Çankaya'da, gazetecilere, Güneydoğu olaylarından yola çıkarak, "Batının ne istediğini biliyorum. Sevr'i istiyorlar!" diyerek ısrarla "Batı planına parmak bastığını" yazdığı 2 Mayıs 1995 günkü notundan Demirel'in sözlerini okuyoruz. Şöyle:

"Osmanlı'dan 25 devlet çıkmış. İki devlet çıkmamış. Kürt devleti ve Ermeni devleti. Şimdi adam ne diyor? 'Uzat kolunu!'... 'Ne yapacaksın?' 'Keseceğim!". Kolumuzu kestirmeyiz." (*Çankaya Muhalefeti*, 2002, s. 314.)

Çekiç Güç'ün derin misyonunu bilenler, ABD'nin komutasında gerçekleştirilecek Irak savaşının değiştireceği haritanın, yeni bir Sevr haritası olacağını, yani kendi gövdemizin Uğur gibi ikiye biçileceğini göremiyorlar.

Mumcu'nun, ABD'nin Ortadoğu'yu gün geçtikçe egemenliği altına almasının "aleti" olarak nitelediği ve ABD'de (baba) Buch ile Dışişleri Bakanı Baker'in, Özal'a, "kendileri için çok büyük bir önem taşıdığını" söyledikleri Çekiç Güç, Körfez Savaşının (17 Ocak 1991) ardından, (baba) Bush'un ayaklanmalarını istediği için ayaklanan Kuzey Irak Kürtlerini, Saddam'ın hışmından korumak amacıyla konuşlandırılan Çevik Güç'ün yerine kurulmuştu. Adı "Huzur Operasyonu-2"ydi, ama Çekiç Güç olarak anıldı.

Çekiç Güç'ün görevli sayısı, 23 Eylül 1991'de ayrılan kara birlikleri hariç, 1416'sı ABD, 183'ü İngiltere, 139'u Fransa ve 74'ü Türkiye'den olmak üzere, 1862 kişiden oluşuyordu. 1.803'ü İncirlik'te, 49'u Pirinçlik'te (ABD: 41, Türkiye: 6, İngiltere: 2); 10'u Zaho'da (ABD: 5, Türkiye: 2, İngiltere: 2; Fransa: 1) bulunuyordu.

ABD'nin 3 kargo destek ve tanker uçağı, 9 helikopteri, 32 savaş uçağı; İngiltere'nin 8 savaş uçağı, 2 tanker uçağı; Fransa'nın 8 savaş uçağı, 1 tanker uçağı; Türkiye'nin 4 sa-

vaş uçağı olmak üzere, Çekiç Güç, 77 uçak ve helikopterden oluşuyordu. (*Cumhuriyet*, 4 Kasım 1992> "Kalkık Horoz", s. 97.) Doğu Akdenizde bulunan USS Forrestal adlı uçak gemisi de Çekiç Güç'e katkı sağlamaktaydı.

Çekiç Güç, 36. enlemin kuzeyinde Irak silahlı kuvvetlerinin faaliyetlerini hava keşfiyle saptamak, keşif sonuçlarını Pirinçlik ve Zaho'da kurulmuş bulunan Askeri Eşgüdüm Merkezine bildirmek ve verilecek kararı yerine getirmekle görevliydi. Ayrıca, Diyarbakır ve Zaho arasındaki helikopter ulaşımını sağlayacaktı. (*Çekiç Güç ve Geleceği*, SİSAV, 1992, s. 40.)

Ne var ki, "Huzur Operasyonu", Ecevit'in söylemiyle, huzursuzluk getirmiş, bölge Kürtlerini Saddam'ın saldırısından (ve Halepçe'de olduğu gibi kimyasal silahtan) korumak yerine, Türkiye'yi Kuzey Irak'tan yalıtmaya, komşusu Ortadoğu ülkelerini bölerek kendi yörüngesine bağlamanın bir üssüne dönüştürmeye başlayacak, varlığı, Türkiye'de genel bir kaygıya neden olacaktı. Altı ay süreyle kurulmuştu. Her altı ay sonunda Çekiç Güç'ün kaldırılması için kopartılan fırtına, ya da yükselen siyasal ve askersel gerilim, toplumu derinden sarsan bir suikastle, bir sabotajla, bir provokasyonla diniyor ya da gerilim olmaktan çıkıyor, ve Çekiç Güç'ün süresinin uzatılması (Örneğin Sivas kıyınının ardından Demirel'in söylediği) "Başka çaresi var mı?" sözünde kendini açığa vurduğu gibi, bir kez daha ve bugüne değin uzatılıyor. Yığınlara ise (örneğin Gazi olaylarının ardından olduğu gibi), "devlet", ya Yunanistan'ı gösteriyor, ya PKK'yı, ya Hizbullah'ı, ya İran'ı, çok sıkışırsa Yeşil'e sığınıyor; öyle ki, "devlet sırrı", devlet için bile sır'laşıyor; ya da devletin kendisi sır oluyor.

o

Uğur'un öldürülmesinden birkaç gün sonra, "canilerin kim olduğu, maksat ve hedefleri tarafımızdan biliniyor" (*Bugün*, 28 Ocak 1993) diyen Başbakan Demirel, Uğur öldürülmeden birkaç gün önce, 19 Ocakta, "Çekiç Güç köklü bir çıban gibi!" demiş ve eklemişti: "Çıbanın başını keskin bir bıçakla kesebilirsiniz, ama kökü çıkaramazsınız. Çıkarmaya

kalktığınızda **nelerle karşılaşacağınız bilinmez**!" (M. Emin Değer, *Oltadaki Balık Türkiye*, 1994 s. 19; "Çekiç Güç çıban başı", *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1993.)

Demirel, bu sözleri, İncirlik'ten kalkan Çekiç Güç'e bağlı Amerikan uçaklarının, Türk hükümetinden izin alınmadan, 36'ncı enlemin güneyinde, Irak'ın konuşlandırdığı SAM füzelerini imha etmesi nedeniyle, bu Güç'ü oluşturan ABD, İngiltere ve Fransa büyükelçilerinin kendisiyle olağandışı görüşmesinin ardından söylemişti. M. Emin Değer, Demirel'in büyükelçilerle yaptığı toplantıdan çıkışını şöyle betimliyordu: "... zıpkın yemiş gibiydi. Ve hırslıydı.. Soruları yanıtlarken söyledikleri, geçmişte yapılan bir yanlışa işaret ediyordu." (s. 19.)

Demirel, sonra da, 20 Mart 1995'te, Türk Silahlı Kuvvetlerinin, Kuzey Irak'a 35 bin kişilik bir operasyon düzenlemesi üzerine, Türkiye'ye silah akışını durduran Almanya Başbakanı Kohl'e, bu kez "Cumhurbaşkanı" olarak yazacağı mektupta da, "Bizim izin verdiğimiz şemsiye altından", "Çekiç Güç'ün altından *yılanlar* çıktı!" diye yazacaktı. (*Cumhuriyet*, 31 Mart 1995.)

Demirel'in "Çekiç Güç köklü bir çıban gibi" sözlerini, Uğur'un "İncirlik..." yazısına dolaylı bir yanıt olarak söylediğini düşünmek de pek yanlış olmazdı. Çünkü, bunu ilk kez, akşama doğru söylemişti, aynı günün sabahında 19 Ocak'ta, Mumcu'nun "İncirlik..." yazısı yayınlanmıştı. Uğur, bu yazısında Demirel'i şöyle sorgulamıştı:

" 'Çekiç Güç' Türkiye'de konuşlandırılırken muhalefet liderleri olarak yeri göğü inleten Demirel ve İnönü, bugün hükümette neden susuyorlar? Ve neden Çekiç Güç'ün bu oldu bittilerine ses çıkarmıyorlar. Ve neden Bush ve Özal'ın, o kadar eleştirip karşı çıktıkları Körfez siyasetini birer noter gibi onaylıyorlar." (*Cumhuriyet*, 19 Ocak 1993.)

Mumcu'nun ertesi gün, yani 20 Ocakta "Saddam Olmasa...", 21 Ocakta "İslam Birliği...", 22 Ocakta "İmam-Subay!", 23 Ocakta "Irak Füzeleri" adlı (Çekiç Güç, Kürt Devleti, Saddam ve İncirlik eksenindeki) yazıları yayınlanacak ve 24

Ocakta da Uğur öldürülecekti.

Uğur'un, 12 Mart döneminde, daha sonra beraat edeceği bir yazısından tutuklu bulunduğu sırada, yedeksubay sınavına giremediği için er olarak Patnos'a gönderildiğini anımsatan M. Emin Değer, "Silahlı Kuvvetlerin bu yanlışlığı çok geç anladığını, ölümünden bir hafta önce, onu Harp Akademilerinde 500 kurmay subaya konferans vermeye çağırdığını" belirterek, l- ıdisine, "Düşünebiliyor musun, yirmi yıl öncesinin Sakıncalı Piyadesi, yaptığı konuşma ile 500 kurmay subayın dakikalarca alkışları altında, onlara dünyanın sorunlarını anlatmaya çalıştı." dediğini yazacaktı. (*Cumhuriyet*, 12 Şubat 1993.) Bu konferansında, Uğur'un gündeminin ilk maddesi olan "Çekiç Güç"ten sözaçmamış olması olanaksızdı.

o

Uğur, altı ay kadar önce de "Çekiç Güç'ün koruması altında bir Kürt devletinin oluşacağını" vurguladığı "Pax-Am!" yazısını şöyle bitiriyordu: "Sovyetlerin dağılması ve Körfez Savaşından sonra, dünya yeni bir sürece girdi. Bu süreç, Amerika'nın tek süper güç olarak egemenliğine yol açtı. (...) Bunun adı Pax-Am'dır."

"Pax-Am" ya da "Pax-Amerikana"nın, ABD'nin "barış" dayatması altında, küresel egemenliğine giden yolu "savaş" ile açması anlamına geldiği de bugün hemen herkes tarafından biliniyor. Küresel egemenliğin odağını ise Avrasya, Avrasya'nın kalbini de Türkiye oluşturuyor.

Avrasya'yı kucaklamak için, Türkiye'yi avuçlamak gerekiyor. Brzezinski'nin sözleriyle, Avrasya'ya egemen olan güç ise, dünyanın iki zengin bölgesi olan Batı Avrupa ve Doğu Asya üzerinde "muazzam bir nüfuz kurabilecek", "Ortadoğu'yu ve Avrupa'yı otomatik olarak kontrol edebilecek"tir. (Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, s. 21-22; "Bir Avrupa Stratejisi", *Türkiye Günlüğü*, sayı 47, Eylül-Ekim 1997, 35 ve devamı.) Kısaca söylemek gerekirse, ABD'nin küresel üstünlüğünün yolu, Türkiye'den geçmek zorundadır ve geçerse, Türkiye'yi çiğneyerek geçecektir.

Bir başka deyişle, Washington, Pax-Am'ın, yani ABD'nin küresel egemenliğinin hareket noktasını, payandasını, atlama tahtasını, Türkiye coğrafyasının oluşturduğu görüşünde.

Bunun belirleyici temel engeli ise, Türkiye'nin laik ulus-devlet niteliği. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Türkiye'nin yeni-jeopolitiğinin, Türkiye tarafından değil, (başta Paul Henze ve Graham Fuller olmak üzere) CIA analistleri tarafından belirlendiğini anımsayalım. Uğur'un öldürüldüğü yıl kitaplaştırılan ve "Türkiye'nin Yeni Jeopolitiği" adıyla gene CIA'nın bir yan kuruluşu olan RAND Corporation tarafından yayınlanan bu yazılarda vurgulanan ilk şey, Atatürkçülüğün, yani "laiklik"in, "ulus-devlet"in ve yalıtılmış dış politikanın eskidiği oldu. "Laiklik" eskimişti, çükü, yalnızca müslüman-olmayanların değil, müslüman olan ama etnik açıdan Türk olmayanların (örneğin Kürtlerin vb.), müslüman ve Türk olan, ama sünni olmayan (örneğin alevilerin) azınlık statüsüne alınması isteniyor ve bunun engeli olarak niteledikleri "laiklik"in eskidiği belirtiliyordu. "Ulus-devlet" de eskimişti, yerine, etnik, dinsel, mezhepsel azınlık yapılanmasına uyarlanmış federal bir yapılanma öneriliyordu, olmazsa bölgesel bir federasyon da olabilirdi. Atatürkçü dış politika, kendini, dış dünyadan ve özellikle Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya ülkelerinden yalıtmış bir politika olarak niteleniyor, ve Türkiye'nin bu bölgelerin müslüman topluluklarıyla dinsel kimlikleriyle, Türk topluluklarıyla etnik kimliğiyle, büyük bir Türk konfederasyonu oluşturabilmesi için, Mustafa Kemal'in Cumhuriyet kurulmadan önce de hayali bir serüven olarak nitelediği panislamist ve pantürkist politikalara dönülmesi isteniyordu.

Bunun içindir ki, yurdumuzda yaşanan ve Türkiye'yi toplumsal kargaşaya sürükleyerek, ulusallık ve bağımsızlık çizgisini kıracak, laik ve ulus-devlet kimliğini tahrip etmeye yönelik "terör" olaylarını, Türkiye'yi küreselleşmenin kaidesi olarak niteleyen ABD'nin küresel üstünlüğünü gerçekleştirme sürecinden yalıtarak çözümlemek ve "laik" kimliğe saldırıdan yalnızca taşeron olarak kullanılmış olmaları olası kök-

tendincileri sorumlu tutmak da bana doğru gelmiyor.

Bunu, bir zamanlar ABD'nin Ulusal Güvenlik Kurulu Başkanlığını da yapmış olan Brzezinski'den de okumak olanaklı. Brzezinski, "sürdürülebilir bir Avrasya stratejisi"nin, "manevralar ve diplomatik manipülasyonları kullanarak, *Amerika'nın küresel üstünlüğüne meydan okuyacak* herhangi bir düşman koalisyonun ortaya çıkmasının *engellenmesini*" ve "uzak bir olasılık da olsa tek bir gücün böyle bir olaya kalkışmasına *kesinlikle izin verilmemesini*" yazar. (*Türkiye Günlüğü*, s. 36.)

"İran Körfezinden Balkanlara uzanan *müslüman ulusların* resmi-olmayan *birliğinin lideri* olarak Amerika'nın üstlendiği yeni rolü"nün, hedeflenen "Üçüncü Amerikan İmparatorluğu"nun doğal bir sonucu olduğunu belirten Heilburn ve Lind'in birlikte yazdıkları yazılarını ("The Third American Empire", *New York Times*, 2 Ocak 1996) açımlayan ve bu sanal "imparatorluğun" "payanda"sının ve "denge noktası"nın Türkiye olduğunu ileri süren Cengiz Çandar da, "Türkiye olmadan" değil, "*Amerika ile uyumlu bir Türkiye olmadan* Üçüncü Amerikan İmparatorluğunun *mümkün olamayacağını*" yazmış ve eklemişti: "Amerika, üçüncü imparatorluğu için Türkiye'ye ne kadar muhtaç durumdaysa, (...) bu 'stratejik ufku'nu karartacak *Türkiye'deki herhangi bir oluşumu bertaraf etmeye de kararlı demektir*." (*Sabah*, 6 Ocak 1996.)

Bu yazıların, Uğur'un öldürülmesinden üç yıl sonra yazılmış olması, bizim görüşümüze negatif bir soru imi koymayı gerektirmiyor, çünkü, Çandar, aynı yazısında, Türkiye'de *daha önce yaşanan olayların* nedenlerini, bu "stratejik ufuk" şemsiyesi altında anlamanın olanaklı olduğunu da bize duyuruyordu.

"Bertaraf edilen" ile, kaldırılan "engeller" ile, "kesinlikle izin verilmeyen oluşumlar" ile, Çekiç Güç'e, Çekiç Güç'ün gizli misyonuna, yani Saddam'ın, demokratik olmayan yollardan, şiddet ve terör yöntemleriyle iktidarına son verilmesine, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasına, Irak'ın bö-

lünmesine, Sevr'in uygulanmasına karşı olanların vurulması (Muavenat, 2 Ekim 1992), öldürülmesi (Mumcu, 24 Ocak 1993), uçak düşürülmesi (Bitlis, 17 Şubat 1993) arasında, bir neden-sonuç ilişkisi olduğunu düşünmek ve ortak bir neden aramadan önyargılarla karara varmak, bana doğru gelmiyor.

Bu üç olayı, (bu üç olaydan sonra ABD Büyükelçisinden habersiz, Kürt liderleri Ankara'ya görüşmeye çağırmış olan Özal'ın ölümünü (17 Nisan 1993) geçerken anımsatmakla yetinelim), Sivas kıyını (2 Temmuz 1993) izliyor. "Şeriatçı ayaklanma"nın arka planında, PKK'nın Sivas'a yerleşme ve Karadenize ulaşma olgusu olduğu gibi, bu kıyının arkasında, Sivas odağından alevilerin yoğun olduğu doğuya, batıya ve güneye doğru, PKK'nın alevileri ayaklandırmak istemesine karşı alevi-sünni çatışması başlatmak, doğuda İran'a yönelik operasyonlara zemin hazırlamak amacının bulunduğunu düşünmek de pek yanlış olmazdı. Bir başka deyişle, Sivas olayları, Türkiye'de istikrarsızlığı artırma ve onu, iç kavgalara ve dış çatışmalara sürükleme amacıyla da başlatılmış olabilirdi.

Sivas olaylarını Gazi olayları izleyecekti.

12 Mart 1995'te, alevilerin yoğun olduğu Gazi'de, alevilere yönelik "terör"ün, 12 Eylül öncesi yöntemlerini anımsatan biçimiyle karşılaşıyoruz. Akşamın geç saatlerinde, gasp edilen ve şoförü öldürülen bir ticari taksiden, kahvelerde ve pastanelerde televizyondan maç izleyenlere açılan ateşle başlatılan olaylar, çoğu alevi ve ilerici olan 21 gencin ölümüyle sonuçlanmış olmakla birlikte, bu olayları çıkartanların amaçlarına tam olarak ulaştıkları söylenemezdi. Gazi olaylarını, CNN ve ABD basını, "Türkiye'de alevi-sünni savaşı başladı" diye vermiş, olayları çıkartanların ve sürdürenlerin beklentileri de bir bakıma açıklanmış, ama bu, alevi-sünni savaşına dönüştürülememişti.

Gazi olaylarının öncesi ise, daha da ilginçti. ABD Dışişleri Bakanlığı ve CIA'nın denetiminde yayın yapan Meditarranean Affaire şirketinin mevsimlik yayın organı olan *Mediter-*

ranean Quarterly dergisinin 1995 kış sayısında Obrad Kesic imzasıyla yayınlanan "Yol Ayrımındaki ABD-Türkiye İlişkileri" başlıklı yazıda, "ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher'in 30 Eylül 1994 tarihinde Kürt politikası"na ilişkin uyarısının dikkate alınmamış olmasının, Amerikan-Türk ilişkilerini yolayrımına getirdiği görüşüne yer verilmişti. "Çünkü, deniyordu, Türkiye, ABD'nin Ortadoğu'da, Türk cumhuriyetlerinde ve Balkanlar'daki beklentilerine yanıt vermemiş", *Kuzey Irak'ta özerk bir Kürdistan'ın kurulmasına razı olmadığı gibi, Kürtlere karşı sınırdaki önlemleri sıklaştırmış*"tı. Yazar, Türkiye'nin "*haddini aştığını*", "*ABD'nin sabrının taştığını*", "*Türkiye'nin istikrarsızlık durumunun daha da ağırlaşabileceğini*" yazıyordu. (*Aydınlık*, 18 Mart 1995 / *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1997.)

Gazi olaylarından bir ay kadar önce, CNN'de, "*Global View*" ("Global Bakış") programında konuşan CIA eski Rusya büro şefi Donald Jameson ise, "Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, CIA'nın Türkiye'ye ajan yığdığını, tüm istihbarat örgütlerinin ajandalarının ilk sırasındaki ülke olan Türkiye'nin büyük karışıklıklar yaşayacağını" ileri sürmüştü. (*Milliyet*, 5 Şubat 1995.)

Yazı ve konuşmalarda, Gazi'de yaşanacak kanlı olayların bir-iki ay önceden haber verildiğini okumak olanaklıydı. Bu olayların başlatılması için 12 Martın (12 Mart 1971'in yıldönümünün) seçilmiş olması bir raslantı mıydı, bilemiyoruz, ama bu olayların, Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK), 35 bin asker ile, Kuzey Irak'a 20 Mart 1995'te başlatacağı operasyonu önlemek amacıyla tezgahlandığı görüşü giderek ağırlık kazanmıştı. (Ayrıca bkz: Hasan Böğün, *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1997.)

TSK, daha önce planladığı tarihte, 20 Mart 1995'te Kuzey Irak'a operasyonu gerçekleştirecek, ardından ABD, "derhal çekil" diyecek, Almanya Türkiye'ye silah satışını durduracaktı. Cumhurbaşkanı Demirel, Kohl'a yazdığı mektupta, "Çekiç Güç'ün altından yılanlar çıktı!" sözünü, bu nedenle söyleyecekti. "Yılanlar" ile, ABD'nin Kürtleri korumak ama-

cıyla değil, Kürtleri kullanarak Irak'ı ve ardından Türkiye'yi bölmek amacıyla hareket ettiği duyumsatılmış ve Çekiç Güç'ün, pankürdist vizyona sahip (Fuller) PKK'ya taşıdığı savlanan modern silahlar imlenmişti.

Gazi olaylarının ardındaki bir başka nedenin de, İstanbul'a ve oradan ülkeye yayılacak "alevi-sünni savaşı"nın, Kuzey Irak'a yapılacak operasyon için konuşlandırdığı birlikleri, şii İran'a yönlendireceği gibi amaçlar taşıdığı da ileri sürülecekti.

20 Martta operasyona katılan birliklerin büyük bir kısmının 43 gün sonra, yani mayıs başlarında çekildiği günlerde, Başbakan Çiller'in, İran'a operasyon tasarımı gündeme geliyor.

Çiller, MGK Genel Sekreteri Doğan Beyazıt'ı, gizlice ABD'ye gönderiyor, ardından, Beyazıt'ın "CIA'nın asker kanadıyla görüştüğünü" söylüyor. Cüneyt Arcayürek'in notlarından öğrendiğimize göre, Çiller, yalnızca İran topraklarını havadan bombalamayı düşünmüyor, aynı zamanda karadan da İran topraklarına girmeyi kararlaştırmış bulunuyor. Yani İran'la savaşmaya gidiyor. Demirel ise, Çiller'in önüne Anayasayı, OHAL yasasını ve "asırlardır İran'la savaşmıyoruz"u koyuyor, bir de kendisini. (Cüneyt Arcayürek, *Çankaya Muhalefeti*, 2002, s. 391, 375.)

Benim *Yeni Dünya Düzenine Zorlanması Odağında Türkiye*'de, "Federasyon Tartışmaları" bölümüne (s. 61) çıkardığım basın özetlerini buraya almak, Çiller'in İran'a savaş açmasının ardındaki amacı ve beklentisini açıklamaya sanırım yardımcı olabilir.

28 Temmuz 1995, *Cumhuriyet*: CIA'yı Çiller çağırdı.

10 Ağustos 1995, *Posta*: CIA Başkanı John Deutch, Çiller'in tek başına iktidar olabilmesi için Amerika'nın "tam desteğini" garanti etti.

11 Ağustos 1995, *Akşam*:: Büyük tuzak / ABD, CIA vasıtasıyla, Türkiye-Irak-İran ve Suriye topraklarında bir Kürt devleti kurulmasını ve bu devletin federasyonla Türkiye'ye bağlanmasını önerdi.

Sorun açık: Çiller, ABD'nin "tek başına iktidar olma" vaadine karşılık, Türkiye'yi, İran'la savaşa sokacak. Bunun gerekçesi, Sivas'ta ve Gazi'de oluşturulamamış. Bu kez, ABD'nin verdiği "İran'da PKK kampları bulunduğu" bilgisi gerekçe oluşturmuş. ABD'nin amacı ise kat kat ve içiçe. İran-Irak-Suriye ve Türkiye'den ayrılacak topraklarda Kürt devleti kurmak. Yani pankürdizm. Ama esas amacı, bu dört ülkeyi bölmek. Kürtler açısından böldükten sonra, bölgedeki öteki etnik topluluklar ve dinsel cemaatler için bu ülkelerin yeniden bölünmesinin yolunu açmak. Ulus-devletleri bitirmek, küresel üstünlüğünün alt koşullarını oluşturmak.

Soru'nun yanıtı şu: Pax-Am'ın yolu, Irak'ın ardından İran'a yönelecek görünüyor. Yanıtın sorusu ise şu: ABD, İran yolunu Türkiye'ye açtırmak için, koçbaşı olarak Uğur'un "baş"ını mı kullanacak? Benim sorunum da bu.

o

"Umut Operasyonu"nun başladığı günlerde (Mayıs 2000), basında, "Mumcu soruşturmasında ulaşılan sonucun, ABD'de 4 yıl önce açıklandığı" haberi yeralacaktı. Bu habere göre, "İran rejimi muhaliflerince kurulan ve **ABD'nin desteği ile** yurtdışında çalışmalarını sürdüren İran İçin Demokrasi Vakfı (FDI), 6 Mayıs 1996 tarihinde yayınlanan raporunda, "Mumcu olayının arkasında İran'ın desteklediği İslami Hareket ve 3 İranlı diplomatın olduğundan şüphelenildiği" görüşüne yer veriliyordu. (*Cumhuriyet*, 17 Mayıs 2000.) Oysa, aynı yorumlar konuşmamızın girişinde *Cumhuriyet*'ten aktardığımız haber başlıklarından da anlaşılacağı gibi, Mumcu'nun öldürülmesinin hemen ardından yapılmış tahmine dayalı yorumlarda ve buradan herhangi bir sonuca varılamamıştı.

Varılamamıştı ama, FDI'nın raporu ile ilgili haberin yayınlandığı gün yayınlanan bir başka haberde, ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Richard Boucher'in, FDI'nin raporuna koşut olarak yaptığı açıklamaya yer veriliyordu. "Umut Operasyonu" duyumsatılarak, Mumcu ve Kışlalı cinayetiyle ilgili çok sayıda kişinin Türk polisince yakalandığını belirten Bo-

ucher, "Türk Hükümeti"nin, "Soruşturmanın tam sonuçları alınmadan İran bağlantısı iddialarıyla ilgili resmi yorum yapmaktan kaçındığını" söyleyecek ve "ABD'nin elinde de İran'ın bu cinayetlere karıştığına ilişkin bağımsız bilgi bulunmadığını" ekleyecekti. (*Cumhuriyet*, 17 Mayıs 2000.)

Hizbullah operasyonuyla ele geçirilen 100 bin sayfalık dokümana dayanılarak (Hizbullah'ın birçok bilgisayar hard diskinin çözülmesi için ABD'ye gönderildiğini geçerken anımsatalım) gerçekleştirilen "Umut Operasyonu" (Mayıs 2000) sonucu açılan "Umut Davası", Kasım 2002'de sonuçlanmış, ve haber, basında, "Yargıtaydan onama: Umut davasında **İran desteği kanıtlandı**" başlığı altında verilmişti (*Cumhuriyet*, 14 Kasım 2002). Bir başka deyişle, ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Boucher'in, Türk hükümetinden beklediği, Mumcu olayının İran bağlantısı ile ilgili resmi yorum yapmasının koşulları da tamamlanmıştı. Şimdi Türk hükümetine kalan, yargı kararıyla kanıtlanan Mumcu olayında "İran bağlantısı"nı "resmi olarak" açıklamak, belgelerini 11 Eylül "mağdur"u Washington'a iletmekti.

Ama, bu arada, "Umut Operasyonu"nun başlatıldığı tarih ile FDI'nin raporunun açıklanması arasında, biri zamanlama bakımından, öteki amaç bakımından örtüşen yönlerin gözden kaçırılmaması da gerekiyordu.

FDI'nin 1996'da yayınladığı raporda ileri sürülen, Türkiye'deki molla rejiminin eski ve yeni muhaliflerini, İran'ın, 1982-1996 yılları arasında öldürttüğü biliniyor, ve bunun, İran'da CIA istasyonu baskınında ele geçirilmiş bazı raporların açıklanmaması karşılığında verilmiş "ödün"lere dayanılarak gerçekleştirildiği de dil altından dolaştırılıyor.

İsmet Berkan, "Umut Operasyonu" ile örtüşen günlerde yazdığı yazılarda bunu "fısıldayan"lardan biri. Bu yazılarından birinde, "20 yıl boyunca Türkiye'de 200'ün üstünde İranlının öldürüldüğünü" ve "bunların bir kısmını İran'dan gelen katillerin, bir kısmını da *Türkiye'de nerdeyse serbestçe çalışan* İran istihbaratından" kişilerin öldürdüğünü yazmış ve eklemişti: "Aslına bakarsanız 200'ün üstündeki cinayete göz-

yumuldu. Bunların failleri hiçbir zaman yakalanmadı. Doğru dürüst bir soruşturma bile yapılmadı." (*Radikal*, 29 Mayıs 2000.)

Yalnızca "Umut Operasyonu"ndan dört yıl önce ABD'de değil, Uğur'un tabutu omuzlardayken Türkiye'de de üretilen haberlerde, "Mumcu'yu İran İstihbarat örgütü SAVAMA içindeki aşırı unsurlar ile bunların ilişkili olduğu Türk islamcılarının öldürmüş olabileceği" öne sürülmüştü. Bu "yorum"ların yer aldığı *Turkish dail news*'in haberinde, ayrıca, polisin, "herhangi bir *İran bağlantısının kurulması doğrultusunda* siyasi baskı altında olduğu" görüşüne de yer verilmişti. (*Cumhuriyet*, 29 Ocak 1993, s. 19.)

Molla İranı'nı ve özellikle Humeyni dönemini yıkamak gibi bir amacımız olmadığı açık. Ama, Uğur Mumcu'nun öldürülmesini, ABD'nin İran'a saldırmasının ve bunun için de Türkiye'yi İran'a saldırtmasının gerekçesi yapılması oyununa da gelmemiz gerekir. Özellikle de, Zeynep Oral'ın, bu ayın ilk günlerinde Bağdat'tan gönderdiği ve "İran da hedefte", "Sıradaki hedef İran" başlıkları altında yayınlanan *Cumhuriyet*'te (7 Ocak 2003) haberi okuduğumuz şu günlerde.

o

Birkaç kez yazdım. Yineleyeyim. Mumcu, Aksoy'un öldürülüşünün birinci yılında, "uçlarına susturucu takılmış cinayet işleyen çeteler" karşısında "devlet"in çaresizliğini sorgulayarak soruyordu: "Yoksa devlet dediğimiz bu büyük aygıta takılan başka susturucular var da, biz mi bu susturucuları bilmiyoruz." (*Cumhuriyet*, 31 Ocak 1991.)

Ben de, "devlet dediğimiz bu büyük aygıta takılmış" susturucuları susturacak irade, devlete egemen olmadıkça, cinayet çetelerinin bulunamayacağını vurgulayarak içine düştüğümüz acınası durumu imlemiş ve tabutların içinde olanların, bize, hepimize, hafifçe gülümsediklerini yazmıştım. (*Cumhuriyet*, 23 Ocak 1999.)

Çekiç Güç'ün önüne çıkan, genel amaç bakımından Pax-Am'ın yoluna dikilen engeli "bertaraf" etmek için havaya savrulan gövdesinin, şimdi aynı Pax-Am'ın İran'a çevireceği

topun namlusuna mermi olarak sürülmekte olduğunu görmüş olsaydı Mumcu, bu kez gülümsemez, katıla katıla gülerdi!

o

Bu konuşma metnini şöyle özetlemek olanaklı:
Niçin Uğur? Niye "Umut"?
Yanıtı esen savaş rüzgarında.
Niçin savaş, niye terör?
Yanıtı "Niçin Uğur? Niye 'Umut'?" sorusunda.

o

Uğur'dan sonra ve "Uğur için" hemen her yıl yineliyorum. Bugün de yineleyeceğim:

Tabutların ya içinde olduk ya da altında
Cinayetlerin ardındaki gülüşleri düşürmek için
Düşenleri yerden kaldırmak için
Hep birlikte.

Evet, "hep birlikte".

Ocak 2003, Ankara

8 METREKARE

8 metrekare, bir "tabut" için ne kadar da büyük! Tabut insan için yapılıyorsa eğer.

Ama "bir" insan, aynı zamanda, bir hücresidir insanlığın. Eğer insanlığın bir hücresi olduğunun bilincindeyse insan! Yani insanı hücreye koyan insan, biraz da kendini "tabut"a koymaya hazırlandığının bilincindeyse!

Çünkü, cezaevi, tutukluyu "tutma", hükümlüyü "koruma" yeridir ancak. Tutan ve koruyan, duvar değil, demir kapı değil, gardiyan ya da nöbet tutan asker değil, "devlet"tir. "Devlet"in istencini belirleyen de "insan"dır, ama o da olabildiğince "özgür" değildir; çevrilidir imzaladığı ya da henüz imzalamadığı Birleşmiş Milletler tutuklu ve hükümlü sözleşmeleriyle.

Çünkü, cezaevi, içerdeki insanı, ancak, fiziksel olarak toplumdan *ayırır*; tutukluyu ya da hükümlüyü toplumdan *koparma hakkı* tanınmamıştır cezaevine. Anasından, arka-

daşından, işinden, uğraşından fizik olarak ayırır; ama onlardan koparamaz.

Çünkü, toplumdan ve toplumsal varlık olan insandan, toplumsal olanı ayırma, bedenden bilinci ayırma yeri değildir cezaevi. İster tutuklu olsun, ister hükümlü, bedenini beyninden, beynini düşüncesinden, düşüncesini yüreğinden, yüreğini sevgisinden, sevgisini düşünden, düşünü özleminden ayırmak ve koparmak yeri değildir.

8 metrekare demek, insanın, toplumsal kimliğini, kişisel varlığından koparıp ayırmak demektir.

8 metrekare demek, sekiz metrekarenin seksenbin metrekare duvarla örüldüğü uzaysal boşlukta, tek başına bırakılmak demektir.

8 metrekare demek, insanı, binlerce metre duvar içine, insandan bin yıl uzağa koymak, Yusuf'un kör kuyusunda tutmak demektir.

8 metrekare demek, insanın, soluklanan bedenini koruyacak düşüncesi ile düşüncesini koruyacak bedeni arasına duvar örmek, yani bedensel (maddi) varlığın, kişiliği oluşturan manevi varlığı güdülemesinin ateşten koridoruna sürmek demektir.

8 metrekare demek, kendinden zorla ayırıp alınamayan kimliğini, kendi "özgür iradesi"yle yitirmesinin koşulunu dayatmak, kendisinin beyninden başka bir beyne, kendisinin yüreğinden başka bir yüreğe kendisini "değiştirmesi" demektir. Kafka'nın böceğe "Değişim"i gibi bir değişme.

İşte bütün sorun bu: *Böcek olmak*!..

Bence "8 metrekare" bu.

Şimdi Başbakan olan 12 Eylül günlerinin cezaevi dostu olmuş bir "şair"e duyurulur.

14 Haziran 2000, Ankara
Damar, Temmuz 2000

F-TİPİ CEZAEVİ ÜZERİNE

1

6 Ağustos / Pazar günü akşamı, Flash TV'de, Adalet Bakanı Sami Türk'ü izledim.

Türk, F-tipi cezaevlerinin, hücre sistemine göre yapılmış cezaevleri olduğunu söyleyenleri eleştiriyor, "hücre" olarak adlandırılan bölümlerin, "hücre" değil, "oda" olduğu savını yineliyordu.

Bakana göre, F-tipi cezaevinde, tek kişilik ve üç kişilik odalardan oluşan bölümleri hücre olarak nitelemek doğru değildi, çünkü, tutuklu ve hükümlü, bu odalarda, tecrit amacıyla tutulmayacak, bunlar, yalnızca (evet "yalnızca") *gecelemе* yerleri olarak kullanılacaktı.

Bakan Türk, bu "odalarda geceleyecek" tutuklu ve hükümlülerin, "birbirleriyle irtibatlarının ve haberleşmelerinin engelleneceği"ni ve bunlara "açık görüş verilmeyeceği"ni söyleyenlerin kasıtlı davrandıklarını ileri sürüyor, ama, hemen

ardından da, bu cezaevlerinin yapılmasının yasal gerekçesini oluşturan Terörle Mücadele Yasasının (TMY) 16. maddesinin değiştirilmesini ya da kaldırılmasını Bakanlık olarak düşündüklerini sözlerine ekliyordu.

Şunlar da hemen anımsanmalıydı:

Terörle Mücadele Yasası, 12 Ekim 1991'de yürürlüğe girmişti. F-tipi cezaevleri, bu yasanın 16. maddesinde belirtilen tek ve üç kişilik oda sistemine göre, burada bulundurulacak kişilerin "birbirleriyle irtibat kurmalarını ve haberleşmelerini engelleyecek" özelliklere uygun olarak projelendirilmiş ve yapımına başlanmıştı. Yapımına başlanan 11 cezaevinden bir kısmının, şu anda, yapımı bitmiş, "kurdelası kesilmeye hazır duruma" gelmişti. Tartışma ve tepkiler de, bu cezaevlerinin yapımı sırasında değil, bu cezaevlerinden bir kısmına nakil hazırlıkları yapıldığı sırada başlamıştı.

Yasa gereğince, buraya, "terör" suçundan (yani Terörle Mücadele Yasası maddelerinden) tutuklu ve hükümlü olanlar nakledilecek ve aynı yasa gereğince, buraya nakledilen tutuklu ve hükümlüler, tek ve üç kişilik odalara konulacak, birbirleriyle irtibatları önlenecek, birbirleriyle görüşmelerine ve haberleşmelerine izin verilmeyecek, gene yasa gereği, buradaki tutuklu ve hükümlüler açık görüş yapamayacak.

Terörle Mücadele Yasasında belirlenen bu koşullara uygun olarak projelendirilmiş, planlanmış ve yapılmış olan cezaevlerinde, uygulamanın da, yasada belirtilen amaçlara ve kurallara göre olacağı, bunun bir yasal gereklilik olduğu da o denli açıktı. Bu gerçeğin dile getirilmesi, Bakan Türk'ün ileri sürdüğü gibi, ne yanlış bilgilendirme olarak nitelendirilebilirdi ve ne de bilgi eksikliği olarak.

2

Değişik cezaevlerinde kısa ya da uzun sürelerle kalmış, cezaevleriyle ilgilenmiş, bu konuda yazı yazmış, hücre tipi cezaevi yapılmasına daha önce de karşı çıkmış bir insan hakları savunuru olarak kanımı belirteyim ki, Bakan Türk, gün-

lük yaşam açısından cezaevi pratiğini somut olarak algılama deneyiminden yoksun bulunmaktadır. Çünkü:

Aynı programda, Türk, F-tipi cezaevlerinin hücre tipi olmadığının gerekçesi olarak, iki kanıt ileri sürmektedir: Birincisi, bu mekanların, yalnızca geceleme amacıyla kullanılacağı ve ikincisi, kütüphane ve çok amaçlı bir salonun *ortak mekan* olarak varlığı.

Basından (ve özellikle de *Cumhuriyet*'te (20 Temmuz 2000) yayınlanan, "F-tipi cezaevi 1 kişilik oda plan şeması", "F-tipi cezaevi kısmı plan şeması" ve "F-tipi cezaevi genel yerleşim planı"na ilişkin şemalardan) edindiğim bilgilere göre, 360 kişi (onbir cezaevi için toplam 3.960 kişi) için projelendirilmiş olan F-tipi cezaevleri, TMY'nın 16. maddesinde öngörüldüğü gibi "tek ve üç kişilik odalar"dan oluşmaktadır. Tek kişilik odalar brüt onar metredir: tek kişilik üç oda, tek ve 50 metrelik bir avluya açılmaktadır. Tek ve üç kişilik odaların, cezaevleriyle irtibat kapıları, dar bir koridora açılmakta ve bu odaların kapıları karşılıklı olarak aynı koridora açıldığı konumda, koridor, bir duvarla ikiye bölünmüş bulunmaktadır.

Cezaevlerinin *genel ortak mekanının* "avlu" olduğu bilinir. Bir ya da birkaç koğuşun günboyu ortaklaşa kullanımına olanak sağlayan avlu yerine, burada, tecrit esasına göre, birbirlerinden yalıtılmış tek ve üç kişilik odalarla sınırlı avlular vardır.

Kütüphanenin ve çok amaçlı salonun "ortak mekan" olarak nitelendirilmesi yanlış değildir; ama, bunların, tecritin karşıtı "ortak mekan" anlamında ortak mekanlar olmadığı bilinen bir gerçektir. Özellikle de, günlük olarak ve günboyu (ya da özel durumlarda günün belirli saatlerinde) ortaklaşa yararlanılan mekanlar olmadığı için, bir başka deyişle, tutukluların birbirleriyle doğal anlamda "irtibat ve haberleşme"lerinin ortamını oluşturan ortak mekanlar olmadığı için, tutukluların birbirleriyle "irtibatlarının ve haberleşmelerinin" mekanları anlamında "ortak mekan" olarak nitelendirilmesi de olanaklı değildir.

Fizik yapısı gereği, tek ya da üç kişilik odalar ile bu odalarla bağlantılı avlulardan oluşan birimlerin, tek tecrit birimini oluşturduğu, öteki birimlerle ve ortak mekan olarak adlandırılan kütüphane ve çok amaçlı salonla irtibatı sağlayacak olan oda kapılarının kapalı tutulacağı bir konumda bulunan bir cezaevinde, bir başka deyişle, tutukluların, gündüzleri, yattıkları tek ya da üç kişilik odaların dışında tek tek ya da toplu olarak bulundurulacakları bir başka mekan bulunmayan F-tipi cezaevlerinde, birbirlerinden tecrit edilmiş bu odaların yalnızca "gecelemek" için kullanılacağının söylenmesi, cezaevinin maddi yapısıyla bağdaşmamaktadır. Doğal ki, gündüz, tutuklu ve hükümlüler, cezaevi dışında başka mekanlara götürülmeyeceklerse!

Ama, bu odaların yalnızca *geceleme yeri* olarak kullanılacağı söyleminin, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından benimsenen ve "Ekonomik ve Toplumsal Konsey" tarafından (31 Temmuz 1957'de) onaylanan "Tutuklulara (*prisoners*) Uygulanması Zorunlu Asgari Standart Kurallar"da, "Yatacak Yer" başlıklı bölümde ifade edilen "*geceleme yeri*" ile örtüşmüş olması bakımından, konuya, Birleşmiş Milletler kuralları açısından açıklık getirmek gereği vardır.

3

Birleşmiş Milletler Standart Kurallarında yer alan, "Geceleme yeri tek tek hücreler, ya da odalarsa, her tutuklu geceleri kendi başına bir hücrede ya da odada kalmalıdır." (madde: 9/1), "Koğuş kullanıldığında, bu koğuşlarda birbirleriyle iyi geçinebilecek biçimde özenle seçilmiş tutukluların kalması sağlanmalıdır." (madde: 9/2) koşulları birlikte ele alındığında, hücrede ya da odada gecelemenin, "tecrit" amacıyla konmuş kurallar olmadığı anlaşılır. Özellikle de, "sıkışıklık gibi özel nedenlerden ötürü" cezaevi yönetimi, "iki tutuklunun, bir hücrede ya da bir odada kalmamasını sağlamaya çalışmalı" (9/1), koğuşlarda ise, "geceleri düzenli gözetim yapılmalı" (9/2) koşullarından da anlaşılacağı gibi, hücre

ya da odaların, yalnızca geceleme yeri olarak kullanıldığı ve geceleme yeri olarak kullanılmasının amacının, tutukluların tecrit edilmeleriyle ilgisi olmadığı açıktır; oda ya da hücrelerde, geceleyin iki kişinin kalmasının önlenmek istenmesinin nedeni de, tutukluları birbirlerinden, özellikle de cinsel (eşcinsel) tacizden korumak olduğu, gözden uzak tutulmamak gerekir.

Tutuklunun bulunduğu tüm yatacak yerlerin ve özellikle de uyudukları yerlerin, özellikle hava miktarı, yeterli bir taban alanı, aydınlatma, ısıtma ve havalandırma açısından ölçütlerinin konduğu, örneğin, "pencerelerin tutuklulara gün ışığında okuma ve çalışma olanağı sağlayacak büyüklükte olması", "yapay havalandırma olsun olmasın, pencerelerin, temiz havanın girmesine olanak verecek durumda bulunması", "tutukluların görme güçlerini zorlamaksızın okuma ve çalışmalarına yeterli yapay ışık sağlanması" (madde: 10, 11) koşullarının yeraldığı Standart Kurallarda, tutukluya verilecek hücre cezasının, "yasalarla ya da yetkili yönetici makamların düzenlemeleriyle" belirlenmiş kurullar tarafından ve gene yasa ve yönetmeliklere uygun olarak verilebileceği koşulu yer alır.

"Bedensel cezanın, tüm zalimce, insanlık dışı ve onur kırıcı cezaların" yanısıra, "*karanlık bir hücreye kapamanın*" da "disiplin cezası olarak yasaklandığı" (madde: 31) vurgulanan Standart Kurallarda, hücre cezası verilen tutuklunun, "bu cezaya katlanabileceğini, sağlık görevlisi yazılı olarak onaylamadıkça", "hiç bir koşulda hücreye kapama cezasının uygulanamayacağı" (madde: 32/1), aynı biçimde, "tutuklunun bedensel ya da zihinsel sağlığını bozabilecek" bir ceza da verilemeyeceği koşulu yer alır.

Bir başka deyişle, "tek tek hücrelerde ya da odalarda geceleme" ile tutukluyu tecrit amacıyla hücre ya da odaya kapama birbirinden tamamen farklı işlemlerdir, hatta birbirinin tam da karşıtı işlemlerdir.

F-tipi cezaevinin planına bakıldığında, tek ve üç kişilik odaların, yasada (TMY, madde: 16) belirtilen amaca uygun

olarak, yani tutukluyu *tecrit amacıyla* yapılmış odalar olduğu anlaşılır. Fizik yapıda önemli bir değişiklik yapılmadığı sürece de, ancak, tecrit hücresi olarak kullanılabilecek özelliktedirler. Yukarda da belirtildiği gibi, tutuklunun tecrit edilmesi anlamında bir mekana kapatılması, hapis cezası içinde verilmiş ayrı bir cezadır. Ancak bu, tutuklu ve hükümlünün, yasayla ya da yönetmelikle belirlenmiş bir suçu işlemesi durumunda, yasayla ya da yönetmelikle belirlenmiş ölçütlere göre, özellikle de suç işleyen tutuklunun savunması alındıktan sonra, belirli süreler için verilecek bir disiplin cezasıdır. Hücre cezası verilmiş bir tutuklu, karanlık bir hücreye konulamayacağı gibi, tutukluya, bedensel ya da zihinsel sağlığını bozabilecek bir ceza da verilemez.

4

Soruna, sistem ve cezaevi sistemi açısından da değinmek gereği var:

Çünkü, Türkiye'de, bina olarak modern cezaevi yapılanmasına geçilmiş olmakla birlikte, bu cezaevleri, 12 Mart (1971) ve 12 Eylül (1980) uygulamalarıyla içiçe, siyasal ve ideolojik birer *baskı aygıtına* dönüştürülmüşlerdir. Siyasal ve ideolojik baskının temelinde, 12 Martın ve12 Eylülün koşullarını ve amaçlarını bulmak her zaman olanaklıdır. Bu iki dönemde de, hemen her ilerici hareketi, dünya komünist silahlı ayaklanmasının bir parçası ve kapitalist dünya sistemine "dolaylı saldırı" olarak niteleyen ABD kökenli bir anlayışla, gözaltına alınanlara ve cezaevlerindeki tutuklulara yaklaşılmış, ve cezaevleri, "ceza" evi olmaktan çok, "dolaylı saldırı"ya karşı geliştirilmiş "özel savaş" yöntemlerinin uygulandığı bir çeşit savaş alanı ("kapalı av alanı"da denebilir) olarak kullanılmıştır.

12 Eylül-öncesi süreçte ve 12 Eylül döneminde, siyasal ve ideolojik boyut, bilinçli olarak, etnik ve mezhepsel farklılığı karşıtlığa ve ayrımcılığa dönüştürecek boyutta güdülenmiştir. Dünya sosyalist sisteminin dağılmasının ardından ise, si-

yasal ve ideolojik baskı, etnik ve mezhepsel ayrımcılığa karşı baskı içinde örtülü olarak sürdürülecektir. Cezaevlerinde baskının ve baskınların temelinde, ilerici siyasal ve ideolojik kimliğin, gerici siyasal ve ideolojik kimlik tarafından, etnik ve mezhepsel kümeleşme içersinde yokedilmek istenmesinin payı belirleyici olmuş, ama bu, yeterince açıklığa kavuşturulmamıştır. F-tipi cezaevi, bu baskının, son ve uçtaki boyutudur, terörün büyük ölçüde azaldığı bir dönemde gündeme gelmiş olması da, terörün *negatifleri* üzerinde ayrıca durulmasını gerektirmektedir.

5

Şu da belirtilmek gerekir:

Türkiye'de cezaevinin yapısallaşmış baskıcı özelliğinden kaynaklanan sorunları, baskıyı yeğinleştirerek çözmek, bir yöntem olarak gelenekselleşmiştir. F-tipi cezaevi, bunun, son olmasa da, sonuncu örneğidir.

Birleşmiş Milletler Standart Kurallarında ise, tam tersine, "bir suçluyu dış dünyadan ayıran hapis cezasının acı verici bir olay olduğu" anımsatılarak, cezaevi sisteminin "bu acıyı daha da arttırmaması" ve, "tutukluların insan olarak onurlarına bağlı saygınlığını azaltıcı *cezaevi yaşamı ile özgür yaşam arasındaki ayrımı enaza* (asgariye) *indirmeye çalışması*" önerilir. (Madde: 57 ve 60.)

Modern cezaevi rejiminin bir gereği olarak da, "tutuklulara, onları toplumdan dışlayacak biçimde değil, toplum içinde yer almaya devam edecekleri biçimde davranılması" gerektiği (madde: 61), yol gösterici ilkeler arasında yer alır.

Bu ilkeler gözönüne alındığı ve soruna, nesnel açıdan bakıldığı zaman, F-tipi cezaevi tasarımında, cezaevi yaşamı ile özgür yaşam arasındaki ayrımı sürekli açmaya, tutukluları toplumdan sürekli dışlamaya, dış dünyadan tam olarak koparmaya yönelik bir cezaevi anlayışının egemen olduğu da anlaşılır.

F-tipi cezaevleri, Terörle Mücadele Yasasının özçocuğu-

dur; bu yasanın 12 Eylülün çocuğu olması gibi. Tutuklunun, kimliğini ve kişiliğini parçalayıcı, onurunu kırıcı, baskıcı, ezici, bir cezaevi anlayışının ürünüdür.

Terörle Mücadele Yasası, bu yasanın yürürlüğe girdiği günlerin (12 Nisan 1991) ürünü olduğu kadar, cezaevlerinde, siyasal ve ideolojik baskıyı sistemleştirmek, yeğinleştirmek ve yoğunlaştırmak isteyen, ve kendisini ulusun tek kurtarıcı iradesi sayan, soyutlaşmış bir iradenin de ürünüdür.

Adalet Bakanı Türk'ün, bakan olarak kucağında bulduğu bu cezaevleri, onun öznel istencini yansıtan açıklamalarına karşın, tipik tecrit anlayışına, tecrit amacına ve tecrit esasına göre projelendirilmiş ve yapılmış cezaevleridir.

Bakanların "bakanlık" görevlerinin geçici olduğunu söylemenin gereği var mı? Ama, "Baba"nın deyişiyle, "esas olan devlette süreklilik"tir. F-tipi cezaevi bu sürekliliğin ürünüdür, yalnızca bugünün değil, öyle anlaşılıyor ki, yarının da ürünü olacaktır. Bu cezaevlerini şu ya da bu nedenle savunmak, bir bakıma, 12 Eylülün kendi anayasası ve yasalarıyla, anayasal ve yasal olarak kendini meşrulaştırmış olmakla birlikte, baskıcı olan bir sistemi korumak ve sürdürmek amacını içinde taşır. 12 Eylülün baskıcı sisteminin savunucularının bugün siyasal erke ve devlete egemen konumda olduğu biliniyor. Sorun, demokrat ve ilerici olanların, bunun bilincine varamamış olmalarıdır. Çünkü, ve bir kez daha yineleyelim: F-tipi cezaevleri, 12 Eylülün politik ve ideolojik anlayışı içinde ve bu dönemin cezaevleri deneyimlerinden tasarım olarak üretilmiş, bu tasarımlar, Terörle Mücadele Yasasında somut ifadesini bulmuştur. Taş, demir ve betonda biçimsel olarak nesneleşerek geleceğe taşınacak olan 12 Eylülün gerici ve baskıcı kimliğidir. Bu kimlik, cezaevleriyle sınırlı değildir, ulus ölçeğinde, emperyalist gericilikle kenetlenmiş sınıfsal içerikli bir kimliktir. Bağımsız bir "irade"nin ürünü olduğunu söylemek olanaksızdır.

Sonuç olarak söylemek gerekirse:

F-tipi cezaevleri, Birleşmiş Milletler Standat Kurallarına aykırıdır; *infazda eşitlik* ilkesi açısından insan hakları bildir-

gelerine aykırıdır; çağdaş ve demokratik bir cezaevi anlayışıyla değil, tam da bu anlayışa karşıt, köleleştirme anlayışıyla projelendirilmiş ve yapılmıştır. Bugün, buna, çağdaş ve demokratik bir giysi giydirmek, cenazeye giden birine güveyi giysisi giydirmeye benzer.

6 Ağustos (2000), pazar
Çağdaş Hukuk, Sayı: 71, Nisan 2001

Evet, biliyorum, artık çok geç.

Çünkü, artık "insan"ın öldüğü, binaların ise kutsandığı farklı bir uygarlık çağını yaşıyoruz.

İnsanlar, binaları, insanları yaşatmak için yaparlar. Bir bakıma cezaevlerini de. F-tipi cezaevlerinin ise, insanın insan kimliğini ezmek için, onurunu kırmak için, bedenini kurşun eritir gibi eriterek tüketmek için yapıldığını, bu cezaevlerinde her gün soluksuz kalan gencecik insanların kefene sarılan bedenleri kanıtlıyor.

Ölüm orucunun 60'ıncı gününde, "artık günlerin değil, saatin tiktaklarının ölümün nabzını tuttuğu, şairin dizeleriyle, anne sütünden yapılan heykelin bir sünger taşına dönüşmeye başladığı" günlerde, TİHAK (Türkiye İnsan Hakları Kurumu) kurucu üyeleri adına yapılan basın açıklamasında, "ölüm orucuna yatanların düşünceleri, yöntemleri beğenilmese de, onların da, daha onurlu bir yaşam ve daha güzel

bir gelecek düşlediklerinin yadsınılamayacağı" vurgulanmış ve "Bu düşü, bir kez de 'demokratik sol' ellerde soldurmayalım, söndürmeyelim. Bu yüzleri, gülen bir Türkiye özleyenler adına, öldürmeyelim." diye seslenilmişti.

Yanıtı, "hayata dönüş" adlı operasyon oldu.

30 genç insan, "hayata dönüş" adı altında tabuta kondu. Operasyon kararı verenler, tabut içinde "hayata dönen"lerin sayısının, kendi tahminlerinin çok altında olduğunu sevinerek yinelediler. O günden bugüne yüz gün daha geçti. Şimdi onların tahminlerini doğrularcasına, içerdekiler her gün birer ikişer "hayat"a dönüyorlar!

Sesin, sözün, aklın, yüreğin ve hemen her şeyin tükendiği yerde ve ülkede, "hayata dönüş"ü tabutlarda ve anaların ezilen ezgilerinde solumak, insan hakları savunurlarına hiçbir şey yapamamanın elemini veriyor.

Ankara, 18 Nisan 2001
Evrensel, 21 Nisan 2001

"İttifak" ve "stratejik işbirliği" şemsiyesi altında, ulusal iradenin, kişisel "temas"lar ve "vaad"ler ile, ABD'nin saldırgan ve yayılmacı politikasına kilitlendiğini, ABD askerinin Türkiye'de konuşlanmasına ilişkin "Tezkere", bir kez daha bize duyumsatmış bulunuyor.

Gelecek kuşaklara, Türkiye'nin genişletilmiş yeni haritasını çizeceklerini "gururla" muştulayanlar, ABD başkanının "tehdit"lerinden olsun, yeni haritanın, Türkiye'nin büyümüş değil, bölünmüş bir haritası olacağının da ayırdına varmıyorlar.

ABD yönetiminin, Ermeni "soykırım" istemlerini anımsatmaları, kendi denetimlerinde kurulacak bir kürt devletinin Türkiye'den toprak isteyeceğini söylemeleri, Ermeniler gibi Rumların da ABD ile Türkiye'nin arasının açılmasını beklediklerinin dile getirilmesi, aslında, ABD stratejistlerinin ve CIA analistlerinin on yıldır yineledikleri ve ABD'nin

geleceğe yönelik amacının aba altından gösterilmesinden başka bir şey değildir. Irak'ın bölünmesiyle başlatılacak yeni haritanın, Türkiye'nin dörtbir yanından bölüneceği bir haritaya başlangıç oluşturacağını, siyasal erk, görmezlikten ya da bilmezlikten gelmektedir.

Bu nedenle de, Tezkere'nin Bakanlar Kurulunda imzalanması, bize, Sevr Andlaşmasının imzalanması için padişahı şahanelerinin riyasetinde sarayda yapılan toplantıyı anımsattı. Siyasal erk, ABD askerinin Türkiye'de konuşlanmasını öngören tezkere ile, Türkiye'nin bütünlüğünü parçalamaya ayarlanmış bir "takvimli" bombayı Türkiye'nin kalbine, "abdest"li elleriyle koyduğunun bilincine varmaktan uzak bulunuyor.

Unutulmasın ki, Çekiç Güç de altı ay süreyle kuruldu. Ama oniki yıldır etkinliğini arttırarak sürdürdü ve sürdürüyor. Çekiç Güç'ün, Kuzey Irak'ta bir kürt devleti kurulması misyonuna **karşı çıkanların** ise, füzelerle, bombalı saldırılarla, uçak kazalarıyla, provokasyonlarla "bertaraf" edildiği kamuoyundan gizlendi ve gizleniyor. Bugün, "bertaraf" edilmek kaygısıyla, ABD'nin dayatmalarına boyun eğenler, kendilerinin 'bertaraf" edilmemesi için, Türkiye'nin "bertaraf" edilmesine imza koyduklarının bilincinde olmalıdırlar.

26 Şubat 2003
Cumhuriyet, 1 Mart 2003

SAVAŞA KARŞI ŞAİRLER BİLDİRİSİ

Coğrafyamız, sanal ve küresel yeni bir "imparator"un açtığı ateşte yanıyor. Mazlum bir halk, yokedilerek "özgürleştiriliyor".

Yazının ilk türetildiği uygarlığın rahmi kaç bin tonluk bombaların ateşinde kavruluyor. İnsan ve insanlık, tarih ve kültür, ana ve bebeği, kucak kucağa tabutlara konuyor.

Dünya savaşlarının, faşizmin ve nazizmin yeryüzüne hükmetmek hayaliyle aldığı milyonlarca insanın canından damıtılmış uluslararası kurumlar, insan ve hakları, kısacası, insanlığın binlerce yıldır biriktirdiği ortak değerler, dolaların küresel egemenliği uğruna çiğneniyor.

İnsan, kendi emeğiyle ürettiği ve türettiği bu kağıttan tanrının çılgına çevirdiği bir avuç "insan" tarafından yokediliyor.

İnsanlığın ortak malı zenginlikler, sömürülen değerler, dünyaya kumanda eden sermayenin elinde, insanlığı köleleş-

tirmenin silahına dönüşüyor. Dolar, uluslararası sermaye, emekçiyi emeğine, tarihi tarihe, kültürü kültüre yabancılaştırıyor, insanı insana düşmanlaştırıyor.

Irak değil, bir coğrafya parçası değil, insanlık işgal ediliyor.

Yurdumuzun limanları, üsleri, yolları, bu tarihin en büyük katliamcılarının ayakları altına seriliyor. Anayasanın tanımadığı bir yetki, TBMM'nin anayasadan alıp hükümete vermediği bir yetki kullanılıyor. Bağımsızlık savaşı vermiş, Asya'nın ve Afrika'nın ezilen halklarına örnek olmuş bir ulus, er ya da geç, yargıç önünde olmasa da, tarih önünde, insanlık suçu işledikleri için yargılanacak olanlara hizmet vermeye, katliama ortak olmaya zorlanıyor.

Ağzında emziği kundağına sarılı bebeği uykusunda öldüren "cesur" Amerikan askeri için kışlasına çevirdiği camisinde dua edenlerin başbakan olduğu bir çağda ve dünyada yaşamış olmanın, aynı ülkede, aynı ulusun yurttaşı olmanın utancıyla ve ızdırabıyla kıvranıyoruz.

Anımsayacaksınız: Mecliste reddedilecek tezkereye göre hazırlanmış, Meclis kararına aykırı, Anayasaya aykırı olan, uluslar arası hukuka aykırı olan bir "mutabakat belgesi" gerekçe gösterilerek, ülkemiz limanlarıyla, üsleriyle, topraklarıyla işgal edildi. Anımsayacaksınız: Hükümetin, başka şeyler yanında hava sahamızın "yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasını üst uçuş amacıyla kullanmalarını" istediği ikinci tezkerenin Mecliste reddedilmesinden sonra, bir değişiklik yapıldı, "üst uçuş amacıyla" ibaresi çıkarılarak, yerine "yabancı silahlı kuvvetler hava unsurlarının Türk hava sahasını kullanmalarına izin verilmesi" ibaresi kondu ve Meclis bu tezkereyi 21 Martta kabul etti. Köylerimizin yakınlarına düşen füzeler, işte bu "hava unsurları"ydı. Urfa köylüleri topraklarına düşen füzelerden çok, yüzlerce yıl birlikte yaşadıkları, en azından aynı coğrafyayı paylaştıkları, aynı rüzgarda serinledikleri, aynı güneşte kavruldukları kardeşleri üzerine yağan ölüm ateşine bir tepki olarak, füzelerinin parçalarını toplayan ABD askerini yu-

murta yağmuruna tuttukları için, Powell'ın Türkiye'ye geldiği gün gözaltına alındılar, şimdi 13 yıl hapis cezasıyla yargılanıyorlar.

Hiç kuşkunuz olmasın: Irak'ta ABD kirli ve kanlı emeline ulaşırsa, bu köylülerin cezasını, yarın ABD valisinin emrindeki yargıçlar kesecek, ve bunları eleştiren bizleri, gece yarısı evimizden ABD asker-polisi alarak Afganistan'da yaptığı gibi, Irak'ta yapmaya başladığı gibi, ya Guantanamo'ya gönderecek ya da kurşuna dizecek.

Çok iyi bilinsin ki, bu savaş, yurtlarını işgal etmeye ve kendilerini köleleştirmeye gelen anglo-amerikan sömürgecilere karşı yalnızca Irak'ın emekçi halkının varlıklarını ve özgürlüklerini koruma savaşı değildir. Bu savaş, aynı zamanda, aynı coğrafyayı paylaşan tüm emekçi halkların varlıklarını ve özgürlüklerini koruma savaşıdır da.

Bu savaş, köleleştirmek isteyenlerle birlikte köleleştirenlerin yedeğinde savaşanlara karşı, insanlık onurunu ve özgürlük bayrağını yükselten halkların savaşıdır.

Bu savaş, er ya da geç, özgürlükleri için savaşanların utkusuyla sonuçlanacak, sömürgeci emperyalistlerin birbirlerine düşmanlaştırdığı Ortadoğu'nun ve Avrasya'nın halklarının kardeşleşmesinin kaidesine konan temel taş olacaktır.

5 Nisan 2003
Edebiyat ve Eleştiri,
Sayı: 67, Mayıs-Haziran 2003

İlhan Selçuk, geçenlerde yayınlanan bir yazısında, medyada, Irak'a asker göndermemiz gerektiğini yazan yazarları ince fasıldan selamlarken, bizi keyiflendirmişti. Ama *Cumhuriyet* yazarı Toktamış Ateş'in, Irak'a Türkiye'nin asker göndermesinin şart olduğunu ileri sürdüğü söyleşisini bir tv kanalından (sky türk'ten) izleyince, Can Yücel'in deyişiyle "fikrim şaştı".

Ertesi sabah basında, AKP yönetiminin asker gönderme konusunda kararlı olduğunu, hatta bu konuda daha önceden söz vermiş de olabileceğini duyumsatan haberler okuyacaktım. Asker gönderilmesini bazı koşullara bağlayanlar da vardı. Örneğin CHP lideri Baykal, NATO ya da BM (Birleşmiş Milletler) kararı gerektiğini söylüyordu. Cumhurbaşkanı Sezer'in ise, NATO kararının yetmeyeceği ve BM kararının gerektiği görüşünde olduğu yazılıyordu.

NATO kararının yetmeyeceği kuşkusuz doğruydu, ama

benzer durum, BM kararı için de sözkonusu olmak gerekirdi.

Anımsayalım: 11 Eylülde (2001) New York ve Washington'da gerçekleştirilen saldırıları, NATO, NATO'yu oluşturan devletlere ve NATO ile korunan sisteme bir saldırı olarak nitelemiş, ABD dışındaki 18 NATO ülkesi, NATO statüsünün 5. maddesinin işleme konulması kararı almıştı. Bu kararıyla NATO, ABD'ye yapılan saldırının terörist bir örgüt ya da örgütler tarafından değil, devlet ya da devletler tarafından yapıldığı görüşünü benimsiyor ve bu nedenle, NATO-dışı alanlara askeri müdahalenin NATO ile korunan sistemi savunmanın bir parçası olacağı görüşünde birleşiliyordu. Bir başka deyişle, saldırgan devletlere saldırı, özünde sistemin savunulmasıyla sınırlıydı; işgal gibi, yayılma gibi, ülkenin yönetimine ve zenginliklerine elkoymak gibi amaçlar taşımıyordu.

ABD'nin, komşularına ve kendisine saldıracağı gerekçesiyle Irak'a saldırması için ileri sürdüğü savları doğrulacak belge ve bilgiyi bütün çabasına karşın elde edemediği bugün daha iyi biliniyor. Irak'ın kimyasal silah ürettiği ve depoladığı, nükleer silah ürettiği ya da üreteceği gibi savlar, Birleşmiş Milletler gözlemcileri tarafından doğrulanmamış, buna karşın ABD, BM kararı olmadan, NATO üyesi AB (Avrupa Birliği) ülkelerinin çoğunun destek vermemesine karşın, Irak'a saldırmakta duraksamamıştı.

ABD Irak'ı "özgürleştirme" sloganı altında bu ülkeye olanca gücüyle yüklenmiş, yakmış, yıkmış, öldürmüş, ülkenin altını üstüne getirmiş, gene de savlarını doğrulayacak tek bir olguya ulaşamamıştı. En büyük insanlık suçlarından sayılan savaş suçu işlemişti, işlemeye de devam ediyordu.

Irak'ta işgalci askere karşı bir direniş olması doğaldı, baskı ve işkencenin artması oranında da bu direnişin artacağını düşünmek yanlış olmayacaktı. Bu direnme, Birleşmiş Milletler bildirgelerinde bir "hak" olarak benimsenmişti ve tümünde ABD'nin imzası vardı.

Türkiye, bugün, hiçbir uluslararası hukuka dayanmayan, BM ve NATO statülerine aykırı olarak, sömürgeci bir

yaklaşımla ve tek başına Ortadoğu'ya egemen olmak ve küresel egemenliğinin önündeki engelleri kaldırmak amacıyla Irak'ı işgal etmiş bulunan ABD'nin ve ABD askerinin yanında yer aldığı zaman, işgalci bir asker konumuna düşürülmüş olmakla kalmayacak, işlenen bütün cinayetlerin ve suçların da ortağı durumuna düşürülmüş olacaktır.

Birleşmiş Milletler, kendi kararı olmadan ve kendi statüsünü çiğneyerek Irak'a saldırmış bulunan ABD askerini, ülkesini işgal ettiği bir halkın direnişinden korumak için Türkiye'den asker göndermesini isteyemez ve böyle bir karar alamaz. Aynı biçimde (aslında komünist sisteme karşı kapitalist sistemin savunma örgütü olarak kurulmuş bulunan) NATO da, koruduğu sisteme ve NATO bünyesinde yer alan ülkelere bir saldırı niteliği taşımayan Irak'taki direnişçilere karşı, Türkiye'den Irak'a asker göndermesini, yani Irak'a NATO adına müdahale etmesini isteyemez.

BM kararıyla, Türkiye'den, ancak, saldırgan ve işgalci konumda bulunan ve insanlık suçu işlemeyi sürdüren anglo-amerikan askerin saldırılarından, saldırının hedefi olan Irak halkını korumak için oluşturacağı bir "barış gücü"ne katılması istenebilir. Aksi durumda, işgale katılmış ve insanlık suçu işlemiş bir asker olarak tarihin yargısından kendini kurtaramayacaktır.

Cumhuriyet, 4 Ağustos 2003

Dışişleri Bakanlığının, Kuzey Irak'ta bir "Kürt devleti" kurulmasının "*casus belli* (savaş nedeni)" olduğunu ileri süren raporunun basına yansıdığı ve Başbakan Ecevit'in "fiili bir Kürt devletinin kurulmuş olduğunu" açıkladığı gün, yani 16 Mayıs 2001'de, "Güneydoğu"daki görevlerinden dönen Genelkurmay Başkanlığı Özel Kuvvetler Komutanlığına bağlı personeli taşıyan CASA tipi askeri nakliye uçağı Malatya'da kırsal alana düşmüş, subay, assubay ve er toplam 34 görevli yaşamlarını yitirmişti.

Genelkurmay, "CASA'larda sistematik bir hata bulunmadığını" belirtecek, ama uçağın düşüş nedeni de açıklığa kavuşturulmayacaktı.

"Kürt devleti" ile ilgili açıklamalar ile uçağın düşüş tarihinin örtüşmüş olmasını, Kuzey Irak'ta, bir Kürt devletinin kurulup kurulmadığını açıklamak için değil, Kuzey Irak'a

odaklanmış bulunan "müttefikimiz" ABD ile Türkiye arasında "stratejik işbirliği"ni sorgulamamıza varsayımsal bir örnek oluşturacağı için değindim.

Genelkurmay başkanının son konuşmasında da yinelediği gibi, "Irak'ın toprak bütünlüğünü" başından beri savunmuş olan Türkiye, sembolik olarak içersinde yer aldığı Çekiç Güç'ün, Kürt devleti kurma misyonunu engellemeye kalkışanların varlıklarına yönelik saldırılarını, ABD ile çatışmaktan kaçındığı için "sineye çekmiş", ama tutumunu değiştirmemişti.

o

ABD ile Türkiye arasında stratejik işbirliğinden çok sık sözedilmekle birlikte, bu stratejinin ne olduğu hiç bir zaman açıklanmadı. Stratejik işbirliğinin olup olmadığı da bilinemedi.

Ama ABD'nin, bir stratejisi var ve biliniyor. Bu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından açıklanan ve küresel egemenliğini simgeleyen "imparatorluk" stratejisidir. Bosna'dan Basra Körfezine uzanan ve Pakistan, Afganistan, Orta Asya ile Kafkasları içersine alan tasarımsal bu "imparatorluk"un kaidesini Avrasya, Avrasya'nın kalbini de Türkiye oluşturmaktadır.

Türkiye'nin "yeni jeopolitiği" ise, ABD'nin "imparatorluk" stratejisine uyarlanmış bir stratejidir ve Türkiye tarafından değil, CIA analistleri ve ABD stratejistleri tarafından belirlenmiştir.

"Ulus-devlet"ten "laiklik"e, "azınlıklar"dan "federasyon"a, "pantürkist" politikalardan "konfederasyon"a değin bir dizi başlık altında, Türkiye Cumhuriyetinin temel ilkelerinin (yani "Kemalizm"in) eskidiği ileri sürülen bu yeni stratejiye göre, Türkiye, etnik, dinsel, mezhepsel ya da bölgesel federasyonlara bölünmeye, Balkanlardan Orta Asya'ya değin 225 milyonluk "Türk konfederasyonu" içersinde yer almaya zorlanmaktadır. Doğal ki, ABD'nin küresel egemenlik yörüngesine oturtulmuş uydu bir konfederasyon olarak, ve doğal ki, zaman zaman kavga etmiş olsalar da kardeşleştikleri öte-

ki etnik topluluklardan yalıtılmış salt Türk etnisitesine uyarlanmış bir konfederasyon olarak.

Türkiye'nin bu dışardan biçilen yeni-jeopolitiğine, kimi liderlerin sarıldığı, yeni yüzyılın, "Adriyatik'ten Çin Seddine" Türklerin yüzyılı olduğu yinelenerek bunu bağırlarına bastıkları belleklerde olmalı. Ama, Türkiye'nin buna pek uyum sağlayamadığı da belirtilmeli.

o

Bunu, şu "itiraf"tan çıkarsamak da olanaklı:

Meditarranean Affairs şirketinin yayını olan *Meditarranean Quarterly*'nin Kış 1995 sayısında yayınlanan "Amerikan-Türk İlişkileri Yol Ayrımında" başlıklı yazıda, Türkiye'nin, "ABD'nin Ortadoğu'da, Türk cumhuriyetlerde ve Balkanlar'daki beklentilerine yanıt vermediği", "Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasına razı olmadığı" görüşüne yer verilerek, "Türkiye'nin haddini aştığı", "ABD'nin sabrının taştığı" ve "Türkiye'nin istikrarsızlığının ağırlaştırılacağı" ileri sürülmüştü. Bu yazının yayınlanmasından kısa bir süre sonra da, ABD basınının, "alevi-sünni savaşı" olarak niteleyeceği ve 21 insanımızın öldürüleceği Gazi olayları yaşanacaktı.

12 Martta (1995) yaşanan Gazi olaylarının, 20 Martta, Türk Silahlı Kuvvetlerinin, Kuzey Irak'a düzenleyeceği 35 bin kişilik operasyonu önlemek amacıyla başlatılan bir provokasyon olduğu da yazılacaktı. Bu operasyon, kararlaştırılan gün gerçekleştirildi. Ertesi gün, ABD, Türkiye'ye, "Çekil!" diyecek, Almanya, silah sevkini durduracaktı. Cumhurbaşkanı Demirel, Almanya Başbakanı Kohl'a mektubunda, "Çekiç Güç'ün altından yılanların çıktığını" yazacaktı.

Çünkü, Irak'ın, 36. enleminin kuzeyinde kalan bölgeyi, Irak hava saldırısından korumakla görevli olan Çekiç Güç, bir yandan PKK'ya modern silahlar taşımış, bu örgütün bölgede 20'ye yakın kamp kurmasına şemsiye oluşturmuş, bir yandan da, burada bir "Kürt devleti"nin kurulmasına katkı sağlamıştı.

Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis'in içersinde bu-

lunduğu helikopterin, 17 Aralık 1992'de, Kuzey Irak üzerinde, Çekiç Güç'e bağlı 2 adet F-15 uçağı tarafından taciz edilmiş olması, bunun belirgin bir örneğiydi. Kuzey Irak'ta Kürt liderlerle görüşmelerini sürdüren ve savaşın, İran, Suriye ve Türkiye'nin bir araya gelerek bitirilebileceği görüşünü yineleyen Eşref Bitlis'i, Diyarbakır'a götüren uçak, İran, Irak, Suriye ve Türkiye dışişleri bakanlarının Şam'da bir araya gelmesinden bir hafta sonra, 17 Şubat 1993'te, Ankara üzerinde düşecek, Bitlis'in yanısıra üç subay ve bir assubay yaşamlarını yitireceklerdi. Genelkurmay, uçağın buzlanmadan düştüğünü açıklamış olmakla birlikte, bilirkişiler, uçağın buzlanmadan değil, motorundan daha önce çıkartılmış bir parça nedeniyle düştüğü doğrultusunda rapor vereceklerdi.

Tarihleri örtüşen şu iki olguya da değinelim:

5 Kasım 1997'de, Kıbrıs'ta, askeri tatbikat sırasında, Kara Kuvvetleri Komutanı Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun başının hizasından geçen bir kurşun, arkasında bulunan Piyade Albay Vural Berkay'ın ölümüne neden olmuştu. Kurşun, Özel Harpte bulunan M-16'dan atılmıştı ve Amerikan yapımıydı. Basında, bir suikast olasılığı üzerinde duruldu, ama olay açıklanmadan unutuldu. Ertesi gün Girit'ten Viyana'ya giderken, uçakta, gazetecilerin sorularını yanıtlayan Başbakan Mesut Yılmaz, "ABD'nin Irak'a saldırmak için İncirlik'i kullanmak istediğine" ilişkin yorumların doğru olmadığını belirtiyor, Türkiye'nin Kuzey Irak'a düzenlediği Şafak Operasyonu sırasında Çekiç Güç (Keşif Güç) çerçevesinde uçuş yapan ABD uçaklarının uçuşunu sınırlandırdığımızı / geçici olarak durdurduğumuzu anımsatarak, ABD'nin, bizden, bu uçakların sayılarının daha da artırılarak keşiflerini sürdürmelerini istediğini söylüyordu. (*Cumhuriyet*, 7 Kasım 1997.)

o

Kanıtlanmamış oldukları için, bu örtüşmelerin bir raslantı ve bu yorumların da bir varsayım olarak kalması olasıdır. Ama bu olaylardan, Çekiç Güç'ün Kuzey Irak'taki gizli misyonunun bir Kürt devleti kurmak olduğu sonucunu çıkarmak da o denli olanaklıdır.

"Stratejik işbirliği" açısından belirtilmesi gereken ise, Kuzey Irak'ta, Türkiye'nin bir Kürt devleti kurulmasına karşı olmasına karşın, ABD'nin bir Kürt devleti kurulmasını küresel egemenliğinin olmazsa olmaz koşulu saymış olmasıdır. Dolayısıyla da, birbiriyle çatışan iki stratejinin, "stratejik işbirliği" adı altında ikidebir yinelenmesini mantıkla bağdaştırmak olanaklı değildir.

o

Bu stratejik "oyun"un renklerini daha iyi ayrıştırabilmek için, ABD'li stratejistlerin Türkiye'nin önüne koydukları Musul-Kerkük senaryolarını da anımsatmak gerekiyor:

Irak ile İran arasındaki savaşın Irak'ın yenilgisiyle sonuçlanacağını ileri süren Amerikalı stratejistler, İran'ın Musul'u alabileceğini, Suriye'nin de Musul'da hak iddia ettiğini söylüyorlar ve Türkiye'nin, "tarihsel hakkı" olan Musul ve Kerkük'ü, İran'a ya da Suriye'ye kaptırmamasını öneriyorlardı.

Savaş, Saddam'ı yerinden oynatmayacak, bu senaryo arşive kaldırılacaktı. Körfez savaşı başladığı zaman, Riyad'da ve Riyad Otel'de iki ABD'li yarbay, Özal'ın özel elçisi bir gazeteciye, Saddam'ın ve Irak yönetiminin çökeceğini "muştuluyor" ve boşlukta kalacak Musul ve Kerkük'ü Kürtlerin alacaklarını, almakla kalmayıp, bir devlet kuracaklarını ve Türkiye'den de toprak isteyebileceklerini söylüyor, buna engel olmak için Türklerin kuzeyden ve karadan Musul'u almalarını öneriyorlardı. O dönemde, CIA'nın ve Özal'ın güdülediği gazeteciler, Musul ve Kerkük'ü almamız gerektiğinin altını çiziyorlar ve "Türkiye ya büyür, ya küçülür, bir tek böyle kalamaz!" diye yazıyorlardı.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasına koşut olarak ABD, bölgesel egemenlik haritasını kapatacak, küresel egemenlik haritasını açacaktı. Körfez savaşı biterken, kuzeyde Kürtleri, güneyde şiileri ayaklandıran baba Bush, yeni senaryosunu yaşama geçirmek için, ayaklandırdıklarını, Saddam'ın ayakları altında bırakmış, Türkiye'ye sığınan binlerce Kürdün ıstıraplı yaşamından kendisine bir kürk çıkarmanın yolunu

tutmuştu. "Çekiç Güç" bu senaryonun öz çocuğu olarak doğacaktı.

Koskoca bir dünyada, avuç içi kadar bir Kürt devletinin kurulması konusunda, ABD ile Türkiye arasındaki stratejik görüş karşıtlığının, küresel boyuttaki "stratejik işbirliğini" etkilemeyeceği de düşünülebilirdi. Ama, ABD'nin amacı bir Kürt devleti kurmak değildi. Ortadoğu'yu olduğu kadar, Pakistan ve Afganistan ile Orta Asya'dan Adriyatik kıyılarına uzanan Avrasya'yı içerisine alan ve küresel egemenliğinin trampleni olmasını tasarladığı ve istediği zaman, istediği gibi kullanabileceği bir "üs" olacaktı Kürteli.

o

Neredeyse yüz yıldır bir "beylik" olarak bağımsız kalabilmek için savaşmış, İngilizlerin sürekli gazabına uğramış, Sovyetler Birliği'nde aradığını bulamamış, zaman zaman ABD'nin oyununa gelmiş Molla Mustafa'nın çocuklarının ana-ata yurdu topraklarda bir devlet kurmak isteğini derinden duyumsamaları anlaşılır bir şeydir. Özellikle, İngilizlerin, Kürtleri Arap yönetimi altında yapay olarak bir arada olmaya zorlamış oldukları gözönünde tutulursa, bu isteğin, her zaman ve her durumda karşısında olmanın bizim açımızdan doğru olmayacağı da söylenebilir. Ama bunun, ancak, kendi sınırları içersinde halkının gönencini ve demokratik bir yapılanmayı amaçlamış olması durumunda destek bulabileceği de açıktır.

ABD'nin dört ülkeyi (Irak, Suriye, Türkiye ve İran'ı) bölmesinin, Ortadoğu'yu ve Avrasya'yı egemenliğinin potasında eritmesinin bir "üs"sü olarak kullanacağı bir "devlet"in, en yakın komşularından olduğu kadar bölge ülkelerinden destek alması ise olası değildir.

Yüzlerce yıldır birlikte yaşadıkları bir halkı, bugün yoketmekte olanların yedeğinde ve onların üniformaları içinde kurulacak bir "devlet"in, özgür ve bağımsız bir devlet olamayacağı gibi, komşuları devletlerin özgürlüğünün ve bağımsızlığının ellerinden alınmasının bir aracı olacağı da açıktır.

Buna karşılık, böyle bir "devlet"in, Türkiye'nin de arasın-

da bulunduğu komşusu ülkelerin, kendi içlerinde, Kürt gerçeğini yadsımış olmalarının bir "bedel"i olacağı da gözardı edilmemek gerekir.

1 Nisan 2003, Ankara
Edebiyat ve Eleştiri,
Sayı: 67, Mayıs-Haziran 2003

Geçtiğimiz günlerde, Kürtçenin "seçmeli dil" olması istemiyle, öğrenim gördükleri üniversite yönetimlerine dilekçe veren öğrenciler yer yer gözaltına alındı ve kimi öğrenciler de örgüt üyesi oldukları savıyla tutuklandı. Bazı üniversite yönetim kurulları da, dilekçe veren öğrenciler hakkında disiplin soruşturması başlattı.

Basında yer alan bir habere göre: 18 Ocağa kadar, 24 üniversitede, 11.048 öğrenci, Kürtçenin seçmeli dil olması istemiyle dilekçe verdi; bunlardan 3.713 öğrencinin dilekçesi alındı; 7.335 öğrencinin dilekçesi ise alınmadı. Dilekçesi alınmayan öğrencilerin 810'u dilekçelerini PTT ile gönderdi. "Kürtçeye 75 Tutuklama" başlığı altında verilen bu haberde, ayrıca, haberin yayınlandığı güne değin, 46'sı öğrenci 75 kişinin örgüt üyesi olmak ya da örgüte yardım-yataklık yapmak savıyla tutuklandığı, gözaltına alındıktan sonra salıverilenler hakkında da aynı suçlardan dava açıldığı yazılıydı.

(*Radikal*, 18 Ocak 2002.)

Yayınladığı "yıldırım genelge" ile, Kürtçe eğitim taleplerinin önlenmesini isteyen İçişleri Bakanı Rüştü Kazım Yücelen, üniversitelerdeki dilekçe eyleminin, PKK'nın Avrupa'da başlattığı "sivil itaatsizlik — siyasal serhildan" adı verilen yeni stratejisi çerçevesinde yürütüldüğünü ileri sürdü. Bakan, ayrıca, Kürtçe eğitimin Anayasanın 42'inci maddesine aykırı olduğunu ve dilekçelerin "bölücü ve ayrılıkçı" amaçla verilmiş dilekçeler olduğu için Anayasanın 14'üncü maddesini ihlal ettiğini savladı.

Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk ise, "Türkiye'de yasak dil kavramının ve kanunla yasaklanan bir dilin bulunmadığını" belirterek, örgütün, cezaevlerinde tutuklu ve hükümlü sayısını arttırmak ve verilebilecek bir mahkumiyet kararını AİHM'ye (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine) taşıyarak, konuya uluslararası bir boyut kazandırmak amacı taşıdığını sözlerine ekledi. (*Cumhuriyet*, 23 Ocak 2002.)

"Devletin zirvesine sunulmak üzere güvenlik birimlerince hazırlanan bir rapor"da da, Kürtçe eğitim konusunda bazı çevrelerin harekete geçmesi, "PKK'nın yeni mücadele stratejisinin tehlikeli bir adımı olarak" değerlendirildi. Raporda, ayrıca, "kültürel haklar"ın, "Türkiye'nin bölünmesine gidecek süreci başlatacağı" için "kabul edilemez" olduğu görüşüne yer verilmişti. (*Cumhuriyet*, 18 Ocak 2002.) "İstihbarat birimleri"nin hazırladığı bir başka rapora göre de, Kürtçe eğitim kampanyasının PKK tarafından organize edildiği yinelenerek, sırada, "Kürt kimliği", "Kürtçe ad", "Kürtçe kurum adı" gibi benzer altı kampanya daha olduğu duyuruluyordu. (*Cumhuriyet*, 26 Ocak 2002.)

Kürtçenin seçmeli ders olması istemiyle sürdürülen dilekçe eyleminin, Anayasanın 34 maddesinde 3 Ekim 2001'de yapılan değişikliklerden sonra başladığı biliniyor.

Anayasanın "Temel Haklar ve Ödevler" bölümünde, "dilekçe hakkı" başlığı altında, "vatandaşlar"ın "kendileri ile veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında, yetkili ma-

kamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahip" oldukları (madde: 74) hükmü yer alır.

12 Eylül yönetiminin güdümünde hazırlanan 1982 Anayasasının 26'ncı maddesinde yer alan: "Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında ***kanunla yasaklanmış*** olan herhangi bir dil kullanılamaz." hükmünü içeren üçüncü fıkra ile, gene Anayasanın 28'inci maddesinde yer alan "***Kanunla yasaklanmış*** olan herhangi bir dilde yayın yapılamaz." hükmünü içeren ikinci fıkra, 3 Ekim 2001'de yapılan değişiklikle birlikte Anayasadan çıkarılmış, yani "mülga" olmuştur. Bir başka deyişle, "düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü"nü belirleyen 26'ncı maddede ve "basın özgürlüğü"nü belirleyen 28'inci maddede yer alan "kanunla yasaklanmış dil" söylemleri çıkarılmış, Anayasada "yasak dil" kavramı kalmamıştır.

1982 Anayasasına konan dil yasağını, yasa olarak belirleyen "Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun" (22 Ekim 1983/2932), daha önce, "Terörle Mücadele Kanunu"nun 23/3 maddesiyle yürürlükten kaldırıldığı (12 Nisan 1991) için de, Adalet Bakanı Türk'ün belirttiği gibi, "Türkiye'de yasak dil kavramı ve kanunla yasaklanan bir dil" de kalmamıştır.

Anayasada ve yasalarda "herhangi bir dil" olarak Kürtçenin konuşulmasını ve "herhangi bir dil" olarak Kürtçe yayın yapılmasını *doğrudan* yasaklayan herhangi bir hüküm bulunmamakla birlikte, 1982 Anayasasının "Eğitim ve öğretim hakkı ve ödevi" başlıklı 42'inci maddesinin son fıkrasında yer alan "Türkçeden başka hiç bir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına anadilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez." hükmü olduğu gibi bırakıldığı, yani değiştirilmediği için, kimi Türk vatandaşlarının anadili olarak Kürtçeyi (ve Türkçe olmayan öteki anadilleri) resmi ve özel kuruluşlarda okuması ve öğrenmesi de, *dolaylı olarak*, yasaklı bulunuyor.

Anayasanın 34 maddesindeki değişikliğin, Türkiye'nin

doğrudan kendi girişkenliği ve iç sorunlarının çözümlenmesi amacıyla değil, Avrupa Birliği ülkeleri anayasalarına uyum sağlanması için yapıldığını burada anımsamak gerekiyor. Çünkü Avrupa Birliğinin Türkiye için düzenlenen "***Katılım Ortaklığı Belgesi***"nde "Orta Vadeli Öncelikler" başlıklı bölümde, "Türk Anayasasının (...), bütün Türk vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini *Avrupa İnsan Haklarının Korunması Sözleşmesinde belirtildiği gibi* güvence altına alan bir *bakış açısıyla* tekrar gözden geçirilmesi" koşulu önerilmiş ve Anayasanın 34 maddesinde değişiklik *bu amaçla* yapılmıştır. Buna karşın, Kürtçenin seçmeli ders olmasını isteyenlerin karşısına, Türk vatandaşlarının Türkçeden başka bir anadilin resmi ve özel kurumlarda okutulmasını ve öğrenilmesini yasaklayan ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uyum açısından değiştirilmemiş bulunan Anayasanın 42'nci maddesinin son fıkrası çıkarılmıştır.

Etnik farklılıktan kaynaklanan sorunları, demokratik yöntemlerle çözmek ve etnik ayrılıkları modern ulus potasında kaynaştırarak bütünleşmeyi sağlamak yerine, etnik farklılığı egemen etnik baskıyla ayrımcılığa dönüştüren ve etnik baskıyı temel hakların temeline oturtmayı yöntem olarak benimseyen siyasal anlayış, nasıl ki, 1982 Anayasasının 26, 28 ve 42'nci maddelerinin hazırlanmasında belirleyici olmuşsa, öyle anlaşılıyor ki, aynı anlayış, bu kez, Anayasanın eğitimle ilgili 42'nci maddesinin değişiklik dışında tutulmasında da belirleyici olmuştur.

Dahası var. Çünkü bu yasak, yalnızca Anayasada korunmuyor, Anayasanın 42'nci maddesi son fıkrasına göre düzenlenen ve "Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Yasası"nda da (14 Ekim 1983/2923) sürdürülüyor. Anayasanın 42. maddesinde olduğu gibi, bu yasa da, "Türk vatandaşlarının anadilleri, Türkçeden başka hiçbir dille okutulamaz ve öğretilemez." (madde: 2/a) hükmünü içeriyor. Bu yasa, aynı zamanda, "Türkiye'de eğitimi yapılacak yabancı diller"in belirlenmesini Bakanlar Kuruluna bırakıyor. Bu yasanın gereği olarak okutulacak yabancı dilleri belirleyen Bakanlar Kurulu Kara-

rı (14 Mart 1992), Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakan Demirel ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü'nün de imzasını taşıyor. Bu "Karar"a göre, "resmi ve özel öğrenim *kurumları*"nda yalnızca İngilizce, Fransızca ve Almanca; "resmi ve özel *kurslar*"da, İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, İtalyanca, İspanyolca, Arapça, Japonca ve Çince okutulabiliyor.

Anayasanın (1982) 42'nci maddesinin son fıkrası, bu fıkranın gereği olarak çıkarılan "Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Yasası" (1983) ve bu yasanın gereği olarak yayınlanan, ve okutulacak yabancı dilleri belirleyen Bakanlar Kurulu Kararı (1992), üçü birlikte, bir anadil olarak Kürtçenin resmi ve özel kurumlarda ve kurslarda öğrenilmesini, okutulmasını yasaklıyor. Üçü de bugün yürürlükte bulunuyor. Bu ise, Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan önerilerle çelişiyor.

Katılım Ortaklığı Belgesinde, Hükümete, "kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşların kültürel haklarının güvence altına alınması" ve "bu hakların kullanılmasını engelleyen her türlü yasal hüküm —*eğitim alanındakiler de dahil olmak üzere*— kaldırılmalıdır." koşulu önerilmiş olmasına karşın, Ulusal Programda, "Türkiye Cumhuriyetinin resmi ve eğitim dili[nin] Türkçe" olduğu yinelenmiş (*Resmi Gazete*, 24 Mart 2001/ Sayı: 24352 mükerrer / Bakanlar Kurulu Kararı, 2001/2129); Katılım Ortaklığı Belgesinde öngörülen engellerin kaldırılması amacıyla yapılan anayasa değişikliğinde, "eğitim alanındakiler" açısından, "ayrılıkçı ve bölücü amaçlar" gerekçe gösterilerek, 42'nci maddenin son fıkrasında değişiklik yapılmamıştır. Değişiklik yapılmamış olması, Ulusal Programla örtüşüyor; Katılım Ortaklığı Belgesiyle çelişiyor. Bir başka deyişle, Ulusal Program, Katılım Ortaklığı Belgesiyle örtüşmüyor.

12 Eylül, "müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklarından" ayrı olarak, "herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel ve gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, *dilediği bir dili konuşmasına* hiç bir kısıtlama konulmayacağı" koşulunu

içeren Lozan Andlaşmasının 39'uncu maddesine aykırı olan "Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun" ile, bu yasanın yürürlüğe girdiği 22 Ekim 1983'ten yürürlükten kaldırıldığı 12.4.1991'e kadar, anadil olarak Kürtçeyi gündelik yaşamda yasaklayarak, kimi yasa-dışı örgütlerin, demokratikleşmenin anahtarı olan anadili, terör eylemlerinin gerekçesi yapmasına olanak sağladı. Kürtçeyi günlük yaşamda kullanmayı yasaklayan yasanın yürürlükten kalkmasıyla, bu örgütlerin saflarına akışın yavaşladığını söylemek sanırım pek yanlış olmayacak.

Burada, açıktır ki, Türkçe olan resmi dili ya da devletin dilini ve Türkçe olan eğitim dilini tartışmıyoruz. Karşılıklı güven ortamının oluşmadığı, kimi örgütlerin az da olsa gücünü silahla duyumsatmayı sürdürdüğü bir topludurumda, Türkçeden başka bir dilin resmi ve özel eğitim kurumlarında *eğitim dili* olarak kullanılmasını da tartışmıyoruz. Soruna anadillerin öğrenilmesi ve bilimsel olarak irdelenmesi açısından bakıyor ve Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olan, ama anadili Türkçe olmayanların, bir dönemde günlük yaşamda doğal olarak konuştukları anadillerini konuşmalarının yasaklanmış olması gibi, anadil olarak Kürtçenin (ve öteki anadillerin de) özel kurslarda öğrenilmesinden dilbilimsel açıdan irdelenmesine değin bir dizi yasakla çevrilmiş olmasının, anadil yasağının bir yönüyle de olsa sürdürüldüğünün bir kanıtı olduğunu vurguluyor, ve Adalet Bakanı Türk'ün söylemine karşın, Anayasada, yasalarda ve Bakanlar Kurulu Kararında, Kürtçenin ve Kürtçe gibi anadili Türkçe olmayan Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının anadillerinin bir yönüyle de olsa yasak olduğunu belirtmeye çalışıyoruz. Bu yasakların, insan hakları açısından olduğu kadar, Avrupa Birliğinin Türkiye için belirlediği Katılım Ortaklığı Belgesindeki önerilerle de çeliştiğini ve bu doğrultuda tutarlı ve içten bir çalışma yapılmadığını duyumsatmak istiyoruz.

Ankara, Ocak 2002

ANADİL, KONUŞMA DİLİ VE EĞİTİM DİLİ

1.

"Anadil" olarak Kürtçe, bir kez daha "podyum"a çıkarıldı. Kimi öğrencilerin, öğrenim gördükleri üniversitelerin yönetim kurullarına, gruplar halinde, dilekçe vererek, Kürtçenin "seçmeli dil" olarak okutulmasını istemeleri, "anadil" olarak Kürtçenin değişik boyutlarda tartışılmasına neden oldu.

24 üniversitede toplam 11.048 öğrencinin Kürtçenin "seçmeli dil" olması için dilekçe vermiş olmasını, İçişleri Bakanı ile Adalet Bakanı, yasa-dışı örgütün planlı bir eylemi olarak nitelediler.

İçişleri Bakanı Rüştü Kazım Yücelen'in yayınladığı yıldırım genelgede, dilekçe eyleminin, PKK'nın Avrupa'da başlattığı yeni stratejisi ("sivil itaatsizlik - siyasal serhildan") çerçevesinde yürütüldüğü, "bölücü ve ayrılıkçı" amaç taşıdığı ve bu nedenle Anayasanın 14'üncü maddesinin ihlali niteliğinde olduğu ileri sürüldü. (*Cumhuriyet*, 23 Ocak 2002.)

Adalet Bakanı Hikmet Sami Türk ise, istemin, Anayasanın eğitim ile ilgili 42'inci maddesine aykırı olduğunu yineledi ve eylemler nedeniyle haklarında dava açılanlara verilebilecek mahkumiyet kararlarını, yasa-dışı örgütün (yani PKK'nın) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşıyarak, konuya uluslararası bir boyut kazandırmayı amaçladığı yorumunu yaptı. (*Cumhuriyet*, 23 Ocak 2002.)

"Devletin zirvesine sunulmak üzere güvenlik birimlerince hazırlanan rapor"da da, dilekçe eylemi, "PKK'nın yeni mücadele stratejisinin tehlikeli bir adımı olarak" değerlendirilecekti. (*Cumhuriyet*, 18 Ocak 2002); "istihbarat birimleri"nin hazırladığı bir başka raporda ise, eylemin "PKK tarafından organize edildiği" yinelenerek, sırada, "Kürt kimliği", "Kürtçe ad", "Kürtçe kurum adı" gibi benzer altı kampanya daha olduğu ileri sürülüyordu. (*Cumhuriyet*, 26 Ocak 2002.)

Radikal'de (18 Ocak 2002) yayınlanan bir habere göre, dilekçe veren 11.048 öğrencinin 3.713'ünün dilekçesi alınmış, 7.335 öğrencinin dilekçesi alınmamıştı. "Kürtçeye 75 tutuklama" başlığı altında verilen bu haberde, 46'sı öğrenci 75 kişinin örgüt üyesi olmak ya da örgüte yardım-yataklık yapmak savıyla tutuklandığı, gözaltından salıverilenler hakkında da aynı suçlardan dava açıldığı belirtiliyordu.

"İstihbarat birimleri"nin raporuna koşut olarak, İçişleri Bakanı Yücelen'in valiliklere genelgesi, *Cumhuriyet*'te "Kürtçe isme takip" başlığı altında haber yapılacaktı. Genelgede, "1587 sayılı Nüfus Kanununun 16/4'üncü maddesi" imlenerek, "milli kültürümüze, ahlak kurallarına, örf ve adetlerimize uygun düşmeyen ve kamuoyunu inciten adlar konulamaz" hükmü anımsatılmış, bu hükme aykırı adlar için Bakanlığın görüşünün alınması istenmişti. Haberin bitiminde, son zamanlarda, Güneydoğu'da, yurttaşların "**Heval** (Arkadaş), **Zozan** (Yayla), **Roj** (Gün), **Rojin** (Güneş), **Welat** (Vatan), **Mizgin** (Müjde), **Rengin** (Renk), **Helin** (Yuva), **Berivan** (Öncü)" gibi adları yeğlediklerine yer veriliyordu. (*Cumhuriyet*, 19 Şubat 2002.)

Dilekçe eylemi nedeniyle yaptığı açıklamada, Adalet Ba-

kanı Türk, "Türkiye'de yasak dil kavramının ve kanunla yasaklanan bir dilin bulunmadığını" savlayacaktı. (*Cumhuriyet*, 23 Ocak 2002.)

Başbakan Bülent Ecevit, Kürtçe konuşulması ve Kürtçe yayın yapılması ile Kürtçenin eğitim programına alınmasının başka şeyler olduğunu belirtecek ve "Kürt kökenli vatandaşlar"ın "isterlerse Kürtçeyi zaten konuştuklarını", "bu konuda yayınların çıktığını", ama Kürtçenin eğitim programına alınmasının kabul edilemeyeceğini, "eğitimin içine herhangi bir yabancı dili almalarının sözkonusu olmadığını" söyleyecekti. (*Cumhuriyet,* 16 Şubat 2002.)

Avrupa Konvansiyonu toplantısında Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz, "resmi dilin ve eğitimin Türkçe olması koşuluyla isteyenin anadilini öğrenebileceğini, bu kapsamda **Kürtçe kurs da açabileceğini**" söyleyecek, "Kürtçe öğrenmenin Kürtçe eğitim anlamına gelmeyeceği" görüşünü yineleyecekti. (*Cumhuriyet*, 19 Şubat 2002.)

2.

Demokratikleşme terazisinin bir kefesine "PKK"nın ve öteki kefesine "Kürtçe"nin konduğu gözardı edilemezdi. Kefelerin yerinin kimi zaman değiştirildiği, "PKK" yerine "AB"nin, ya da "Kürtçe" yerine "demokratikleşme"nin konduğu da bir gerçekti. Bir başka deyişle, "amaç"ın içi ve dışı çoğu zaman birbiriyle örtüşmüyordu.

Anadil, "anadil" olarak; Kürtçe, "Kürtçe" olarak; demokratikleşme, "demokratikleşme" olarak, yani saf anlamlarıyla ele alınmak gerekirken, "anadil" olarak Kürtçe, bir yandan bölücü ve ayrılıkçı amaç içerdiği ileri sürülerek yadsınıyor, bir yandan Avrupa Birliğinin istemleri çerçevesinde ve boyutunda kucaklanıyordu.

Avrupa Birliği "adaylığı" için temel alınan siyasal ölçütler, yani Kopenhag kriterleri, bir başka deyişle "demokrasi", "insan hakları" ve "azınlık", anadil olarak Kürtçenin özgürleşmesinde, içiçe geçtiği ve yer değiştirdiği için de, Avrupa

Birliğinin "birlik" olarak istemi ile kimi üyelerinin asıl amaçları arasındaki "giz"i çözümleyebilmek, ancak bu Birliğin olduğu kadar, tek tek Birlik üyelerinin de stratejik ufkunu belirleyebilmekle olanaklıydı.

Ecevit ve Yılmaz'ın Kürtçe ile ilgili görüşlerini, AB'nin demokratikleşme açısından uyum istemlerinden yalıtmak doğru olmazdı. Bunun yanısıra, Avrupa Birliği (AB) Genel Sekreteri Volkan Vural'ın, "AB'nin anadilde değil, yayında ısrarcı olduğunu" söylediğini de burada anımsatalım. (*Radikal*, 19 Şubat 2002.) "Yayın" ile imlenen ise, "Kürtçe televizyon"du. Avrupa Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesinden sorumlu Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz, aynı toplantıda, "Kürtçe televizyon yayınına RTÜK'ün izni ve denetimine bağlı olmak koşuluyla izin verilebileceğini" söyleyecek, dolayısıyla, Kürtçe televizyon sorununun dil ile ilgisinin arka planlarda olduğunu duyumsatacaktı. (*Cumhuriyet*, 19 Şubat 2002.)

Dolayısıyla soruna: (1) iç hukuk açısından, yani Anayasa, yasalar ve yasa niteliğinde kararlar açısından; (2) Kopenhag ölçütleri, yani demokratikleşme, insan hakları ve azınlıklara saygı açısından; (3) ayrılıkçı örgütlerin amacı açısından bakılabilirdi. Güncel olan ise, ilk sırada bulunan, Anayasa, yasalar ve yasa niteliğinde kararlar açısından "anadil" sorunuydu ve ben de soruna bu açıdan değinmekle yetineceğim.

3.

12 Eylül (1980) Askeri yönetimi, "Türk vatandaşlarının anadili Türkçedir" gibi bilim-dışı ve mantık-dışı bir vargıyı temel alarak, hazırlattığı anayasada Türkçeden başka anadillerle "düşüncelerin açıklanması"nı ve "yayılması"nı (madde: 26), "yayın yapılması"nı (madde: 28) ve "öğretim ve eğitim kurumlarında okutulmasını ve öğretilmesi"ni (madde: 42) yasaklamıştı.

Anayasanın 26 ve 28'inci maddeleri doğrultusunda dü-

zenlenecek olan ve "Türk vatandaşlarının anadili"nin "Türkçe" olduğunu önkoşul olarak koyan "Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun" (22 Ekim 1983/ 2932) ile, "Türk devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin birinci resmi dilleri dışındaki herhangi bir dil ile düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayınlanması" yasaklanarak (madde: 2), (Irak'ta ikinci devlet dili olan) Kürtçe, "birinci devlet dili olmadığı için yasaklanmış; "Türkçeden başka dillerin anadil olarak kullanılmasına ve yayılmasına yönelik her türlü faaliyette bulunulması" yasaklanarak (madde: 3a), Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olan, ama kökeni açısından Kürt olanların anadillerini "her türlü" kullanmasına yasak getirilmişti.

Ayrıca, bu yasa, özünde, Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası hukuksal varlığının temelini oluşturan Lozan Andlaşmasının, "müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklarından" ayrı olarak, "herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel ve gerek ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, *dilediği dili konuşmasına hiçbir kısıtlama konulamayacağı*" koşulunu içeren 39'uncu maddesine de aykırıydı.

"Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun"un, Terörle Mücadele Yasasının 23/3 maddesi ile (12 Nisan 1991'de) yürürlükten kaldırıldığı biliniyor. Ama bu yasanın uygulanması sırasında, insan hakları açısından açtığı yaralar bugün de kanıyor.

12 Eylül askeri yönetimi döneminde, Danışma Meclisine çıkarttırılan ikinci dil yasası, yabancı dil eğitimi ve öğretimiyle ilgilidir. Anayasanın eğitim ve öğretim ile ilgili 42'inci maddesinin son (dokuzuncu) fıkrasında belirtilen, "eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dil ile eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir" koşuluna uygun olarak, "Yabancı Dil Eğitimi ve Öğrenimi Yasası" (14 Ekim 1983/2923) çıkartılmış ve bu yasa, "Türkiye'de eğitimi yapılacak yabancı diller"in belirlenmesini Bakanlar Kuruluna bırakmıştır.

Bakanlar Kurulu, Anayasanın 42'inci maddesinin son fıkrasında yer alan "Türkçeden başka hiç bir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına anadilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez." koşuluna uygun olarak, resmi ve özel kurumlarda ve kurslarda "okutulacak yabancı diller"i ("yabancı dil ile eğitim ve öğretim yapan okullar"dan ayrı olarak), (92/2788 sayı ve 4 Mart 1992 günlü kararıyla) belirlemiştir. (*Resmi Gazete*, 20 Mart 1992/21177, s. 10.)

Bakanlar Kurulunun bu kararında: "1. örgün ve yaygın bütün resmi ve özel öğretim kurumlarında İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinin; 2. resmi ve özel *kurs*larda İngilizce, Fransızca ve Almancanın yanısıra, Rusça, İtalyanca, İspanyolca, Arapça, Japonca ve Çince dillerinin eğitim ve öğretiminin yapılması belirlenmiştir.

Bakanlar Kurulu, ayrıca, 92/3253 sayı ve 30 Haziran 1992 günlü kararıyla (*Resmi Gazete*, 19 Temmuz 1992/21289, s. 14), "örgün eğitim kurumlarında Japonca dilinin eğitim ve öğretiminin yapılmasını" kararlaştırmış ve bu dillerin sayısı dörde çıkmıştır. Her iki kararda, cumhurbaşkanı olarak Turgut Özal'ın, başbakan olarak Süleyman Demirel'in ve başbakan yardımcısı olarak Erdal İnönü'nün de imzalarının bulunduğunu ayrıca belirtelim.

4.

12 Eylül askeri yönetiminin güdümünde hazırlanan ve halkın oyuna sunulan 1982 Anayasasının 26'ıncı maddesinde yer alan "Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında **kanunla yasaklanmış** herhangi bir dil kullanılamaz." hükmünü içeren üçüncü fıkra; gene anayasanın 28'inci maddesinde yer alan "**Kanunla yasaklanmış** olan herhangi bir dilde yayın yapılamaz." hükmünü içeren ikinci fıkra, 3 Ekim 2001'de, çıkarılan ya da değiştirilen 34 madde kapsamı içinde Anayasadan çıkarılmış, yani "mülga" olmuştur. Bir başka deyişle Türk yurttaşı olanların Türkçeden başka bir anadille "düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü"nü sınırlayan 26'ıncı

madde ve gene Türkçeden başka bir anadille "basın özgürlüğü"nü sınırlayan 28'inci madde değiştirilmiş, bu maddelerden "kanunla yasaklanmış dil" söylemleri çıkarılmış, ve Anayasada, düşüncelerin açıklanması ve basın özgürlüğü açısından Türkçeden başka anadillere konan sınırlamalar kaldırılmıştır. "Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun" (22 Ekim 1983), daha önce (12 Nisan 1991'de) yürürlükten kaldırıldığı için, Adalet Bakanı Türk'ün deyişiyle, "Türkiye'de yasak dil kavramı ve kanunla yasaklanan bir dil" de kalmamıştır.

Ne var ki, Anayasada ve yasalarda, "Türkçeden başka bir anadil"in "herhangi bir dil" olarak, "kullanılmasına ve yayılmasına yönelik her türlü faaliyette bulunulması"nı ya da bu dillerle "düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayınlanması"nı **doğrudan yasaklayan** bir hüküm kalmamış olmakla birlikte, yukarda açıklandığı gibi, Anayasanın 42'inci maddesinin son fıkrasında ve bu fıkranın koşulu olarak çıkarılan "Yabancı Dil Eğitimi ve Öretimi Kanunu"nda ve bu yasanın koşulu olarak belirlenen Bakanlar Kurulu kararlarında, "Türkçeden başka bir anadil"in, eğitim dilinden ayrı olarak, örgün ve yaygın bütün resmi ve özel öğretim kurumlarında, resmi ve özel kurslarda öğrenilmesi, öğretilmesi ve bu dillerin dilbilimsel açıdan irdelenmesi **dolaylı olarak yasaklanmış** bulunmaktadır. Bu yasağı içeren Anayasanın 42'inci maddesinde değişiklik yapılmamış, bu maddenin koşulu olarak çıkarılan yasa ve Bakanlar Kurulu kararları yürürlükten kalkmamıştır.

Hemen belirtelim ki, biz, burada, Türkçe olan resmi dili ya da devlet dilini tartışmıyoruz, ve bunun gibi Türkçe olan eğitim dilini de tartışmıyoruz. Karşılıklı güven ortamının oluşmadığı, şu ya da bu biçimde bölünmenin aracı olarak, Türkçeden başka bir anadilin Türkçenin yanısıra eğitim dili olmasını da tartışmıyoruz. Çünkü bir dilin eğitim ve öğretim dili olması, bu dilin öğrenilmesinden, öğretilmesinden, dilbilimsel açıdan irdelenmesinden büsbütün ayrı bir şeydir. Bizim, okullarda, başka derslerin yanında Fransızca ya da İn-

gilizce öğrenmemiz, Fransızcanın ya da İngilizcenin eğitim dili olduğu anlamına gelmediği gibi, Türkçeden başka bir anadilin öğrenilmesi ve öğretilmesi de, bu dilin eğitim ve öğretim dili olduğu anlamına gelmez.

Anayasanın 42'inci maddesinde yer alan "okutulacak yabancı diller"den ve "yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okullar"dan ayrı olarak, "Türkçeden başka hiç bir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına anadilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez" hükmü ile, Türkçeden başka bir "anadil"de eğitim ve öğretim yapılmasının değil, bu "anadil"in okutulmasının ve öğretilmesinin yasaklandığı açıktır. Bu dolaylı yasak, Anayasanın 42'inci maddesine göre düzenlenen "Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu"nunda da yinelenmekte, ve burada da, oldukça garip bir biçimde, "Türk vatandaşlarının anadilleri, Türkçeden başka hiçbir dille okutulamaz ve öğretilemez" biçiminde (madde: 2/a) ifade edilmiş bulunmaktadır. "Oldukça garip bir biçimde" dememin nedeni, Anayasada, "Türkçeden başka hiç bir dil"in "Türk vatandaşlarına anadilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez" söyleminin, buna ilişkin yasada, "Türk vatandaşlarının anadilleri"nin ancak Türkçe okutulup öğretilebilir biçime dönüşmüş olmasıdır. Ama, esas olan kuşkusuz Anayasa maddesidir ve bu maddeye göre, anadili Türkçe olmayan Türk yurttaşlarının, kendi anadillerini okuyup öğretmeleri ve öğrenmeleri yasaktır. Bu yasak, ayrıca Bakanlar Kurulunun yabancı diller ile ilgili kararlarında da, dolaylı olarak, ifade edilmiştir.

Bir başka deyişle, Adalet Bakanı Türk'ün "Türkiye'de yasak dil kavramı ve kanunla yasaklanan bir dilin bulunmadığı" sözleri, Anayasanın 42'inci maddesi (son fıkrası) ile, "Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu" ile, ve Bakanlar Kurulunun eğitim ve öğretimi yapılacak diller ile ilgili kararlarıyla çelişmektedir.

Anayasanın 34 maddesinin, Türkiye'nin doğrudan kendi girişkenliği ile ve demokratikleşme sorunlarının çözümlenmesi amacıyla değil, temel haklar açısından Avrupa Birliği ülkeleri Anayasalarına uyum sağlanması amacıyla değiştirildiği (3 Ekim 2001) biliniyor. Avrupa Birliğinin Türkiye için düzenlediği "Katılım Ortaklığı Belgesi"nde "Orta Vadeli Öncelikler" başlıklı bölümde, "Türk Anayasasının (...), bütün Türk vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini Avrupa İnsan Haklarının Korunması Sözleşmesinde belirtildiği gibi güvence altına alan **bir bakış açısıyla** tekrar gözden geçirilmesi" koşulu önerilmiş ve Anayasanın 34 maddesinde değişiklik **bu amaçla** yapılmış, bu "bakış açısı"yla çelişen 42'inci maddeye ise dokunulmamıştır.

Yukarda da belirtildiği gibi, Türk yurttaşları için Türkçeden başka bir anadilde "düşüncelerin açıklanmasını" (madde: 26) ve "yayın yapılmasını" (madde: 28) "kanunla yasaklayan" tümceler çıkarılarak bu maddelerde değişiklik yapılmış olmakla birlikte, "eğitim ve öğretim"le ilgili 42'inci maddede yer alan "Türkçeden başka hiç bir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına anadilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez." fıkrası olduğu gibi kalmış, Adalet Bakanı Türk'ün "Türkiye'de yasak dil kavramı kalmamıştır" sözlerinin rağmına, Türkçeden başka anadillerin okutulmasını ve öğretilmesini, "yasak" sözcüğünü kullanmadan yasaklayan fıkra değiştirilmemiş, yani Türkiye'de "yasak dil", **kavram olarak korunmuştur.**

Gene Anayasanın aynı maddesinin (42'inci madde) aynı fıkrasında (son fıkra) yer alan "okutulacak yabancı diller"i düzenleyen yasa ("Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu") hükmüne koşut olarak hazırlanan Bakanlar Kurulu kararları, bu yasada yer alan "Türk vatandaşlarının anadilleri, Türkçeden başka hiç bir dille okutulamaz ve öğretilemez" (madde: 2/a) hükmüne koşut olarak düzenlenmiş ve burada, "örgün ve yaygın bütün resmi ve özel öğretim kurumlarında"

ve "resmi ve özel kurslarda" anadilleri Türkçeden başka olan Türk yurttaşlarının anadillerinin "eğitim ve öğretiminin yapılması" dışlanmıştır. Adalet Bakanı Türk'ün "Türkiye'de kanunla yasaklanan bir dil kalmamıştır" sözlerine karşın, Türkçeden başka anadillerin özel kurslarda da öğrenilmesi, dilbilimsel olarak irdelenmesi yasağı **yasa ile korunmuştur.** Bir başka deyişle, dil yasağını içeren Anayasanın 42'inci maddesi son fıkrası, bu fıkraya koşut olarak çıkarılan "Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu", ve bu yasaya koşut olarak düzenlenen Bakanlar Kurulu kararları, bugün de yürürlüktedir, yani **kanunla yasaklanan dil** bugün de vardır.

Başbakan yardımcısı Mesun Yılmaz'ın savlamasına karşın, "resmi dilin ve eğitimin Türkçe olması koşuluyla isteyenin anadilini öğrenebilmesi ve bu kapsamda kurs da açabilmesi", yasayla ve Bakanlar Kurulu kararıyla bugün de yasaktır.

Başbakan Bülent Ecevit'in Kürtçe konuşulması ile Kürtçe eğitimin birbirinden farklı şeyler olduğunu belirttiği yerde, gene Kürtçe ile ilgili olarak "eğitimin içine herhangi bir yabancı dili almalarının sözkonusu olmadığı"na ilişkin savlarına da değinmek gerekir. Kürtçenin anadil olarak eğitim dili olmasından ayrı olarak, Kürtçenin yabancı dil olarak da eğitim dili olmasının sözkonusu olamayacağı belirtilirken, bir genelleme yapılarak, "herhangi bir yabancı dil" ile eğitim yapılamayacağını söylemiş olması, olgularla bağdaşmamaktadır. Çünkü, "Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu", yalnızca kimi yabancı dillerin öğretilmesiyle sınırlı bir yasa değildir; bu yasanın ikinci maddesinde belirtildiği gibi "resmi ve özel her derece ve türdeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında okutulacak yabancı dillerin ve **yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların** tabi olacağı esaslar" belirlenmiştir. Yasada, "Türkiye'de eğitimi ve öğretimi yapılacak yabancı diller"in, "Milli Güvenlik Kurulunun görüşü alınarak, Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edileceği" (madde: 2/c) hükmü yer almakta, eğitimi ve öğretimi yapılacak yabancı diller, Bakanlar Kurulu kararıyla belirlenmiş bulunmaktadır.

Avrupa Birliği Katılım Ortaklığı Belgesinde, Hükümete, "kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşların kültürel haklarının güvence altına alınması" ve "bu hakların kullanılmasını engelleyen her türlü yasal hüküm —**eğitim alanındakiler de dahil olmak üzere**— kaldırılmalıdır" koşulu önerilmiştir.

Katılım Ortaklığı Belgesine uyarlanarak ve Bakanlar Kurulu kararı olarak hazırlanan "Ulusal Program"da "Türkiye Cumhuriyetinin resmi [dilinin] ve eğitim dili[nin] Türkçe" olduğu yinelenmiş (*Resmi Gazete*, 24 Mart 2001/24352), Katılım Ortaklığı Belgesinde öngörülen engellerin kaldırılması amacıyla yapılan Anayasa değişikliğinde, "eğitim alanındakiler" açısından, "ayrılıkçı ve bölücü amaçlar" gerekçe gösterilerek 42'inci maddenin son fıkrasında, (26 ve 28'inci maddelerdeki değişikliklere koşut olarak) değişiklik yapılmamıştır.

Sorunun iki nedeni olduğu düşünülebilir.

Birincisi: Anayasasına ve yasalarına, "ırk-devlet" anlamında "ulus-devlet"i koyan ve bu nedenle de faşist yöntemler ve uygulamalarla "demokratikleşme"yi hedefleyen 12 Eylül "ruhu"nun, "anadil" boyutunda, ama "utangaç" bir biçimde korunmak istenmiş olması olasılığıdır. Çünkü, aynı "ayrılıkçı ve bölücü amaçlar" gerekçe gösterilerek Anayasaya dil yasağı konmuş, ancak bu amaçla çıkarılan "Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun" yürürlükten kaldırılarak, yani ayrılma özlemleri bir anlamda pörsütülerek, ülke bölünmekten deyim yerindeyse kılpayı kurtulmuştur. 12 Eylülün başı Kenan Evren'in doğrudan direktifleri "ışığında" hazırlanan "Türkçeden Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun" tasarısı, Danışma Meclisinde görüşülürken, Komisyon Başkanının, 1982 Anayasasında yer alan "Türkiye devleti"nin "dili Türkçedir" söyleminin, "Halkımızın konuştuğu anadilin Türkçe olduğu"nun "açık ve kesin bir şekilde ifadesi" olduğu sözlerinde içkin olan anlayışın,

Ulusal Programın ruhuyla örtüşmüş olması olasıdır.

İkincisi: Anadil olarak Türkçeden başka bir dilde düşüncelerin açıklanmasını, yayın yapılmasını yasaklayan Anayasa maddelerinde değişiklik yapılırken, bu dillerin, dil olarak ve dilbilimsel olarak okutulmasını yasaklayan Anayasa maddesinde değişiklik yapılmamış olması, bir dilin öğrenilmesi ile bu dilde eğitim yapılmasının özdeşleştirilmiş ya da birbirinden ayırdedilememiş olması olasılığıyla da açıklanabilir. Düşüncelerin Kürtçe açıklanmasının, Kürtçe yayın yapılmasının serbest, ama Kürtçenin özel kurslarda bile öğrenilmesinin yasak olduğu bir topludurumda, Kürtçenin öğrenilmesi ve öğretilmesi, Kürtçenin eğitim dili olmasıyla, yani Kürtçeyle eğitim yapılmasıyla bir tutulmuş, özdeşleştirilmiştir. Bir dilin öğrenilmesi, bu dilde eğitim yapılması olarak algılanarak, yasak bu nedenle de korunmuş olabilir.

7.

Bitirirken şunu da belirteyim: Resmi ve özel eğitim kurumlarında ve kurslarda, Kürtçenin öğrenilmesini ve dilbilimsel olarak araştırılmasını yasaklayan Anayasa, yasa ve yasa niteliğinde kararların kaldırılmasını, Avrupa Birliğine uyum amacıyla değil, Türkiye'nin demokratikleşmesi ve özgürleşmesi amacıyla istediğimi, bu konuda yazdığım yazılardan ilkinin yayın tarihinden okur çıkarabilir. Daha sonra *Kanı Kanla Yıkamak* kitabıma aldığım "Anadil Yasağı Üzerine" adlı yazım, 4 Aralık 1990'da *Cumhuriyet*'te yayınlandığı zaman, Avrupa Birliği "aday adaylığı" ve buna bağlı "Katılım Ortaklığı Belgesi" ufukta gözükmüyordu. İkincisi, anadil yasağının, Türkçe bilmeyen ananın özellikle cezaevindeki oğluyla görüşememesinde somutlaşan sonuçları gözönüne alındığında, ayrılıkçı ve bölücü hareketleri içten içe güçlendirdiği; yasanın kalkmasıyla ayrılma özlemlerinin pörsümeye başladığı gözardı edilmemek gerekir. Anadil üzerinde baskı, ulus-devletin değil, resmi-dili "babadil" olarak algılayan ırk-devletin yöntemidir. Chomsky'nin Diyarbakır'da söylediği

anlamda "ulus-devlet"in değil, ulus-devlet kimliğinde ırk-devletin dağılması gizilgücü her zaman vardır. Bunu birliğe dönüştürecek, ulus-devleti gerçekleştirecek yöntem ise, baskı değil, demokratikleşmedir, devrimci demokratikleşme temelinde bütünleşmedir.

22-23 Şubat 2002, Ankara
Edebiyat ve Eleştiri,
Sayı: 60, Mart-Nisan 2002

1

Yedinci Gündem'de (23 Şubat 2002) bir karikatür: "Chomsky yargılanıyor!"

Dikdörtgen çerçevenin soldan üçte-ikisini, "Chomsky" olarak algılatıldığımız kocaman bir ayakkabı ve bir pantolonun alttan yarısı dolduruyor. Sağ köşede, okurun mahkeme heyeti olarak algılayacağı ayak serçeparmağı küçüklüğünde üç kişi.

"Dev adam" ile "cüce"ler. "Dev adam", *Postexpress*'ten (15 Mart 2002); "cüceler" benim yakıştırmam.

Aydın Engin, cüceler ülkesinin "onur" bayrağını yükseltenlerin başını çekiyor. Daha yola koyulmadan Chomsky, "Chomsky geliyor, yakalayın!" diye (*Cumhuriyet*, 8 Şubat 2002) yinelemeye başlamış:

"14 Şubat günü nereye gidiyor?" dersiniz?

"Bilemediniz.

"Diyarbakır'a gidiyor Diyarbakır'a..."

14 Şubat günü, Chomsky, (Chomsky'nin sözleriyle) "gay-

ri resmi Kürt başkenti Diyarbakır"a gidiyor.

12 Mart günü, yani 12 Mart 1971 yarı-askeri darbesinin, 12 Mart 1995 Gazi katliamının yıldönümünde, Aydın Engin "Chomsky Dersleri"yle sorguluyor okuru:

"Herhalde anımsıyorsunuz, bu ülkeden Noam Chomsky geldi, geçti. Geldi; İstanbul'da iki toplantıda konuştu. İstanbul DGM'ye gitti. Aram Yayınevinden çıkan kitabıyla ilgili davayı izledi. (...) Ardından Diyarbakır'a gitti. Tıklım tıklım dolu bir salonda konuştu. *Bu ülkede hiçbir gazetecinin, aydının söyleyemeyeceği cümlelerle dolu bir konuşmaydı.* (...) 'Chomsky geliyor' haberlerinin satır aralarında 'Geliyor ve bu yüzden Türkiye bölünüp parçalanacak' paranoyası sırıtıyordu. (...) Chomsky geldi ve gitti. Türkiye —elbette— bölünüp parçalanmadı. Dahası Chomsky'yi sanık iskemlesine oturtup (...) dünyaya kepaze olmaktan kurtulduk. Yani iyi oldu." (*Cumhuriyet*, 12 Mart 2002.)

Aydın Engin, Türkiye'nin "Chomsky sınavı"ndan geçişini, siyasal konumlarını *şahin* ya da *akbaba* türünden bir yırtıcı kuşla, ya da *güvercin* denen barışçıl kuşla tanımlayanların, farklı değerlendireceklerini belirtirken, belli ki, kendisinin de bu kuş kategorilerinden biri içinde olduğunu duyumsatmanın keyfini yaşamış. Ama bu ülkede, kendisini ister şahin, ister akbaba, ister güvercin olarak algılamış "devekuşları"na hiç benzemeyen ve insan olarak ne bir kuş ve ne de devekuşu olmamış insanların da varolduğunu görmezlikten gelmiş.

Kuşkusuz yalnızca Aydın Engin değil. Ama, nazım Aydın Engin'e geçeceği ve "keyif"li biçemiyle örtüşeceği için, "Chomsky Keyfi"ne onun yazılarını örnekleyerek giriverdim. Yoksa amacım "keyif"li bir yazı yazmak değil.

2

Chomsky, Türkiye'ye, çeşitli yazı ve konuşmalarından derlenen ve *Amerikan Müdahaleciliği* adıyla yayınlanan kitabı hakkında açılan dava nedeniyle geldi. Yayınlayanın ya

da çevirenin yargılanacağı duruşmayı izlemek ya da duruşmada bulunmak — geliş nedeni bu. Bu arada, İstanbul'da iki konuşma, Diyarbakır'da bir konuşma ile geliş programı zenginleştirilmiş. Öyle anlaşılıyor ki, esas amacı Amerikan müdahaleciliğini açıklamak olan Chomsky, bu müdahaleciliğe bir örnek olarak gösterdiği ve "Türkiye ve Kürtler" ara başlığı altında sunduğu konuşmasında, Kürt nüfusa "etnik temizlik" uygulandığını söylemiş. Bir bakıma, "etnik temizlik", etnik temizlik yaptığı savlanan Türk hükümetini ya da askerini sorgulamak için değil, "etnik temizlik" olarak nitelediği ölümlere, köy boşaltmalarına, zorunlu göçlere neden olan eylemlere, Amerikan yönetiminin Türkiye'ye silah yardımıyla destek verdiğini belirtmek amacıyla söylenmiş.

Kitapta yer alan "Sunuş" yazısında da, Kürtler ile ilgili olaylar ve sorunlar açısından, Chomsky'nin *bilgisinin yeterli olmadığı*, "Kürt sorununun *azınlık hakları çerçevesinde çözümünün gerçekçi olmadığı*", bu vargılarının tartışılması gerektiği belirtilmiş.

Dışardan bakan biri olarak, benim izlenimime göre, kitabın toplatılmasının ve yargılanmasının odağını "etnik temizlik" nitelemesi oluşturmuş, bu niteleme, bir bakıma, onu, ezilmişlerin acısını dindiren manevi kurtarıcı bir "dev" olarak, "resmi-olmayan Kürt başkenti"nde konuk olarak ağırlamasına temel basamak oluşturmuş.

Şunu da hemen belirteyim ki, burada ve daha aşağıda, yalnızca olayların kendilerini esas alacağım. Nedenlerini, doğruluğunu-eğriliğini, haklılığını-haksızlığını değil. Amacım da bu. Yani amacım, kirli savaşın kirine dilimi bulaştırmak değil, onun üzerinde konuştuğu konuda ve vardığı vargılar açısından, bilgi donanımının yetersiz, eksik ve yer yer yanıltıcı olduğunu göstermeye çalışmaktır.

3

Chomsky, Toledo Üniversitesinde, 1. Yıllık Maryse Mikhail Konferansında, 4 Mart 2001'de yaptığı "Ortadoğu'da Ba-

rış Olasılıkları" konulu konuşmasında, "özellikle, üç alan hakkında birşeyler söyleyeceğini" belirterek, bu üç alanı açıklamış: "Birisi İsrail ve Filistin. İkincisi Irak. Üçüncüsü ise Türkiye ve Kürtler." (s. 143.)

Üçüncü soruna, "Türkiye ve Kürtler" sorununa ayrılan yer kitapta üçbuçuk sayfa. Tümceleri seçerek ve yer yer vurgulayarak özetleyeceğim:

"Modern Türk devletinin bütün tarihi boyunca Kürtler fena halde ezildiler, ama işler 1984'te değişti. *1984'te, Türk hükümeti Güneydoğu'da Kürt nüfusuna karşı büyük bir savaş başlattı. Ve bu devam etti. Gerçekte, halen devam etmektedir.* ABD'nin Türkiye'ye askeri yardımı ... 1984'te, *karşı-ayaklanma savaşı başladığında*, büyük artış gösterdi. Bunun, açıkça görülebileceği gibi soğuk savaşla hiçbir ilgisi yoktu. *Karşı-ayaklanmadan kaynaklanıyordu. Yardım yüksek düzeyde kalmaya devam etti ve zulümler arttıkça, [yardım da] 1990'larda doruğa çıktı. Yardımın en yüksek olduğu yıl 1997 idi.* Gerçekte tek başına 1997 yılında ABD'nin Türkiye'ye askeri yardımı, sözkonusu Soğuk Savaş sorunlarının olduğu bütün bir 1950-1983 dönemine göre daha yüksekti. *Sonuç büyük ölçüde utanç vericidir: Öldürülen onbinlerce insan, iki ya da üç milyon göçmen, 3.500 civarında köyün yıkıldığı yoğun bir etnik temizlik* . (...) Clinton yönetimi *1990'ların en kötü zulümlerinden birisini gerçekleştirebilmek için kullanılan jet uçaklarını, tankları, napalm bombalarını, vs. serbestçe gönderebildi.* Ve göndermeye devam ediyorlar. *Düzenli olarak hem Türkiye'nin Güneydoğusuna, hem de Kuzey Irak'a oradaki Kürtleri hedef alan operasyonlar yapılıyor. Kürtlerin ABD tarafından*, bir süredir haksız yere Kürtleri ezdiği düşünülen *Saddam'dan korudukları 'uçuşa yasak bölge' şeklinde adlandırılan yerde, bir dolu zulümle sonuçlanan saldırılar gerçekleştiriliyor.* Kuzey Irak'taki operasyonlar, İsrail'in, Güvenlik Konseyi kararına aykırı olarak, ama ABD'nin onayıyla (...) Güney Lübnan'ı işgal ederek 22 yıl boyunca Lübnan'da sürdürdüğü operasyonlarla nitelik olarak benzerlik göstermektedir. (...) *Ve Kuzey Irak'taki operasyon-*

lar da benzer nitelikteki operasyonlardır. Orası uçuşa yasak bölgedir." "Bu dönem boyunca, Türkiye'nin dünyada ABD silahlarının önde gelen alıcısı haline geldiğinden sözettim" "Bir karşı-ayaklanma dönemi boyunca Türkiye [silah alımında] ilk sıraya yerleşmiştir." (s. 157, 149-150)

4

Chomsky, "1984'te, Türk hükümeti Güneydoğu'da Kürt nüfusuna karşı büyük bir savaş başlattı. Ve bu devam etti. Gerçekte halen devam etmektedir." diyor.

Yanlış. Çünkü 1984'te savaşı başlatan Türk hükümeti değil, PKK'ydı. PKK 15 Ağustos 1984'te, Türkiye-Irak sınırına en yakın olan Eruh ve Şemdinli karakollarına ve bu ilçelerde konuşlanmış bulunan seyyar jandarma taburlarına silahlı baskın düzenleyerek "Kürt usulü" "savaşı" başlatmıştı. Savaşı başlatmak için PKK, Suriye'de ve Bekaa vadisinde, çoğu Türkiye'den yanına çektiği Kürt kökenli gençleri, eğitmiş ve gerilla savaşına hazırlamıştı. Bunun beş yıllık bir hazırlanma dönemi olduğu, ve başlangıçta belirlenen amaçlar doğrultusunda bir plan çerçevesinde başlatılmış bir savaş olduğu bugün daha iyi biliniyor. Türk hükümetinin savaşa, kendi varlığını korumak için karşılık vermesi ve bunu sürdürmesi, PKK'nin savaşı başlatmasına ve sürdürmesine endekslenmiştir. Chomsky'nin savaşın Türk hükümeti tarafından tek yanlı olarak başlatılmış bir savaş olduğu sözleri gerçeğin doğru anlatımı değildir.

Daha aşağıda, "1984'te, karşı-ayaklanma savaşı"nın "başladığını" söylemiş olması, okuru duraksatmamalı. Çünkü, birincisi, bu, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı silah yardımının artışına endekslenmiş ve bu nedenle söylenmiştir. İkincisi, "karşı-ayaklanma savaşı" ile, Türk hükümetinin başlattığını söylediği savaşa "karşı" bir ayaklanma olduğu duyumsatılmak istenmektedir.

Savaşın başlatılması kadar, amacı ya da amaçları da, savaşın kendisinden soyutlanmamak gerekir. Bu nedenle de,

doğru bir vargıya varabilmek için, ilkin savaşı başlatan tarafın, yalnızca savaşmak için savaş başlatmadığını, savaş ile amaçladığı hedefi bilmenin de gereği vardır.

Chomsky, kendi bilgilerinin, insan hakları raporlarına dayandığını ve bu raporların özellikle Helsinki İzleme Komitesinin raporları ile bu raporları esas alarak hazırlanan ABD Dışişleri Bakanlığının yıllık raporları olduğunu söylüyor. Kuşku yok ki, bu raporlarda dile getirilen olayların ve belirtilen sayıların büyük ölçüde doğru olduğu yadsınılamaz; ama, bu olayları temel alan vargıların ardındaki amacın da bilinmesi gerekir.

Jery Laber ve Lois Whitman'ın Türkiye'de topladıkları bilgilere dayanarak hazırladıkları Helsinki İzleme Komitesinin Subat 1988'de yayınlanan raporunda, Kürtlere ayrılan 43 sayfalık bölümde, "Kürdistan'ın işgal altında olduğu ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Kürtlerin isyan halinde bulunduğu, Türk hükümetinin sivillere, savaş hukukuyla ilgili 1949 Cenevre Sözleşmesi uyarınca muamele etmesi gerektiği" ileri sürülmüştü. Büyükelçi Elekdağ, Helsinki İzleme Komitesinin raporunun, ABD Dışişleri Bakanlığının yayınladığı İnsan Hakları Raporuna (*Country Reports on Human Rights Practices for 1988*) kaynak oluşturduğunu belirtecekti. Dışişleri Bakanlığının aynı yıl yayınlanan raporunda, "Türkiye'de bir Kürt azınlığın bulunduğu" kabul ediliyor, raporun yayını ile ilgili basın toplantısında, ABD Dışişleri Bakanı George Shutz'un insan haklarından sorumlu yardımcısı Richard Schifter, "ABD yönetiminin, uluslararası ölçütlere göre, Türkiye'deki Kürtlere 'ulusal azınlık' hakları verilmesinden yana olduğu"nu dile getiriyordu. (*Hürriyet*, 12 Şubat 1988.)

Helsinki İzleme Komitesinin raporunda, "işgal altında" olduğu söylenen "Kürdistan" ile, Kürtlerin yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun imlendiği açıktı. "Türk hükümeti"nden, "sivillere Cenevre Sözleşmesinin savaş hukukuyla ilgili maddelerinin uygulanması"nın istenmesinde de, Türkiye'nin "işgal" ya da "ilhak" ettiği Doğu ve Güneydoğu

Anadolu'daki "sivilleri" "savaş esiri" olarak kabul etmesi anlamı gizliydi.

Chomsky'nin sözleriyle "Kürt nüfusa karşı büyük bir savaş açan" Türk Hükümeti'nin, işgal ya da ilhak ettiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, yerel coğrafi söylemiyle "Kürdistan"da, Kürtlerin isyan halinde bulunduğu sözleri, işgal ya da ilhaka son verilmesi amacını içinde taşıyordu. Şimdi, "silahlı mücadele zaman zaman zorunluluk olsa da", "senden çok daha güçlü olan ve senden çok daha fazla uluslararası desteğe sahip olan *bir düşmanla* silahlı çatışmaya, mücadeleye girmenin çok anlamlı olmadığını" (*Yedinci Gündem*, 16 Şubat 2002) söyleyen, yani amacın değil, yöntemin değişmesi gerektiğini ya da değiştiğini duyumsatan Chomsky'ye göre, o zaman "karşı-ayaklanma savaşı dönemi" sözkonusuydu. İşgal altındaki topraklarda, karşı-ayaklanma savaşı verenler, Birleşmiş Milletler Statüsüne göre, ulusal kurtuluş savaşı verenler olarak niteleniyor. Silahlı eylemleri "terör" sayılmıyor ve komşu ülkelerin hükümetlerinin onayıyla Birleşmiş Milletlere "gözlemci" olarak alınıyordu. Chomsky'nin bilgi kaynağı olan Helsinki İzleme Komitesinin raporları, özünde, PKK'nin, Cenevre Sözleşmesine göre, Türk hükümeti tarafından "taraf" olarak kabul edilmesini amaçlayan bir perspektif içeriyordu. Birleşmiş Milletlere "gözlemci" olarak kabul edilmenin somut örneklerinden biri, Filistin Kurtuluş Örgütüydü.

Savaş-dışı kişilerin öldürülmediğini ve savaş esirlerine kötü muamele yapılmadığını, yani Cenevre Sözleşmesine uyduğunu kanıtlamak amacıyla, PKK'nın, elinde tuttuğu "savaş esiri" erleri, Türkiye'den giden ve içersinde insan hakları örgütleri temsilcileri de bulunan bir kurula teslim ederken, kurulu oluşturan kişilerden, imzalı bir belge almasının nedeni de buydu; ya da bu belgenin, PKK'nin, Cenevre Sözleşmesine uyan taraf olarak, "savaş esirleri"ne iyi muamele ettiğinin kanıtı olarak kullanılması; aynı zamanda BM'e "gözlemci" statüsüyle alınmasının da belgesi olması olasıydı.

Bu, aynı zamanda, PKK'nın, silahlı örgütlenmesinin ve

1984'te başlattığı savaşın geleceğe yönelik amaçlarını göstermesi bakımından önemliydi. Her ne kadar Chomsky'nin bu konuşmasında "PKK" adına yer verilmiyor, ve yalnızca "Kürt nüfus"tan sözediliyorsa da, 1995'te Novore Vremya (Rusya) muhabirine, "PKK Genel Başkanı Öcalan" "Türkiye Cumhuriyetinin çöküşünün, Kürdistan Ulusal Kurtuluş Mücadelesine bağlı olduğunu" söylediğini burada anımsamak gerekiyor. (*Özgür Halk*, Kasım 1995, sayı: 60) Türkiye Cumhuriyetinin çöküşünü amaçlamak, Türkiye'den ayrılmaktan ve ayrı devlet kurmaktan özü bakımından farklıdır da ondan.

Roma'da ise, Öcalan, Avrupa'nın Lozan Andlaşmasında sorumluluğu bulunduğunu ve Kürtlere bu andlaşmanın revizyonunu borçlu olduğunu (*Middle East*, Nisan 1999) yineleyecekti. Chomsky'nin Lozan Andlaşmasını ayrıntısıyla bilip bilmediği bizim bilgilerimiz dışında kalıyor. Ama Avrupa'nın, Kürtlere borçlu olduğu söylenen revizyon, Sevr Andlaşmasının (10 Ağustos 1920) 62-64 maddelerinde yer alan "Kürdistan"ın "ihyası" anlamına geliyordu. Bu, tam da, Chomsky'nin Diyarbakır'da muştulayacağı federasyon içinde "özerk Kürdistan"dı; çünkü Sevr Andlaşmasına göre, "Kürdistan" adı altında Türkiye'ye bağlı özerk bir Kürdistan kurulacak, bu andlaşmaya, bağımsız bir Kürdistan olarak tanınması için, Asur (Nesturi ve Keldani) azınlığa özerklik tanıması ve bağımsız devlet olmaya ehil olup olmadığı gibi koşullar konacaktı. Ama yalnızca "Kürdistan" değil. Chomsky'nin, Işıklı ile tartışmasında, "çok bilinen örneklerden biri olarak" anımsattığı (1992'den önceki kitaplarını ancak düşüncesinin gelişim aşamalarını yansıttığını söyleyen) "İsmail Beşikçi"nin sözleriyle, "Türklük, Araplık, Rumluk, Ermenilik, Kürtlük sorunları" "10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Andlaşması"nda çözümlendiği gibi ele alındığı (Beşikçi, *Kürdistan Üzerine Emperyayilst Bölüşüm Mücadelesi*, 1992, s. 56) zaman, Lozan'ın revizyonu yalnızca Kürtler açısından sözkonusu olmakla kalmayacak, Kürtlerden sonra, Öcalan'ın, Lozan Andlaşmasıyla haritadan silindiğini söylediği "Grekler, Ermeniler, Asurlar" sıraya girecekti.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Chomsky'nin "1984'te, Türk hükümeti Güneydoğu'da Kürt nüfusuna karşı büyük bir savaş başlattı, halen devam etmektedir." sözlerinde, "savaşı başlatan" taraf olarak, "Türk hükümeti" yerine "PKK" konduğu zaman, "dilbilim" bakımından bir şey değişmezdi ama, yakın tarih açısından doğru bir tümce kurulmuş olurdu. O zaman, bu "savaş"ın amacı, Kürt nüfusa karşı büyük bir savaş olmayacak, bunun, Lozan Andlaşmasının, Sevr Andlaşmasını esas alarak revizyonu için başlatılan bir savaş olduğu da açıklığa kavuşacaktı.

5

Chomsky, "öldürülen on binlerce insan, iki ya da üç milyon göçmen, 3.500 civarında köyün yıkıldığı" bu durumun "öncelikle aşırı derecede kaba Türk silahlı kuvvetlerinin *etnik temizliğinin* sonucu" olduğunu ileri sürüyor. (Alpaslan Işıklı, *Kumarhane Kapitalizmi*, 2002, s. 198.)

Chomsky'nin vurguladığı, "öldürülen onbinlerce insan", "iki ya da üç milyon göçmen", "3.500 civarında yıkılan köy" söyleminde, sayılar tartışılabilir. Kuşku yok ki olğular, yani ölümler, göçler, yıkılan köyler tartışılamaz. Ama bunları "etnik temizlik" olarak nitelemek, doğru bir değerlendirme olmaktan uzaktır. Sistemli, sürekli ve o ölçüde yoğun ve çeşitli insan hakları ihlallerinin "kaba"lık ile açıklanması da gerçekleri tam yansıtmaya yetmiyor.

Ayrılmak ve ayrı devlet kurmak isteyen örgütlere karşı, yani ayrılmaya ve ayrı devlet kurmaya karşı, devletin kendini koruması, varlığının doğal koşuludur. Sorun, yani bizim sorunumuz, ülkenin varlığının korunmuş olması değil, korunurken izlenen yöntemlerdir; izlenen yöntemlerin açık yöntemler olup olmamasıdır. Dolayısıyla sistemin de demokratik olup olmamasıdır. Bizim eleştirdiğimiz ve karşısında olduğumuz şey, özellikle, uluslararası hukuka göre kurulmuş (NATO gibi) kuruluşların hukuk-dışı oluşturduğu (Gladyo gibi) örgütlenmelerin, ulusal hukuka göre kurulmuş, ama

hukuk-dışı, meşru olmayan amaçlar için oluşturulmuş ("özel" vb. adlar taşıyan) kuruluşların, yasal kuruluşlar içinde yasal-olmayan yetkilerle donatılmış çeteleşmelerin ve yasal görevlilerin gizli "himayesi"nde faaliyet gösteren örgütlerin uyguladığı, meşru olmayan, hukuk-dışı, insanlık-dışı yöntemlerdir. 12 Eylül (1980) öncesinde ve 12 Eylül asker yönetim sürecinde, faşist uygulamalarla, işkencelerle, idamlarla, yargısız infazlarla, bir yanıyla ürkünç, bir yanıyla iğrenç baskılarla, sosyalist sol ezilirken, sosyalist sol ile birlikte ezilen Kürt kökenli demokrat ve sosyalistlerin, baskının yoğunluğu karşısında ayrılmaya ve ayrı devlet kurmaya zorlandıklarını da kabul etmek gerekir. Ama bunun demokratik çözümü olması gerektiğini de kabul etmek gerekir. Bir başka deyişle, insanları ayrılmaya zorlayan baskının doğurduğu ayrılıkçı politikaların sona erdirilmesi isteniyorsa, ilkin bu ayrılıkçı politikaları oluşturan baskı politikasına son vermek gerekir. Chomsky ise, böyle bir *demokratik birliğin* oluşmasının büsbütün dışında öneriler ileri sürüyor; savaşım yöntemini değiştirmeyi, silahlı mücadele yerine silahsız mücadelenin daha başarılı olacağını söylüyor. Yani ayrılma hedefi değişmiyor.

6

Bunların, ölümleri-öldürümleri, yakılan-yıkılan köyleri, göçleri yadsımak ya da olurlamak için yazılmadığı açık. Ama, savaşın, savaşan tarafların amaçlarını ve bu amaçlarına ulaşmak için uyguladıkları yöntemleri bilmek ve bunun için de, insan hakları açısından, olayların ve olguların özet bilgilerini anımsamak gerekiyor:

Zorunlu göç ve zorunlu göçün neden olduğu insan hakları ihlallerini araştırmak amacıyla kurulan TBMM Göç Komisyonu, 1997 yılına kadar toplam 3.380 köy ve mezranın boşaltıldığını saptamış, komisyon kurulması için verilen önergenin TBMM'nde görüşülmesi sırasında, ANAP Genel Başkan Yardımcısı Salih Yıldırım, büyük çoğunluğu 1993-95

yıllarına ait olmak üzere, Haziran 1997 tarihine göre, 987 köyün 752'sinin tamamının ve 235'inin kısmen, 1.676 mezranın 1.535'inin tamamının ve 141'inin kısmen boşaltıldığını, 3 milyon insanın göç ettiğini, göç eden insanların %81'inin işsiz, %35'inin aç olduğunu belirtmişti. Göç eden ailelerin %33'ünde 0-5 yaş grubu ölüsü vardı. Yeniden yerleşime açılan yerleşim birim sayısı haziran 1997'de 162'ydi.

1997 yılında tamamlanan komisyon raporunda, köy boşaltmaların "yasal çerçevede yapılmadığı, kaç yerleşim biriminin nasıl boşaltıldığının, kimin nereye göç ettiğinin bilinmediği, insanların keyfi olarak yaşadığı yerlerden sürüldüğü" belirtilmişti. Dönemin başbakan yardımcısı Bülent Ecevit, eylül sonunda (1997) yaptığı basın toplantısında, bir önceki hükümetin kötü uygulamaları sonucu 3.180 köy ve mezranın, bölücü teröre karşı alınan önlemler nedeniyle boşaltılmak ve 370.000 köylünün köylerini terk etmek zorunda kaldığını söyleyecekti.

Göç Komisyonu Başkanına göre, (tamamen ve kısmen) boşaltılan köy ve mezra sayısı 2.663, Başbakan Yardımcısı Ecevit'e göre boşaltılan köy ve mezra sayısı 3.180; Komisyon Başkanına göre göçe zorlanan insan 3 milyon, Ecevit'e göre 370 bin; Komisyon Başkanına göre, (tamamen ve kısmen boşaltılan) herbir köy ya da mezraya düşen göç eden insan sayısı 1.121; Ecevit'e göre, (boşaltılan) herbir köy ya da mezraya düşen insan sayısı 113.

Genelkurmay Başkanlığı, 1997 yılında, çeşitli kesimlere yönelik verdiği brifinglerde, "alan hakimiyeti ve stratejisi konseptleriyle, PKK'nın geçmişte doğal üs olarak kullanıdığı dağlardan temizlendiği", köylerin belli bir plan dahilinde boşaltıldığı, köylerin boşaltılmasıyla PKK'nın lojistik olanaklardan yoksun bırakıldığı görüşüne yer verilecekti. (*Türkiye İnsan Hakları Raporu, 1997*, Türkiye İnsan Hakları Vakfı 1999, s. 181-183.)

Türkiye İnsan Hakları Raporu 1998'de, 1990-1998 yıllarında, Türkiye genelinde toplam 17.839 kişinin yaşam hakkının ihlali sonucu yaşamını yitirdiği bilgisi yer alıyor:

1.102'si yargısız infaz, 1.683'ü faili meçhul siyasal cinayet, 189'u kayıp, 348'i gözaltında ve cezaevinde ölüm, 468'i mayın/bomba patlaması, 13.122'si silahlı çatışma, 1.053'ü sivillere saldırı.

"Silahlı çatışmada yaşamını kaybedenler" ile ilgili olarak raporlarda şu bilgiler var:

1994 yılında: çatışmalarda ölen güvenlik görevlileri: 1.077; çatışmalarda ölen militanlar: 1.737. *1995 yılında*: çatışmalarda ölen güvenlik görevlileri 780; çatışmalarda ölen militanlar 1.007. *1996 yılında*: çatışmalarda ölen güvenlik görevlileri 680; çatışmalarda ölen militanlar: 791. *1997 yılında*: silahlı çatışmada yaşamını kaybedenler: 16 polis, 269 asker, 158 korucu, 183 sivil, 2.330 PKK ya da diğer örgüt üyesi. *1998 yılında*: "silahlı çatışmalar"da 1.091 kişinin öldüğü ve "silahlı çatışmalarda ve PKK saldırılarında azalma oldu"ğu belirtiliyor.

Çatışmalarda yaşamını yitiren kişilerle ilgili resmi rakamlar da şöyle: 1984'te 102, 1985'te 276, 1986'da 202, 1987'de 426, 1988'de 320, 1989'da 575, 1990'da 867, 1991'de 1.019, 1992'de 2.985, 1993'te 4.296, 1994'te 6.295, 1995'te 4.165, 1996'da 3.895, 1997'de 2.956, toplam 28.130 kişi.

Resmi açıklamada, çatışmada ölenlerin sayısı verilmekle birlikte, bunların ayrımı yapılmıyor. Dolayısıyla, biz, ölenlerin, asker, PKK ya da öteki örgütlere göre bir dağılımını tam olarak yapamıyoruz. Ama "çatışma" olgusu, ölümlerin başlıcasının, çatışan taraflar olarak asker ve örgüt militanı olduğunu açıklıyor. Bu çatışma alanları içersinde, yaşamlarını sürdüren halkın, aynı çatışmanın doğrudan ya da dolaylı olarak baskısını yaşadığı, kimi yerlerde çocuk, kadın, yaşlı insanların saldırının hedefi olduğu gerçeği de yadsınılamaz. Ne var ki, "PKK ve diğer örgütler" tarafından öldürülenler yokumsanarak, ölenlerin özellikle kirli savaşın yürütüldüğü özel birliklerle birebir özdeşleştirilen ya da özel savaş birliklerinin yerine konan Silahlı Kuvvetler tarafından öldürüldüğünü ve öldürülenlerin "Kürt nüfus" olduğunu; yalnızca Kürt oldukları için öldürüldüklerini söylemek de, gerçeklerle

bağdaşmıyor.

Çatışmalarda kullanılan yöntemlerin yer yer iğrençliğini, ya da çatışma örtüsü altında işlenen yargısız infazları, infazlarda seçilen yöntemlerin ürkünçlüğünü, kuşku yok ki, insan haklarını savunan hiç kimse olurlayamaz. Ama bu çatışmalar sonucu ölümleri, "etnik temizlik" olarak nitelemek de doğru bir adlandırma olamaz.

"Etnik temizlik", insanların salt etnik niteliklerinden dolayı, ve etnik topluluğun varolma ve üreme kaynaklarının tüketilmesi amacıyla öldürülmüş olmaları amacını içersinde taşır.

Üç öğe, yani (1) *savaş* başlatanların, (2) Kürt *nüfusu*, (3) *etnik* temizliği, birlikte konduğu zaman, Cenevre Sözleşmelerine göre savaş suçu işlenmiş oluyor. Savaş suçu, savaşan taraflardan biri tarafından işlenmiş olsa da, öteki tarafın savaşan "taraf" olarak kabul edildiği anlamını da içeriyor. "Kürt nüfus", Helsinki İzleme Komitesinin raporundaki söylemle, "işgal altında" olan "Kürdistan"daki nüfus olarak okunduğu zaman, işgale ve etnik temizliğe karşı "karşıayaklanma" da, "sömürge egemenliği"ne ya da "yabancı işgal"e ya da "ırkçı rejimler"e karşı yürütülen silahlı eylemleri "ulusal kurtuluş hareketi " olarak tanımlayan Birleşmiş Milletler Kurtuluş Savaşları Statüsüne göre, savaşan karşı tarafı öldürmeyi savaşın meşru bir biçimi sayan "ulusal kurtuluş savaşı" olarak okunmak gerekiyor.

7

Chomsky'nin, 1984'te savaşın "Türk hükümeti" tarafından başlatılmış olmasını söylemesine karşın, belli ki, esas amacı, savaşı başlatan tarafı belirlemek değildir. Chomsky'nin sorunu, ya da "Amerikan müdahaleciliği"yle amaçladığı şey, onun sözleriyle yinelersek, Türk Silahlı Kuvvetlerinin, "Kürt nüfusu" öldürmesi, köylerini yıkması, etnik temizlik yapması değil, ABD'nin, Türkiye'ye silah yardımı yaparak ya da satarak, yani "ABD'nin desteğiyle, Türkiye'nin

savaşı tırmandırmış" (*Hürriyet*, 15 Şubat 2002) olmasıdır.

Kısaca şöyle: Türk hükümetinin Kürt nüfusa karşı başlattığı ve Türk silahlı kuvvetlerinin "etnik temizlik" yaptığı savaş için gereksinilen silahı, ABD veriyor. 1950-1983 arasında, soğuk savaş nedeniyle, ABD, stratejik müttefiki Türkiye'ye oldukça yüksek düzeyde askeri yardım yapmıştı, bu iyi bir politika göstergesiydi. Ama 1984'te, "karşı-ayaklanma" başladıktan sonra, askeri yardım arttı ve "karşı-ayaklanma" nedeniyle Kürt nüfusa karşı kullanıldı. Savaş büyüdükçe, yardım da arttı. Bir başka deyişle, Türk hükümetinin, Kürt nüfusa karşı başlattığı savaşı ABD destekledi; "karşı-ayaklanma savaşı dönemi" boyunca Türkiye, ABD silahlarının önde gelen alıcısı oldu.

Chomsky, ABD silahlarının alıcılarını da iki kategoriye ayırıyor. Her zaman ABD silahlarının alıcısı olarak ilk sırada yer alan *İsrail ve Mısır'ın* (Helsinki İzleme Komitesinin raporunda "Mısır ve Suidi Arabistan") *farklı bir silah alıcısı kategorisi oluşturduğunu belirterek*, bu ülkeler dışında, ABD'nin silah sattığı ya da yardım olarak verdiği iç savaş anlamında savaşan ülkeleri ikinci bir kategori içinde ele alıyor. Bu açıdan ABD'den silah alan El Salvador, Kolombiya ve Türkiye'yi bu ikinci kategori içersinde değerlendiriyor. ABD'nin Türkiye'ye silah yardımı ya da satışının, Türkiye'de "karşı-ayaklanma savaşı"nın büyümesine oranla arttığını söyleyerek, savaşın büyümesi ve silah alımının artışı arasındaki koşutluktan, Türkiye'nin aldığı silahların, "karşı-ayaklanma savaşı"nda kullanıldığı vargısına varıyor. "Amerikan müdahaleciliği" ile, ABD'nin Türkiye'ye bu silah satışını ya da askeri yardımını imliyor.

Chomsky'nin "Amerikan müdahaleciliği" başlığı altında "Türkiye ve Kürtler" konusuna ABD'nin silah satışı açısından bakarken, Helsinki İzleme Komitesinin (*Human Rights Watch*) raporlarından yararlandığı anlaşılıyor. Bu rapora göre, 1985'ten 1994'e değin ABD'nin Türkiye'ye 7-8 milyar dolar tutarında silah sattığı, Türkiye'nin Güneydoğuda sürdürdüğü savaşın hızla tırmandığı son üç yılda ise (1991-

1994) ABD'nin Türkiye ile yaptığı silah satışı anlaşmalarının tutarının 4-9 milyar dolara, gerçekleştirilen yani teslim edilen miktarın ise 2-4 milyar dolara ulaştığı belirtiliyor. Türkiye'ye transfer edilen silahlar arasında yer alan savaş uçaklarının, savaş helikopterlerinin, nakliye helikopterleri, toplar, zırhlı taşıyıcılar ve hafif ve küçük silahların Türklerce "*savaş yasaları ihlallerinde kullanıldığı*" görüşüne yer veriliyor: (*Savaş ve İnsan, Human Rights Watch Arms Project*, Belge Yayınları, s. 43.)

Her ne kadar, Chomsky'nin sözleriyle, Türk hükümetinin "Kürt nüfusa" karşı, Türk Silahlı Kuvvetlerin "etnik temizlik" amacıyla yürüttüğü savaşı, ABD'nin, Türkiye'ye verdiği silahlarla desteklediği söyleniyor ve buna vurgulama yapılıyorsa da, yararlandığı raporun amacı, aynı raporda açıklanıyor: *silahlar, Türkler tarafından savaş yasaları ihlalleri için kullanılıyor.*

Savaş yasaları ihlalleri ise, Cenevre Sözleşmelerinin esasını oluşturuyor. Savaşı başlatan tarafın savaş yasalarını ihlali, "karşı-ayaklanmayı" başlatan tarafı, devletler hukukuna göre savaşan "taraf" olarak kabul ediyor. Chomsky de, bunun, "Kürt nüfus"un "etnik temizliği"ne karşı "karşı-ayaklanma savaşı" olduğunu söylüyor.

Alınan silahların savaş için alındığı ve savaşın her alanında, bu arada düşük yoğunluklu çatışmada, kirli savaşta ya da sınır-ötesi operasyonlarda kullanılabileceği anlaşılır bir şeydir. Ama, silahın niteliğinin olduğu kadar niceliğinin de, "Kürt nüfusa", "etnik temizlik" için, dolayısıyla "savaş yasalarını ihlal" ederek kullanılacağının kanıtı olamayacağı da o denli kendiliğinden anlaşılır bir şeydir. 1993'te alınan 9 adet firkateynin Güneydoğuda kullanılmak için alınmış olduğunun düşünülemeyeceği gibi. Silah alımının artışının göstergesi olarak, PKK'nin savaşı başlattığı yıl olan 1984 alınıyor, ama, 1974 Kıbrıs harekatından sonra, ABD'nin Türkiye'ye on yıl süreyle, yani 1984'e kadar silah ambargosu uyguladığı da gözardı ediliyor. Bunun gibi 1984 yılının, Kıbrıs müdahalesinin ardından başlamış bulunan ASALA eylemleri-

nin sona erdiği yıl olduğu da dikkate alınmıyor.

Human Rights Watch'ın raporunda, FMS (Dış Askeri Yardım) programı kapsamında Türkiye'nin satın aldığı silahların kredi ve bağışlarla ABD tarafından finanse edildiği yazılırken, "ABD ile ilişkilerde ortaklık dönemi" başlıklı haberde (*Cumhuriyet*, 15 Haziran 1993), Türkiye'nin, ABD'ye Dış Askeri Yardım (FMS) kredilerinden 7,5 milyar dolar borcu olduğu belirtiliyor. ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher'in Ankara ziyareti sırasında (Haziran 1993) "SSCB'nin dağılması sonrası, Türkiye ile ABD arasında geleneksel askeri ağırlıklı ilişkilerin ekonomik ve teknolojik temasları da içine alacak biçimde genişletilmesiyle iki ülke arasında 'geliştirilmiş ortaklık' kavramı oluşturuldu"ğu, buna bağlı olarak, Amerikan yardımlarının son iki mali yılda düşük faizli krediye dönüştürüldüğü, bunun, 7,5 milyar borca ek bir borç yüklediği görüşüne yer veriliyordu.

Bir başka deyişle, askeri yardımın yerini, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, "Soğuk Savaş"ın sona ermesiyle, ABD ile askeri ağırlıklı ilişkiler, ekonomik ilişkilerle birlikte ele alınmaya başlanıyor. "Bu tür ekonomik işbirliğinin, Türkiye'nin Uluslararası Para Fonu (IMF) ya da Dünya Bankası gibi hükümetlerin üzerlerinde etkinliği bulunan uluslararası kuruluşlardan Türkiye'ye sağlanacak kredilerle", bu silahların alınabileceği de, aynı haberde yer alıyor.

Türkiye'nin istendiğinde İran'a, istendiğinde Irak'a, istendiğinde Suriye'ye saldırması için, gerektiğinde Bosna'ya, gerektiğinde Somali'ye, gerektiğinde Afganistan'a silahlı birlik göndermesi için, gerektiğinde eski Sovyet-yeni Rusya yayılmacılığına karşı, Sovyetler Birliği'nden boşalan, ama Türk ya da müslüman olan ülkelere müdahale edebilmesi için, Ege'de ve Kıbrıs'ta, Yunanistan eliyle Avrupa Birliğinin Akdenize egemenliğini dengelemek için, ABD'nin, Türkiye'ye silah satmasını, ordunun belirli ve sınırlı ölçüde modernizasyonunu dengede tutacak yeni (ama 2. sınıf) silahlar vermesini, Türk Silahlı Kuvvetlerinin savaş yasalarını ihlal ederek "etnik temizlik" yapmasına olanak sağlamış olmasının kanıtı

saymak, nesnel bir yaklaşım olarak nitelendirilemez. Bu açıdan Türkiye, El Salvador ya da Kolombiya ile de karşılaştırılamaz.

Chomsky, ABD yönetiminin, Türkiye'nin güneydoğusunda olup bitenlerin ayrımına varamayacağını söyleyenler de çıkabileceğini anımsatarak, gerçekten de, Güneydoğu'nun uzak bir bölge olduğunu, "ABD üslerinin serpiştirildiği, ABD'nin nükleer silah taşıyan uçaklara sahip olduğu ve son derece sıkı gözetim altında bulunduğu bu bölge"de (s. 151) ne olduğunu (yani ABD silahlarının "karşı-ayaklanma savaşı"nda kullanılıp kullanılmadığını) nasıl bilebilirdik? diye kendi sorusunu ironik bir anlatımla yanıtlarken, serpiştirilmiş ABD üslerinin, nükleer silah taşıyan ABD uçaklarının, Türkiye'nin güneydoğusunda bulunmasını ve bunun bir tamamlayanı olarak bu bölgenin "sıkı gözetim altında bulunan bir bölge" olmasını, Chomsky, ABD emperyalizminden yalıttığı "Amerikan müdahaleciliği" felsefesinin dışında tutuyor — 1950-1983 döneminde, soğuk savaş nedeniyle Türkiye'ye yapılan askeri yardımları "iyi bir politika göstergesi" olarak nitelemesi gibi.

Birincisi: Bölgedeki ABD üslerinin, nükleer silah taşıyan ABD uçaklarının gölgesinde, ABD'nin sıkı gözetimi altında, 1984-öncesi, halkın, Kürt olsun Türk olsun, emekçi olarak nasıl ezildidiğini Chomsky duymamış görünüyor. Çünkü 1950-1983 döneminde, ABD'nin, kendi çıkarlarını korumak amacıyla Türkiye'ye askeri yardım yaptığı biliniyor. Ama bu dönem, aynı zamanda ABD'nin bugün çok iyi bilinen güdümlemesiyle gerçekleştirilen iki faşist darbeyi de içeriyor: 12 Mart (1971) yarı-askeri darbesini ve 12 Eylül (1980) askeri darbesini. İki darbe arasında, Kıbrıs çıkartmasının (14 Temmuz 1974) ardından ABD'nin koyduğu silah ambargosunu da. Bu darbelerin ABD'nin güdümünde yapıldığı bugün çok iyi bilindiği gibi, bu darbelere ortamı hazırlayan faşist cinayetlerin, suikastlerin, katliamların, sabotajların, NATO (Gladyo) aracılığıyla ve CIA eliyle yapıldığı da biliniyor. ABD'nin amacı, genel ve bölgesel amaçları yanında, ulusal öl-

çekte "dolaylı saldırı" olarak nitelediği demokrat ve devrimci devinimleri, demokrat ve devrimcileri oylarıyla destekleyen halkı, sosyalist oluşumları ve sosyalistleri ezmekti. Darbelerin arkasındaki faşist cinayetler, suikastler, katliamlar, sözde "dolaylı savaş"a karşı yürütülen "özel savaş"ın ürünüydü. Darbelerin kaidesi üzerine oturan yönetimler döneminde yaşanan işkenceleri, cezaevlerini, idamları, yargısız infazları, bu "özel savaş"tan ve "özel savaşı" Türk gladyosundan, bunu da CIA'dan ve dolayısıyla ABD'den yalıtmak olanaksızdı. "Amerikan müdahaleciliği"nin bir numara uzmanı ise, bu darbelerden sonuncusunun, yani zulme varan baskılarla PKK'ya kan ve can verecek olan 12 Eylül askeri yönetiminin, 26 Ocak 1974'ten 12 Eylül 1980'e kadar sağ ve sol çatışması görüntüsü altında akıtılan beşbin kişinin kanı üzerine kurulduğu ve bu askeri yönetim döneminde 50 kişinin idam edildiği, 294 kişinin gözaltında ve cezaevinde öldüğü/öldürüldüğü (Diyarbakır askeri cezaevi bunun dışında değildir), 650 bin gözaltı, 210 bin dava, bini devrimci sendikalı 230 bin kişinin yargılandığı, 1 milyon 683 kişinin fişlendiği, 30 bin kişinin işten atıldığı, 7.233 devlet görevlisinin sürgün edildiği, 7 bin kişi için idam istendiği, 517 kişiye idam cezası verildiği döneme damgasını vuran ABD'nin askeri yardımını, "iyi bir politika göstergesi" olarak niteliyor.

İkincisi: 1984 yılından sonra, ABD'nin Türkiye'ye verdiği ya da sattığı silahların, Türkiye'nin "Kürt nüfusa" karşı, Kuzey Irak'taki "Kürtlere" karşı kullanıldığını, bunu, bölgeyi üsleriyle, nükleer silah yüklü uçaklarıyla sıkı bir gözetim altında bulunduran ABD yönetiminin bilmemesinin olanaksız olduğunu dolaylı (ya da alaylı) bir dille duyumsatırken, bu üslerin, bu nükleer yüklü uçakların Güneydoğu Anadolu'da bulunmasının, bölgeyi sıkı bir gözetim altında tutmasının "Amerikan müdahaleciliği" açısından taşıdığı anlama değinmiyor. Bir başka deyişle, ABD "emperyalizmi" ile ABD "müdahaleciliği"ni yumurta ile kabuğu gibi birbirinden ayırıyor. *Yedinci Gündem*'le konuşmasında, Irak'ın, "dünyanın en büyük ikinci petrol kaynaklarına sahip olduğunu" anımsata-

rak, doğal bir olgu olarak, Irak petrollerine erişmek için içli-dışlı bir yol izleyen Fransa ve Rusya'ya ABD'nin tahammül edeceğine ihtimal vermediğini, bu kaynakları ABD'nin kendisinin kontrol etmek isteyeceğini, ABD'nin bu kaynakları "tekrardan kendi hakimiyetine geçirmeye yönelik uygulamaları"nın olanakları ve olasılıkları arasında, "Türkiye'yi bir paralı asker olarak enlist etmek" amacının bulunduğunu, "bu saldırıda kara kuvvetleri olarak Türkiye'ye para vermesi gerektiğini" söylerken, bunları, "Amerikan müdahaleciliği" kapsamı içinde algılamadığını da duyumsatmış oluyor. Çünkü Chomsky, Amerikan müdahaleciliğini, ABD emyeryalizminin dışında, emperyalizmden ayrı, şu ya da bu biçimde iç savaş yaşanan ülkelere, bu ülkelerin hükümetlerine silah vererek onları desteklemiş olarak algılıyor ve eleştirisinin temeline "emperyalizm"i değil, "müdahalecilik"i koyuyor.

8

ABD'nin ya da Clinton yönetiminin, serbestçe göndermeye devam ettiği jet uçaklar, tanklar, napalm bombaları ve benzerleri ile, "düzenli olarak hem Türkiye'nin güneydoğusuna, hem de Kuzey Irak'a oradaki Kürtleri hedef alan sınırötesi operasyonlar yapıldığını" söylediği konuşmasını, Chomsky, şöyle sürdürüyor: "Kürtlerin ABD tarafından, *bir süredir haksız yere Kürtleri ezdiği düşünülen Saddam'dan korundukları* 'uçuşa yasak bölge' şeklinde adlandırılan yerde, bir dolu zulümle sonuçlanan saldırılar gerçekleştiriliyor. (...) *Orası uçuşa yasak bölgedir.*" (s. 150.)

Konuşmadan ve çeviriden kaynaklanması olası zaaflar dışlandığında, Chomsky, Türkiye'nin, güneydoğusuna ve Kuzey Irak'a, Kürtleri hedef alan operasyonlar düzenlediğini söylüyor. Oysa, Kuzey Irak diyor, ABD'nin, Kürtleri koruduğu bölgedir. Kime karşı? Haksız yere Kürtleri ezdiği düşünülen Saddam'a karşı. Nasıl koruduğu? Bölge uçuşa yasaklanarak. Ama Türkiye, bölgenin uçuşa yasaklanmış olmasını tanımıyor! Saddam'a karşı uçuş yasağı konarak korunan Kürt-

lere, Türkiye zulümle sonuçlanan saldırılar gerçekleştiriyor!

Chomsky'nin " 'uçuşa yasak bölge' şeklinde adlandırılan yer" ya da "Orası uçuşa yasak bölgedir." dediği yer, 36. enlem ile Türkiye-Irak sınırı arasında kalan Kürtlerin ve şimdi Barzan'ın liderliğinde Kürt devleti kurulması amacıyla Federal Birlik ilan ettiği (4 Ekim 1992) Kuzey Irak bölgesidir.

Kuveyt'in Saddam tarafından işgali (2 Ağustos 1990) üzerine, 17 Ocakta (1991), ABD komutasındaki koalisyon hava kuvvetlerinin başlattığı savaş kısa sürmüş, 3 Mart 1991'de ateşkes imzalanmıştı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Irak'ın, üye ülkelere füze saldırısı ve savaş uçağı uçuşları dahil olmak üzere düşmanca eylemlerini durdurması kararı almış, Amerikalı General Schwarzkoph, ateşkesi imzalayan Iraklı komutanlara, "*Irak hava kuvvetleri* uçmayacak" demişti, uçarsa vuracaktı. Kürtlerin, Başkan (baba) Bush'un "ayaklanın" öğüdüne uyarak Renya ve Süleymaniye'de ayaklanmaları üzerine (7-11 Mart 1991), Saddam, uçaklarla değil ama, helikopterlerle, ayrıca tank ve toplarla ayaklanmayı bastırmış, helikopterlerden atılan bombalardan, tank ve topların açtığı ateşten kaçan Kürtler, özellikle de Saddam'ın Halepçe'de olduğu gibi kimyasal silah kullanacağı korkusu içinde, Türkiye'ye sığınmışlardı. Başkan Bush, 36. enlemin kuzeyinde Irak'ın tüm askeri faaliyetlerini yasaklamış, bölgede kalan ve sığındıkları Türkiye'den yurtlarına dönüş yapan Kürtleri korumak için başlatılan Huzur Operasyonunu (*Operation Provide Comfort*) ikinci bir Huzur Operasyonu izlemiş ve kamuoyu bu güce, Çekiç Güç adını vermişti. Çekiç Güç, ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin katılımıyla oluşmuş ve kara ve hava unsurlarından oluşan bu uluslararası gücün Güneydoğu'da konuşlandırılması kararlaştırılmıştı; ABD (1.416), İngiltere (183), Fransa (139) ve Türkiye (74), toplam 1.862 askerden oluşuyordu. Bu sayılara, Eylül 1991'de Çekiç Güçten ayrılacak olan kara birlikleri —ki 9.493'ü ABD'ye ait 14.447 kişi— dahil değildi. Askerler İncirlik'te (1.803), Prinçlik'te (49), Zaho'da konuşlandırılmıştı ve 77 uçak ve helikopter görevlendirilmişti.

Türkiye'deki Kürt sığınıkların yurtlarına güvenle dönmesi ve burada Saddam'ın saldırılarını, özellikle kimyasal silah kullanmasını önlemek amacıyla ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye tarafından oluşturulan ve sürekli olarak 36. enleme kadar olan bölgeyi denetlemekle görevli Çekiç Gücün ve Çekiç Güce bağlı uçak ve helikopterlerin desteğinde bu bölgede Kürt devleti kurulmak istenmesi ve dahası ABD'ye bağlı helikopterler tarafından PKK gerillalarına modern silah dahil lojistik destek sağlanması, Türkiye'nin tepkilerine neden olmuştu.

ABD'nin denetiminde ve güdümünde bir Kürt devletinin kurulmak istenmesi ile Kürtlerin bir Kürt devleti kurmak isteği, birbirinden ayrı şeylerdi. ABD için, Irak'ın olduğu kadar, Irak Kürtlerine komşu olan İran'ın, Türkiye'nin ve Suriye'nin bölünmesinin anahtarı olan Kuzey Irak'ta kendi denetimi altında kuracağı Kürt devleti, aynı zamanda Ortadoğuyu, Ortadoğuyla coğrafyasında kesişen Avrasya'yı denetimi altına alacağı bir üs, küresel egemenliğe giden yolun yeni bir üs'süydü. Türkiye'nin ve özellikle Türk Genelkurmayının, ABD ile, Kuzey Irak odağında çatışmasının somut nedeni ise, 36'ıncı enlemin kuzeyindeki Kürtleri Saddam'ın saldırılarından koruyarak güvenli bir bölge oluşturmak amacıyla kurulmuş olan Çekiç Gücün, özellikle de ABD'ye bağlı uçak ve helikopterlerin, amacı dışında bu bölgede bir Kürt devletinin alt yapısını oluşturmaya başlamış, bunun yanısıra, bölgede kamplarını ve faaliyetlerini arttıran PKK'ya modern silahlar başta olmak üzere lojistik destek sağlamış olmasıydı. Chomsky'nin söylediği gibi, Kuzey Irak'ta odaklanan, ABD'nin "Kürt" politikasıyla Türkiye'nin politikasının birbiriyle örtüşmesi değil, çatışması gündeme gelmişti. Çekiç Güç, Türk Genelkurmayı ile ABD yönetiminin, özellikle de Pentagonun çatışma odağına dönüşmüş, ABD'nin Kürt devleti kurmak istemine karşı çıkışlarıyla başı çeken Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis'i Irak'ta Selahattin kentine götüren helikopteri, Çekiç Güce bağlı uyarı uçakları tarafından taciz edilmişti; Türk Silahlı Kuvvetlerinin, PKK kamplarına

yönelik sınır-ötesi operasyonları, Çekiç Güce kumanda eden ABD'nin tepkisiyle karşılanmıştı.

Özellikle Çekiç Gücün varlığıyla ilgili muhalefetin Türk Silahlı Kuvvetleri içersinde, siyasal iktidarda, basında yoğunlaştığı dönemlerde kimi sabotaj, suikast, katliamlar ile Çekiç Gücün "gizli" misyonu arasında bağlar kurulması, ABD politikası ile Türkiye arasında, örtük, ama büyük bir çatışma yaşandığının kanıtıydı.

"Özal, ABD'de, Bush ve Baker'la görüşmüş, bu görüşmede, Dışişleri Bakanı Baker, Çekiç Güç için "Bu konu bizim için çok önem taşıyor." ifadesini kullanmıştı. (Baskın Oran, *Kalkık Horoz*, s. 108.) Genelkurmay ise, Kuzey Irak'tan Türkiye'ye sığınık akışını önlemek ve insani yardımın güvenlik içinde yapılmasını sağlamak amacıyla oluşturulan Birleşik Görev Kuvvetinin, bu amaçlardan saparak "bir devletin altyapısını" oluşturmaya çalıştığı görüşündeydi. (*Aksiyon*, 28 Ekim 1995'ten: *Kalkık Horoz*, s. 143.)

10/11 Ocak 1992 gecesi, Çekiç Güce bağlı bir Amerikan helikopterinden, Irak'taki Kürtlere verilmek için taşıdığı yardım malzemesinin Türkiye tarafındaki Bisi yaylasına atılması, Türkiye'de, Çekiç Gücün PKK'ye yardım yaptığı tartışmasını başlatmış, üstelik, Çekiç Güç tarafından Kuzey Irak'ta yaratılan "Güvenli Bölge"nin şemsiyesi altında üslenen PKK, 1992 yılında, Türkiye'ye yönelik saldırılarını artırmıştı. (*Kalkık Horoz*, s. 104-105.) Silahlı Kuvvetlerin, PKK kamplarına yönelik, sınır-ötesi operasyonları sırasında, Çekiç Güç helikopterlerinin, yaralanan PKK'lıları kaçırarak kurtardığına ilişkin haberler ise (29 Ekim 1992), "Çekiç Güç PKK'ya yardım ediyor" kanısını iyice güçlendirecekti.

PKK, Kuzey Irak'ta, bütün düzenini yeni baştan, güçlü silahlarla kurmuş, 36. enlemin kuzeyindeki Irak topraklarında PKK'nın 20 dolayında kamp kurduğu saptanmıştı.

Çekiç Güce bağlı uçakların kural-dışı davranışları (bkz: *Aksiyon*, 28 Ekim 1995, s. 24-30), bu güce katılan ülkelerin, bu gücün oluşturulması amacının dışında amaçları olduğunu duyumsatması, Genelkurmayın tepkisine neden olacaktı. 2

Ekim 1992'de NATO harekatına katılan Türk Deniz Kuvvetlerine ait Muavenat muhribinin, tatbikata ara verildiği sırada, Amerikan 6. Filosuna bağlı Saratago uçak gemisinden atılan iki adet Sea Sparrow füzesiyle vurulmasını, içlerinde Uzay Araştırma Merkezinde (NASA) uzun yıllar görev yapmış uzmanların bulunduğu bazı emekli subaylar, Çekiç Güce askerin tepkisine bir "uyarı" olduğunu ileri süreceklerdi. Muavenat Türk bayrağının bulunduğu kaptan köşkünden vurulmuştu, emekli subaylar, bayrağın vurulmasını, Türkiye Cumhuriyetinin başına, cumhurbaşkanına, kaptan köşkünün vurulmasını, Çekiç Gücü her Milli Güvenlik Kurulu toplantısında gündeme getiren Türk Genelkurmayına bir tehdit olduğunu ileri süreceklerdi.

Kuzey Irak'ta görev yapan çok uluslu gücün Irak'tan çekilişini tamamlayacağı günlerin (25 Temmuz 1991) öngününde, Dışişleri Bakanlığının, uluslararası gücün Türkiye'de kalmasına izin verildiğini belirten notasında, bu uluslararası gücün, "Türk hükümetinin sarih onayı olmadan, hiçbir hal veya şartta, Türk topraklarını, karasularını veya hava sahasını Irak Cumhuriyetine karşı saldırgan nitelikte bir hareket için kullanmayacağı" koşulu (*Kalkık Horoz*, s. 95) yer almakla birlikte, Çekiç Güç uçaklarının, Türk hükümetinin onayını almadan, Türk hükümetine haber vermeden, 20-22 Ocak 1993'te, 36'ıncı enlemin güneyinde Irak'ın konuşlandırdığı SAM füzelerini imha etmesi, Çekiç Güçle ilgili sorunların gündemin birinci maddesine çıkarılmasına neden olmuştu. ABD, İngiltere ve Fransız büyükelçileriyle görüşen Başbakan Süleyman Demirel, görüşmeden ayrılırken, "Çekiç Güç köklü bir çıban gibi!.. Çıbanın başını keskin bir bıçakla kesebilirsiniz, ama kökünü çıkaramazsınız. Çıkarmaya kalktığınızda nelerle karşılaşacağınız bilinmez!" diyecekti. (M. Emin Değer, *Oltadaki Balık Türkiye*, 1994, s. 19.)

Bu haberi, "Çekiç Güç çıban başı" başlığıyla yayınlayan *Cumhuriyet*'in tarihi, 23 Ocak 1993. Ertesi gün, 24 Ocak 1993'te, Uğur Mumcu öldürülecekti.

Uğur Mumcu, *Cumhuriyet*'te yayınlanan 19 Ocak 1993

günlü "İncirlik..." yazısında, Bakanlar Kurulunun, "Çekiç Güç Talimnamesi" adıyla yaptığı bir düzenlenmesine değinerek, yazısını şöyle bitiriyordu:

"ABD istediği anda İncirlik'ten kaldıracağı uçaklarla Irak ile her an bir çatışmaya girebilir.

"Başbakan Demirel istediği kadar "*İncirlik'ten bizim iznimiz olmadan uçak kalkmaz*" desin.

"İşte ABD Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı "*F-16 Falcon*" uçağı Irak Silahlı Kuvvetlerine bağlı "*MİG-23 Flooger*" uçağını düşürdü.

"İzin aldılar mı Türkiye'den?

"Hayır!

"Kuzey Irak'ta Kürt devleti kurduktan sonra 38. paraleldeki Irak savaş uçaklarını düşürmek "Irak'ın toprak bütünlüğünü" savunmak mıdır? Yoksa "Kürt devleti adına koruma ve kollama harekatı" yapmak mı?

"Çekiç Güç" Türkiye'de konuşlandırılırken muhalefet liderleri olarak yeri göğü inleten Demirel ve İnönü, bugün hükümette neden susuyorlar? Ve neden Çekiç Güç'ün bu oldu-bittilerine karşı ses çıkarmıyorlar?

"Ve neden Bush ve Özal'ın o kadar eleştirip karşı çıktıkları Körfez siyasetini birer noter gibi onaylıyorlar?"

Uğur Mumcu'nun bir gün sonraki, yani 20 Ocak 1953'teki yazısının başlığı "Saddam Olmasa...", gene Çekiç Güç odağında yazılmış bir yazı. 23 Ocaktaki yazısının başlığı "Irak Füzeleri...". Ve ertesi gün Uğur Mumcu öldürülüyor.

Mumcu suikastının Çekiç Güç ile ilgili olup olmadığı, Çekiç Gücün Kuzey Irak'taki faaliyetlerine karşı sıkı bir çalışma yürüten Jandarma Genel Komutanı Eşref Bitlis'in, 17 Şubat 1993'te, Diyarbakır'a gitmek için bindiği uçağının havalandıktan birkaç dakika sonra, Ankara üzerine düşmesiyle ilgili resmi açıklama ile bilirkişi raporları arasındaki çelişkiler bir sabotaj olasılığını pekiştirdiği zaman düşünülmeye başlanacak. Çünkü, Eşref Bitlis'in uçağının düşüşü, Genelkurmay tarafından buzlanma olarak açıklanmış, ama bilirkişi raporlarında, teknik donanımı bakımından buzlanmasının

olanaklı olmadığı belirtilen uçağın motorundan bir parçanın uçuştan önce çıkartılmış olduğu saptanarak, sabotaj olasılığı ağır basacaktı.

Sivas olaylarının (2 Temmuz 1993) bir başka biçimde yinelenmesi olan 12 Mart 1995 Gazi olaylarından bir süre önce, *Meditarranean Quarterly* dergisinin Kış 1995 sayısında, "Türk-Amerikan İlişkileri Yol Ayrımında" başlığı altında yayınlanan yazıda, ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher'in 30 Eylül 1994'te Kürt politikasına ilişkin uyarılarının, "Amerikan-Türk ilişkilerinde belirsizliğe ve soğukluğa neden olduğu" yazılmış, Amerikan-Türk ilişkilerinin yol ayrımına geldiği ileri sürülmüştü. Çünkü, Türkiye, ABD'nin, başka şeyler yanında, "Kuzey Irak'ta bir Kürdistan'ın kurulmasına razı olmadığı gibi Kürtlere karşı *sınırdaki önlemleri sıklaştırmış*"tı. Yazar, Türkiye'nin "haddini aştığını", ABD'nin "sabrının taştığını", "Türkiye'nin istikrarsızlık durumunun daha da ağırlaşabileceğini" yazıyordu. (*Aydınlık*, 18 Mart 1995.) Bu yazının yayınlanmasından kısa bir süre sonra, akşamın geç saatlerinde, gasp edilmiş bir taksiden kahvelere ve pastanelere açılan ateş, alevilerin yoğun olduğu Gazi'de halkın protestosuna neden olmuş, Gazi ve Ümraniye'de polisin yığınların üzerine ateş açması sonucu, 21 kişi ölmüştü. ABD yayın organlarının, Türkiye'de, aleviler imlenerek, "laik" müslümanlara saldırı olarak duyurduğu bu olayların, 20 Mart 1995'te, Türk Silahlı Kuvvetlerinin 35 bin kişilik bir birlikle, Kuzey Irak'a düzenlenen operasyonu önlemek amacıyla çıkartıldığı, dahası, olayların, 35 bin kişilik bu birliği, Sivas olaylarında (2 Temmuz 1993) olduğu gibi, "fetva"sını buyruk olarak yükümlenen şeriatçıları alevilere karşı ayaklandırdığı vargısı yaygın olan Humeyni'nin İran'ına yöneltmek için başlatıldığı görüşü giderek ağırlık kazanacaktı.

20 Mart 1995'te, Kuzey Irak'a, PKK kamplarına yönelik operasyonun ardından Almanya, Türkiye'ye silah satışını durdurmuş, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Başbakan Kohl'a, "Çekiç Gücün altından" "bizim izin verdiğimiz şemsiye altından yılanların çıktığını" yazmış ve PKK'yı imleyerek,

"şaşılacak ölçüde gelişmiş silahları" olduğunu, "ellerinden ne kadar alsak yenilerini bulduklarını" belirtmişti. (*Cumhuriyet*, 31 Mart 1995.) ABD, operasyondan birkaç gün sonra, "geri çekil" diyecek, belki bir yıl kalmasının sözkonusu olduğu söylenen birlik, kısa bir süre sonra geri çekilecekti.

"ABD üslerinin serpiştirildiği, ABD'nin nükleer silahlar taşıyan uçaklara sahip olduğu ve son derece sıkı gözetim altında bulunan bu bölgede", "gerçekten de uzak bir bölge olan Türkiye'nin güneydoğusunda" savaşı başlattığını ve Kürt nüfusu üzerinde "etnik temizlik" uyguladığını, uçuşa yasak bölge olan Kuzey Irak'a düzenlediği sınır-ötesi operasyonlarla "Kürtleri hedef aldığını"söylediği Türk hükümetini, ABD yönetiminin silah sağlayarak desteklediği vargısı, yukarda açıklanan olaylardan da anlaşılacağı gibi, olgularla örtüşmüyor, gerçeklerle uyuşmuyor. Tersine, bu olaylar, Türk hükümetinin, özellikle asker kanadın bölgeyle ilgili politikası ile ABD yönetiminin genel amaçları içindeki bölge politikası arasında, içteniçe çetin bir savaş yaşandığını ortaya koyuyor. Şu var ki, Türkiye ile ABD arasındaki çatışmanın temelinde, ABD için coğrafya öne çıkıyor. Bu coğrafya üzerinde yaşayan halk, Kürt değil de, başka bir kavim olsaydı, ABD'nin politikası değişmeyecek, Chomsky, o zaman da, ABD'nin emperyalist amaçlarını gerçekleştirmek istemesini değil, olsa olsa uyguladığı yöntemleri iyileştirmesini, denebilirse, "insancıllaştırması"nı ABD'den isteyecekti.

Küresel üstünlüğüne giden yolun önündeki engelleri, 11 Eylülden sonra, savaş ile aşmayı benimseyen ABD'nin, Bağdat'ı, kuzeyinden ve karadan sıkıştırmak için Türk Silahlı Kuvvetleriyle çatışmak yerine, geçici olarak da olsa, Türkiye ile birliktelik sağlamak için taktik değiştirdiği düşünülebilir. ABD'nin, "Irak'ı aldığı zaman" "çok büyük bir petrol musluğunu dost ellere vereceği" belirtilerek, "Iraklı Kürtlerle Kürt bölücülüğünü tekrar alevlendirecek anlaşmalar yapılmaması" koşuluyla, "Türk ordusunun (...) biz hazır olduğumuz zaman bizim arkamızda olacağı"nı yazan ABD'li yazarları (Barbara Lerner, *National Rewiev*, 2 Nisan 2002) burada anım-

satmak gerekiyor.

9

Ama Chomsky, "Kürtler", "Kuzey Irak / Irak Kürdistan'ı", "Kürt devleti", "PKK" konularında, Türk hükümeti ile ABD yönetimi arasında varsaydığı stratejik örtüşmeyi, İstanbul'da, *Yedinci Gündem*'le (16 Şubat 2002) konuşmasında, eski bir senaryoyu yeni bir haberle birleştirerek yeni bir çözüm olarak sunuyor.

Eski senaryo, Uğur Mumcu'nun "Anadolu Federasyonu" olarak adlandırdığı ve eleştirdiği senaryodur. Musul ve Kerkük'teki Türkmenler ile Türkiye Türklerinin, Irak Kürtleri ile Türkiye Kürtlerinin birleşeceği bu senaryoya göre, Kürtler ve Türkler federal bir birlik oluşturacaktı. (Güneri Civaoğlu, bunun göbek bağının, Musul-Kerkük ile Yumurtalık arasındaki petrol boru hattı olduğunu yazıyordu.) Musul ve Kerkük petrolünün Türkiye'ye geçeceği bu senaryoya göre, oluşturulacak Türk-Kürt federasyonu, daha sonra Kürtlerin federasyondan ayrılmasıyla, Türkiye'nin bölünme planı uygulamaya konacaktı. (Uğur Mumcu, "Senaryo", *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1992; "Anadolu Federasyonu", 31 Temmuz 1992.)

Le Figaro'nun (20 Mart 2002) yeni haberine göre, Bush yönetimi, Türkiye'den, Irak'a düzenleyeceği operasyona destek istemiş, ve bunun karşılığında Türkiye'nin Kuzey Irak petrollerinden yararlanması önerilmişti. Türk Genelkurmayının, Irak'a Amerika'nın operasyonunu tartışmak ve 1926'da Musul ve Kerkük petrollerinden verilmesi gereken, ama verilmeyen yüzde on oranındaki payın verilmesini istemek düşüncesinde olduğu ileri sürülüyordu. (Bu, yüzde-on pay, Özal'ın Musul'u almak düşüncesinden özünde farklıdır.)

Chomsky'nin eski senaryolardan kopyalanan senaryosuna göre, Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci en büyük petrol kaynaklarına sahip olan Irak'taki enerji kaynakları üzerindeki kontrolünü sürekli elden çıkarmak istemeyecek olan ABD, "Türkiye'yi paralı asker olarak enlist ederek

(kendi askeri gücüne katarak)", Irak'a müdahale edecek, Türkiye'ye rüşvet olarak pay vereceği Musul ve Kerkük petrollerinin bekçiliğiyle birlikte Türkiye'ye katılacak Kürt nüfus, federatif bir yapının zorunlu yolunu açacaktır. Chomsky'den aktaralım:

"ABD yönetiminde Irak'a saldırma gibi düşünceler mutlaka vardır. Bu müdahalenin tertiplendiğini toplantılara katılmadanan da az çok neler olup bittiğini tahmin edebilirsiniz. *Bence böyle bir müdahalenin nedeni her şeyden önce, Irak'ın Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci en büyük petrol kaynaklarına sahip olmasıdır. Hazar havzasından da büyüktür. ABD'nin dünyanın ikinci en büyük enerji kaynakları üzerindeki sürekli kontrolünü elden çıkarmayacağı kesindir.* Şu anki dünya durumuna bakarsanız özellikle Rusya ve Fransa, Irak petrolüne erişme konusunda daha içli dışlı bir yol izliyor. Ve *ABD'nin buna tahammül edeceğine ihtimal vermiyorum, kendisi kontrol etmek isteyecektir.* O yüzden *uzun vadeli planlarında kuşkusuz olarak Irak'ın enerji kaynaklarını tekrardan ABD hakimiyetine geçirmeye yönelik uygulamalar vardır.* Şimdi bunu nasıl yaparsınız. Bunu yapmanın yollarından birisi, tartışıldığına emin olduğum, aslında açık açık tartışılan, *Türkiye'yi bir paralı asker olarak enlist etmektir* ve esas olarak Türkiye'ye ABD hava kuvvetlerinin desteği ile Irak'a yapılacak olan *bir saldırıda kara kuvvetleri olarak harekete geçmesi için para vermektir.* Bunun karşılığında Türkiye'nin *rüşveti, Türkiye'nin uzun süredir bir hedefi olan Musul ve Kerkük bölgesindeki petrole ulaşabilme olacaktır.* Ve bu da tabii ki, Türkiye'yi *daha da büyük Kürt nüfusunu elinde bulundurma sorunuyla karşı karşıya bırakacaktır ve o zaman da düzenlemeler federatif benzeri bir yapıda yapılmak zorunda kalacaktır.* Ve bunun dahilinde kısmen özerk Kürdistan olacaktır. Tahminen *ABD de bölgenin (Kuzey Irak)* diğer yarısını ele geçirecektir." (*Yedinci Gündem*, 16 Şubat 2002.)

Dolayısıyla, Chomsky, "Kürtlerin kurtuluşu"nun, ABD'nin, dünyanın ikinci büyük rezervine sahip olduğunu

söylediği Irak petrolünü kontrolü altına almasına dolaylı olarak bağlı bulunduğunu söylüyor. Çünkü, Irak Kürtleri ile birleşen Türkiye, bu birleşmenin zorunlu koşulu olan federal yapıya yönelecek, bunun da içinde bir "özerk Kürdistan" olacak. Hemen altındaki tümce, bu "özerk Kürdistan"ın Türkiye Kürtleri ile sınırlı bir "Kürdistan" olduğunu duyumsatırken, bölgenin diğer yarısını (Kuzey Irak'ı) ise tahminen ABD'nin ele geçireceğini, yani Türkiye Kürtlerinin özerkliğinin bedelinin, Irak Kürtlerinin ABD sömürgesi olmasıyla taçlandırılacağını içten içe sızdıracaktır.

İstanbul'da, Bahçeşehir Üniversitesi ve Çağdaş Gazeteciler Derneği tarafından ortaklaşa düzenlenen konferansta Chomsky, "*Kürt sorunu sizin sorununuz. Ben, ancak ABD'nin bu savaşta oynadığı rolün sorumluluğunu sorgulayabilirim.*" diyor. (*Hürriyet*, 13 Şubat 2002.) Amy Spangler de, Chomsky'nin, "11 Eylül ve Medya" başlıklı söyleşisinden sonra, basın toplantısının ağırlıklı olarak yinelemelerle geçtiğini yazıyor. "Sanki basın mensupları duyduklarına inanamıyordu ki, bir daha, bir daha soruyorlardı aynı şeyleri" diyor ve sürdürüyor: "Örneğin, 'Güneydoğudaki çatışmayı ABD tarafından desteklenen terörizm olarak mı görüyorsunuz?' sorusu defalarca sorulmuş, kulaklar 'evet' yanıtına bir türlü inanamamıştı." (*Postexpress*, s. 33.) Sorunun düğümlenen noktası da buradaydı.

"Etnik temizlik"in en ağır insan hakları ihlallerinden biri olduğu günümüzde, kendi söylemiyle, "etnik temizlik" yapanları "benim sorunum değil" diyerek, dinleyicilerin kucağına atmak, ama bu etnik temizliğe silah yardımıyla destek verdiğini söylediği ABD'yi sorgulamakla kendini sınırlandırmak kendi içinde bir çelişki oluşturduğu gibi, Chomsky'nin "sorumluluklarından kaçan Türkiye aydınına ahlak ve erdem dersi verdiğini" yazan *Yedinci Gündem*'in "ahlak ve erdem anlayışı"yla da çelişiyor. Kürtlerin kurtuluşunu, ABD'nin Irak'ın enerji kaynaklarını kendi denetimine geçirmesine endekslemek, ABD'nin egemenliğini kuracağı bu coğrafyada ve bu emperyalist şemsiye altında ya da içinde ara-

mak ya da Kürtleri, ABD'nin sömürgeleştirerek kurtaracağını duyumsatmak, kurtuluşun içsel anlamıyla, demokratikleşme özüyle çelişiyor. Bu, Diyarbakır havaalanında, 33 kuruluşun oluşturduğu Diyarbakır Demokrasi Platformu tarafından karşılanan Chomsky'nin konuşacağı Belediye Tiyatrosunun girişinin, merdivenlerinin, salonunun, zılgıt atan, alkışlayan yığınsal ve coşkulu kalabalığı, Amy'nin, "Chomsky"nin, "buradaki halk için *bir umut*" olmasıyla açıklamasıyla da, çelişik bir "tablo" oluşturuyor.

10

Chomsky, Irak'ın enerji kaynaklarına yeniden egemen olması için, ABD hava kuvvetlerine, Türkiye'nin, karadan "paralı asker" olarak vereceği desteğin rüşvetinin Musul ve Kerkük bölgesindeki petrollere ulaşmak olduğunu söylüyor. Sınırlarını Musul ve Kerkük bölgelerini içersine alacak biçimde genişletecek ve dolayısıyla daha çok Kürt nüfusu içerecek olan Türkiye'nin Türkler ve Kürtlerden oluşacak federal bir yapıya dönüşmesi ve bu federal yapı içinde oluşacak olan "özerk Kürdistan" ile Diyarbakır konuşmasında dile getirilen "bölgesel özerklik ve bağımsızlık üzerine kurulan" ve "Osmanlı sistemi"ne benzeyen "federal devletler içinde özerk bölgeler oluşturmak" arasındaki örtüşme, bize, Chomsky'nin düşüncesinin kaynaklarını ve "özerk bölgeler"in etnik ve dinsel niteliğini açıklamamıza olanak sağlıyor:

Amy Spangler, "Noam Cohmsky'yle İstanbul Diyarbakır Seyrüseferi" yazısında, Chomsky'nin, Kürtlerin elinden tutarak, Osmanlı millet modeli üzerinden, eski, geleneksel topluluklar olarak, tarikat ve cemaatler olarak, modern federal bir sistemle buluşturarak kurtulacaklarını muştulayan sözlerini şöyle aktarıyor: "İlk olarak dünyanın her yerinde ulus-devletin yaşama kabiliyetinin sorgulandığını belirterek, ulus-devletin Avrupa'da, yıllarca yaşanan şiddetin bir sonucu olarak doğduğunu anlattı. Ulus-devlet sisteminin empoze edilmesi ve zorla uygulanması, sistematik bir şiddete yol açı-

yordu. Ulus-devletin aşınmasını, yavaş yavaş yok olmasını olumlu bir gelişme olarak değerlendirdiğini belirtti. Çare, *federal devletler içinde özerk bölgeler oluşturabilmekti*. Bölgesel özerklik ve bağımsızlık üzerine kurulan bu sistemi Osmanlı İmparatorluğu'na benzeten, ancak Osmanlı'nın çok otokrat olduğunu vurgulayan Chomsky, böyle bir çerçeve içinde ve daha geniş federasyonların parçası olarak Kürtlerin yaşadığı bölgenin özerklik statüsü kazanabileceğini" söyleyince, büyük bir alkış aldı." (*Postexpress*, 2002/02, s. 34.)

Diyarbakır Demokrasi Platformunun düzenlediği "Toplumsallaşma ve Hukuk" konulu söyleşide, Chomsky, Avrupa'nın federasyona doğru gittiğini belirtiyor ve "Bunu Osmanlı İmparatorluğuna benzetmek mümkündür." diyor. "Osmanlı İmparatorluğunun elbette çok kötü yanları vardı. Ama iyi yanları da vardı. Bunlardan bir tanesi de bölgesel özerklik noktasıydı. Bu tür bir gelişme içinde umarım ki gelecekte bir de özerk bir Kürdistan olacaktır." (*Zaman*, 15 Şubat 2002.)

Yalçın Doğan, Diyarbakır'a gitmeden önce, Chomsky ile "sohbet"te, "konu kendiliğinden açılıyor" diyor ve Chomsky'nin konuşmasından, şu tümceleri aktarıyor: "Türkiye, Kürtlere kültür hakkı tanımalı!.. Aslında, ulus devletler zaten tarihe karışıyor. Ulus devletler tarihte hep vahşi olmuştur. Avrupa bunu gördü ve yavaş yavaş federatif yapıya dönüşüyor. Yani sadece Türkiye için değil, ulus-devletin sonuna gelindiğine göre, artık federasyona geçmeli. Merkeziyetçiliğe karşı büyük tepki var dünyada. Çünkü baskı uyguluyor." (*Cumhuriyet*, 14 Şubat 2002.)

Faşizmin ulus-devletin biçimi olduğunu, Avrupa Birliğinin ulus-devletin yadsınmasının ürünü olduğunu, Avrupa'nın federatif bir yapıya bu nedenle dönüştüğünü duyumsatan, toplumların tarihsel gelişme süreçlerinin bilgisinden bu yoksunluk, burjuva ulusun ve onunla örtüşen burjuva-devletin, dışına, yani emperyalizme ve içine, yani faşizme geçişin kapitalist biçim altında sanayileşmenin ürünü olduğu bilgisinden bu yoksunluk, toplumsal olayların iç bağlantısı

bilgisinden bu yoksunluk, profesöre, ulus-devlet konusunda özgürce yorum yapma olanağı veriyor. Çünkü, ulus-devletlerin, etnik ve dinsel toplulukların sorunlarını çözemediği görüşü yeni değil. Kudüs Federal Araştırmalar Enstitüsü Başkanı Daniel Elazar, "Ortadoğu için [ulus-] devletlerin değil, etnik-dinsel cemaatlerin, doğal örgütlenme biçimlerinin belirleyici olduğunu ileri sürmüş, herhangi bir genel siyasal çözümün 'ulusal kimlik temelinde, onbeş, otuz, hatta elli yıllık bir devlet yaşamları olan insanlara anlamsız' gelmeye mahkum olduğunu" yazmıştı. Amerikan Girişimcilik Enstitüsünün ("*American Enterprise Institute*") yayınladığı bilimsel seçkiye yazdığı ("*Judea, Samaria and Gaza*") giriş yazısında Elazar, "Osmanlı millet sisteminin mümkün bir model olduğunu" ileri sürmüş ve "federatif bir çözümü" savunmuştu. (Noam Chomsky, *Kader Üçgeni — ABD, İsrail ve Filistinliler*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 541.)

Etnik ve dinsel cemaatlerin örgütlenme biçimine dönülmesinin istenmesi ve bunun için de, Osmanlı "millet" sisteminin mümkün bir model olarak benimsenmesi önerilirken, burada, "millet" sözcüğü ile "ulus"un değil, dinsel toplulukların ifade edilmek istendiğini belirtelim. Fatih Sultan Mehmet zamanında, ilkin Rumlara, sonra Ermeni ve Yahudilere "millet" statüsü tanınmış, Ermeniler, protestan ve katolik oluşlarına göre farklı milletlere bölünmüşlerdi. Bu "millet"lerin dini lideri vergi toplama hakkına sahipti, ve her milletin yargılama, maliye, eğitim örgütleri vardı. "Millet gruplarına dahil olan gayri-müslimler devlet nazarında Osmanlı uyruğuydular." (Kaynaklar ve daha geniş bilgi için benim, *Küreselleşme ve Osmanlı "Millet" Modeli Makasında Türkiye* (1998) ve *Yeni Dünya Düzenine Zorlanması Odağında Türkiye* (1999) kitaplarıma bakılabilir.)

İsrail Yabancılar Bürosunda daha önce çalışmış olan Oded Yinon, "Lübnan, Suriye, Irak ve Arap Yarımadasının, Osmanlı döneminde Doğu Akdeniz kıyılarında olduğu gibi, dinsel ve etnik küçük 'parçalara' ayrılması gerektiğini" ileri sürüyor (*Kader Üçgeni*, s. 535-536), Boaz Evron, Şaron'un

planını, Osmanlı İmparatorluğunun "millet sistemi"nin "yeniden canlandırılması" olarak tanımlıyordu.

İsrail, Camp David Anlaşmasından sonra, bölge ülkelerindeki etnik-dinsel azınlıklara göre Ortadoğunun bölünmesini amaçlamıştı. Dünya Siyonist Örgütü yayın organı *Kivumin*'de (Şubat 1984, sayı: 14), Lübnan, fiilen olduğu gibi, biri maruni-hristiyan, biri müslüman, biri dürzi, biri şii ve biri de İsrail'in denetimi altında bulunan beş bölgeye ayrılacak, daha sonra, sıra, Suriye ve Irak'ın etnik ve mezhep temeli üzerinde bölünmesine gelecektir. Suriye'nin Akdeniz kıyısında bir alevi devleti, Halep bölgesinde bir sünni devleti (Suriye 1. sünni bölgesi), Şam'da 2. sünni devleti ve Golan, Havran ve Kuzey Ürdün'de bir dürzi devleti tasarlanmış; Irak'ın Havran-Basra çevresinde güneyde bir şii devleti, kuzeyde Musul çevresinde bir Kürt bölgesi, Orta Bağdat çevresinde bir sünni devleti olmak üzere bölünmesi amaçlanmıştı.

Osmanlı "millet" modeli, burada, Ortadoğu ile sınırlı olarak öneriliyordu. Chomsky, *Kader Üçgeni*'nde, "Bazılarının bölgenin 'Osmanlılaştırılması' adını verdikleri şey"in, "uzun vadede akla yatkın bir hedef olabileceğini" yazıyor ve bu akla yatkın hedefi şöyle özetliyordu: "Yani güçlü bir merkez (bugün ABD destekli İsrail, yarın Türkiye) ve büyük bölümüyle, tercihen birbirlerine hasım olan etnik-dini cemaatlere bölünmüş bir bölgeyle, Osmanlı İmparatorluk sistemine benzer bir yapının ihyası." (s. 535.)

Boaz Evron, "Şaron'un bugün (1982) önerdiği şeyin, aynı dinsel-etnik kökenden gelenlerin birer 'millet' oluşturması, ama *milletlerden birinin* silahlı olması ve baskı altındaki halkına *tiranlık etmesi*dir." diye yazıyordu. "Üstelik 'millet', territoryal (topraksal) olmadığı, dinsel ve etnik bakımdan örgütlendiği için, *açık ve seçik tanımlanmış sınırlara* sahip olması olanaklı değildi." (*Kader Üçgeni*, s. 540.)

İsrail'in Ankara Büyükelçisi Zvi Elpelig, İsrail Başbakanı İzak Rabin'in radikal bir Yahudi tarafından öldürülmesinin ardından, bu öldürümün, Ortadoğu Birleşik Devletlerini kurmalarını engellemeyeceğini söyleyerek, şunları ekliyor-

du: "Şimdiden artık ulus-devletlerin bir önemi kalmadı. Artık Avrupa Birliği gibi, ABD, Kanada, Meksika'nın kurduğu ekonomik topluluklar önem kazandı." (*Milliyet*, 12 Kasım 1995.)

Ulus-devlet, büyük bir konfederasyon olmak adına lime lime edilerek, etnik, dinsel, mezhepsel ya da bölgesel federal bir sisteme dönüştürülerek, bugünkü Türkiye coğrafyasında, özerk birçok "*istan*" içinde, özerk bir "Kürdistan", Kürtlerin kurtuluşu için mi isteniyor, yoksa küresel üstünlüğün tarihsel hakları olduğunu yineleyenlerin, yani "silahlı tiran"ın, parçalanmış ve bir eyalete dönüşmüş olacak olan Türkiye'yi, bu parçalardan biri olacak olan Kürdistan'ı, Avrasya'yı avlamanın trampleni olarak kullanacakları paspas-devletçiklere dönüştürmek için mi isteniyor — ihtiyar devin bunun ayırdına varmış olması gerekirdi. Ama, kuşku yok ki, Chomsky, böyle geçmişi derinde ve geleceği uzakta olan perspektiflerin büsbütün dışında, kendisinin ağzından çıkacak tümcelere, özgürleşmenin susamışlığıyla sarılmaya hazır insanlara bazı şematik özerk biçimler muştulayarak, "kurtarıcı" konuk olmanın sorumluluğundan ruhunu kurtarmış görünüyor.

Ulus-devlet konusunda iki farklı görüş: Biri, dinsel-etnik toplulukların beklentilerine ve sorunlarına ulus-devletlerin yanıt vermemesi, bir ulus-devletin güdüleyeceği, geleneksel doğal yapıya dönüş; öteki ulus-devletlerin ekonomik birlik temeli üzerinde yeni bir siyasi birliğe, ileriye yönelişi. Chomsky ise, İstanbul'da, Avrupa'da ulus-devletin tarihe karışarak federatif bir yapıya dönüldüğünü, Türkiye'de ulus-devletin sonuna gelindiğini, Osmanlı modelinde, yani etnik dinsel geleneksel yapılanmayı temel olan federal sisteme geçilmesinin yeniden çözüm olduğunu söylüyor. Diyarbakır'da, Avrupa'nın federasyona gittiğini yineleyerek, Osmanlı "millet" modeli örneğine benzer federal birimler içinde "özerk bölgeler" oluşacağını ileri sürerek, Kürtleri, gelecekte, özerk bir Kürdistan'a kavuşturarak "kurtulma" muştusunu veriyor.

Chomsky, yılların gözyaşını, acısını, ıstırabını bakışların-

da ve belleklerinde taşıyan insanlar yumağıyla birlikte olmanın duygusal sıcaklığını, onları umutlandırarak gülümsetmiş, hatta coşturmuş olabilir. Bu acıları, yıllardır bir yanıyla yaşamış, bir yanıyla dile getirerek paylaşmış biri olarak, belirteyim ki, Chomsky'nin Kürtlerin kurtuluşu için önerdiği çözümü, kendisinin *Kader Üçgeni*'nde açımladığı "millet" modelini, CIA analistleri, Türkiye'nin, Kafkaslardan Ortadoğu'ya, Balkanlardan Orta Asya'ya değin 225 milyonluk büyük Türk konfederasyonuna evrimlenmesi için, daha önce birbiri ardına önermişlerdi. Henze'nin federasyon dayatmasını (1993), Fuller'in "Osmanlı modelini deneyin" (*Yeni Yüzyıl*, 5 Ekim 1996) önerisi izlemişti. Özal, federasyonu tartışmayı önerdiği ve gözünü Musul'a diktiği günlerde çeşitli dinsel ve etnik toplulukları "barış içinde" bir arada tuttuğunu söylediği "Osmanlı"nın, "Türkiye Cumhuriyetinden iyi iş yaptığını" söyleyecek ve Fethullah Gülen aynı şeyi bir "hicret" anlayışı içinde dile getirecekti. "Hicret"in yolu, Kafkaslardan, Orta Asya'ya, Sibirya'ya uzanıyordu. Türk ve müslüman ulusları esaretten kurtarmak için "ulus-devlet" çelik yeleğini soyunarak, tarikat ve cemaat postuna oturmak gerekiyordu. Ama hepsinin beyinlerinin alt kompartmanlarında sakladıkları bir giz vardı: "Silahlı Tiran". "Silahlı tiran" ise, Heilbrunn ve Lind'in "Üçüncü Amerikan İmparatorluğu" yazılarında (*The New York Times*, 2 Ocak 1996) dile getirdiği gibi, "Basra Körfezinden Balkanlara kadar müslüman ulusların resmi-olmayan *liderliğini* üstlenen" Amerika'dan başkası değildi. Bu yeni Amerikan imparatorluğunun kalbi ise bir zamanlar Osmanlı Türklerinin egemen olduğu bölgelerdi.

Tiranın "yeni-tiran" olarak kılıcını üstümüzde vınlattığı şu günlerde, Osmanlı sistemine benzer özerklik masalıyla, "özerk Kürdistan" umuduyla soluklanmak!

Dev'ler zaten masallarda vardır!

12-19 Nisan 2002, Ankara
Edebiyat ve Eleştiri,
Sayı: 61, Mayıs-Haziran 2002

"İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır." – Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'ya "Önsöz"

Orhan Bursalı, "Chomsky Büyük Bilimci" yazısında (Cumhuriyet, 10 Şubat 2002) Chomsky'nin bilime katkılarını okurla paylaşıyor. Bursalı'nın yazısından öğrendiğimize göre, Chomsky, bütün insanların beyinlerinde örtük bir biçimde varolan bir "dilbilgisel sistem"le doğduğunu savlamış. Her insan, kendi ana dilinde, o güne kadar "bilmediği, işitmediği ve söylemediği bütün cümleleri üretebilme ve onları anlayabilme olanağı"nı beyinlerinde doğuştan bulunan bu dilbilgisel sistemden alıyormuş.

"Chomsky'nin kuramı"nın, "dil öğrenimi, psikoloji-psikiyatri çalışmalarında önemli değişikliklere ve yeni çalışmalara yol açtığını" yazan Orhan Bursalı, günümüzde, "Chomsky'nin dil yetisinin doğuştan geldiği kuramının, genetik izlerinin bulunmasıyla biyolojik olarak doğrulandığını belirterek, bu "sürpriz gelişme"yi şu tümcelerle açıklıyor:

"Bir İngiliz ailesinde yaşanan konuşma bozukluğuna

bazı genlerdeki hataların yol açtığı saptandı. Bu ailenin üç kuşak bireyleri birbirlerini anlamakta zorluk çekiyorlardı. Oxford'da moleküler biyolog Tony Monaco ve arkadaşları, 7. kromozom üzerinde Speech 1 adını verdikleri hatalı bir gen saptadılar. (*Cumhuriyet Bilim Teknik*, sayı: 775) ve insanın konuşma yetisiyle doğduğunu ortaya atan Chomsky'nin tezinin biyolojik olarak doğrulanmasına kapı açtılar."

"İnsanların beyinlerinde örtük bir biçimde varolan dilbilgisel bir sistemle doğduğu" söyleminin, "insanın konuşma yetisiyle doğduğu" söylemiyle özdeşleştirilmesi, doğal olarak, okuru sıkıntıya sokuyor. İnsanın doğuştan "dilbilgisel sistem"e sahip olması ile "konuşma yetisi"ne sahip olması, özünde birbirinden ayrı şeylerdir de ondan. Bunun gibi, bir gen'in hatalı olmasının, kalıtsal olarak konuşma bozukluğuna neden olmasından "dilbilgisel sistem"in genlerin yapılarında bulunduğu sonucunu çıkarmak da olanaklı değildir. Çünkü burada "konuşma yeteneği"ni sağlayan bedensel/ örgensel bir yapı bozukluğundan değil, dil bilgisiyle, özellikle anadil bilgisiyle donanımlı bir gen yapılanmasından sözedilmektedir.

Bir ailede üç kuşak süren, yani kalıtsal olan konuşma bozukluğunun, gen'in hatalı yapısına bağlı olarak beynin konuşma ile ilgili fakültesinin hatalı yapılanmasından ya da konuşma organlarının hatalı yapılanmasından ileri geldiği ya da tersi, yani konuşma ile ilgili beyin fakültesinin ya da konuşma organının hatalı olmasının, bu organların "tohum"u olarak da nitelendirilebilen gen'lerdeki hatalı yapılanmadan kaynaklanmış olmasının bilimsel olarak saptanması kuşkusuz önemlidir. Ama bunu, insanın beyninde doğuştan bir dilbilgisel sistemin varolduğu tezinin biyolojik olarak doğrulanması olarak nitelemek, bilimsel olmayan bir vargıdır. Bu, insanın doğal varlık olarak doğuştan sahip oldukları ile doğal insanın insanlaşan insana, sürüden toplumsal varlığa evrilmesi sürecinde, toplumsal olarak ürettikleri değerlerin, biyolojik anlamda genlerde kalıtsal olarak önceden varolduğunu savlamakla aynı şeydir. Dolayısıyla da, in-

sanın bilinçli varlık olarak ürettiği değerlerin, doğal varlık olarak insanın doğasında, insan olarak türeyişi sürecinde bulunduğunu, a priori, kabul etmek demektir.

Bursalı, Chomsky'nin, "dilbilim araştırmalarında ve tartışmalarında devrim yarattığını" söylediği "insanların, beyinlerinde örtük bir biçimde varolan bir dilbilgisel sistemle doğduğu" tezinden önce, "genel kabul gören", "daha çok bebeğin çevresinden bu yeteneği öğrendiği" biçimindeki görüşün yerini, Chomsky' nin "devrim yapan" tezinden sonra, bebeğin doğuştan bu yeteneğe sahip olduğu görüşünün aldığını yazıyor.

Konuşma "yeteneği"nin insanda doğal olarak bulunduğu, bu nedenle, "yeteneğin öğrenilmesi"nin değil, yeteneğin gelişmesinin ve geliştirilmesinin doğru bir söylem olabileceği burada belirtilebilir. Ama, Bursalı'nın Chomsky'den, bize aktarmak istediği, insanların doğuştan beyinlerinde sahip oldukları şeyin "yetenek " değil, "dilbilgisel sistem " olduğudur. Chomsky'ye göre, insanlar, "beyinlerinde varolan dilbilgisel sistemle doğdukları" için ve bu "yeti" sayesinde, her insan, ana dilinde, o güne kadar "bilmediği, işitmediği ve söylemediği bütün cümleleri üretebilme ve onları anlayabilme olanağına " sahiptir.

Bu tez'leri biraz daha somutlaştırmamıza şu alıntılar da olanak sağlayacak:

Her insanın ana dilinde "bilmediği, işitmediği ve söylemediği bütün cümleleri üretebilme ve anlayabilme olanağı"nın, "insanların doğuştan beyinlerinde örtük olarak varolan dilbilgisel sistemin varlığı" ile açıklanmasının ardından, "çocuk hangi milliyetten doğarsa doğsun, her dili öğrenme yeteneğine sahip" olduğu görüşüne yer verilir. Çocuğun, ana dilinden başka bir "dilin ilkelerini anlayacak ve kendi kendine yeni cümleler üretecek yetenekte" olduğu için, ana dilinden başka dilleri öğrenebildiği yazılır. Dolayısıyla, bir yanlış kırk doğruyla kanıtlanmaya çalışılır.

Çünkü, Chomsky, "dünyada konuşulan bütün dillerin ortak yapılarına dikkat çekmiş, hepsinin bir kurallar bütünlü-

ğüne sahip olduğunu, ancak insanın bu kuralların bilincinde olmadan konuşmayı öğrendiğini ve dilin gramer yapısına uygun cümleler kurduğunu" söylemiş. "Peki, insan bu kuralları hiç bilmeden ve düşünmeden nasıl konuşuyordu?" sorusuna, Bursalı, yukarıda birkaç kez yinelenen, "bütün insanların" doğuştan beyinlerinde varolan dilbilgisel sistem sayesinde konuştukları yanıtını veriyor.

Buradan, bir "hazine" oluşturacak sayıda "sonuç" çıkarabiliriz. Her şeyden önce de, çocuğunu, başında papağıyla, belinde kamasıyla, bayramlık giysisi içinde doğurttuğunu söyleyen kurnaz baba fıkrasında olduğu gibi, insanın insan olarak türeyişinde, doğal varoluşunda, "dilbilgisel sistem"le dünyaya geldiği vargısından, insandan önce belirlenmiş bir dili olacağı, bir dil üreteceği bilgisiyle ve bu bilgiyle biyolojik anlamda donanımlı olarak dünyaya geldiğini de söylememiz olanaklı olacaktır.

İnsanın, anadilde, bilmediği, işitmediği tümceler üretebilmesinin ve onları anlayabilmesinin nedeni de, doğuştan insanda varolan bu dilbilgisel sistemdir! Anadilinden başka bir dili öğrenen çocuk da, doğuştan sahip olduğu dilbilgisel sistem sayesinde, yeni tümceler üretir! Böyle aktarılıyor "devrim yapan" görüşleri Chomsky'nin.

Beynin, karıncadan insana, tüm fonksiyonları, "dil"e ve dile ilişkin işlemlere indirgenerek, toplumsal olarak üretilen, toplulukların gelişmesi ölçüsünde gelişen ve yetkinleşen ve toplulukların olduğu kadar, toplulukların üyeleri olan bireylerin farklı gelişmelerine, farklı bilinçlenme düzeylerine göre duygu ve düşüncesinin farklı tümcelerle ifade edilmiş olmalarının doğuştan insan beyninde varolduğu söylenen, ama ne menem bir şey olduğu tam belirlenmeyen "dilbilgisel sistem"le açıklanıyor. Dolayısıyla, "dünyada konuşulan bütün dillerin ortak bir yapıya, hepsinin kurallar bütünlüğüne sahip olduğu", insanın bu kuralların bilincinde olmadan konuşmayı öğrendiği söyleniyor. Sonuç olarak, dilin kurallarının, insanın dünyaya gelişinden önce, gelişiyle birlikte, yani insanoğlu dilini üretmeden önce, biyolojik yapısında belirlenmiş

bulunduğu gibi insanın bu kuralların bilincinde olmadan konuşmayı öğrendiği söyleniyor. Sonuç olarak, dilin kurallarının, insanın dünyaya gelişinden önce, gelişiyle birlikte, yani insanoğlu dilini üretmeden önce, biyolojik yapısında belirlenmiş bulunduğu gibi bir "bilimsel bulgu"yla tanışıyoruz. Bir ailede kalıtsal olarak var olan konuşma bozukluğu ile bu ailede saptanan bir genin hatalı yapısı arasında ilişki kurularak, ve bu gen'e Speech 1 (konuşma yeteneği, söyleme yetisi, konuşma, söz söyleme) adının verilmiş olmasıyla, doğuştan insan beyninde varolan dilbilgisel sistemin biyolojik olarak doğrulandığı sonucuna varılıyor.

İnsanın, insan oluşmadan önce bir dili olacağı, konuşacağı anlamında bir "program" çerçevesinde "üretilmiş" olduğu görüşü, kuşkusuz metafizik bir görüştür. "Dünyada konuşulan bütün dillerin ortak yapıları" olmasından neyin amaçlandığını bu kısa yazıdan çıkarmak da bizim olanağımız dışında kaldığı gibi, "hepsinin (yani yaşamayan ve yaşayan bütün dillerin) bu kurallar bütünlüğüne sahip olması", "insanın bu kuralların bilincinde olmadan konuşmayı öğrenmesi ve gene bilincinde olmadan dilin gramer yapısına uygun cümleler kurması", dilin türetilmesinden önce kurallarının belirlendiği, bu kuralların da insanın oluşumundan önce ya da insanın doğal varlık olarak dünyaya gelişiyle birlikte, biyolojik olarak ya da gen olarak eşeysel hücrelerde yer aldığı anlamına gelir ki, bunlar, dilin üretimiyle ilgili bütün olguları yadsıyan görüşlerdir ve bilimsel anlamda saçmalıktır.

Bu görüşler doğru olsaydı, aynı temel özelliklere sahip ama ayrı atalardan doğal insana evrimleşmiş ve sürüden topluluğa evrilmiş toplumların birbirlerinden yalıtık bölgelerde ayrı ya da farklı diller değil, aynı, ya da en azından yapısal olarak özdeş diller üretmesi, dilin ilk üretildiği aşamadaki birey ile günümüz filozofunun türettiği tümcelerin de yapısal bakımdan birbiriyle benzeş tümceler olması gerekirdi. Oysa bilim, bugün de, insanlığın ilk ürettiği dillerden eklemli dillere kaç bin yılda geçtiğini tam olarak saptayabilmiş değil.

Engels'in, "maymundan insana geçişte elin rolü"nü, yani insanın evrimsel gelişimini gözönünde bulundurarak söylemek gerekir ki, insan, bir dil üretme yeteneğiyle biyolojik olarak donanımlı olduğu için değil, zihinsel olarak algılama, algıladığının bilincine varma, bilme ve bilgi üretme yeteneğini içsel olarak taşıyan beyne ve bir dil üretebilecek sesler çıkarma özelliği bulunan organlara sahip olduğu için dil üretebilmiştir. Dilin, birey olarak değil, toplumsal olarak üretilmiş olması, tek başına bu bile, dilin toplumsal bir varlık olduğunun kanıtıdır.

Veteriner Fakültesi öğrenciliğimden (1951-1956) kalma bilgilerimle sınırlı olarak belirteyim ki, canlıların evrimi ve evrimsel gelişmesi, bedensel yapının değişmesi ve gelişmesi, (dünyanın belirli bir dönemiyle sınırlı olarak söyleyebiliriz ki), genlerin yetkinleşme doğrultusunda değişme özelliklerine bağlandığı ya da, bedensel evrimsel gelişmelerin kalıtsallaşarak genlere aktarılmış olabileceği, bugün de ileri sürülen varsayımlar arasındadır.

Dünyanın ilk canlısının, yeryüzünün belirli bir dereceye kadar soğumasıyla ve su içersinde ortaya çıktığı ve bunun tek hücreli canlı olduğu bugün de yadsınmamış bir görüştür. Doğaldır ki, ilk canlının ortaya çıkması için, nasıl ki yeryüzünün belirli bir dereceye kadar soğuması ve suyun oluşması için hidrojen ve oksijen gazlarının belirli bir nicelikte oluşması ve bileşmesi gerekli olmuşsa, ilk hücreliden insana doğru canlının yükselmesini, yalnızca canlının içsel dinamikleriyle değil, doğanın, doğal olduğu kadar, fiziksel ve kimyasal değişimleriyle ve bunların canlının bedensel yapısında etkin olmasıyla açıklamak sanırım yanlış olmaz. Nasıl ki oksijen ve hidrojen oluşmamışken suyun oluşması da olanaksızsa, ortaya yeni çıkmaya başlayan gaz ve minerallerin de, genler üzerinde sıçramalı etki yaptığı da düşünülmek gerekir. Tek hücreliden çok hücreliye aşama aşama canlının geliştiği ve insanın doğada canlıların gelişmesini izleyen süreçlerin sonunda görüldüğü gözönünde bulundurulursa, tek hücreliden insana, canlının yalnızca evrimleşerek değil, türlerden türle-

re sıçramalı olarak geçtiklerini ve bu sıçramaların genlerde meydana geldiğini ileri süren görüşleri gözardı etmemek gerekir. Genlerdeki sıçramalı geçişlerin bedensel değişmelere mi neden olduğu, bedenlerdeki evrimsel dönüşümlerin genlere mi aktarıldığı, ya da dönemsel olarak birbirinin yerini mi aldığı, bugün bilgimiz dışında kalsa da, "gen"lerin, bedensel yapıların yapısal açıdan "tohum"ları olmakla sınırlı olduğu bilimsel olarak kanıtlanmış bir gerçektir. Eşeysel hücrelerin birleşmesiyle, dişinin ve erkeğin atalarından aldıkları ve taşıdıkları genleri, insanın insan olarak doğada bulunduktan nice sonra, insan zihninin ürünü olarak ürettiği değerleri ve bu arada dili, dilin dilbilgisel yapısını, gelecek kuşaklara aktardığı varsayımı ne denli yanlışsa, insanın beyninde doğuştan örtük olarak bir dilbilgisel sistemin bulunduğunu ve bunun eşeysel hücrelerde, yani genlerde bulunduğunu, genlerle yeni kuşaklara geçtiğini söylemek de o denli yanlıştır. Bilgisiz olan koyun ile bilgili olan insan arasındaki farkın, insanda bilgi taşıyan genlerden ileri geldiğini savlamak gibi bir saçmalıktır bu. Çünkü eşeysel hücreler aracılığıyla, önceki kuşaklardan alınan ve yeni kuşaklara aktarılan, yalnızca ve yalnızca bedensel yapıya ilişkin özelliklerdir. Bu bedensel yapının el gibi kavrama, göz gibi görme, kulak gibi işitme yetisine sahip olması, beynin algılama, düşünme ve zihinsel olarak üretme yeteneği bulunması, dilin ve ses tellerinin konuşma özelliği taşıması, bedensel yapılanmayla doğrudan ilgilidir ve bu yapısal özelliğin, genlerle kuşaklara taşındığı bilinir. Ama insanın zihinsel olarak ürettiği değerlerin, dolayısıyla dilin, ve dil gibi, dinin, sanatın ve estetiğin, bilimin, teknikbilimin, genel olarak toplumsal bilinç biçimlerinin, genlerde doğuştan varolduğunu, ya da insanın gelişmesi sürecinde genlere aktarılarak sonraki kuşaklara genlerle taşındığını ileri sürmek, sanırım, bilimle ilgisi olmayan "büyük bilimci"lere özgü bir vargıdır.

Edebiyat ve Eleştiri,
Sayı: 62, Temmuz-Ağustos 2002

KÜLTÜR VE "KÜLTÜR SAVAŞLARI"

"İnsan, insanın dünyasıdır."
– *Karl Marx*

1. DİL VE KÜLTÜR

Edebiyat ve Eleştiri'nin geçen sayısında yayınlanan "Dil ve Gen"i, bu yazıma "giriş" olarak başlamıştım. Doğanın ürettikleri ile doğal varlık olan insanın ürettikleri arasındaki temel ayrımı duyumsatmaktı amacım.

Anımsayalım. Chomsky'nin, bebeğin, "beyninde örtülü olarak varolan dilbilgisel sistem ile doğduğunu" ileri sürdüğü yazılmıştı.

Anımsayalım. Bebek konuşmayı çevresinden öğrenmiyor, beyninde doğuştan bulunan "dilbilgisel sistem" sayesinde konuşuyordu. Bunun bir kanıtı ise, çocuğun hiç işitmediği tümceler kurmuş olmasıydı.

Gene anımsayalım. Kalıtsal olarak konuşma özürlü olan bir İngiliz ailede saptanan ve "*Spech*" adı verilecek olan hatalı bir gen ile bu hatalı geni taşıyanların beynin konuşmayla ilgili bölümü arasında bir bağıntı kurularak, "gen"in yapı-

sında "dilbilgisel sistem"in içerilmiş olabileceği duyumsatılmış, Chomsky'nin varsayımının biyolojik olarak da kanıtlanmasının yolunun açıldığı yazılmıştı.

Bu savlardan ya da varsayımlardan (hipotezlerden), okur, insan beyninde örtük bulunan ve doğuştan varolan "dilbilgisel sistem"in, gen'lerle, kalıtsal olarak kuşaktan kuşağa taşındığı sonucuna varabilirdi.

Bu nedenle, bir yandan, bir yanıyla metafizik, bir yanıyla idealist, bilimsel bir temele dayanmayan böyle bir "hipotez"in yol açabileceği sapmalara karşı, okuru uyarmak istemiş, ve bir yandan da, doğanın verdikleri ile insanın zihinsel kazanımları arasındaki sınırın, "kültür" ile kültür-olmayan arasındaki sınır olarak da düşünülebileceğini belirtmek istemiştim.

Üremenin "tohum"ları sayılan erkek ve dişi eşeysel hücrelerin çekirdeklerini oluşturan kromozomların (insanın eşeysel hücresinde bir çifti eşeysel olan 46 kromozom bulunduğunu geçerken anımsatalım) ve bu kromozomlar üzerinde dizili olan, ve dünyaya gelecek yeni canlının önyapısını oluşturan genlerin (protein, asit ve benzeri.) organik "madde"lerden oluştuğu biliniyor. Dişi ve erkek (eşeysel) hücrelerin birleşmesi ya da daha doğru bir söylemle erkek eşeysel hücre (sperm) çekirdeğinin, dişi eşeysel hücrenin (yumurta) çekirdeğini döllemesi, iki farklı hücre çekirdeğinin kromozomlarının sarmaş dolaş birleşecekleri noktalardan yeni ve genleri farklı iki çekirdeğe ayrılması (ve çekirdeklerden birinin döllenen yumurtanın dışına atılması), döllenmiş yumurta anlamında bebeğin tek hücreli başlangıcını oluşturan zigotun çekirdek yapısının dölleyen ve döllenen genlerin karışımı olduğu da biliniyor. Eşeysel hücrelerin cinslerini belirleyen xx ve xy eşeysel kromozomların x ile x ve x ile y biçiminde ayrılarak, xx ya da xy biçiminde birleşerek, bebeğin erkek (xx) ya da dişi (xy) olması gibi, bebeğin gözbebeğinin biçimini belirleyen genin babadan, gözbebeğinin rengini belirleyen genin anadan geçtiğini, yani bebeğin tek hücre olarak başlangıcının ananın soyundan aldığı genler ile babanın soyun-

dan aldığı genlerin karışımı olduğunu anımsatarak belirtelim ki, Chomsky, çocuğun doğuştan beyninde örtük bulunan "dilbilgisel sistem" sayesinde anadilini konuştuğunu, ama gene aynı çocuğun bir başka (yabancı) dili öğrenme yeteneğinde olduğunu söylerken, anadilleri farklı ana ve babadan olan çocuğun, konuşma ile ilgili genin babadan geçmiş olması durumunda ve ananın dilinin konuşulduğu bir toplumsal ortamda, anadilini, doğuştan beyninde örtük bulunan dilbilgisel sistem sayesinde mi konuşacağı, yoksa yabancı bir dil öğrenir gibi ana dilini de öğrenerek mi konuşacağı konusunda, bizi sıkıntıya sokmuş olur.

Oysa dil, doğal varlık olarak insanın doğasında bulunmayan, insanın insanlaşma sürecinde toplumsal yaşamının zorunlu sonucu olarak ortaya çıkar. Birbirlerinden yalıtık toplulukların, birbirinden ayrı diller üretmiş olması, toplulukların dağılmasıyla birlikte dillerinin de kaybolması bunun en yalın kanıtları olmak gerekir.

"Bilinç"in "daha baştan toplumsal bir ürün" olduğunu ve "insanlar varoldukları sürece" toplumsal ürün olarak kalacağını vurgulayan Marx, "dil"in, bilinç kadar eski olduğunu yazar; dil "ilk, pratik, gerçek bilinçtir ve, tıpkı bilinç gibi dil de, ancak, diğer insanlarla karşılıklı ilişki kurma gereksinimiyle, zorunluluğuyla ortaya çıkar." (Marx-Engels, *Alman İdeolojisi*, Sol Yayınları, 1999, s. 55.)

Marx'ın vurguladığı üç öğe: dil, bilinç kadar eskidir; dil, ilk, pratik, gerçek bilinçtir; dil, diğer insanlarla karşılıklı ilişki kurmak gereksinimi, zorunluluğu sonucu ortaya çıkmıştır.

İnsanın, toplumsal eyleminin ürünü olan dilin, "dilbilgisel sistem" olarak, doğuştan insan beyninde bulunduğunu savlamak ve bunun doğal bir sonucu olarak, bu "dilbilgisel sistem"in varlığını genlerin yapısıyla açıklamaya kalkışmak, insanın doğal varlığı ile zihinsel kazanımları arasındaki ayrımı gözardı etmek demektir.

Benim özellikle üzerinde durmak istediğim de, insanın doğal yapısı ile bilinçli varlık olarak ürettikleri arasındaki

ayrımın sınırıdır. Bu sınır, doğanın insana verdikleri ile insanın bilinçsel kazanımları arasındaki sınırdır. İnsanın, başlangıçta doğal olarak ve yakın çevresinden algıladığı bilinçten günümüze değin ürettiği en yüksek toplumsal bilinç biçimlerine değin, tüm zihinsel üretileri, bize, "kültür"ün geniş bir tanımını yapma olanağını verir.

Bireyin, doğayla ilişkisi içinde edindiği doğa bilinci, toplumla ilişkisi içinde edindiği toplumsal bilinç, pratik olarak edinilen bilincin, bilinç biçimleri olarak üretimi, bir bakıma, kültürün başlangıcını oluşturur. Kültürü, insanın bedensel olarak doğadan aldıklarından ayrı, ama doğanın verdiği bedensel yapıdan kaynağını alan, zihinsel kazanımları olarak tanımlayabiliriz.

2. KÜLTÜR VE BİÇİMLERİ

Halkın bir sözü var: kefenin cebi yoktur diye. Bunun gibi, insan, yeryüzüne, cebinde, şiirle, öyküyle, romanla, resimle, yontuyla, ezgiyle, türküyle gelmedi. Bunları, bilinçli varlık olarak insan, tarihsel söylemliliği içinde kendisi üretti. Yalnızca artistik ürünler mi? En yalın aletten, avadanlıktan, en karmaşık ve en donanımlı bir teknik ürüne değin ürettiği, türettiği, bulguladığı şeylerin, insanın doğal yapılanmasında önceden tasarım olarak da olsa bulunmadığı, bunları, insanın tarihsel eylemi içinde ve toplumsal olarak ürettiği biliniyor. Doğal çevresinin bilincine ("salt hayvansal bir doğa bilinci" s. 56) ve sürü içersinde yani topluluk halinde yaşadığının bilincine ("sürücül ya da kabilesel bilinç", s. 56) varan ve "bilincin içgüdünün yerini almasıyla ya da içgüdünün bilinçli bir içgüdüye dönüşmesiyle" (s. 56) hayvansal ve sürücül bilinçten ayrılmaya başlayan insan, "kendiliğinden ya da doğal olarak ortaya çıkan" *maddi ve zihinsel işbölümünün* oluşmasıyla, "bilinç, dünyadan kurtulma ve 'salt' teorinin, tanrıbilimin, felsefenin, ahlakın vb. oluşmasına *geçme* durumuna" (s. 56) gelir. "Maddi üretimlerini ve karşılıklı ilişkilerini geliştiren insanlar, kendilerine özgü olan bu ger-

çek ile birlikte, hem düşüncelerini hem de düşüncelerinin ürünlerini değiştirirler." (*Alman İdeolojisi*, s. 46.)

Marx'ın, bireyin, algıladığı doğanın ve yakın çevresinin bilincine varmaktan, insanın gelişerek ve yetkinleşerek, toplumsal bilinç biçimleri üretmeye geçişini özetlediği bir tümceciklerin ve tümcelerin araları, kuşku yok ki, yeni bilgiler ve bulgularla doldurulabilir ve benim eksiklerim tamamlanabilir, kusurlarım giderilebilir, daha yetkin bir metin oluşturulabilir. Bunu felsefecilere bırakalım. Bizim vurgulamak istediğimiz, insanın, önceden belirlenmiş ve saptanmış bir bilinçle donanımlı olarak dünyaya gelmediğinin açıklığa kavuşturulmasıdır. Bilincini insan kendisi üretmiştir ve bilinç de, dil gibi toplumsal bir üründür. Burada, insanın çevresinden edindiği bilinci ile "salt" teoriyi, tanrıbilimi, felsefeyi, ahlakı vb. oluşturduğu bilinç arasında, "kültür" açısından bir "eşik" olduğunu ayrıca belirtmek gerekir.

Bireyin, nesnel sonuçları bakımından toplumsal olsa da, tek tek bireyler olarak ürettikleri, zihinsel ürünlerini kültür olarak tanımlamış olmamız, toplumsal yaşamın gelişmesi ölçüsünde oluşan gelenek ve göreneğe, gündelik ilişkiler içinde kendiliğinden ya da rastlansal olarak oluşmuş yaşam pratiklerine değin, kültürün "anonim" türlerinin dışlandığı anlamına da gelebilir. Bu nedenle de, kültürü, insanlığın zihinsel kazanımlarının tümü olarak tanımlamak daha kapsayıcı olur, ama pozitifleri kadar negatifleri de kapsayacağı için, bizi yeni sorularla karşı karşıya bırakabilir. Çünkü bu tanım, "kültür" kavramında içkin bulunan insanın insan olarak yetkinleşmesine, ileriye doğru gelişmesine karşıt, ama zihinsel olarak üretilmiş olan bilinç biçimlerini de içerir. Açımlayarak söylersek, gündelik yaşamda, yanlış, kötü, çirkin, kaba, zararlı gibi sözlerle de niteleyebileceğimiz düşünceler, inançlar, ideolojiler, davranışlar, eylem biçimleri, bireysel ve toplumsal olarak üretilen kültürlerdir, ve bunları, yani (nazizm, faşizm, falanjizm gibi) toplumu geriye ve yokolmaya götüren ideolojik ya da inançsal gerici "kültür"leri, kültürden çok, kültür-olmayan kültürler, negatif kültürler

olarak nitelemek de gerekecektir.

Emeğin, maddi emek ve zihinsel emek olarak bölünmesi, bize, aynı zamanda "kültür"ün de, maddi kültür ve zihinsel kültür olarak iki ayrı kategoride irdelenmesi olanağını verir. Kuşku yok ki, "filozofların beyninde felsefi sistemler kuran akıl ile işçilerin elleriyle demiryolu yapan akıl, aynı akıldır." (Karl Marx, "*Kölnische Zeitung*'un 179'uncu Sayısının Başyazısı", *Din Üzerine*, 2002, s. 24.)

Emeğin nitel bölünmesi, aklın bölünmesiyle değil, aklın etkinliğinin alanlara ayrılmasıyla gerçekleşir. İki alanda da etkinliğini sürdüren bireyin, diyelim demir döven Murtaza Demir'in teriyle Hollanda lalelerini sulayan şiirler yazması, ya da Metin Demirtaş'ın demire bir karanfil olarak işlediği özlemini ve acısını, dizelerinde bize duyumsatmış olması, bizi duraksatmamalı. Bizim burada belirtmek istediğimiz, zihinsel emek ile maddi emek arasındaki ayrımdır. Biri zihinsel ürünlerin üretilmesi için, öteki maddi ürünlerin üretilmesi için harcanan emektir ve emeğin farklı niteliğidir. Biri maddi ürünlerin üretim bilgi ve becerisini içerir, bu, aynı zamanda sanatsal, artistik, estetik değerler gibi manevi ürünlerin üretim bilgisini de içerebilir. Maddi ürünlerin olduğu gibi, manevi ürünlerin de, pratik olarak ya da "doğaç"tan üretilmesi, başlangıçta belirleyicidir. Ama giderek insan öğrenerek üretmeye başlar; bileşik ve karmaşık ürünler, nasıl ki, ayrı ayrı bilgi ve beceri sahipleri tarafından üretilirse, bütünsel olan üretim bilgi ve becerisi de, bir bütünün parçalarına dönüşür.

Pratik yaşamımızda, elimizin altında hazır bulduğumuz çekiç, kerpeten, testere gibi geleneksel araçların, oklava, kepçe, kaşık gibi avadanlıkların üretim bilgi ve becerisinin tarihsel süreçte "anonim" anlamda ortaklaşa üretilmiş maddi nesneler olduğu bilinir. Basit yapılardan bileşik yapılara doğru yükseldikçe, örneğin bir dikiş iğnesinin tasarımından ve üretiminden bir dikiş makinesinin tasarım ve üretimine ilerlenmesi gibi, üretim bilgi ve becerileri de, birbirlerini izleyen aşamalardan geçer, bir makinenin bulgulanması kimi

zaman bir kişinin zihinsel edimi olarak kendini dışavurmuş olsa da, uzun bir toplumsal tarihin, çeşitli buluşların, geliştirilmiş becerilerin sonucu olduğu da, kendiliğinden anlaşılır. Burada, bizim üzerinde durmak istediğimiz, bir çekiçten bir uzay aracına değin teknikbilimin gelişme aşamalarını ortaya koymak değil, insanın bilinçli etkinliği sonucu ürettiği maddi nesneler ile kültür arasındaki ilişkidir.

Bugün, biz, insanın bilinçli eylemi sonucu ürettiği ve yaşamımızı donatan en basit bir araçtan bileşik ve karmaşık donanımlara değin üretilmiş maddi nesnelerle içiçe deviniyoruz. Bütün maddi nesnelerin üretim bilgisini, bu bilgiyi gerçekleştirmeye uyarlanmış bedensel beceriyi gerçekleştiren aklın işlevleri ile sonal işlevselliği akıl ve duygularla sınırlı olan, yani üretim aracı ya da tüketim nesnesi olmayan manevi değerlerin üretim bilgi ve becerisi, bizim karşımıza, maddi nesnelerin üretim bilgi ve becerisi ile manevi değerlerin üretim bilgi ve becerisi gibi kültürün iki farklı özelliğini koyar: *maddi kültür* ile *manevi kültür*.

Altında, ya da arkasında üretenin *imzasını* aradığımız kişinin ya da (ortaklaşa üretilmiş olsalar da) kişilerin kendi istençleriyle ürettikleri yazınsal, sanatsal, artistik biçimler ile insanların, zorunlu, kendi istençlerine bağlı olmadan oluşturdukları ilişkiler, üretim ilişkilerinin koşullandırdığı siyasal, hukuksal, entelektüel yaşam süreci gibi toplumsal biçimler, manevi kültürün, birinin kişisel/bireysel, ötekinin toplumsal/anonim iki biçimidir. "Toplumsal koşulların her büyük tarihsel altüst oluşunun, aynı zamanda, insanların kavramlarında ve düşüncelerinde (...) bir altüst oluşu harekete getirdiği" (Marx-Engels, "G. F. Daumer'in *Yeni Çağın Dini* Kitabının Raporu", *Din Üzerine*, s. 87). açık olmakla birlikte, toplumsal koşulların altüst olmasıyla siyasal ve hukuksal vb. kurumların yerini yeni kurumların almasına, ve eski siyasal, hukuksal kurumların tarihin arşivine kaldırılmasına karşın, yazınsal, sanatsal, artistik ürünler, yenilerinin yanısıra ve bizim için estetik doyum sağladıkları ölçüde, etkinliklerini sürdürdürürler, yeni ürünlerle yanyana varo-

lurlar.

Çünkü, burada, biri, ekonomik yapının, dolayısıyla üretim/mülkiyet ilişkilerinin altüst olduğu dönem, bu temel üzerinde yükselen hukuksal ve siyasal üstyapının altüst olmasına, bir başka deyişle yıkılıp tarihin hurdalığına gömülmesine karşın, aynı ekonomik temelin düzeyine tekabül eden estetik ve artistik ürünlerin, yeni ekonomik yapıyla örtüşecek olan yeni estetik ve sanatsal ürünlerin yanında, estetik doyum sağladıkları sürece yaşamaya devam ederler.

Marx'ın sözlerini anımsamanın ve okurla bir kez daha paylaşmanın, ayrı bir katkısı olacak:

"... zorluk, Yunan sanatının ve destanının toplumsal gelişmenin bazı biçimlerine bağlı olduklarını anlamakta değildir. Zorluk, bunların bizim için hala bir estetik tatmin sağlamaları ve bazı bakımlardan bazan bizim için ulaşılamayan normların ve modellerin değeri olmalarıdır. (...) Onların sanatının bizi büyülemesi, o sanatın içinde büyüdüğü toplumun ilkel niteliği ile çelişki oluşturmaz. Bu büyüleme, tersine, o toplumun ürünüdür. Ve o sanatın doğmuş olduğu, ve ancak doğabileceği yeteri kadar olgunlaşmamış toplumsal koşulların hiçbir zaman geri gelmeyeceği gerçeğine karşı bir büyülemedir." (Karl Marx, [Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı] Giriş, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 249-250.)

3. YEREL KÜLTÜR VE ULUS-KÜLTÜR

Gene de, bugün de yaşayan Yunus (13. yüzyıl), Pir Sultan (16. yüzyıl), Karacoğlan (17. yüzyıl) örneklerinin yanında Mevlana (13. yüzyıl), Fuzuli (16. yüzyıl) ve Tevfik Fikret'in (1867-1915) dil açısından eskimiş olması, bizi yazınsal kültürün ömrü konusunda ikirciklendirebilir.

Burada, halkın doğal (kırsal) ve geleneksel yaşamının değişerek de olsa yinelenmesine karşın, feodal ve teokratik üstyapıyla örtüşen yaşam biçimi, bu yapının altüst oluşuyla birlikte, bir yaşam biçimi ve anlayışı olarak köklü bir değişim-

den geçer. Divan edebiyatı döneminden sözettiğimize göre, özellikle ağırlıklı olarak divan şiiriyle (Pir Sultan Abdal gibi) çağdaş olan, ya da (Yunus gibi) kendisinden önce varolan şiirin, divan şiirine göre, bize, bugün de, daha fazla bir estetik doyum sağlamasını, bugün de yaşayan halkın yaşam biçimiyle olduğu kadar halkın dünya anlayışıyla, halkın diliyle açıklamak da yanlış olmayacaktır.

Ama burada belirtilmesi gereken bir başka nokta da, sınıfsal yapılanma ve bunun kültüre yansımasıdır. Komünal yaşam biçimlerinin ürünleri olan ve komünal dönemden günümüze değin konumunu sürdüren mera, koru, çayır, otlak, ırmak gibi ortaklaşa yararlanılan tarımsal komün biçimleriyle birlikte topluluğun ortak duygu ve düşüncelerini kendilerinde dışavuran halk oyunları gibi, anonimleşmiş ağıtlar, bozlaklar, türküler gibi, doğal çevrenin ağırlıklı olarak belirleyici olduğu, kilim, heybe, çorap vb. eşyalarda kendini açığa vuran biçimsel, renksel, sözsel, söylensel sanatların bugün de canlı olmalarını, estetik doyum sağlamalarını, bunların komünal özelliğinde aramak gerekir.

Feodal yaşamın bağrında, bir yandan birikmiş kapitalist-öncesi (ticaret ve tefeci) sermayelerin, şu ya da bu biçimde birikmiş para-servetin, sanayi sermayesi olarak üretime girmesi, bir başka deyişle sanayileşmenin kapitalist biçim altında gelişmesi ile, kentsel (zanaatsal) ve kırsal emekçinin bağlarından ya da (toprak gibi) küçük mülkiyetinden yalıtılması ve serbest emek-gücü satıcıları olarak sermaye tarafından istihdam edilmesi birbirleriyle örtüşür. Bir başka deyişle, feodal tarzın egemen sınıfı feodaller ile bunlara ve toprağa bağlı ve bağımlı olan serflerin yerini, sermaye sahibi burjuvanın, emek-gücünden başka satacağı bir şeyi olmayan proleter/emekçinin, bu iki başlıca sınıf arasında, kendisine ait üretim araçlarına ve bu anlamda belirli bir sermayeye sahip olan ve aynı zamanda kendi emeğini ve aile üyelerinin emeğini istihdam eden ve dolayısıyla, sermayesiyle burjuva, emeğiyle proleter olan küçük-burjuvanın, eski sınıfların yerini almasıyla, bir başka anlatımla ekonomik koşulların altüst

olmasıyla, bu ekonomik koşullara uygun düşen siyasal, hukuksal vb. kocaman üstyapı da altüst olur. Feodal toplumun başlıcı sınıflarının yerini, burjuva toplumun sınıflarının almaya başladığı döneme, insanın ortak/evrensel özelliğinin paylaşıldığı ve bu nedenle sınıfsal renklerin soluk kaldığı komünal olan sanatsal ve artistik kültür biçimlerinin yanında, emekçi sınıfların da sınıfsal çizgilerinin netleştiği, renklerin belirginleştiği, bir başka deyişle kültürün yeni bir sınıfsal ayrışmaya girdiği dönem eşlik eder. Sermayeyi temsil eden burjuva kültür, sermaye ve emeğin birlikteliğini temsil eden küçük-burjuva kültür ve emeği temsil eden proleter kültür, birbirleriyle çeliştiği ve çatıştığı gibi, kapitalist-öncesi egemen kültürlerle de çelişir ve çatışır; ama, geleneksel anlamda emeğin ve emekçinin acısını, sevincini, baskıya ve zulme başkaldırısını, kısacası insanın evrenselleşen özgürlük özlemini özünde ortaklaşa taşıyan halkın kültüründe, emekçiler ve özgürlük savaşımı verenler, kendi özlemlerini buldukları ölçüde, bu kültürle birlikte yaşarlar.

Biri tarihsel olarak en dipte komünal yaşamın öğelerini gizleyen ve geleneksel yaşamla örtüşen "halk" kültürü, öteki üst birliği oluşturan feodal erkle örtüşen "egemen" kültür, sınayileşmeye koşut olarak üretim ilişkilerinin değişmesi ve yeni sınıfların siyasal erke ağırlıklarını koyması ölçüsünde, feodal erkle örtüşen egemen kültürün dönüştüğü, buna karşılık, geleneksel ilişkilerin köklü bir değişime uğramadığı kırsal alanın geleneksel kültürünün korunduğu, bizler için, güncel ve somut bir olgudur. Bunun, en yalın biçimiyle, ve başka şeyler yanında, üst birliğin dayandığı egemen ekonomik temelin yerini, yeni bir ekonomik temelin almasıyla, egemenliğin sınıfsal olarak değişmesiyle açıklandığı bilinir. Kapitalist ilişkilerin, kapitalist üretim tarzını belirleyecek bir nitel dönüşüme evrimleşmiş olması, bir başka açıdan, ulusalaşmanın ve bununla örtüşen demokratikleşmenin de doğuşunun ve gelişmesinin nesnel temelini oluşturur. Çünkü, kapitalist biçim altında sanayinin gelişmesi, aynı zamanda, sanayi merkezleri ile (sanayi dallarının gelişmesine elve-

rişli kentler ile), kırsal alanın birbirinden yalıtık ekonomik birimleri arasında, sanayi ürünleri ile tarımsal hammaddelerin değişiminin (mübadelesinin) gelişmesine koşut olarak, ilkin merkez ile çevredeki birimler arasında, ve daha sonra çevredeki bilimler merkezler aracılığıyla birbirleriyle ve doğrudan birbirleriyle tecimsel olarak ilişkilerini geliştirmesi ve yalıtık birimlerin yerini, merkezlere ve birbirlerine ulaşım ve iletişim araçlarıyla da bağlanmış birimlerin alması, bu birimlerle merkezler arasında ve kendi aralarında toplumsal, siyasal, kültürel ilişkiler kurmalarının ve geliştirmelerinin ekonomik altlığını oluşturur.

Bu süreç, aynı zamanda, uluslaşmanın başlaması sürecidir: birbirinden yalıtık küçük birimlerin bir ya da birkaç sanayi merkeziyle, bu merkezler aracılığıyla birbirleriyle ve doğrudan birbirleriyle ekonomik bütünleşme, ve bu ekonomik temel üzerinde yeni bir siyasal birliğin oluşması. Uluslaşma, siyasal eşitlikle birlikte, demokratikleşme süreciyle örtüşür. Bu nedenle, üstbirliğin soysal (feodal) ve dinsel (teokratik) hiyerarşisinin yerini, siyasal anlamda özgürleşen yurttaşların özgür istenciyle belirleyeceği yeni bir üstbirlik alır. Bu süreç, başlangıçta ekonomik, giderek toplumsal ve bunu izleyerek siyasal egemenliğin nitel değişimi, sanayisel, toplumsal ve siyasal "merkez"lerden çevreye, sanayi alanlarından kırsal yörelere, kentlerden köylere doğru bir yol izler. Bir başka deyişle, oluşmakta olan ulusal kültür, kimi zaman ekonomik değişikliğin yoğunlaştığı yerlerde, kimi zaman siyasal değişimin öne çıktığı topluluklar içinde, kimi zaman toplumsal uyanışın hızlandığı yörelerde gerçeklik kazanırken, kentlerde, kasabalarda, köylerde, farklı özellikleri olan topluluklar içinde var olan geleneksel kültürlerden de kan alır. Başlangıcında kapitalist biçim altında sanayileşmenin ekonomk temel sağladığı uluslaşma, bilim ve teknikbilim gibi evrensel emeğin damarlarından beslenmiş olmasının yanısıra, ulusu oluşturan toplulukların geleneksel kültürlerinin özelliklerini de taşımış olması dolayısıyla, her ulus ve kültürü birbirine göre farklı olur. Ama, yöresel, bölgesel, aşi-

retsel, kabilesel vb. birimlerin birbirinden az ya da çok farklı geleneksel kültürleri, bu kültürlerin kendileri olarak, ulusal kültür potasında kaynaşarak, ulusal kültürü oluşturduğunu düşünmek, kuşkusuz, birçok negatif soruyu da birlikte getirir. Kuşku yok ki, "ulusal" terimiyle, etnik bir yenilenmeyi değil, etnisitenin, etnisite gibi bölgesel, yöresel, dinsel, mezhepsel farklılıkların ulus potasında eridiği yeni bir birlik olan ulus anlamında bir ulusallıktan sözediyorsak, ulus-kültür, yeni birliğin (ulus birliğinin) kültürü olarak doğar. Ulus birliğine ulusun öğeleri olarak katılan ve başka uluslara göre farklı olan, genel olarak "halk" kültürü olarak deyimleyebileceğimiz geleneksel kültürlerin içerdiği ve daha çok komünal yaşamdan gelen evrensel, yani "insanal" öğeler, ulus kültürünün de *evrensel* içeriğine özsel katkı sağlar, ama ulus-kültür, komünal yaşamdan kaynağını alan halkın kültürüyle özdeşleşmiş olmaz. Olduğu zaman ulus-kültür olmaz.

Ulus-kültür, evrensel emeğin (bilimin ve teknikbilimin) uluslaşmanın harcına katıldığı ölçüde ve emeğin evrenselliğinin ulus yapılaşmasında belirleyici olduğu ölçüde evrensellik içerir. Ulus-kültürün evrensel kültüre eşik oluşturmasının anlamını, ulus-kültürde içkin olan evrensel emeğin varlığında aramak gerekir. İkincisi, emeğin evrenselliği, özünde, emeğin (dolayısıyla emekçinin), etnik, dinsel, mezhepsel, bölgesel ve benzeri özelliklerinden tam olarak yalıtılmış, tüm insanlığın *ortaklaşa* sahibi olduğu değerlerin toplamını ifade eder.

4. KÜLTÜR: ULUSAL VE SINIFSAL

Ulus-kültürün, etnik köken, gelenek ve yerellikle açıklanmak istenmesine karşın, belirtelim ki, ulus-kültür, yeni bir ekonomik, toplumsal ve siyasal oluşumun yansıması olarak *yeni* bir kültürdür. Geleneksel halk kültürlerinden farklı olması anlamında da yeni bir kültürdür. Ulus-kültürün, burjuva demokratik niteliğini belirleyen kapitalistleşme biçimi

ve süreçleri, bu kültürün, evrensel özünün açılıp serpilmesine (emeğin ve emekçinin gelişmesine ve sosyalist ulusa dönüşmesine) olanak sağlayabileceği gibi, gene bu ulus kültürünün, emekçi sınıf ve katmanların ve sınıfsal ideolojilerin, egemen burjuvazi tarafından içerde zor (şiddet) ile baskılanmasıyla faşizme dönüşebilir; ya da söylendiği gibi "dünyanın en özgür ülkesi" ABD, emperyalist damarlarıyla faşizme küresel bir nitelik kazandırabilir.

Sınıfsal açıdan ulus kültürü, ulusu oluşturan modern sınıfların (burjuvazi, küçük-burjuvazi ve işçi sınıfının) ortak bileşkesi gibidir. Sınıfların ayrı ayrı çıkarlarının, sınıflar üstü çıkar birliğini oluşturduğu koşullarda, ulus kültürü, kendisini oluşturan sınıfların da ortak kültürü olarak yansır. Kendisini oluşturan sınıfların sınıfsal çıkarları arasında ve özünde var olan çelişki, her sınıfın çıkarı ulusun ortak çıkarının önüne geçmesiyle birlikte, ulus kültürü, sınıfsal özelliklere göre, ayrışmaya ve birbirleriyle çatışmaya girer.

Burada, biri içerden ve biri dışardan iki farklı kültür, sınıf çıkarlarına göre ayrışmaya başlayan ulus-kültürü kendi denetimleri altına alarak güdülemeye çalışırlar. İçerde, uluslaşmanın bir başka deyişle sanayileşmenin tamamlanmadığı, bunun kırsal alanda temelini oluşturacak (toprak reformu gibi) ekonomik dönüşümlerin gerçekleştirilmediği, eğitimsel alanda köylülüğün (örneğin Köy Enstitüleri aracılığıyla) demokratikleşmesi süreçlerinin yolunun kapatıldığı ve dolayısıyla (tarikat ve cemaat gibi) dinsel, etnik vb. alt kültürlerle, uluslaşma süreçlerini olduğu kadar ulus kültürünün oluşmasını engelleyen "düşük yoğunluklu" ve "ilan edilmemiş" bir karşı-devrim sürecinin başlamasına ekonomik altlık oluştururlar.

Kültür, özünde evrenseldir. Şöyle de denebilir, kültür, evrensel özü nedeniyle kültürdür. Evrenselliğin buradaki anlamı, geçmişten geleceğe tüm insanlığı kucaklamasıdır. Yalnızca kucaklaması değil, maddenin canlanarak doğalaşması ve doğanın daha yüksek bileşikler oluşturma niteliğini kendinde taşıması gibi, doğal insandan uygar insana yükselmesi

ve tüm insanlığın insanlaşması da insanın niteliği gereğidir. Canlının insana doğal yükselmesinin yerini, insanla birlikte, insanın kendi bilinci ve istenciyle yükselmesi süreci almıştır. Kültür, özünde, bilincin gelişmesi, istencin yetkinleşmesiyle aynı doğrultuda oluşur ve gelişir. İnsanın insanlaşması süreci, evrenselleşmenin aşamalarıdır. İnsanın insanlaşmasını dışlayan, evrenselleşmesini engelleyen ve kazanımlarını kimi zaman teke tek, kimi zaman topluca ve toplumsal olarak tahrip eden "bilinç biçimleri", biçimsel düzenlemede insanın zihinsel ürünleri olması anlamında "kültür" içinde yer alırlar, ama içerik açısından, özü bakımından kültür ile çatışan, kazanılmış kültürleri yozlaştıran, bozan, dağıtan, yokeden zihinsel ürünler olarak, kültürden dışlanırlar. İnsanın kazanımları, özsel içeriği bakımından insanlığın kazanımları olduğu zaman ve kazanımları olduğu ölçüde kültür olarak korunurlar. Bu nedenle de, örneğin, insanlığın geçmişinden günümüze, katliam ve soykırım, "kültür" kavramında kendine bir yer bulamaz.

Ulus kültürü, yukarda da belirttiğimiz gibi, özünde ulusu oluşturan sınıfların oluşturduğu birliğin kültürüdür. "Ulus" ile, burada, burjuva ulustan sözettiğimizi belirtelim. Ayrıca, bir kez daha yineleyelim: Burjuva ulus, burjuvazi ve işçi sınıfı ile, bu iki sınıf arasında yer alan küçükburjuvaziden oluşur. Biri sermayesiyle, biri emek-gücüyle, ekonomik yaşamda karşı karşıya gelir. Biri (işçi) emek-gücünü satar, öteki (sermaye sahibi) emek-gücünü satın alır. Ama bu iki sınıf arasında sermayenin ve emek-gücünün aynı kişide toplandığı küçük-burjuva yer alır.

Küçük-burjuva, sermayeyi temsil eden üretim araçlarının sahibi olarak, kendisinin (ve ailesinin) emeğini istihdam ettiği için, sermaye sahibi olarak burjuvaziyi ve emek-gücü sahibi olarak proletaryayı kendi ekonomisinde temsil eder. Kapitalist ilişkilerin ağır bastığı, zanaatçının ve köylünün üretim araçları ve geçim nesneleri metaya dönüştüğü ve kendi ürünü kapitalist pazarın yasalarıyla çevrilmeye başlandığı zaman, küçük-burjuva köylünün (ya da zanaatçının),

meta olarak pazara sunduğu ürünün fiyatında, teorik olarak, toprağının rantını, sermayesinin karını ve emeğinin ücretini gerçekleştireceği varsayılır. Ürünlerin piyasa fiyatı, toprağının rantını gerçekleştirmesine olanak vermediği zaman toprağının rantını, sermayesinin karını gerçekleştirmesine olanak vermediği zaman sermayenin karını topluma karşılıksız bırakmak zorunda kalır. Emek-gücünün ücretini, ürünün (piyasa) fiyatında gerçekleştiremediği zaman, emeğinin ücretinden bir kısmını da topluma karşılıksız bırakmak durumunda kalır. Topluma karşılıksız bırakılan üründe maddileşmiş olan değer, bir kısmıyla genel anlamda toplum tarafından karşılığı ödenmeden tüketilir, daha çok da hammadde olarak, değerinden düşük fiyatla satın alınmış olması dolayısıyla, sermaye tarafından emilir.

Burada kır ve kent küçük-burjuva betimlemesi yapmaktan çok, köylülüğün, esnaf ve zanaatçının ve yaşam biçimi açısından küçük-burjuva olan emekçilerin, sınıfsal konumlarının bir yönüyle burjuvalaşan ve çoğunlukla proleterleşen bir eğilim içersinde olduğunu, ve bu nedenle politik açıdan kararsız ve ikircikli sınıfı temsil ettiğini belirtmektir. (Geçerken, ayraç içersinde belirtelim ki, sınıfsal değişimin ve dolayısıyla yoksullaşmanın hızlandığı dönemler, küçük-burjuvazinin kararsızlığının arttığı, dinsel, etnik, bölgesel kültürlere göre kümelendiği ve bunu işçi sınıfına yaydığı dönemlerle örtüşür.)

Ulusu oluşturan sınıflar olarak burjuvazi, küçük-burjuvazi ve proletaryanın sınıf çıkarları, ulusun, ulus olarak çıkarlarıyla bütünleştiği dönemler, bu sınıfların, kendi sınıfsal varlıklarını, ulusun varlığı ile koruyup sürdürdükleri dönemlerdir. Sınıfların ortak çıkarı, ulusun varlığında ve bağımsızlığında gerçekleşme olanağı bulduğu sürece, ulus-kültür, ulusal kültür olarak, üst kültür konumunu korur. Bu dengenin sınıfsal açıdan içerden ve dışardan bozulmasıyla, ulus-kültür ile sınıf-kültürler arasındaki denge de bozulur. Ama her iki durumda da, özellikle de sermaye ile emek arasında sınıfsal çelişkinin yeğinleşmesi ölçüsünde, sınıfsal çı-

karlar ulus çıkarının üstüne çıkar, ve siyasal erke egemen olan sınıfın çıkarı, kendi çıkarını ulusal çıkar olarak dayatır. Özellikle, iki dünya sistemi arasında, yani kapitalist dünya sistemi ile sosyalit dünya sistemi arasında, sermaye ve emek çelişkisi, içerde yalnızca bir sistem değişikliği sorunu olmaktan çıkar, aynı zamanda, iki dünya sistemi içinde, birinden (kapitalist) ötekine (sosyalist) geçiş sorunu olarak gündeme gelir. O zaman, ulusal sorun, iki dünya sistemi arasındaki sorunla da eklemlenmiş olur, ya da ulus kültür ile ulusal kültür, iki sistem arasında düğümlenir. Çünkü, emeğin temsil edildiği sınıfsal kültür, ulus kültürün üstüne çıktığı zaman, sermayeyi temsil eden ve uluslararası sermayeyle birleşen sınıfsal kültür, ulusal kültürü, emeğin temsil ettiği sınıfsal kültüre karşı kullanmaya ve bunun için de gerici emperyalist ideolojileri olduğu kadar, kapitalist-öncesi gerici ideolojileri ulusal kültür içersine çekmeye çalışır.

Ulus-kültür (ulusu oluşturan modern sınıflardan ayrı olarak), kapitalist-öncesi kültürler ile içerden ve dipten; uluslar-üstü emperyalist kültürler ile dışardan ve üstten çevrilmeye de başlar.

Ulus-kültür, bu kültüre karşıt kapitalist-öncesi kültürlerin, özellikle de (egemen olsun, ezilen olsun) etnik kültürlerin, (laiklik karşıtı) dinsel, mezhepsel, tarikatsel, cemaatsal kültürlerin istilasına uğrar. Uluslaşma sürecinin tamamlanmamış ve kırsal alanın özellikle bazı yörelerde demokratk bir yapıya kavuşmamış olması, kapitalist-öncesi gerici kültürlerin yinelenmesinin ve kendi temel anlayışı odağında yenilenmesinin ve yeniden güçlenmesinin maddi zeminini oluşturur.

Kuşku yok ki, etnik, dinsel ve mezhepsel bölünme, burjuva toplumun modern sınıflarını, etnik, dinsel ve mezhepsel özelliklerine göre kendi içinde bölmekle kalmaz, emekçi sınıf ve katmanları kendi içersinde birbirine düşürerek, sermaye ve emek arasında yeğinleşen ve demokratikleşmenin iç gücünü oluşturan çelişkiyi, sermayenin emek üzerinde tahakkümünün "gerekçesi"ne dönüştürür.

Sendika, grev, toplu sözleşme, birlikte, sınıf bilincine varmış olan işçilerin, haklarını demokratik yöntemlerle aramasının araçları olan ekonomik kurumudur. Sağdan ortaya (merkeze) yapılanan siyasal partileşmenin, ortanın soluna, sosyalist partileşmeye doğru açılımı ekseninde, genel oy, emekçi sınıf ve katmanların, (özellikle, sendika, grev, toplu sözleşme ya da benzeri örgütlenmelerden yoksun köylülüğün) çıkarları doğrultusunda istençlerini demokratik yollarla ifade ettikleri siyasal kurumlaşmanın temel öğeleridirler. Emekçi sınıf ve katmanların demokratik yöntemlerle ve (grev ve toplu sözleşme, genel oy gibi) demokratik kurumlar aracılığıyla emeklerinin ve emekçilerin ürünlerinin, kapitalist pazar (piyasa) sistemine göre oluşmuş değerlerine yakın ücret ve fiyat belirlenmesi için verdikleri savaşım ve bunun bir kazanımı demek olan işçi ücretlerinin ve tarımsal ürünlerin devlet tekel fiyatlarının arttırılması, sermaye açısından ücretlerin ve hammadde fiyatlarının artışı, sermayenin kar oranının düşmesine, kar oranının düşmesi (henüz ulusal bir ekonomiden sözettiğimize göre) içerde artı-değer birikiminin azalmasına, (sermaye sahibinin kişisel tüketimlerinden ayrı olarak) biriktirilen artı-değerin azalmasına, yeniden-üretimin genişletilmesinde bir azalmaya da, neden olur. Dolayısıyla, gerek sermayenin ilkel birikiminin neden olduğu kırsal yoksullaşmanın kentlerin varoşlarına yığdığı işsiz kitle, gerek doğal olarak artan nüfus oranında, bu fazla nüfusu istihdam edecek yeniden-üretimin genişlemesi için gerekli sermaye birikimi sağlanamamış, işsiz nüfus artmış, ve kapitalist üretim biçimi, üretken güçlerin gelişmesinin engeli haline gelmiş olur: *bunalım*.

Bunalımı aşmanın üç yolu: işçi sınıfının ücretinde ve (tarımsal ürünlerin fiyatında ifadesini bulan) kırsal emekçinin ücretinde artış oranları azaltılmaya, enflasyon aracılığıyla sınai ürünlerin fiyatı yükseltilmeye başlanır, kar, faiz ve rantlar artırılır. Bunalım sermaye cehpesinden emek cehpesine aktarılarak aşılır. Bu, sermayenin bunalımını erteler, ama sermaye ve emek çelişkisini yeğinleştirir.

İkincisi, bunalım, özellikle bir genel savaşla birlikte, sistem için çözümsüz bir noktaya varmıştır. Sistem, devrimci doğrultuda değişmeye zorlanır. Ama, ancak emekçi sınıf ve katmanlar üzerindeki baskı arttırılarak ve *zor* (şiddet) uygulanarak sistem korunmaya çalışılır. Kazanılmış grev ve toplu sözleşme haklarını askıya almak, işçi sınıfının ekonomik ve demokratik savaşımını bastırmak için ilerici, devrimci sendikalar kapatılır, sol ve sosyalist yığınların, kurumların, kişilerin politik ve ideolojik savaşımını bastırmak için siyasal partiler kapatılır, sendikaları ve siyasal partileri kapatmanın "demokratik" koşulları bulunmadığı yerde, bu koşullar toplumsal olarak yaratılır ve gerekirse parlamenter sistem askıya alınır. Bireysel ve kitlesel savaşım yöntemleri yasaklanır, işkence ve idam "meşruiyet" kazanır. Sermaye, bunalımı, emekçi sınıf ve katmanların ve onların savaşımlarıyla, sendikal, siyasal, ideolojik açıdan bütünleşen yazarın, sanatçının, bilim adamının, daha genel bir söylemle, ideolojik seçimiyle, emekçi sınıflar yanında yerini almış aydınların bireysel ya da örgütlü, tek başına ya da topluca bütün etkinliklerini baskılayarak, bedensel baskı altına alarak, yokederek aşar: *faşizm*.

Ulusal kültür, "ulusal" sözcüğünün anlamıyla birlikte açımlanabilir. Burjuva toplum anlamında ve kapitalist-öncesine göre yeni ekonomik ve siyasal birliğin modern sınıflarının (burjuvazinin, küçük-burjuvazinin ve işçi sınıfının) çıkarlarının ortak ifadesi olan "ulusal"lık, ulusal kültürün de niteliğini belirler. Sınıfsal çıkarlar dengesinin egemen sınıf yararına bozulması, egemen sınıfın çıkarlarının ve dolayısıyla düşüncelerinin egemen duruma gelmesi, ulusu oluşturan sınıfların ortak özelliğinden oluşan ulusal kültürü, burjuva kültür ağırlıklı ve giderek burjuva kültürün üste çıktığı farklı bir ulusal kültüre dönüştürür. Bu özsel değişmeye karşın, biçimsel ve deyimsel olarak "ulusal kültür" kullanılmakla kalmaz, egemen sınıfların çıkarlarıyla örtüşen kültür, emekçi sınıf ve katmanların karşısına ulusal kültür olarak çıkarılır.

Ulusal kültürün, özellikle köylülüğün ağırlıklı olduğu bir toplumda, nüfus olarak büyük kitlesini oluşturan küçük-burjuvazinin, nesnel koşullar bakımından küçük-burjuva olan, öznel bilinci bakımından geleneksel yaşam anlayışına bağlı olan kesimi, bu nesnel sınıf değişimine karşın kendi yaşamını sürdürdüğü bölgede aşiretine ve aşiret reisine, kabile reisine, köy topluluğu içinde ağaya, tarikat şeyhine, tekke dedesine bağlılığını ve bağımlılığını sürdürür. İster ekonomik nedenlerle, ister siyasal zorlamayla, ister kendi istenciyle, ister istencine karşın, geleneksel yaşam ortamından koparak ya da göçerek, kentlerin, özellikle de sanayileşmiş siyasal ve kültürel kentlerin varoşlarında "getto"larını oluşturduğu zaman, buraya kendileriyle birlikte taşınan geleneksel kültürün yanısıra, özellikle tarikat ve cemaat kültürü de taşınmış olur. Bir yönüyle işçilerin toplu olarak birarada çalıştıkları ve örgütlendikleri yerlerde, sınıf bilinçli işçiler, etnik, dinsel, mezhepsel, bölgesel özelliklerine göre bölünür, emekçi sınıfın devrimci demokratik devinimi zayıflatılır. Öte yandan, modern yaşamla örtüşen yaşam biçimlerini ve anlayışlarını orunlaması gereken yerel yönetimlerin, kendi yaşam biçimiyle ve anlayışıyla örtüşen partilerden ve kişilerden oluşmasının "oy" depoları olarak, gerici bir rol oynarlar. Daha somut bir örnekle, Sincan'daki Afganistan göçmenlerin oylarıyla, laik cumhuriyetin başkenti Ankara'nın yerel yönetimi belirlenir.

Gerici küçük-burjuvazi, ulus-kültürün, rengini karartmakla kalmaz, demokratik ve devrimci hareketi bölmesi, zayıflatması, geriletmesi ölçüsünde, demokratik yöntemlerle ülkeyi yönetme olanağını yitiren burjuvazinin de bağlaşığı olur. Bu nedenle de, ulus-kültür, (biçimsel olarak ulus-kültür olarak) özünde, gerici bir nitelik kazanır, ve burjuva gericiliğin olduğu kadar küçük-burjuva gericiliğin biçimsel kavramında gizlendiği ve biçimsel kavramı içinde kapitalist-öncesi gerici kültürleri beslediği bir nitelik kazanır.

Ulus-devleti, Sovyetler Birliği'nin yayılması olasılığına karşı koruyarak dışardan, etnik ve dinsel gericiliği "koçbaşı" olarak içerden kullananlar, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte, ulus-devletin işlevini tamamladığını söyleyenler oldu. Bunu, ulus-devletin egemen sınıfı olarak burjuvazinin "ulusal" kimlik kaybının kültür kaybıyla birlikte gerçekleştiğini belirtmek için yazıyorum.

Çünkü, küreselleşme de, özünde emeğe özgüdür; bilim ve teknikbilim, sanat, estetik, yazın, evrensel emeğin ürünleridir, ve bu nedenle kendiliklerinden evrenseldirler. Kullanım-değerlerinin ve dolayısıyla servetin kaynağı olarak insan emeği (bkz: Karl Marx, *Alman İdeolojisi*, s. 23), kullanım-değerlerinin kaynağı olan doğa gibi, evrenseldir. Yalnızca, bir kez üretildikten sonra, insanlığın sürekli yararlandığı bilim gibi, sanat gibi emekler değil, aynı zamanda, şu ya da bu biçimde, şurada ya da burada, insanların tek tek ya da toplu olarak tükettiği, ama insanlığın bir bütün olarak kendisini yeniden-üretmesinin maddi nesnelerini oluşturan, insanlığın kendisini yeniden-üretmesinin maddi temelini oluşturan ürünleri üreten emek de, bu özelliğiyle evrenseldir.

Sermaye, sermaye sahibi tarafından maledinilmiş *birikmiş emeğin* eşdeğeri paraya dönüşmüş biçiminden başka bir şey değildir. Evrensel eşdeğer olmasının ölçütü, kendisinde temsil edilen emeğin değerinin evrensel ölçekte kabul edilmiş olmasıdır. Altın ve gümüşün evrensel eşdeğer olması, halklar arasında, karşılıklı olarak belirli bir miktardaki emeğin değeriyle eşitlenmiş varsayılmasında ifadesini bulur. Bugün, uluslararasında paranın, maden ya da kağıt olsun paranın, değişim-değeri, onun üretimi için harcanan emeğin değeri ile değil, temsil ettiği ulus ölçeğinde birikmiş emeğin değeriyle ifade edildiği gibi, bu değer, birikmiş (cansız) emeğin, varsayım olarak harekete geçirdiği canlı emek miktarına bağlı olarak artar ya da azalır.

Sermayenin küreselleşmesi, özünde, birikmiş (cansız)

emeğin, küresel ölçekte canlı emeği kendisine bağımlı duruma getirmesi olarak da ifade edilebilir. Baskının yöntemi ve şiddetin yeğinliği, sistemin özelliğinden kaynaklanır. Kimi yerde emeğin ve emekçinin köleleşmesi ve kimi yerde faşist yöntemlere başvurulması, kimi ülkede karşılıklı anlaşmalarla "demokratik" kurallar içinde egemenliğin bir iktidar tarafından ulus dışında bir başka erke devri, sermayenin küreselleşmesinin önümüze koyduğu yöntemlerden bazılarıdır.

Daha kısa bir söyleyişle, sermayenin küreselleşmesi, sermayenin egemenliğinin küreselleşmesidir ve bunun için, ulus birimleri içinde birleşmiş emeği, ya ulusları bölerek ya da emekçiyi etnik, dinsel, mezhepsel, bölgesel, yöresel özelliklerine göre bölerek, egemenliğini güçlendirir.

Buna karşılık, emeğin uluslararası birliği ve birleşmesi, yani emeğin küreselleşmesi, insanlığın evensel olarak özgürleşmesinin tek yöntemidir.

Eleştiri bölümünde ayrıntılarıyla açıklayacağımız gibi, ulus-devlet ile birlikte bir bütün olarak ulus-kültürü ve ulusal kültür, bugün nitel bir değişiklikten geçmekte olduğu gibi, ulus-devleti oluşturan sınıflara göre ulus-kültürün ve ulusal kültürün nitel değişim ve dönüşümleri de gündemdedir. Bizim buradan varacağımız sonuç şudur: kültür, toplumsal birliklerin yükselmesine koşut olarak, topluluk (ve aşiret/kabile) kültürü, ulus kültürü, ulusal kültür, ulusal-üstü kültür ve evrensel kültür olarak bir dizi değişiklikten geçmiş olmakla kalmaz, aynı zamanda toplulukların sınıflı topluma evrimleşmesiyle ve geleneksel sınıfların yerini modern sınıfların almaya başlamasıyla, kültürler, sınıfsal özellikleriyle de belirginleşirler.

Ulus-devleti yansıtan ulus-kültür, kuşku yok ki, ulusu oluşturan sınıfların ulus ortak paydasını oluşturan siyasal ve ekonomik niteliklerinin bileşimini ifade eder. Bu nedenle ulus-kültürün sınıfsal açıdan, çelişik bir içeriği vardır. Sınıfların, sınıf olarak varlıklarını, ulusun varlığında koruyarak gelişirler. Ulusun nitel değişimi sürecinde, burjuva ulustan sosyalist ulusa evrimleşmesi sürecinde çelişkiler, ulus-

kültürde yansır.

Burada,"ulus-devlet" ile,"burjuva ulus" anlamında ulus-devletten, bir başka deyişle burjuva-ulus-devletten sözettiğimiz açıktır. Cumhuriyetin kuruluşunda, küçük-burjuva demokratik yapılanma, doğası gereği, küçük-burjuva bürokratik bir yapılanmayla örtüştü. Burjuvazi, bir bakıma, siyasal sisteme kimliğini kazandıran küçük-burjuva bürokratik egemenliği altında gelişti ve işçiler bu siyasal baskı altında sınıfsallaştı. Küçük-burjuva bürokrasisi, siyasal erki, bir kesimiyle feodal kimliğini koruyan ve bir kesimiyle kapitalist tarımcıya dönüşmüş olan büyük toprak sahipleri ile bağlaşan burjuvaziye ya da bunların temsilcilerine devrettiği zaman, bir bakıma, küçük-burjuva bürokrasisinin, bürokrat olarak "patron"u olduğu, kamu iktisadi kuruluşlarının "patron"luğunu da, sistemin gerçek patronlarına devretmiş oldu. Sanayileşmenin kapitalist biçim altında, ama devlet kapitalizmi olarak geliştiği gözönünde tutularak söylemek gerekirse, burjuvalaşan devlet yanında, "özel" burjuva tam gelişememiş, ama küçük-burjuva devlet "burjuva"laşmış, ya da burjuva ideolojisi temsilcilerinin eline geçmiş olur.

Devletin, doğrudan işverdiği işçi sınıfının kesimiyle "patron" olarak ilişkisi, işçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasındaki sorunlara da, devletin, işçilerin ve burjuvaların "baba"sı olarak yaklaşmasına neden olur. Cumhuriyetin asker-sivil aydın kadrosunun oluşturduğu küçük-burjuva bürokrasisinin elinden, siyasal erkin, büyük toprak sahipleri ile ticaret kapitalistlerinin temsilcilerinin eline geçmesi, yani küçük-burjuva babanın yerini, bir yanıyla kapitalist öncesi egemen unsurlar olan toprak ağalarının, beylik kalıntısı beylerin, aşiret reislerinin, şeyhlerin, ve bir yanıyla kapitalist sistemin egemen sınıfını oluşturan tarım, ticaret ve sanayi burjuvazisinin temsilcilerinden oluşan "baba" alıyor, ulus-devleti oluşturan, "küçük-burjuva" niteliğin "burjuva"sı, içerde kapitalist-öncesi feodal ve teokratik gericilik ile, dışarda kapitalist-üstü emperyalist gericilik ile eklemleşecek, ve dolayısıyla, ulus-devlet ve buna koşut olarak ulus-kültür nitel bir de-

ğişikliğe uğrayacaktı.

Burada, kimlik değişikliği, yalnız "burjuvazi"nin kimlik değişikliği olarak ya da kimliğin *bozulması* olarak nitelendirilemezdi, burada *bozularak* değişen bir ulus-devletten de sözetmek olanaklıydı. Ama gene de, demokrat, ilerici, devrimci sınıf ve katmanların, ekonomik çıkarları için, ideolojik hedefleri için savaşım vererek siyasal erke ulaşmalarının teorik olarak bütün olanakları vardı. Köylüler, yeni ürünlerine en iyi fiyatı belirleyecek siyasal partide oylarını toplayabilirlerdi; işçiler, kendi sınıf partisi olmasa da, ekonomik savaşımlarının demokratik koşullarını sağlayan siyasal partilere oylarını yönlendirebilirlerdi. Esnaf, zanaatçı, memur, kısacası emekleriyle geçimlerini sağlayanlar, küçük-burjuvalar, daha iyi bir yaşam yolunu açacak siyasal erke iradelerini yansıtmakta ve eyleme dönüştürmekte gecikmeyebilirlerdi. Yazar, sanatçı, bilim adamı, kendi özgürlüğünde ulusun bağımsızlığını, ulusun bağımsızlığında insanlığın özgürlüğünü soluyacağı siyasal çizgiyi bulgulamakta ve bu düşüncelerini kültürel güce dönüştürmekte ve gerçekleştireceği *hedefe* yöneltmekte zorluk çekmeyebilirlerdi.

Toplayabilirlerdi, yönlendirebilirlerdi, gecikmeyebilirlerdi diyoruz, çünkü bugün, bu hedefi, ulus-devletin sınırları içersinde bulmak giderek zorlaşmış görünüyor. Gezginci valizinin üstünde "IMF", "Dünya Bankası", "Dünya Ticaret Örgütü", "Staetle", "Prag" vb. gibi etiketler bulunan adreslere, emekçiler "oy"larını ya da "ok"larını ulaştırma olanağını yitirmiş bulunuyorlar. Ulaştırmanın yollarını bulması olanaklı emekçiler ise, kendilerini bulamıyorlar: kendilerini ya etnik özelliklere göre, ya mezheplere göre, dahası tarikatlara, şeyhlere, bölgelere, yörelere göre bölünmüş buluyorlar; kendileri bölünmese, sendikaları bölünüyor, sendikaları diretse, bir sabah fabrikanın kapatıldığını ya da satıldığını öğreniyor, üç-beş kuruş tazminat karşılığı işlerini bırakıp ayrılmaktan başka bir çıkar yol bulamıyorlar.

Sözün kısası, siyasal erkte ağırlığını daha fazla duyurmasına karşın, burjuvazi, ulus-devlet fotoğrafındaki yerinde

buharlaşmış bulunuyor ve uluslararası sermayenin (IMF'nin, DTÖ'nün) fotoğrafında beliren yüzüyle, ulus-devlet fotoğrafında bir başka planda ve arkada yeralmış görünüyor. Dolayısıyla, ulus-devlet içindeki yerini pekiştirmekle birlikte, burjuvazi, ulusal-devletin negatifine dönüşmüş, kucağında kalan gayri-meşru çocuğu ulusallığa, ancak "kriz bölgeleri"nden "NATO-dışı" alanlara kadar, NATO ile belirlenen sistemi korumak için sahip çıkmak zorunda bırakılmıştır. Bunun nasıl bir ulus-kültürü ve ulusal-kültür olduğunu, olacağını, okurun dalgalanan algısına bırakmak gerekiyor.

6. "KÜLTÜR SAVAŞLARI"

Terry Eagleton ise, Başkent Üniversitesinde, 22 Nisan 2002 günü "Kültür Savaşları" başlığı altında yayınlanan söyleşisine (konferansına), "kültür sözcüğü"nün en karmaşık sözcüklerden biri olduğunu söyleyerek başlamış.

Edebiyat ve Eleştiri'de (sayı 61, Mayıs-Haziran 2002) yayınlanan konuşmasında, kültür sözcüğünün, İngilizcede, "doğa"dan sonra gelen ikinci karmaşık sözcük olduğunu belirterek, "Benim amacım, diyor, kültürün *sonsuz sayıdaki* anlamları üzerinde konuşmak değil, günümüzde önemli olan üç anlamını seçip bu üç anlam arasındaki çelişkileri ve benzerlikleri ortaya koymaktır.".

Çok karmaşık bir "sözcük" olduğu söylenen kültürün, sonsuz sayıdaki anlamları içinden seçtiği kültürün üç anlamı ise şöyle: biri, "büyük 'K' harfi ile yazılan Kültür"; ikincisi, "antropolojik ya da sosyolojik anlamda kültür"; üçüncüsü, "ticari anlamda kültür".

"Kültürün bu üç anlamı", "kültürün her üç tanımlaması" olarak da ifade ediliyor, ve sürekli "anlam" ve "tanımlama", tek bir kavramın özdeş adları olarak kullanılıyor. "Bugün artık bazı karşıtlıklar ve benzerlikler içeren" kültürün her üç tanımlaması arasında, "yeni çağda ortaya çıkan önemli bir gelişme"ye örnek olarak, "Kültür" ve "kültürler" arasındaki, bir başka deyişle "yüksek kültür ve değişik kültürler" arasın-

daki akademik tartışmaya değiniliyor. Tartışma bizim konumuz dışında kalıyor, ama bu arada kültür konusunda önemli bir şey öğrenmiş oluyoruz: "Büyük 'K' harfi ile yazılan Kültür" ile küçük k harfi ile yazılan kültürler olduğunu. Büyük K harfi ile yazılan Kültürün "yüksek kültür" olduğunu, bu "yüksek kültür"ün, "kültürler" ve "değişik kültürler"den ayrı bir kültür olduğunu da.

Büyük K harfi ile yazılan Kültür ile küçük k harfi ile yazılan kültürleri, kültürün tanımına temel alarak açımlayabilmek için bir kez daha konuşmanın başlarına, ilk tümcelere dönmek gereğini duyuyoruz. Burada "bir terim ya da kavram olarak kültürün ya *çok dar* ya da *çok geniş* anlamlar içerdiği" vargısıyla karşılaşıyoruz. Yazarın anlatımına göre,"dar anlamda *tanımlanmış*" kültür, sanatsal ve estetik anlamda kültürü; kültürün "çok geniş bir *tanımlaması*"nın ise, "bir yaşam biçimi olarak" kültürü orunluyor (temsil ediyor). İzleyen satırlarda, "dar anlamda" kültür, "sanatsal ve estetik" kültür olarak, "geleneksel ve klasik anlamda uygarlık, yaşamı uygar kılan öğeler" olarak da açımlanıyor. Çok geniş bir tanımlamanın sözkonusu olduğu "sosyolojik anlamda ortak bir yaşamı ifade eden" ve "bütüncül bir yaşamı yansıtan kültür" ise "silah kültürü, plaj kültürü, polis kültürü, ölüm kültürü, Microsoft kültür gibi kültürler"i içeriyor. Böylece kültürün dar "anlamına" ve geniş "tanımlarına" ulaşmış oluyoruz. Ama, kültürün birçok tanımından sözedilmiş olmasına karşın, kültürün tek bir tanımına olsun ulaşabilmek olanaklı olmuyor.

Bununla birlikte, okur, "İngilizcede *doğa*dan sonra ikinci karmaşık sözcük olan" kültürün, o denli karmaşık anlamlarından, bir başka deyişle kültürün tanımsal cangılından çıkmakta gecikmiyor. "Kültürün her üç tanımlaması"nın, <yüksek kültür, sosyolojik kültür ve ticari kültür tanımlamalarının>, "bugün artık bazı karşıtlıkları ve benzerlikleri içerdiğini", bunun "yeni çağda ortaya çıkan önemli bir gelişme" olduğunu söylüyor. Yeni çağda ortaya çıkan gelişmeye göre, bu, "Kültür" ve "kültürler" arasındaki, bir başka deyiş-

le "yüksek kültür" ve değişik kültürler arasındaki "akademik bir tartışma"dır. Başlangıçta "oldukça zararsız" olan bu tartışma, artık zararsız olmaktan çıkmış, "'Kültür' ve 'kültürler' arasındaki çelişki, jeopolitik anlamda 'Batı' ve 'diğerleri' olarak" özdeşleşmiştir.

Jeopolitik anlamda "Batı" ve "diğerleri" olarak özdeşleşen "Kültür" ve "kültürler" arasındaki karşıtlıkları ve benzerlikleri, "kültür savaşları" çerçevesinde bize aktarırken, yazarın, bunların ne kadarının başkalarından aktarılan düşünceler olduğunu ve ne kadarının kendisinin benimsediği düşünceler olduğunu birbirlerinden ayırmakta zorlandığımı belirteyim. Ama bu, benim yaklaşımımı değiştirmiyor. Çünkü, ilgi odağımı, görüşlerin, düşüncelerin sahipleri değil, bu görüşlerin, düşüncelerin kendileri oluşturuyor.

Eagleton, "'Kültür' ve 'kültürler' arasındaki çelişkinin jeopolitik anlamda 'Batı' ve 'diğerleri' olarak ortaya çıkmasını izleyerek, çok kesin bir karşıtlık olarak, "Batının, 'kültür'le, diğerlerinin de 'kültürler' ile özdeşleştirilebilmesini gözden geçirmek gerektiğini" söyleyerek sürdürüyor konuşmasını.

Batının, büyük K harfi ile ve tekil olarak yazılan "Kültür"le, diğerlerinin küçük k harfi ile çoğul olarak yazılan "kültürler"le özdeşleştirilmesi, aynı zamanda, evrensel kültür ile yerel kültürlerin, jeopolitik anlamda birbirleri karşısına konulmasına altlık oluşturuyor: Batı ve batı-olmayanlar (diğerleri).

Eagleton, Batının evrensel kültürle özdeştirilmesine karşı, yüksek kültürün evrensel olduğunu, bu nedenle de Batının tekelinde olmadığını söylüyor, "Ama, diyor, tüm bunlara karşın, batı gene de kendini evrensel kültürün (evrensel bir uygarlık anlamında) bekçisi ya da koruyucusu olarak daha üst seviyelerde tutar. Bunun askeri kanadını NATO temsil eder. Amerikalı eleştirmen Frederic Jameson'ın da dediği gibi 'NATO üst kültürü'nden söz edilebilir."

Arada, "bu tür gösterge ve değerlerin, aslında,yepyeni, hırslı ve saldırgan ekonomik, politik ve dini bir kültürel emperyalizm anlamına geldiği" belirtilmekle birlikte, yüksek

kültür olduğu benimsenen NATO'nun amacı ise şöyle açıklanır: "'NATO yüksek kültürü'nün amacı içerdeki ve dışardaki barbarlara karşı evrensel medeniyeti savunmaktır. Barbar olarak düşünülenlerin kimisi batının dışındadır ama bazıları da içindedir. Bu da, başka bir deyişle, 'Kültür'ü, 'kültürler'e karşı savunmak anlamına gelir."

Birincisi, NATO'nun kendisi, bir "yüksek kültür"dür; ikincisi, NATO, Kültür'ü kültürler'e karşı korur; üçüncüsü, evrensel uygarlığı, içerdeki ve dışardaki barbarlara karşı *savunur*.

NATO'yu, kuşku yok ki, bir örgütlenme biçimi olduğu için, üstelik uluslararası ölçekte birleşik bir örgütleme biçimi olduğu için, ulusal askeri örgütlenmelere göre daha üst bir örgütlenme olması anlamında bir "üst kültür" olarak nitelemek olanaklıdır.

"Kültür savaşları" açısından değil de, "sistem savaşları" açısından soruna bakıldığında, dün kapitalist-emperyalist sistemin sosyalist sisteme karşı savaşı olarak, bugün kapitalist-emperyalist ülkelerin küresel egemenlik savaşı olarak soruna bakıldığında, NATO'nun, evrensel kültürün bekçiliğini yaptığını, evrensel anlamda uygarlığı koruduğunu söylemek, bizim için oldukça güçleşiyor. Özellikle NATO'nun amacının, evrensel kültürü ve evrensel uygarlığı "barbarlara" karşı korumak olduğu söylendiği zaman, "NATO yüksek kültürü", bize göre, Eagleton'ın, neonaziler için söylediği anlamda "kültür-olmayan kültür"e dönüşüyor.

Güncel açıdan. Çünkü, "diğerleri" olan "kültürler"e, görkemli mimarisiyle üstünlüğünü dayatan Dünya Ticaret Örgütünün ikiz binasının vurulması (11 Eylül 2001), 18 NATO ülkesi tarafından, "NATO'yu oluşturan tüm devletlere ve NATO ile korunan sisteme karşı bir saldırı" olarak nitelenmesine neden olmuş, ve NATO'nun, *NATO-dışı alanlara* saldırısına uluslararası bir "meşruluk" kazandırılmıştı. Bir başka deyişle, NATO, yüksek kültürün korunmasının bir gereği olarak, "barbarları" bulundukları yerde yokedecekti.

NATO ülkelerinin aldığı bu kararla, ABD'nin, NATO şem-

siyesi altında, Bin Ladin'in barındığı varsayılan Afganistan'ı ve yoksul Afgan halkını vurmasının, hukuksal kararı da alınmış oluyordu. Bu "yüksek kültür"ün kültürel temsilcisinin, "yüksek kültür"ün askeri kanadını temsil eden Afganistan'daki NATO birliğinin İngiliz komutanı, komutanlığı, Türk Silahlı Kuvvetlerine devredeceği günlerde, Ankara'da, üniversite öğrencilerine NATO'nun amacının barbarlara karşı evrensel uygarlığı savunmak olduğunu söylemiş olması, salt bir rastlantı mıydı, bilemem, ama anımsatmanın da büyük K harfi ile yazılan Kültür ile çelişeceğini de sanmam.

Yakın tarih açısından: NATO ile korunan sistemin, kapitalist-emperyalist sistem olduğu bilinir. NATO, kapitalist-emperyalist sistemi, sosyalist sisteme karşı korumak amacıyla kurulmuştur. Hem dışardaki (yani NATO ülkeleri dışındaki) "barbarlara" karşı, hem içerdeki (yani NATO ülkeleri içersindeki) "barbarlara" karşı. Bu "barbarlar"ın kimler olduğu da açıklanmak gerekir. Örneğin, İtalya'da beş kez başbakanlık yapmış olan Hıristiyan Demokrat Parti lideri Aldo Moro, Komünist Partisi ile koalisyon kurduğu için kaçırılmış (16 Mart 1978), iki ay sonra, bir otomobilin bagajında ölüsü bulunmuştu. Olayı, "Kızıl Tugaylar" adlı "aşırı sol" terör örgütü üstlenmişti. Sorgu yargıcı Felice Casson, üç jandarmanın öldürülmesini araştırırken, 1956 yılından beri kurulduğu anlaşılan, ancak resmi hiçbir sıfatı bulunmayan Gladyo örgütüyle karşılaştıktan ve bu örgüt hakkında soruşturma başlattıktan sonra, Aldo Moro'yu öldüren "Kızıl Tugaylar"ın, Gladyo adlı gizli NATO örgütü tarafından infiltre edildiği ve yönlendirildiği italyan polisi tarafından saptanmıştı. (Bkz: Yusuf Küpeli, *Tarihin İzinde Balkanlar ve ABD*, Öncü, 2000, s.78-80; Erdost, *Laiklik, Dinin Siyasallaşması ve Şiddet*, TİHAK, 2002, s.108-112.)

Gladyo, 1951 yılında, NATO bünyesinde yeralan bütün ülkelerde değişik adlarla kurulmuş, zaman zaman adı değişmişti. Devletin içinde, ama devlet kurumlarından bağımsız, yasal-olmayan, anayasa-dışı kuruluştu. Kendini, ulusun kurtarıcı iradesi olarak algılayan ve algılatan bu kuruluşun bili-

nen görevi, Sovyetler Birliği'nin, yani dışardaki barbarların saldırısına karşı yeraltı direnişi örgütlemekti; gerçekte *amacı* ise, içerdeki "barbarları" etkisizleştirmekti. Ülkelerin düzeylerine ve konumlarına göre, dünya komünist hareketinin bir parçası saydığı ilerici, demokrat, yurtsever, devrimci hemen her hareketi, suikastlerle, sabotajlarla, provokasyonlarla bastırmak, saptırmak, dağıtmak, çürütmek, kişileri, kuruluşları ve yığınları yıldırmak, iradelerini kendi iradesine bağlamaktı.

Bilmem, yinelesem yadırganır mı?

5 Haziran 1977 genel seçimlernden önce, Süleyman Demirel'in başbakan olduğu 1. MC (Milliyetçi Cephe) hükümeti döneminde, Yunanlı bir diplomatın, New-York'lu bir bankacıya söylediğine göre, Demirel, IMF'nin isteklerini yerine getirmediği için, ordunun yönetime elkoyması, *NATO tarafından* planlanmıştı. (Bkz: M. Emin Değer, *Oltadaki Balık Türkiye*, s. 263; Erdost, *Laiklik*, s. 111.)

Ordunun yönetime elkoymasının ulus ölçeğinde toplumsal ortamının yaratılması için, 1974 yılının sonlarından ordunun yönetime elkoyacağı 12 Eylül 1980'e kadar, 15 yıl, suikastler, sabotajlar, provokasyonlar burkacında, sokak kan içinde kalmıştı. Demirel'in, IMF'nin dayattığı 24 Ocak (1980) kararlarını imzalaması, sokaktaki kanı durdurmaya yetmemiş, bu kararların uygulanabilmesi için, demokratik kuralların askıya alınması da zorunlu olmuş, Meclis'in ve siyasal partilerin kapatılması "gerekmişti". Bu, ancak, askeri darbe ile gerçekleştirilebilirdi, ve öyle oldu.

Ordunun yönetime elkoyması NATO tarafından planlanmıştı ama, 24 Ocak kararlarının özü, Tokyo Raundunda (1973-1979) belirlenmişti. Tokyo Raundu, uluslararası sermayenin temsilclerinin dünya ticaretine yön vermek ve küresel egemenliğin ekonomik engellerini "temizlemek" amacıyla biraraya geldiği bir dizi toplantıdan oluşuyordu. Daha sonra kurulacak olan Dünya Ticaret Örgütünün, örgüt-öncesi dönemini oluşturuyordu. Bir başka deyişle, Dünya Ticaret Örgütünün temellerinin atıldığı Tokyo Raundunda alı-

nan kararlar, IMF'nin, Türkiye'ye 24 Ocakta imzalattığı kararlardı.

11 Eylülde saldırıya uğrayan görkemli ikizleriyle temsil edilen örgütün örgüt-öncesi kararlarını Demirel'e dikte ettiren IMF, ve bu kararların uygulanması için "ordunun yönetime elkoymasını" planlayan NATO, ve NATO'yla korunan sistemi, "içerdeki ve dışardaki barbarlara karşı" koruyan NATO gizli örgütü Gladyo.

Bir de bu nedenledir ki, büyük K harfi ile yazılan ve Batı ile özdeşleştirilen ve amacının evrensel uygarlığı korumak olduğu söylenen "NATO yüksek kültürü"nün, ya da "NATO üst kültürü"nün yaşamdan kopardığı "barbarlar"ın (örneğin yayıncı *İlhan Erdost*'un) kimliklerini anımsatmak ve evrensel uygarlığın barbarlığa ve barbarlığın evrensel uygarlığa nasıl dönüştürülmüş olduğunu açıklamak gerekiyor.

Ama konumuz bu değil. Konumuz, kültürün, kültür-olmayan şeylerle nitelendirilmiş ve alt kültürlerin, militer yüksek kültür ile boğulmuş olmasıdır.

Yalnızca bu da değil.

Emperyalist yayılmacılığın ve dayatmacılığın militer organının kapitalist-emperyalist niteliklerinden soyutlanarak evrensel kültürün koruyucusu olarak nitelendirilmiş olmasıdır.

Bunun gibi, kültürü, bir coğrafyaya özgü ve dolayısıyla dünya ölçeğinde bir bölgeye özgüleştirmek ve büyük K harfi ile yazmak, ötekileri küçük k harfi ile yazmak aymazlığıdır. Bundan da önemlisi, her ne kadar, "kültürlerin her bir değişik anlamının bir diğeriyle içiçe geçtiği, birbirine seçenek oluşturmadığı" söylenmiş olsa da, kültürün, evrensel ve yerel kültürler olarak karşı karşıya getirilmiş olmasıdır. Toplumların gelişme süreçlerine, küçük birimlerin, büyük birimlerin öğeleri haline gelmesine, büyüyen birimlerin yalnızca büyümeyip nitel değişikliklerden geçmesine ve değişmiş olmasına koşut olarak, kültürün de kaçınılmaz olarak nitel değişiklikten geçeceğinin ve yenileşeceğinin yadsınması ve yerel kültürlerin alt kültürler olarak değişmezliği üzerine kur-

gulanmış olan "yüksek" kültür anlayışlarının, bir kültür *hegemonyası* oluşturması kaçınılmazdır, ve bu, özünde, kültürün, kültürsüzleştirilmesi sürecine sokulmuş olmasının bir göstergesidir.

Yazar benzer bir sıkıntıyı, "ulus-devlet" konusundaki görüşleri aktarırken yaşatıyor.

Marx'ın "iyi bir eski moda aydınlanma evrenselcisi", "duyulara dayalı özelliklerin önemine derinden inanan coşumcu bir hümanist olarak değerlendirildiğini" söyleyen Eagleton, onu, "değişim-değeri kadar kullanım-değerini de vurgulayan olağanüstü bir düşünür" olarak niteler. Olağanüstü düşünürlüğünü, "değişim-değeri kadar kullanım-değerini vurgulamasıyla" da açıklamaya kalkışmak, Marx'ı, kısa pantolonuyla kelebek ardında koşan iyimser bir kelebek koleksiyoncusuna indirgemek kadar safçadır.

Ama olsun. Çünkü, aynı zamanda, Marx'ın "evrenselliğe giden yolun yerelliği içerip özel olmaktan geçtiğine inandığını" da söyleyerek, evrensellik ile yerellik arasında, yani iki ateş altında bulunan "ulus-devlet"in kültür açısından tartışılmasına da ortam hazırlar.

Gücünü ve üstünlüğünü uluslararası "ticaret"ten alan ve NATO ile korunan sistemin kendisini "üst kültür" olarak ve küresel boyutta dayattığı ve bu nedenle yerel kültürlerin yerel birimler olarak korunmasının küresel bir boyut kazandığı günümüzde, yerel olan ile evrensel (aslında "küresel") olan arasında kalan "bu boşluğun üstesinden gelmenin oldukça önemli bir diğer yolunun da ulus-devlet " olduğu söylenerek ekleniyor: "Ulus-devlet özellik ve yerellik olmadıkça *bir hiçtir*. Ulus bir halkın, bir etnik kökenin, belirli ve eşsiz bir geleneğin bütün özelliklerine sahip bir olgu olarak ortaya çıkmıştır."

Hemen yineleyelim: Evrenselllik ile yerellik arasındaki "boşluğun" doldurulmasının "önemli bir diğer yolu"nun "ulus-devlet" olduğunu ekleyen yazarın açımlamasına göre, "ulus-devlet", "özellik ve yerellik olmadıkça bir *hiç*tir".

"Yazara göre, ulusu evrensellik düzeyine yükseltmeye ça-

lışmış" olan "*soyut ve siyasal anlayış*"tır. "Ama ulus-devlet arasındaki tire, bu iki boyutu", evrensel olan ve yerel olan iki boyutu, "birbirine bağlayabilmenin, başka bir yolunu" ("ulusalcılık"tan başka bir yolunu") "bulmaya çalışmaktadır".

"Giderek uluslarüstü hale gelen dünyada", uluslarüstü durum ile "ulus-devletin ancak büyük çabalarla bir arada tutulması"nın bir sorun haline geldiğini belirten yazar, "giderek inatçılaşan, yerelleşen, bölgeselleşen kültürel biçimlerin, giderek uluslar üstü hale gelen siyasi biçimlerle artık çok kolay bir araya gelemediği bir dönemi yaşadığımızı" söyler.

"Avrupa Birliğine girebilmeyi", "bir kültürden bir başka kültüre geçiş" olarak niteler. "Kültür kişinin özüne siyasetten daha yakın olduğu, kimlik kavramıyla sıkı sıkıya sarmalandığı için birinden diğerine geçiş pek de kolay değil"dir.

Günümüzde, "Bosna, Belfast ya da Bask'da kültür"ün, "uğruna öldürmeye hazır olduğumuz bir olgu" ya da "insanların uğruna öldüreceği ya da öleceği bir kavram" olduğunu söyler ve konuşma biter.

Tümceler aktardığımız iki paragraf arasında yazar sorar: "Peki burada yanlış olan ne?" Yanıtı da o denli yalındır: Yazar gibi biz de aynı yanıtı verebiliriz duraksamadan: "Pek çok şey aslında." Çünkü:

Birincisi, "ulus" tanımlamasıdır. İkincisi "ulus-devlet" yorumudur. Üçüncüsü, tarlada karasabanı öküzlerin değil kültürün çektiği inancını, Avrupa Birliğinin büyük K ile yazılan kapısına taşıması, bir başka deyişle, kültürün, ekonomik ve toplumsal gelişmeden soyutlanması, ve bunların kültür olarak sunulmuş olmasıdır.

Çünkü, "ulus", "bir halkın, bir etnik kökenin, belirli ve eşsiz bir geleneğin bütün özelliklerine sahip bir olgu" olarak tanımlanamaz. Ulus, bir halk ile, bir etnik köken ile, gelenek ile açıklanamaz da ondan. Aynı biçimde, ulus, birçok halk, birçok etnik köken, birçok gelenek ile de açıklanamaz. Ulus, tarihsel bir kategoridir. Tarihin belirli bir döneminde, toplumsal gelişmenin belirli bir aşamasında ortaya çıkmış, eko-

nomik ve siyasal bir birliktir; kendisinden önceki toplumsal birimlere ve birliklere göre *yeni* ve *ayrı* bir birim ya da birliktir. Bu ekonomik birliğin yerini daha geniş (evrensel) bir ekonomik birlik alır ya da bu ekonomik birlik, daha üst bir ekonomik birlik içersinde erir. Ekonomik değişim ve dönüşümle içiçe siyasal biçim de evrimleşir ve dönüşür. Dolayısıyla kültür de.

Bu, halkın, etnik kökeninin, geleneğin, ulusun oluşumundan dışlandığı anlamına gelmez; bir halkın, etnik bir kökenin, belirli ve benzersiz bir geleneğin ulusun oluşmasında belirleyici rolleri bulunduğu da gözardı edilemez. Özellikle ulusun oluşum evresinde ve tamamlanma süreçlerinde. Ama nasıl ki, ulus, soysal olarak oluşmuş boy, soy gibi ya da aşiret, kabile gibi toplulukların birliği değilse; ulus, tarikat, cemaat, mezhep ya da din topluluklarının birliği ya da federasyonu ve konfederasyonu değilse, bir halkın, bir etnik topluluğun, ve bunların geleneklerinin, "siyasal" açıdan "ulus" olarak "*algılanması*" da değildir. Ulus, kapitalizm-öncesi biçimlerin üstünde, ekonomik, siyasal, hukuksal, kültürel açıdan *yeni* ve ona öngelen alt öğelerden *nitel* olarak farklı bir toplumlaşma biçimidir.

Ulusun kapitalizmin şafağında ortaya çıkmaya başlaması, ancak, kapitalist-öncesi toplulukların ve toplumların bağrında, ortaya çıkmaya başlayan yeni ekonomik ilişkilerle açıklanabilir.

Kültür bölümünde, ulus ile ilgili açıklamalarımıza burada vurgulamamız gereken husus, kapitalist ilişkilere dönüşmekte olan toplumda, kapitalist-öncesi sınıfların yerini alan sınıfların, salt yeni sınıfların değil, nitel olarak da değişik sınıfların almış olmasıdır. Nasıl ki, kapitalist-öncesi sermaye biçimleri olan ve salt *değişimle* sınırlı olan tefeci ve ticaret sermayesinin yerini, *doğrudan üretime giren* sanayi sermayesi alırsa, yani sermaye nitel bir değişime uğrarsa, bunun gibi, feodal ya da kapitalist-öncesi toprak mülkiyet biçimleri, burjuva mülkiyet biçimine dönüşür, sermayenin bir öğesi durumuna gelirlerse, toprağa, senyöre, tekkeye bağlı ve bağım-

lı emekçinin yerini de, bu bağımlılıklardan kurtulmuş özgür emek-gücü satıcısı emekçi alır. Ulus, yerel ya da feodal, ama birbirinden yalıtık küçüklü büyüklü birçok ekonomik birimin, sanayi merkezlerine ve bu merkezler aracılığıyla birbirine bağlandığı, yeni ve birbiriyle bütünleşmiş tek bir ekonomik birimin ve bu ekonomik birime uygun düşen (tekabül eden) siyasal birliğin adıdır. Gelenekler, etnik özellikler, halkın geleneksel kültürü, kuşkusuz yerel birimlerin gelişmelerine ve özelliklerine göre yaşamlarını sürdürürler, bunlar ulus-kültürün oluşmasında da evrensel özleri ölçüsünde etkin olabilirler; ama nasıl ki, sosyolojik birimler, kendi özellikleriyle ve kendi özelliklerini koruyarak biraraya gelmekle ulusu oluşturmuş olmazlarsa, ulus-kültür de, bu birimlere özgü geleneksel olarak oluşmuş kültürlerin bir toplamı değildir. Ulus-kültür, yeni ekonomik birliğin, yeni siyasal birliğin, yeni mülkiyet tarzının, yeni hukuksal yapılanmanın, toplumsal olarak ortaya çıktığı kültür biçimlerinin toplamıdır. Ekonomik açıdan belirleyici olan kapitalist ilişkilerle birlikte değişen ve gelişen bilincin sanatsal ve artistik üretime yansıyan biçimleri ulus-kültürü oluşturur.

"Ulus"u, "bir halkın, bir etnik kökenin, bir geleneğin bütün özelliklerine sahip bir olgu" olarak niteleyen yazarın, bu görüşle örtüşen, "ulus-devlet"in "özellik ve yerellik olmadan bir hiç" olduğu vargısı, ulus'u olduğu kadar, ulus-devleti de hiç mi hiç tanımadığının kanıtı olmak gerekir.

Çünkü, ulus, ne kadar yeni bir toplumsal oluşumsa, ulus-devlet de, bu yeni oluşumla örtüşen, ona uygun düşen, kapitalist-öncesi devletlerden farklı bir devlet biçimidir.

Uluslaşmanın, 1789 Fransız devriminin simgelediği gibi, burjuva demokratik devrimlerle örtüştüğü bilinen bir olgudur. Emeğin özgür, sermayenin egemen olduğu ulus-devlet, etnik, geleneksel, dinsel yapıların olduğu kadar, emeğin (doğal üretkenlikle birlikte) üretkenlik düzeyine bağlı olarak, uluslaşma süreçlerine, bu süreçlerin gelişme biçimlerine göre ara-özellikler alır. Kapitalistleşmenin oluşuna ve gelişmesine göre ise, burjuva kimlik, demokratik kimliğinden sa-

pabilir ve faşist devlete dönüşür; kapitalizmin emperyalist evreye yükselmesiyle birlikte burjuva-devlet, emperyalist-devlete evrimleşir; ya da üretici güçlerin gelişmesinin engeli haline gelen kapitalist sistemin yerini sosyalist sistem alır; burjuva ulusun yerini sosyalist ulusun almasıyla, ulus-devlet, ulus-devlet olarak kalır, ama ulus, emeğin egemen olduğu sosyalist-ulusa ve devlet, sosyalist-devlete dönüşür. Sosyalist ulusların birliği emeğin ve emekçilerin evrensel birliğidir. Sorunun canalıcı noktası da buradadır. Ulus-devlet paydasında, kapitalist sistemin üretici güçlerin engeli haline gelmesiyle birlikte, üretken güçler, kendi gelişmelerinin önündeki engelleri kaldırmak tarihsel göreviyle karşı karşıyadırlar. Burjuva ulus-devletin, ulus-devlet niteliğini değil, burjuva/kapitalist niteliğini değiştirmektir sorun. Bunalıma girmiş olan ulus-devlet değil, ulus-devletin burjuva niteliğidir, ve dahası ulus-devletin uluslararası sermayeyle içiçe geçen niteliğidir. Çözümsüzlük sistemin kendisindedir, çözüm üretken güçlerin elindedir. Kapitalizm ve küresel faşizm ile sosyalizm ve evrensel demokrasi kıskacındadır ulus-devlet.

Avrupa Birliği, yazarın duyumsattığı gibi bir "kültür" birliği değildir, Avrupa birliğine katılmak, yerel ve geleneksel kültürlerin değiştirilmesi olarak da açıklanamaz. Bugün "Avrupa Birliği" adıyla algıladığımız bu topluluğun çekirdeğini (1 Ocak 1958'de kurulan) Avrupa *Ekonomik* Topluluğunun (AET) oluşturduğu bilinir. Bugün Avrupa lirası, Avrupa Topluluğu ülkelerinin bir "üst" lirasıdır. Her biri, kendi içlerinde birer ulus-devlettir; bir kısım ülkeler biçimsel olarak krallıklarını korumuş olmakla birlikte, sanayileşmiş ve bu anlamda burjuva demokratik ülkelerdir, devletleri ulus-devlettir. Bir ara, ve özellikle, Bosna'da müslüman kırımı yeğinleştiği sırada, Avrupa Birliğinin hıristiyan uygarlığın birliği olduğunun çığlıklanmış olmasına karşın, Avrupa Birliği, hıristiyan uygarlığın birliği değil, gelişmiş ekonomik birimlerin bir birliğidir. Batının (Batı Avrupa ülkelerinin), bir başka ekonomik "birlik" olan Birleşik Devletlerin denetiminden

kendini yalıtmak ve egemen konuma gelebilmek için kendi aralarında ekonomilerini birleştirme zorunluluğundan doğmuştur Avrupa Birliği. Bugün de, Avrupa Birliği, Birleşik Devletlerin, Avrasya'ya egemen olarak, Batı Avrupa'yı, Doğu Asya'yı ve Ortadoğu'yu, yani Avrupa Birliğinin kendisinin ve bu birliğin çıkar alanlarının, ABD tarafından doğrudan ve tek başına denetlenmesini önlemek ve pazarların yeni paylaşımında kendi yerini ve payını almak amacıyla, genişlemesini sürdürmektedir.

Yanılma paylarım "mahfuz kalmak kaydı"yla, ABD'nin, Türkiye'nin önüne, yem olarak 225 milyonluk Türk Konfederasyonunu korken, ulus-devletin işlevini bitirdiğini ve kendisinin de federal bir yapıya dönüşmesi gerektiğini dayatmış olması gibi, hem Avrupa Birliği üyesi olan, ve hem Ortadoğu'da ABD ile aynı çıkarları paylaşan görüşlerin, bu kez İngiltere'den "kültür savaşları" adı altında ve değişik bir açıklamayla sunulmuş olmasına değinmekle yetinelim. Buna karşın, bir başka Avrupa Birliği üyesi Fransa'nın, politik söylemlerinden çıkardığım kadarıyla, ulus-devlet karşıtı görüşleri benimsemediğini duyumsatan bir tutum içersinde olduğunu da anımsatalım.

Şunun için, "ulus-devlet", küresel egemenliğin ve küresel paylaşımın engeli olarak algılandığı ulus-devletlerde tartışılıyor. ABD, Türkiye'de, ulus-devletin, federal-devlete dönüşmesi için vargücüyle çalışıyor. Bir başka deyişle, sorun, ulus-devlet sorunu değil, ulus-devletin küresel egemenliğin engeli olup olmamasıdır. Türkiye bu açıdan kıskaca alınmak istenmektedir. Eagleton'a dönersek, yazar, giderek uluslarüstü hale gelen dünyada, ulus-devletin ancak büyük çabalarla birarada tutulmaya çalışıldığını söylüyor, çünkü, diyor, ulus ve ulus-devleti oluşturan ve "giderek inatçılaşan, yerelleşen, bölgeselleşen kültürel biçimlerin, giderek uluslarüstü hale gelen siyasi biçimlerle artık çok kolay biraraya gelmediği bir dönemde yaşıyoruz".

Oysa, "uluslarüstü hale gelen dünya", "uluslarüstü hale gelen siyasi biçimler" daha yukarda da açıklandığı gibi, ulus-

larüstü bir konuma yükselen Dünya Ticaret Örgütü, uluslarüstü bir konuma gelen küreselleşme politikası, ulus-devlette egemen sınıf olan ve egemenliği temsil eden burjuvazinin egemenliğini, kendi ekonomik ve politik egemenliğine bağımlı duruma getirdi, ve daha şimdiden ulus-devletin "tire"sini değiştirmek yerine, ulus-devlet'in "ulus"unu değiştirdi, çünkü ulus-devletin burjuvasının yerini, küresel-devletin burjuvası aldı ya da alıyor. Yanlış olan ise şu: şeyler adlarıyla, kendileri olarak değil, "kültür" olarak adlanıyor: Savaş kültür; silah kültür; ölmek kültür; öldürmek kültür; sevmek, sevişmek kültür. Resim yok, kültürü var. Aşk yok, kültürü var. Yemek yok, kültürü var. Ulus yok, kültürü var.

Konuşmasının sonlarında, yazar, yazısının içeriğini tanımlarcasına, "günümüzde, diyor, birçok nedenden dolayı kültür sözcüğünün anlamında korkunç derecede *bir şişme ve genişleme* görüyoruz".

Yazar, kültürün, kültür-olmayan kültürlere, nesnelere, olaylara ya da olgulara boğdurulduğunu eklemeyi unutmuş.

Ağustos 2002, Ankara
Edebiyat ve Eleştiri,
Sayı: 63, Eylül-Ekim 2002

BİR
"SOYKIRIM" İLE AMAÇLANANLAR

Fransız Ulusal Meclisi, 18 Ocak 2001'de, "Fransa, 1915 Ermeni soykırımını kamu önünde (*publiquement*) tanır." yasa tasarısını oybirliğiyle kabul etti. Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac yasayı 30 Ocakta onayladı.

Chirac, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e mektubunda, bu yasanın, "Fransa'nın dış politikasında hiçbir tutum değişikliğine neden olmayacağını", "*Helsinki zirvesinden bu yana* gelişen süreçte Türkiye'nin AB üyeliği için koyduğu ağırlığı, destekleyerek sürdüreceğini" yazdı. (*Cumhuriyet* , 3 Şubat 2001.)

"Soykırım" yasasının Fransa'nın dış politikasında bir tutum değişikliğine neden olmayacağı vargısı, doğal ki, göçürmeyle (tehcirle) bütünleşen 1915 toplu öldürüm olaylarının "soykırım" olarak tanımlanması, Türkiye'den beklentileri olan kimi etnik-dinsel toplulukların, özellikle de Türkiye'nin

komşuları kimi ulusların beklentilerine politik bir destek sağlaması olasılığı ile çelişmiyor.

Helsinki zirvesinde (Aralık 1999) ise, Türkiye'nin, Avrupa Birliği (AB) üyeliğine adaylığının kabul edildiği belleklerde canlı olmak gerekir. Türkiye'nin üyeliği için, "Kopenhag kriterleri"nin yerine getirilmesi koşulu konmuş, siyasal kriterler olarak, "demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunması" koşulu getirilmişti.

Kopenhag kriterleriyle "saygı gösterilmesi ve korunması" istenen azınlıklar ise, Lozan Andlaşmasında (madde: 37-45) yer alan ve "azınlık" statüsü kabul edilmiş bulunan müslüman-olmayan topluluklar değildi, müslüman olan ama etnik açıdan Türk olmayan toplulukların, ilk sırada da Kürtlerin azınlık statüsüne alınmasının amaçlandığı, AB yetkilileri tarafından da dile getirilmişti.

Aslında, Helsinki zirvesinde, Türkiye'nin AB üyeliğine adaylığı kabul edilirken, tam adaylık için dayatılan "azınlık"ların korunması koşulu, 1997 Lüksemburg zirvesinde, Türkiye'nin üyeliğe adaylığının kabul edilmemesinin belirleyici gerekçesini oluşturmuştu.

Türkiye, müslüman-olan ama etnik açıdan Türk olmayan toplulukların "azınlık" statüsüne alınmasının olumsuzluklarını tartışırken, Hıristiyan Demokrat Parti üyesi General Morillon tarafından Avrupa Parlamentosuna verilen Türkiye ile ilgili özel raporda, Türkiye'nin Avrupa Birliğine adaylığının koşullarında değişiklik yapılması önerilmiş ve Avrupa Birliğine tam üyelik için, "Türkiye Büyük Millet Meclisinden 1915'teki Ermeni soykırımını tanıması" istenmişti. (*Derniers Nouveller d'Alsace*, 15 Kasım 2000.)

"Avrupa'da yaşayan Ermenilerin, Avrupa Parlamentosundan, Ermeni soykırımının tanınması konusunda *ilkeli davranmasını* beklediklerini" söyleyen AEUK Temsilcisi Hilda Choboyan, "Avrupa'nın, Türkiye'den, 1987 tarihli Avrupa Parlamentosu kararında öngörülenleri talep edeceklerini" belirtecekti. (*Asborez*, 14 Kasım 2000.)

Choboyan'ın anımsattığı Avrupa Parlamentosu kararı ise, Türkiye'nin Avrupa Birliğine adaylık için başvurduğu tarihten (14 Nisan 1987'den) iki ay sonra, 18 Haziran 1987'de verilmiş bir karardı ve bu kararda, "Türkiye'nin Ermeni soykırımı gerçekliğini tanımamasının, Avrupa Birliğine girmesine engel oluşturduğu" vargısı yeralıyordu. (Akıllıoğlu, *İnsan Hakları*, s. 278.)

Morillon'un "Türk yetkililerden Ermeni soykırımının tanınmasını isteyen değişiklik önergesi", Avrupa Parlamentosunda 78 oya karşı 429 oyla kabul edilecekti. Avrupa Parlamentosunun 15 Kasım 2000 günlü raporunun ilk yazılımı ise şöyleydi: "Türkiye, Ermeniler gibi azınlıkların haklarına saygı göstermeye çağrılır. Alınan bir kararla, Türk yetkililer, bu azınlığın modern Türk devletinin kurulmasından önce maruz kaldığı soykırımı kamu önünde (*publicly*) tanımaya çağrılır."

Fransız Ulusal Meclisinin, 18 Ocak 2001'de, "Fransa, 1915 Ermeni soykırımını kamu önünde (*publiquement*) tanır." tümcesiyle kabul ettiği tasarının Avrupa Parlamentosunun 15 Kasım 2000 günlü kararı doğrultusunda verilmiş bir karar olduğu açıktır. Avrupa Parlamentosunun bu kararına koşut "soykırım"ın, Avrupa Birliğinin öteki üyelerinden bazılarının parlamentolarında gündeme getirilmiş olması da, Türkiye'nin, Avrupa Birliğine üyeliğinin artık Kopenhag kriterlerinin gerçekleştirilmesiyle sınırlı olmayacağını duyumsatmaktadır. Ya da Türkiye'nin AB'ye kesin adaylığının bir başka koşulu olarak, Lozan'da "azınlık" statüsü tanınan "Ermeniler gibi" müslüman-olmayan azınlıkların haklarına saygı gösterilmesi isteminin, 1915'te Ermenilerin uğradığı kırımın, Türkiye'ye, "soykırım" olarak tanınmasının örtük bir biçimde "dayatıldığı"nı duyumsattığı açıktır.

İmparatorluğun doğusunda uzun yıllar barış içinde bir arada yaşamış bulunan, etnik açıdan Türk, Ermeni, (Kürt, Nesturi), dinsel açıdan müslüman ve hıristiyan toplulukların, dış savaşın iç savaş ile içiçe geçtiği yörelerde ve dönemde Ermeni toplulukların göçürülmesi (tehciri) sırasında, göçün

olumsuz koşullarından kaynaklanan ölümlerden ayrı olarak, bazı grupların toplu olarak öldürüldüğü görüşüyle kişisel anlamda genellikle birleşildiği, görüş farklarının, öldürenlerin kimliği ile öldürülenlerin sayısı üzerinde odaklandığı gözardı edilmemek gerekir. Toplu öldürümlerin politik sorumlularından biri olarak Harbi Divani Örfi Mahkemesinde yargılanan Ziya Gökalp, duruşmada, "Türkiye'de bir ermeni kırımı değil, bir Türk-Ermeni vuruşması vardır. Bize arkadan vurdular, biz de vurduk." derken, kırımın yadsınmadığını, ama kırımın bir soyun kırımı olarak nitelenemeyeceğinin dolaylı ifadesi olarak algılamak gerekir.

O günden bugüne de, göçürme sırasında ölenlerin ve öldürülenlerin sayılarında, hiç bir tarafın belgelere dayanmayan, ama bir tarafın 600 binden 200 bine doğru aşağı çektiği ve bir tarafın 800 binden 1 milyon 600 bine doğru yukarı çektiği tartışmanın bugüne taşınmasının ve güncelleştirilmesinin ardında, kırımın kendisinin değil, *amacın* tartışıldığı gözardı edilmemek gerekir.

Katliam (*katl-i âmm*), *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*'ta (Devellioğlu), "zaptolunan bir yerin, *irili ufaklı bütün halkını kılıçtan geçirme*" olarak tanımlanır. Ama bunu, bugün de "soykırım" olarak nitelemek, ve özellikle de uluslararası hukuk açısından bunun "soykırım" olduğunu söylemek gülünç olurdu.

"Soykırım"ın hukuk açısından suç olarak tanımlanmasına temel oluşturan Nazi Almanyasında altı milyon Yahudi ile birkaç milyon Çingeninin, yalnızca Yahudi ve yalnızca Çingene oldukları için öldürülmüş olmaları gibi, İmparatorlukta, 1915'te, bazı Ermeni topluluklar, salt Ermeni oldukları, Ermeni soyundan geldikleri için mi öldürüldüler, yoksa bu öldürümler, dış savaşın (Rus-Osmanlı savaşının) bir çeşit iç savaşla da içiçe geçmiş olmasından kaynaklanan ve birbirinden farklı bir dizi olayın sonucu muydu?

Timian'dan havalanan Amerikan uçankalesi Enola Gay'dan atılan ve 6 Ağustos 1945 günü, saat 8.15'te Hiroşima'nın merkezine yakın bir noktada patlatılarak bir anda

küçüklü-büyüklü 80 bin insanın ölümüne neden olan; üç gün sonra, 9 Ağustos 1945'te, Nagazaki'ye atılan ve bir anda 40 bin kişinin ölümüne neden olan atom bombasından dolayı, tam da 1949 Cenevre sözleşmelerinin 3. maddelerinde belirtilen savaş dışı kişilerin öldürülmesinin ve özellikle de toplu öldürümünün, savaşın kedisinden kaynaklanan ölümler olarak "ağır savaş suçu" ya da "soykırım" sayılmamış olması gibi.

Toplu öldürümün amacı, açıklığa kavuşturulması gereken sorunun bir boyutudur, ve ikinci boyutu, kırımın "soykırım" olarak nitelenmek istenmesinin ardındaki nedenlerdir. Bir başka deyişle, "soykırım" tanımlaması, kırımın, soykırım olması görüşünden mi kaynaklanıyordu; yoksa kırımın, "soykırım" olarak tanınmak istenmesinin ardında, 10 Ağustos 1920'de uygulanmaya konan ve Padişah Sultan VI'ncı Mehmet Vahidettin'in imzalanmasına karar verdiği Sevr Andlaşmasında "Ermenistan" olarak gösterilen Doğu Anadolu'yu, yeniden Ermenistan olarak gerçekleştirmek emeli mi vardı?

Katolik eğilimli *La Croix*'in (1 Şubat 2001) yorumunda, "Hiçbir Fransız yasasının ulusal topraklar dışında etkin olmadığı" belirtilerek, Fransa'nın "1915 Ermeni soykırımını tanıdığı" yasada Türkiye'nin adının geçmediği ve "1915'teki korkunç katliamların sorumluluğunun doğrudan Osmanlı İmparatorluğuna ait olduğu" yazılıyordu.

Farklı görüşler de vardı: Fransız Ulusal Meclisinin kararını, "geçmişin entrikalı düğümlerini çözmek, genelde, parlamentoların ya da hükümetlerin yetkisi alanında mıdır?" diye sorgulayan *Il Giornale* (Roma, 9 Şubat 2001) yazarı, "Fransız Ulusal Meclisinin, Ermeni toplumunun yoğun baskısına boyun eğerek, 1915 ilkbaharında ve yazında, Osmanlı yetkililerinin sorumlusu olduğu binlerce Ermeni'nin ölümünü 'soykırım' olarak tanımlayan bir kararı onayladığını" belirtiyor, sonra da "Ermenilerin *gerçek* amacı"nın, "olayın, halefi olduğu Osmanlıların sorumluluğunu, maddi sonuçlar da dahil olmak üzere tüm sonuçlarıyla birlikte Ankara hükümetinin üstlenmesiyle sonuçlanmasını elde etmek" olduğunu ya-

zıyordu.

Gene *Il Giornale*'de (5 Şubat 2001), "Ankara-AB Arasında Ermeni Kanı" başlıklı yazıda, Robi Ronza, "çağdaş Türkiye"nin "yalnızca Avrupa'ya ait bir ülke olmaması nedeniyle değil, aynı zamanda Batı kültürünün bir parçası olmanın gerektirdiği insan hakları ve demokratik ilkeleri şimdiye dek göstermediği için de AB'ye girmeyi arzu edemeyeceği sonucunun ortaya çıktığını" yazacaktı.

Katliam sırasında İstanbul'daki Ermeni cemaatine dokunulmadığını ve "600 bin kişinin çoğunun kasten öldürülmediğini, ancak o dönemin belirsiz koşulları sonunda öldüklerini" *The Spectator*'da (Londra, 3 Şubat 2001) yazan Antony Daniels, Fransız parlamentosu kararının, "kanca burunlu, beli kılıçlı, bebek öldüren Türk imajını diriltmek tutkusunun, *Türkiye'yi Avrupa'dan uzak tutma* amacından kaynaklanmıyor mu?" diye soruyordu.

Kommarsant gazetesinde (Moskova, 1 Şubat 2001), Boris Volhonski, "Osmanlı İmparatorluğunda Ermenilerin kitle halinde öldürülmesinin uzun yıllar yalnızca tarihi bir olay olarak kalmış" olmasına karşın, "birkaç ülkenin parlamentosunun bu olayları soykırım olarak kabul etmesinin nedeninin, Fransa ve Avrupa'daki bazı ülkelerin, Türkiye'nin Avrupa Birliğine girmesini önlemek" amacından kaynaklandığını yazacaktı.

Al-Ahram'da (Kahire, 1 Şubat 2001), Ahmed Sabri'nin yazısının başlığı da aynı doğrultudaydı: "Ermeni sorunu, Türkiye'nin AB hayalini altüst etti.".

Avrupa Birliğinin genişlemesinden sorumlu komisyon üyesi Günter Verheugen, Ermeni soykırımı iddialarını tarihçilere bıraktığını söyleyecek, Türkiye'ye sükuneti ve aşırı tepki göstermemesini önerecekti." (*Cumhuriyet*, 3 Şubat 2001.)

"Ermeni asıllı Lübnanlı milletvekili Agop Kassarjiyan imzasıyla (*Al-Mustaqbal*, 3 Şubat 2001) yayınlanan "Üç Talebimiz Var" adlı yazıda, "Avrupa Konseyine, Ermenistan'ı, teşkilatın 42. ülkesi olarak kabul ettirmeyi nasıl başardıy-

sak, üçlü hedefimiz olan *itiraf—tazminat—toprak* şeklindeki haklarımızı da elde edebilmek için çalışmalarımız devam edecektir." deniyordu.

"Soykırım" tartışmaları sırasında Sevr Antlaşmasının 80. yıldönümünün kutlandığı ve Ermenistan Başbakanı Andranik Markaryan'ın kutlama mesajı gönderdiği konferansta Sevr'in Ermenistan için tarihi bir dönemeç olduğu vurgulanmış ve Türkiye'den toprak taleplerini de içeren bir sonuç bildirisi yayınlanmıştı. Doğu Çalışmalar Enstitüsü Direktörü Nikolay Hovanisyan da konuşmasında, Sevr'in sahip olduğu üç önemli noktadan birinin, "Erzurum, Van, Bitlis ve Trabzon'u Ermenistan'a vererek Ermenistan'ı Karadenize çıkışı olan bir ülke haline getirmesi olduğunu" belirtecekti. (*Cumhuriyet*, "Türkiye'den toprak talebi", 11 Ağustos 2000.)

Nezavisimaya (Rusya) gazetesine "Batı Ermenistan Halkının Rusya Temsilciliği" adına verilen ilanda "Sevr Antlaşması ile Türkiye'nin doğu bölgelerinde kurulan "Ermenistan"ın bağımsızlığının tanındığı, ancak Atatürk'ün bunu Lozan Andlaşması ile ortadan kaldırdığı" (*Cumhuriyet*, 22 Kasım 2000) olgusunun yinelenmesi, tarihsel bir olguyu anımsatmaktan öte, gündemdeki "soykırımı" tanımanın ardındaki amacı açıklamış olmak bakımından önem taşıyordu.

Buna karşın, Almanya'daki Türklerden oluşan Soykırım Karşıtları Derneği (SKD), 11 bin 247 imzalı bir dilekçeyi, İsviçre Parlamentosuna vererek, milletvekili Josef Zizyadis'in "Ermeni soykırımı"nın tanınmasını isteyen önergesine destek verecekti. Dilekçeyi inceleyen komisyon, hükümete verdiği raporunda, soykırımın gündeme alınmasına gerekçe olarak, "derneğin Türklerden oluştuğunu" ve "on bin imzanın da Türkler tarafından atıldığını" göstermişti. SKD Başkanı Ali Ertem, Parlamentoya yaptığı başvuruda, Parlamentonun "Ermeni soykırımı"nı teyit etmesinin, Türk parlamenterlere geçmişin doğru değerlendirilmesinin, demokratikleşme ve sivil toplumun oluşturulmasının en önemli öğesi olduğunun anımsatılması olduğunu ileri sürecekti. (*Cumhuriyet*, 24 Şubat 2001.)

"1915 Ermeni soykırımı"nı oylarıyla kabul eden Fransız milletvekillerini eleştirenlerin eleştirilerini yayınlayan *Libération*, eleştirenleri eleştiren *Nouvelles d'Armenie Magazine* dergisi müdürü Ara Toranlan'ın yazısına da yer vermişti. (13 Şubat 2001.) Toranlan, eleştiriyi eleştirisinde, "Türkiye'de hayatları ya da özgürlükleri tehlikede olan gerçek demokratlar"ın "Fransız Parlamentosunu desteklediklerini" yazıyor, üç "zeki" ve "gerçek demokrat" arasında, "Almanya'da Türk göçmenlerinden Ermeni soykırımının tanınması için 1200 imza toplayan Ali Ertem"i de anıyordu. Öteki iki "zeki" ve "gerçek demokrat", R. Zarakolu ile A. Birdal'dı. (*Libération*, 13 Şubat 2001.)

Her ne kadar Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan, "Ankara'nın maddi korkularını gidermeye çalışarak, 'bugünkü Ermenistan'ın (kuruluşu: 28 Mayıs 1918) sürülenlerin ülkesinin mirası olmadığı"nı anımsatıyorsa da (*Suddeutsche Zeitung*, 2 Şubat 2001), Sovyetler Birliğinin dağılması sürecinde, 1991'de, bağımsızlığını ilan ettiği zaman, ilk tanıyan ülkeler arasında Türkiye'nin de yer aldığı Ermenistan, Türkiye-Ermenistan sınırını, bu sınırın Ankara ile Moskova arasında saptanan sınır olduğunu ileri sürerek tanımamıştı (bkz: Graham Fuller, *Turkey's. New Geopolitics*, s. 66). İngiltere Dışişleri Bakanı Cooke'un "zaman zaman Türk hükümetine bile son derece belirsiz görünen doğu sınırları" (Ocak 1988) sözü, bir de, Türkiye-Ermenistan sınırının değişebilirliğini duyumsatması açısından düşünülmek gerekirdi.

1915 olaylarının, şu ya da bu biçimde açıklanan yeni-Sevr beklentilerinin şemsiyesi altında değerlendirilmesi durumunda, Fransa tarafından "1915 Ermeni soykırımı" olarak tanınmasının, eski ve tarihteki bir olayın yeniden ve yeni bir adla "adlandırılması"nın ve yasa konumuna dönüştürülmesinin, yeni bir Sevr modelinin kapısının aralanmasına olanak sağladığı da düşünülmek gerekirdi.

ABD Temsilciler Meclisine getirilen "Ermeni Soykırımı"yla ilgili tasarıda, kırımın, yalnızca 1915'te değil, "1915-1923 arasında gerçekleştirildiği"nin öne sürülmüş olmasını

da bu açıdan değerlendirmek gerekir. ABD yönetimi için tarihin 1915 değil, "1915-1923" olarak belirtilmesi de yeni değildir. "Cilicia" "sitesinden, ("Cilicia Armenia" ve "Genocide Armenia" amblemleri ile yayınlanan) "Ermeni soykırımı" ile ilgili alıntılardan okuduğumuza göre, George Buch, 20 Nisan 1990'da, Orlanda'da verdiği söylevinde, "Ermenilerin uğradıkları korkunç katliamların", 1915-1923'te, ama Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerinin yetkisinde (ellerinde) meydana geldiğini söylemişti. ABD Temsilciler Meclisi tasarısında da Türkiye'nin soykırımdan sorumlu tutulmasının kapısı aralanıyordu. Başkan William J. Clinton'ın Temsilciler Meclisi Başkanına gönderdiği mektupta (19 Ekim 2000), "Osmanlı İmparatorluğu döneminde Doğu Anadolu'da 1915-1923 yılları arasında gerçekleşen trajik olaylar" dolayısıyla, "bu tasarının günümüz koşullarında kabul edilmesinin Amerika için büyük kapsamlı olumsuz sonuçlara yol açabileceği derin endişesi" dile getiriliyor, tasarının Senatoya bu dönemde gönderilmemesi isteniyordu. (Bkz: Fikret Akfırat, "Ermeni soykırımı neleri içeriyor?", *Kültür-Sen*, Kasım Aralık 2000, sayı: 8.)

Öyle anlaşılıyor ki, 1915 olaylarının "soykırım" olarak tanımlanmasının ardındaki amaç, özellikle Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla ve Avrasya'yı odağına alan "küreselleşme" poltikalarıyla birlikte Türkiye'ye dört bir yandan dayatılmaya başlanan yeni Sevr modelleriyle örtüşüyordu. Yeni-Sevr modellerini, ilkin, *Türkiye'nin Yeni-Sevr'e Zorlanması Odağında Üç Sivas* (Eylül 1996) kitabımda, daha sonra, *Yeni Dünya Düzenine Zorlanması Odağında Türkiye* (Ağustos 1999) kitabımda örneklerle açıklamıştım. Burada da birkaç örnek vermek yararlı olabilir:

"Uluslararası Paris Kürt Konferansı"nda, Sovyet Kürdolog Mihail Lazerev, "Öyle ki, bugün, 1989'da, Paris'ten bakıldığında, Sevr umut, Lozan yenilgi, Paris yeniden dirilen umuttur." diyordu. (*Uluslararası Paris Kürt Konferansı*, 14-15 Ekim 1989, Doz Yayınları, İstanbul 1992, s. 154.)

Cumhurbaşkanı olarak Süleyman Demirel, Ağustos

1993'te, kendisiyle görüşen *Cumhuriyet* gazetesi yazar ve yöneticilerine, *National Geographie*'yi göstererek, "Sevr'in iki tane daha devlet kurmak istediğini" söylemişti: "Sevr'in arkasındaki parmakların *hepsinin* bunun arkasında olduğunu" vurgulamış ve yeni-Sevr'in haritalarının kendi önüne geldiğini sözlerine eklemişti. ("Güney'de Sevr Parmağı", *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1993.) Demirel, ayrıca, İP Genel Başkanı Doğu Perinçek'e de bir harita göstermiş, "İşte ABD'nin Sevr haritası" demişti. (*Cumhuriyet*, 1 Ekim 1998.)

Şükrü Elekdağ da, savaşa katılmadığı için Lozan Antlaşmasını imzalamayan ABD'nin, Lozan'da (6 Ağustos 1923) Türkiye ile imzaladığı "Dostluk ve Ticaret Anlaşması"nı, Senatonun "Türkiye topraklarında bir Ermeni devletinin kurulmaması" nedeniyle onaylamayı reddettiğini" (*Milliyet*, 25 Nisan 1993) yazacaktı.

1915 olaylarını yadsımak, çarpıtmak, sulandırmak ve bulandırmak düşüncesinden uzak bir insan hakları savunuru olarak belirteyim ki, ABD ve Fransa başta olmak üzere, değişik ülkelerin parlamentolarında, bu ülkelerin güncel siyasal çıkarları elverdiği ölçüde ve parlamenterlerin kişisel kanıları doğrultusunda İmparatorluğun doğusunda dış savaşla iç savaşın içiçe geçtiği çok yönlü bir savaş ortamında kimi grupların karşılaştıkları toplu öldürümlerin "soykırım" olarak onaylanmasının, onaylanmazsa ertesi yıl onaylanması için çaba harcanmasının, ve bunun otuz yıldır her yıl yinelenmesinin, politik amaçları içersinde gizlediği kadar, uluslararası hukuk açısından o denli "absürd" olduğunu görmek için, bir kez de soykırım ile ilgili sözleşmelere göz gezdirmek yararlı olacak.

İKİ
"SOYKIRIM SÖZLEŞMESİ" VE ZAMANAŞIMI

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 11 Aralık 1946'da kabul edilen ve 12 Ocak 1951'de yürürlüğe giren "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleş-

mesi"nde, ister barış ister savaş zamanında işlenmiş olsun, "soykırım" ("jenosid"), uluslararası hukuk suçu sayılmıştır.

Sözleşmede, "ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubun, tümüyle ya da bir bölümüyle yokedilmesi amacıyla", "üyelerinin öldürülmesi" vb. soykırım olarak tanımlanır. (Madde: 2.)

Sözleşmeye göre, "soykırım suçu işleyen kimseler, ister yasal yöneticiler olsun, ister kamu görevlisi, ister özel kişiler olsun, cezalandırılır" (madde: 4); suçlanan kimseler ise, bu suçun işlendiği devletin yetkili mahkemesinde ya da sözleşmeci tarafların yargı yetkisini tanıdığı uluslararası ceza mahkemesinde yargılanır (madde: 6); soykırımla ilgili olarak "bir devletin sorumluluğuna ilişkin" anlaşmazlıklar ise, Uluslararası Adalet Divanında çözülür (madde: 9).

"Onaya bağlı" olan (madde: 11) Soykırım Sözleşmesi, "yirminci onay ya da katılma belgesi"yle birlikte ve on yıl için yürürlüğe girer; Sözleşmeyi bozmayan taraflar için beşer yıllık dönemlerle yürürlükte kalır. (Madde 13, 14.)

Türkiye, "Genocide'in Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkındaki Sözleşme"yi 23 Mart 1950 günlü yasayla onaylamış, bugüne değin de sözleşmeyi bozmamıştır.

"Savaş suçları ile insanlığa karşı suçların kovuşturulmasına ve cezalandırılmasına ilişkin *hiçbir bildirge, belge ya da sözleşmede zamanaşımı süresine ilişkin* hüküm bulunmadığını dikkate alan" Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 28 Kasım 1968'de, "savaş suçları ile insanlığa karşı suçlara", "adi suçlara uygulanan zamanaşımına ilişkin iç hukuk kurallarını uygulamanın, bu suçlardan sorumlu olan *kimselerin* kovuşturulmasını ve cezalandırılmasını önlemesi nedeniyle dünya kamuoyunu ciddi olarak uğraştıran bir konu olduğu" belirtilerek, "Savaş ve İnsanlık Suçlarına Zamanaşımı Uygulanmazlığına İlişkin Sözleşme"yi benimsemiş, onaya bağlı olan sözleşme (madde: 6, 8), 11 Kasım 1970'te yürürlüğe girmiştir.

"Soykırım Suçunun Önlenmesi Sözleşmesi" (1946-1951) ile Soykırıma Zamanaşımı Uygulanamayacağı Sözleşmeleri

(1968-1970) ayrı ayrı sözleşmelerdir. Türkiye, Soykırım Suçunun Önlenmesi Sözleşmesini, bu sözleşme yürürlüğe girmeden önce onaylamıştır, Soykırıma Zamanaşımı Uygulanamayacağı Sözleşmesini ise, bugüne değin imzalamamıştır. Her iki sözleşme de onaya bağlı sözleşmelerdir, ve yürürlüğe girdikleri tarih ile yürürlükte kaldıkları süre, sözleşmeci taraflar için geçerlidirler.

"Savaş ve İnsanlık Suçlarına Zamanaşımı Uygulanmazlığına İlişkin Sözleşme", "işlendikleri tarih ne olursa olsun", "savaş suçlarıyla ilgili Cenevre Sözleşmelerinde sayılan ağır suçlara" ve "Soykırım Suçunun Önlenmesi Sözleşmesinde tanımlanan soykırım suçuna" zamanaşımı uygulanmayacağı" (madde: 1) koşulunu içerir.

1949 Cenevre Sözleşmelerinde sayılan "ağır suçlar" da, 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi Sözleşmesinde tanımlanan soykırım suçu da, "8 Ağustos 1945 günlü Nürnberg Uluslararası Askeri Mahkemesi Antlaşmasında tanımlanan ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 13 Şubat 1946 ve 11 Aralık 1946 tarihli kararlarıyla onaylanan suçlardır.

"Soykırım" suçu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun onayladığı 8 Ağustos 1945 günlü Nürnberg Uluslararası Askeri Mahkemesi Antlaşmasında tanımlanan "soykırım" suçudur, bu suç, ilk kez burada tanımlanmıştır.

Le Petit Robert 1 (1986), "soykırım"ın ("*génocide*"in), Fransız dilinde ilk kez 1944'te kullanıldığını imler. *Larousse*, Birleşmiş Milletlerin "soykırım" suçu tanımlamasının kaynağının, Nürnberg Uluslararası Askeri Mahkemesinin kararı olduğunu belirtir.

Zamanaşımının uygulanamazlığı ile, bu sözleşmenin ya da soykırım suçunu önleme sözleşmesinin yürürlüğe girdiği tarih başlangıç alınarak, *ileriye doğru* zamanaşımı uygulanmayacağı anlaşılmak gerekirken, ulusal ve uluslaraası hukuk normlarını yok sayan bir anlayışla, işlendiği zaman "soykırım"ın gerek *sözcük* olarak, gerek hukuk terimi olarak tanınmadığı dönemleri de kapsayacak biçimde, cezanın, hiç-

bir sınır tanımaksızın "geriye doğru yürütüleceği" anlamını çıkarmak olanaklı mıdır?

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (10 Aralık 1948), "Hiç kimse"nin "işlendiği zaman ulusal ya da uluslararası hukuka göre bir suç oluşturmayan herhangi bir eylem ya da kusurdan dolayı suçlu sayılamayacağı", "kimseye suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha ağır ceza verilemeyeceği" (madde: 11/2) koşulu yer alır.

Türk Ceza Yasasında da, aynı koşul yinelenir ve "işlendiği zamanın yasasına göre suç sayılmayan bir eylemden ötürü kimseye ceza verilemeyeceği" (madde: 2) hükmüne yer verilir.

Herhangi bir topluluğun üyelerinin, tek tek ya da toplu öldürümlerinin suç sayılmasına karşın, bu suçların işlendiği tarihte, ulusal ya da uluslararası hukukta "soykırım" olarak bir suç kavramı yoksa, bu eylemlerin, hukuksal açıdan "soykırım" olarak nitelenemeyeceği, Evrensel Bildirgede ve ulusal yasada belirlenmiş bulunmaktadır.

Uluslararası hukuk açısından eski ve yeni bildirgelerde de, bunun evrensel bir hukuk normu (ölçütü) olarak benimsendiğine tanık oluyoruz.

Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (3 Eylül 1791), "bir kimsenin, ancak *suçun işlenmesinden önce kabul ve ilan edilmiş olan*, (...) *bir yasa uyarınca cezalandırılabileceği*" (madde: 8) koşulunu getirmiştir.

Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi de (3 Eylül 1953), "hiç kimse"nin, "işlendiği zaman ulusal ve uluslararası hukuka göre bir suç oluşturmayan bir eylem ya da kusurdan ötürü herhangi bir biçimde suçlanamayacağı", "hiç kimseye suçun işlendiği zaman uygulanan cezadan daha ağır bir ceza verilemeyeceği" (7/1) koşulunu tanır. Ayrıksın (istisna) olarak ise, bir eylem "ulusal hukuka göre" suç sayılmasa da, "*işlendiği zaman* uygar uluslarca benimsenmiş genel hukuk ilkelerine göre suç sayılıyor"sa, bu, bir kimsenin yargılanmasına ve cezalandırılmasına engel oluşturmamakta"dır (madde: 7/2).

Bu ayrıksın durumu şöyle somutlaştırabiliriz: BM Irk Ayrımcılığının Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesindeki (1983) söylemle, "ırk ayrımcılığı", "üstün ırk öğretisi" ve "ırksal kine dayalı hükümet politikaları", Yahudi aleyhtarlığının kalesi durumuna gelen Nürnberg'te hazırlanan 1931 Eylül yasalarına göre düzenlenmişti. Her hakka sahip "ari" ırktan olanların yanısıra, iki ya da üç göbekten Yahudi kanı taşıyanlar yurttaşlıktan çıkarılıyordu. Irk ayrımı ve üstün ırk öğretisini temel alan 1931 Eylül yasalarına göre, aşağı ırk sayılan toplulukların toplu olarak imhası, 6 milyon Yahudi ve birkaç milyon Çingene'nin gettolarda ve toplama kamplarında öldürülmesi, Nazi Almanyasında (ulusal hukuka göre) suç sayılmıyordu, ama, bu fiiller *işlendiği zaman* uygar uluslarca benimsenmiş genel hukuk ilkelerine göre suç sayılmış, Nazi Almanyasında bu suçu işleyenlerin cezalandırılmasına, ulusal hukukun (Nazi hukukunun) engel olmayacağı koşulu getirilmişti.

Birleşmiş Milletler "Savaş Suçlarına ve İnsanlığa Karşı Suçlara Zamanaşımı Uygulanamazlığı Sözleşmesi", "hiç bir bildirge, belge ya da sözleşmede zamanaşımı süresine ilişkin hüküm bulunmadığını" dikkate alarak, 1949 Cenevre Sözleşmesinde sayılan ağır suçlara ve 1946/1948 Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesindeki soykırım suçlarına, "işlendikleri tarih ne olursa olsun" zamanaşımı uygulanamayacağı söylemi, insanlığın hemen her dönemini kapsayan bir söylem olarak değil, 1949 Cenevre Sözleşmesinde sayılan ve 1946/1948 Soykırım Sözleşmesinde suç olarak tanımlanan fiillerin, başlangıç olarak bu fiillerin savaş suçu ve soykırım suçu sayıldığı tarihten ya da tanımlandığı tarihten başlayarak işlenen suçları kapsayacağı, kapsaması gerektiği, gene Birleşmiş Milletler Evrensel Bildirgesinin koşulu olmak gerekir.

Savaş Suçlarına ve İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlara Zamanaşımı Uygulanamazlığı *Avrupa* Sözleşmesi"nde (Strasbourg, 25 Ocak 1974), Sözleşmeci Devletlerin, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 9 Aralık 1948 tarihli "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi"nde ta-

nımlanan "suçların soruşturulmasında ya da bu suçlar için verilen cezaların uygulanmasında zamanaşımı uygulanmamasını güvenceye alacak gerekli önlemleri almakla yükümlü" oldukları (madde: 1) koşulu konmuş, ve

"(1) Sözleşmeci devletlerde, bu sözleşme[nin], yürürlüğe girdiği tarihten sonra işlenen suçlara uygulana[cağı]; (2) Bu sözleşmenin yürürlüğe girmesinden önce işlenen suçlara, *sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihte zamanaşımına uğramamış olması* durumunda uygulan[acağı]" (madde: 2) hükmü getirilmiş, bir başka deyişle cezanın "geriye doğru yürümesi"ne, başlangıç için bir sınır belirlenmiştir.

Gene aynı sözleşmenin yukarıya bir kesimi alınan birinci maddesinde, "Soykırımı Önleme Sözleşmesi"nde (BM) tanımlanan "suçların *ulusal yasaya göre* cezalandırılabileceği" koşulu gözönünde tutulur ve kişisel anlamda en büyük ceza olan idam cezasından yargılanılan suçlarda, zamanaşımı süresinin Türk Ceza Yasasına göre, dava açılmadığı durumlarda yirmi yıl, dava açıldığı durumlarda otuz yıl olduğu dikkate alınırsa, "Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden önce işlenen suçlara", Sözleşmenin yürürlüğe girdiği 25 Ocak 1974 tarihinden yirmi ya da otuz yıl önce, yani 25 Ocak 1954'ten ya da 1944'ten önce işlenmiş 1949 Cenevre Sözleşmelerinde belirlenen savaş-dışı unsurlara yönelik "ağır suçlar"a ve Soykırım Sözleşmesinde belirlenen "soykırım" suçlarına da zamanaşımı uygulanamayacağı açıklığa kavuşmuş olur.

"Ermeni iddialarının, soykırım tanımının yapıldığı 1948 tarihli BM sözleşmesi kriterlerine uymadığını" söyleyen İngiliz Çevre Bakanı Beverly Hughes'ın sözlerinin Avrupa sözleşmeleri açısından da doğrulandığını belirtmek gerekecek. Hughes, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi David Logan ile düzenlediği basın toplantısında, "Hükümetin bu konudaki tavrının değişmediğini", İngiliz hükümetinin resmi tavrının yalnızca Yahudi soykırımı ve mevcut olaylara yönelik olduğunu belirterek, "Yahudi soykırımı öncesi döneme kesinlikle girilmeyeceğini" söylemişti. (*Hürriyet,* 23 Ocak 2001.)

"Mevcut olaylar" ile BM Soykırım Sözleşmesinin 6'ıncı

("soykırımla suçlanan kimseler ... ya da yargı yetkisini tanımış olan sözleşmeci taraflar bakımından yetkili uluslararası ceza mahkemesi tarafından yargılanır") ve 9'uncu ("bir devletin soykırım sorumluluğuna ilişkin olanlar ... sözleşmeci taraflar arasındaki anlaşmazlıklar ... Uluslararası Adalet Divanına sunulur") maddelerine dayandırılarak Bosna-Hersek ve Kosova'da Sırpların binlerce müslümanı öldürmüş olmaları dolayısıyla kurulmuş olan "eski Yugoslavya için Uluslararası Mahkeme" ve "Ruanda için Ceza Mahkemesi"nin imlendiği açıktır. Bu vargı, "İnsanlığa Karşı Suçların ve Savaş Suçlarının Zamanaşımına Uğramazlığı *Avrupa* Sözleşmesi"nin (25 Ocak 1974) 2. maddesinin 1. fıkrasında yer alan "Sözleşmeci Devletlerde, bu sözleşme, yürürlüğe girdiği tarihten sona işlenen suçlara uygulanır." koşullarına uygun bir vargıdır.

İngiliz Bakan Hughes'ın "Yahudi soykırımı öncesi döneme kesinlikle girilmeyeceği" vargısının ise, aynı Avrupa sözleşmesinin (1974) gene 2. maddesinin 2. fıkrasında yer alan "Bu sözleşme, yürürlüğe girmesinden önce işlenen suçlara, sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihte, zamanaşımına uğramamış olması durumunda uygulanır." koşuluyla örtüştüğü gözardı edilmemek gerekir.

Özellikle, Birleşmiş Milletler "Soykırım Suçunun Önlenmesi Sözleşmesi"nde "bir devletin soykırım fiillerine karşı sorumluluğuna ilişkin olanlar dahil, bu sözleşmenin yorumlanması, uygulanması ve yerine getirilmesine ilişkin olarak sözleşmeci taraflar arasındaki anlaşmazlıklar"ın "Uluslararası Adalet Divanına sunulması" koşulu (madde: 9) yer alırken, niteliği ne olursa olsun tarihte işlenmiş ve o zaman da suç oluşturan bir fiilin, Soykırım Sözleşmesi kapsamına alınması amacıyla, ülkelerin ulusal meclislerinden yasa çıkartılması, bir başka deyişle yasa uygulayıcının görevini yasa koyucunun üstlenmesi, "gerçek demokrat" olanlara nasıl görünür bilemem, ama bana oldukça absürd geliyor.

ÜÇ
"SOYKIRIM"IN JEOPOLİTİĞİ

"Resmi Bildiri"ye göre, 22 Temmuz 1920 perşembe günü Padişahın sarayında ve Padişah Sultan VI'ncı Mehmet Vahidettin'in huzurunda, bakanlar, senato üyeleri, önde gelen bilim adamları ve yüksek subaylardan oluşan "Meclis-i Ali" (Saltanat Şurası), (Yalnızca Topçu Tümgenerali (Feriki) Rıza Paşa hariç), tümüyle ayağa kalkarak, 10 Ağustos 1920 günü Sevres'de Damat Ferit Paşa hükümetinin imzalayacağı "Barış Antlaşması"na imza konulmasına kabul oyu vermişlerdi. Sevr Antlaşmasına göre, Doğu Anadolu (kuzeyi) "Ermenistan" olarak belirlenmişti; güney sınırını ise (yani "Kürdistan" ile sınırını) ABD Başkanı belirleyecekti.

Oysa 22 Nisan 1920 perşembe günü San Remo'da "Türkiye'nin Sınırları" başlığı altında "Ermenistan'ın sınırları" görüşüldüğü toplantıda İngiltere Başbakanı Lloyd George, Erzurum'un Ermenistan'a bırakıldığı bir antlaşmayı Türklerin imzalamakta duraksayacakları görüşündedir. "Kuşku yoktur ki" der, "Erzurum'da çok az Ermeni bulunmaktadır ve nüfus hemen hemen tümüyle Türk ve Müslümanlardan oluşmaktadır. Bu çoğunluk, ne savaşın, ne Ermeni kırımının, ne de istatiklerin değiştirilmesinin sonucudur. Çünkü savaştan önce de, bir kırım yapılmadan önce de nüfus kesinlikle müslümandı. Bundan dolayı da, ezici bir müslüman çoğunluğu olan bu yerin Ermenilere bırakılması Müttefik devletlerin ileri sürdükleri hiç bir ilke ile savunulamaz. Anlaşmaya, Erzurum'un Ermenistan'a terkedileceği hakkında bir hüküm koymak Türkleri bu andlaşmayı imzalamaya inandırmaktaki zorluklarımızı daha da artırır." (*Sevres Andlaşmasına Doğru,* Osman Olcay, SBF, 1981, s. 511.)

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Londra Konferansında (16 Şubat 1920), "bağımsız bir Ermenistan" kurulması için "tüm Müttefiklerin aynı derecede and içtikleri"ni, bu konuda iki görüş olduğunu belirtir. Biri altı Türk ilini içeren ve Karabağ'dan Akdenize uzanan bir Ermenistan kurul-

masından yana olanlardır; öteki daha küçük bir Ermenistan kurulmasından yana olanlardır."

San Remo toplantısına Ermeni temsilci heyeti başkanı Boğos Nubar Paşa alınır. Sorunun düğümlenen noktasını "Erzurum" oluşturur. Fransız Başbakan Berthelot, Amerika Birleşik Devletlerinin "bir büyük Ermenistan yüce kavramı ile ortaya çıktığını, ama bunun hiç bir sağlam temele dayanmadığını" söyler ve "Erzurum Ermenistan'a verilmedikçe yeni bir Ermeni devleti kurma olanağının hemen hemen bulunmadığı görüşünde olduğunu" sözlerine ekler. (s. 512, 513.)

İngiltere Başbakanı Lloyd George, "Erzurum Ermenilere verilecek olursa Türklerin tek yanıtının Ermeni kırımı olacağını" söyler. Askeri danışmanları, kendisine, "Mustafa Kemal ile başa çıkmak için dev bir orduya gereksinme olduğunu" söylemişlerdir. Erzurum'u, andlaşma gereğince Ermenistan'a verecek olurlarsa, Türklerin elinden bunun zorla alınması gerekeceğini, ama bunun için gereksinilen asker ve para yardımını sağlayacaklarını belirtir. (s. 520.)

Boğos Nubar Paşa, Erzurum'u alabilecek bir askeri potansiyele sahip olduklarını ve "Erzurum'suz bir Ermenistan'ı düşünebilmenin olanaksız" olduğunu yineleyecektir.

Bir sonraki toplantıya, Ermenistan Cumhurbaşkanı Aharonian katılır. Ermenistan'ın gerçek başkentinin Erzurum olduğunu yineler, güçlendirilecek Ermenilerin, Erzurum'u olduğu gibi Van'ı ve öteki illeri ele geçirebilecek duruma geleceğini söyler. (s. 522-523.)

San Remo toplantısında (22 Nisan 1920), İngiltere (Britanya İmparatorluğu) Dışişleri Bakanı Lord Curzon, "Londra Konferansını etkileyen nedenlerin ahlaki (etik) olmaktan çok stratejik olduğunu" belirtir ve ekler: "Erzurum her bakımdan üstün bir yerde olup, onu Türklere bırakmak bağımsız bir Ermenistan'ı olanaksız duruma düşürür. (...) *Büyük bir Pan-İslam ya da Pan-Turan hareketi ortaya çıkabilir* ve böyle bir durumda, genellikle dünya barışı bakımından, *Türkiye müslümanları ile daha doğudakiler arasına sokulmak*

üzere bir hıristiyan toplumunun sıkıştırılmasının yerinde bir girişim ve bunun da yeni bir Ermeni devleti olabileceğini düşünmüştür. Bir zamanlar büyük ve yaygın bir Ermenistan olduğunu herkes biliyor." (s. 513.)

Konumuz açısından 1915 "milad" olarak alınabilir. 10 Ağustos 1920'de imzalanacak olan Sevr Andlaşmasıyla birlikte, aynı gün yürürlüğe girmesi İngiltere, Fransa ve İtalya arasında kararlaştırılan "Üçlü Anlaşma"ya göre, Sevr Andlaşmasında "Kürdistan" olarak belirlenen bölgenin Fırat ve Dicle arasında kalan bölümü, Fransız Sömürge bölgesi olarak Fransa'ya bırakılıyordu. Böylece "Kilikya" ile yeni "Ermenistan" arasını Fransızlar dolduracak, ABD Başkanı Wilson'ın önerisi "Büyük Ermenistan" tasarısının prototipi Türkler ile Kürtlerin arasına sokulmuş olarak Anadolu coğrafyasına oturtulacaktı. Bu tasarının başlangıç noktasını ise, Sykes-Picot üçlü anlaşmasında görmek olanaklıydı.

Rus Dışişleri Bakanı Sazonof, Petrograd'daki Fransız Büyükelçisi Paléoloque'a mektubunda (13/26 Nisan 1916), "Rusya'nın "Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis bölgelerini, Trabzon'un batısında Karadeniz kıyısında saptanacak bir noktaya kadar, *kendisine bağlayacağını*", ve "Kürdistan'ın, Van ve Bitlis'in güneyinde, Muş, Siirt, Dicle'nin akım yolu, Cizre (Ceziret-ül İbn-Ömer?), İmadiye'ye egemen dağların tepeler çizgisi ile Mergever bölgesi arasındaki bölümün Rusya'ya verilmesi karşılığında, Rusya['nın], Aladağ, Kayseri, Akdağ, Yıldız Dağı, Zara, Eğin ve Harput arasında kalan toprakların iyeliğinin (mülkiyetinin) Fransa'nın olmasını *kabul edeceğini*" yazıyordu. (*Sevres Andlaşmasına Doğru,* s. LVII.)

Daha sonra Sykes-Picot anlaşması adı altında Doğu ve Güney Anadolu ile Ortadoğu'yu, Rusya, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında bölüştüren bu gizli anlaşmaya göre, Rusya, ilkin bu amaçla, ikincisi Basra ve İskenderun körfezine ulaşmak amacıyla işgal ettiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan 1917 Ekim Devriminin ardından askerini çekecek, ve Rusya'nın kendisine aldığı bölge "Ermenistan" olarak, Fransızla-

ra bıraktığı bölge karşılığında istediği bölge, Nesturi ve Keldanilere özerk bir bölgeyi de içeren "Kürdistan" olarak Sevr haritasına konacaktı.

Panturanizm ve panislamizm, Sivas Kongresi (4 Eylül 1919) ile Büyük Millet Meclisi (23 Nisan 1920) arasında Heyeti Temsiliye'nin özen gösterdiği konulardan biri olacaktır. Barış Konferansında İngilizlerin dile getirdiği kaygılar, Sivas'ta Amerikalı General Harbord, Fransa elçiliğinden görevliler tarafından da dile getirilecek, özellikle Mustafa Kemal Türkiye'nin pantürkist ve panislamist amaç taşıyıp taşımadığına ilişkin sorularla karşılaşacaktır.

General Harbord, "Erzurum'da kırk bin kişilik kuvvetin toplanarak Ermenistan'a saldıracak ve böylece Turancılık amacına erişilmesine çalışılacağı hakkındaki söylentiler" ile ilgili sorusuna, Mustafa Kemal, "bunun kesinlikle aslı ve esası olmadığını" söyleyecektir. (*Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ten Bize*, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1987, s. 313.)

24 Nisan 1920'de, Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmada, Mustafa Kemal "Turanizm politikasını kendi arzumuzla takip etmek istemediğimizi" söyleyerek, "hududu milli dahilindeki milletimizi" "hududu milli ile muayyen vatanımızın tamamiyetini" kurtarmaktan başka bir amaç güdülmediğini vurgulayacaktır. (*Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç ve Söyleşileri*, Ankara 1990, s. 125.)

Emekli Tümgeneral M. İlhan Atabaş, "Türkiye'nin Milli Gücü ve Türk Dünyasındaki Yeri" konulu konferansında (Haziran 1999), 12 Mart döneminden adını duyduğumuz Atıf Erçıkan'ın karşılaştığı bir olayı anlatır. 1960'ların başıdır. NATO karargahı Vaşington'dadır. Karargahta "Kurmay Başkanlığı" görevi İngilizlerden Fransızlara geçmştir. Fransız Tümgeneral, karargahtaki proje subaylarına eldeki projeleri dağıtır. Kurmay Albay Atıf Erçıkan'a da "Sovyetler Birliğine karşı uygulanacak "Psikolojik Harb Harekatı" dosyasını verir. Toplantı biter, Erçıkan odasına gider. Masasının başına geçmeden içeriye iri yarı iki albay girer. Biri İngiliz, öteki

Amerikalıdır. Dosyayı Erçıkan'dan almak isterler. Alamayınca, ağız dalaşı başlar, ardından da tehdit gelir. Dosyayı alamayınca da, "Bu dosyadan bir bilgiyi sızdırırsan bil ki öldürülürsün!" derler.

Dosyanın özeti şöyle: Sovyetler Birliğinin merkezi otoritesini çökertmek amaçlanmıştır. Bu amaca varmak için kullanılacak psikolojik savaş araçlarından sözedilmektedir. Psikolojik savaşın hedef kitlesi Rus-olmayan uluslardır, ya da ulusal-topluluklar. Dosyanın sonunda, Sovyetler Birliğinin merkezi otoritesi çöktüğü zaman, Rusya'dan başka 15-16 yeni devletin ortaya çıkacağı öngörülmektedir. Ortaya çıkacak yeni devletlerden 5-6 tanesi Türk devleti olacaktır. Bunların bulundukları coğrafya stratejik yönden çok değerli ve doğal kaynakları zengindir. Bu devletler batıdaki Türkiye Cumhuriyeti ile birleşirse, o zaman "Hitler Almanyasından ve Stalin Rusyasından daha tehlikeli bir kuvvetin Batılıların karşısına çıkacağı" belirtilir. "Büyük bir tehlikeyi yaratmamak ve Türkiye ile doğudaki Türklerin birleşmesini önlemek için alınacak önlemler neler olmalıdır?" sorusu ile dosya sona erer.

Anımsanacağı gibi, Sovyetler Birliğinin dağılması süreciyle birlikte, CIA analistleri, Türkiye'nin yeni jeopolitiğini belirleyen çalışmalar yaptılar, Türkiye'de konferanslar verdiler, kitaplar yayınladılar. Uzun süre CIA'nın Ankara İstasyon şefliğini de yapmış bulunan Paul Henze, "yeni bağımsızlaşan Türk cumhuriyetlerde ortaya çıkmaya başlayan yeni girişimci sınıflarla temas" için, Türkiye'nin dış dünyadan kendini yalıtma politikası olarak nitelediği *pantürkizm ve panislamizm karşıtı* Atatürkçü politikaların eskidiğini ileri sürecek (*Turkey's*, s. 7-8, 31, 38, 16.); gene CIA analistlerinden Graham Fuller, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlaşan ulusların kendilerini koruyabilmeleri için, Türkiye ile bir konfederasyon oluşturabileceklerini, Türkiye'nin böyle bir konfederasyonun çekim merkezi olabilmesi için de, kendisinin federal bir yapıya dönüşmesi gerektiğini, dahası Osmanlı "millet" modelini denemesini söyleyecektir. (*Yeni*

Yüzyıl, 5 Ekim 1996.)

Osmanlı "millet" modeli, Fatih Sultan Mehmet zamanından başlayarak, müslüman-olmayan, Rum, Ermeni, Süryani, Nesturi, Yahudi vb. topluluklara tanınan özerklik statüsünün adıdır.

Bir başka deyişle, Türkiye'nin, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'yı müslüman ve Türk kimlikleriyle kucaklayacağı bir konfederasyon oluşturması için, Atatürkçü politikanın terkedilerek, pantürkist ve panislamist politikalara dönülmesi önerilecektir.

1986 yılında Virginia'da bir araya gelen eski ve yeni 10 CIA görevlisi, Türkiye odağında dört senaryo üretirler. Bunların ilk ikisi Türkiye'nin, Yunanistan, İsrail, Suriye ve İran'la olası ilişkileri üzerine kurgulanmış senaryolardır. Üçüncü ve dördüncü senaryolar ise, Türkiye ve Rusya arasındaki olası ilişkiler üzerine kurgulanmıştır. Birinde Rusya'nın büyümesi Türkiye'nin küçülmesine endekslenmiştir, ve ötekinde Türkiye'nin büyümesi Rusya'nın küçülmesine. Rusya'nın küçülmesine endeksli olarak Türkiye, ekonomi, toprak ve nüfus olarak büyüyecek, 225 milyonluk "Türk Federasyonu"nu oluşturacaktır.

Doğal ki, Balkanlara daha çok "islam" ağırlıklı ve Orta Asya'ya daha çok "Türk" ağırlıklı toplulukları, tespih taneleri gibi, Fettullah Gülen'in Saidi Nursi'den devraldığı "ılımlı islam" ipine dizerek.

Daha Sovyetler Birliği dağılmaya başlamadan, ama tam da dağılmanın öngününde, 1990 yılının sonlarında, Abdullah Öcalan, kendisiyle konuşan üç Türk gazeteciye, "Sovyet sınırından İskenderun Körfezine kadar uzanan coğrafyada gerillalarını konuşlandırdığını" söylüyordu. Berlin Duvarı yıkılırken, Gülen, arkadaşlarını Azerbaycan'a gönderirken, ABD, Bakü-Ceyhan petrol boru hattı tasarısını gündeme getirmişti.

ASALA, "Batı Ermenistan"dan geçecek petrol boru hattına izin vermeyeceğini Beyrut'ta açıklarken, Öcalan, Petrol boru yolunun mühürünün PKK'de olduğunu açıkça dile geti-

riyordu. Her iki açıklamada da, Sevr'i, ASALA, dolaylı olarak ve PKK, doğrudan anımsatacaktı. Petrol boru yolu güzergahında boru yolunu gerçekleştirecek konsorsiyum temsilcilerinin yapacağı otomobil gezisinden üç gün önce, PKK, askerden dönen 33 sivili, tam da bu güzergah üzerinde kurşuna dizecekti.

Bakü petrolünün, Türkiye üzerinden Akdenize ulaştırılması için, İran'dan geçmesine ABD karşı çıkıyor; Gürcistan üzerinden Türkiye'ye girmesine Rusya engel oluyor; Samsun'dan Ceyhan Körfezine çıkması olasılığına karşı, Yunanistan Kıbrıs'a, Rus yapısı S-300 füzelerini yerleştirme planı yapıyor; petrolün Trakya'da, İğneada'dan Saroz Körfezine, Ege'ye ulaştırılması olasılığına karşı, Rusya-Bulgaristan-Yunanistan, Hazar petrolünü Ege'ye ulaştırmak için konsorsiyum oluşturuyordu.

Fransa'nın "1915 Ermeni soykırımını tanıdığı" 18 Ocaktan (2001) tam da bir yıl önce, ABD ile "stratejik işbirliği"nin bir öğesi olarak algılanmak gereken Türkiye ile Gürcistan arasında, Cumhurbaşkanı olarak Demirel'in başlattığı "Kafkas Paktı" tasarısını, unutulduğu gazete sayfalarından (*Cumhuriyet*'ten) buraya çıkarmak sanırız yararlı olacak:

14 Ocak 2000: *Demirel'den kritik ziyaret.*

14 Ocak 2000: Jirinovski uyardı: "*Kafkasya'dan elinizi çekin!* "

15 Ocak 2000: *Demirel'in Gürcistan çıkarması.*

16 Ocak 2000: Türkiye ve Gürcistan, barış ve istikrara yönelik işbirliğine gidiyor / *Kafkas Paktına doğru.*

17 Ocak 2000: Türkiye'nin önerdiği istikrar paktı ileride askeri unsurla güçlenecek / *Yeni bir Kafkasya arayışı.*

18 Ocak 2000: Moskova gelişmelere seyirci kalmayacak / *Rusya'nın Kafkasya rahatsızlığı.*

19 Ocak 2000: *Kafkaslar Paktı'na İran'dan destek.*

16 Şubat 2000: Aliyev Washington'da ... NATO Genel Sekreteri Moskova'da... Çeçenistan operasyonu şiddetleniyor... / *Kafkaslar hareketlendi..*

Sovyetler Birliği dağılırken, Azerbaycan özerk bölgesi

Dağlık Karabağı ve Ermenistan ile Karabağ arasındaki Azerbaycan toprağını Ermenilerin işgal ettikleri belleklerde olmalı. "Fransa, 1915 Ermeni soykırımını" tanıdıktan sonra, Ermenistan Cumhurbaşkanı Koçeryan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Elisée Sarayında Chirac ile görüşecek, basında, Chirac'ın, iki ülke arasındaki "Karabağ" sorununu çözeceği görüşüne yer verilecekti. *Noviye İzvestya*'da (Moskova, 13 Şubat 2001), "Paris, Kafkasya'daki Durumunu Sağlamlaştırmak İstiyor..." başlığıyla yayınlanan yazıda, "Kafkasya'daki konumunu güçlendirmeye çalışan Paris"in, "Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ile aktif temaslarının sürdüğünü" belirterek, şunları yazıyordu: "Cumhurbaşkanı Jaques Chirac'ın ocak ayı sonunda Yukarı Karabağ ihtilafının çözümü ile ilgili olarak AGİT Minsk Grubu çerçevesinde Robert Koçaryan ve Haydar Aliyev ile görüşmesinden sonra, Ermeni lider, beş günlük resmi bir ziyaret için tekrar Paris'e gidiyor. Paris ve Erivan arasındaki "özel ilişkiler" üç hafta önce yeni bir ivme kazanmıştır. Robert Koçaryan, konu ile ilgili olarak yaptığı açıklamada, "Fransa'nın dünyadaki ağırlığı, tanıma sürecine bambaşka bir karakter kazandırmıştır." dedi. Yukarı Karabağ konusuna gelince, Jaques Chirac'ın "yapıcı" çabaları sayesinde, iki taraf, Karabağ konusunda "adil çözüme yaklaşmaktadır. Paris'in aktif desteğiyle Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki ihtilafın çözülmemiş olmasına karşın, bu iki ülke geçenlerde Avrupa Konseyi"ne kabul edilmişlerdir".

Brzezinski'nin yorumuna göre, ABD'nin, küreselleşme adı altında, dünyaya egemen olması için, Batı Avrupa'yı ve Doğu Asya'yı denetimi altına alması ve bunun için de ilkin Avrasya'ya egemen olması gerekiyordu. Dar anlamda Avrasya'yı, Demirel'in "İki Denizin Hikayesi"nde belirttiği gibi, Doğu Akdeniz, Karadeniz ve Hazar Denizinin rüzgarlarının birbiriyle buluştuğu bir coğrafya olarak algılamak olanaklı. Avrasya'nın kalbi Türkiye olsa da, nabzı, geçtiğimiz günlerde Bosna da, ardından Kosova'da, şu günlerde de Kafkaslar'da atıyor. Washington "stratejik işbirliği"nin partneri ile

çıkar ilişkilerinin "soykırım"a ağır bastığını düşünerek "Demokles'in kılıcını" kınında bekletmeyi yeğliyor. Paris, "soykırım"ı "yarım" tanımanın "tam günü" olduğu kanısında. Çünkü sorun petrol boru hattı ise, Türkiye'yi "soykırım"a bulaştırmamak gerekecek. Bütün bunlar, yani emperyalist yeniden-paylaşımın iç yüzünü yansıtan bu "oyun"lar, bana, nedeni ne olursa olsun, kimler nasıl yapmış olursa olsun, acılı Ermeni kırımının üzerine oynanan bir "karagüldürü" gibi görünüyor.

Mart 2001, Ankara
Edebiyat ve Eleştiri,
Sayı: 55, Mayıs-Haziran 2001

2 TEMMUZ / SİVAS:
FAİLİ BELLİ, İRADESİ MEÇHUL

"Bilgisizliğin verdiği güveni, bilgi hiçbir zaman vermemiştir."
Charles Darwin, *İnsanın Türeyişi*, "Önsöz", s. 9

1. ÜÇ BİLDİRİ

2 Temmuz 1993 cuma günü, Sivas'ta, cuma cemaatinin dağılacağı sırada, Paşa Camisi avlusuna cami dışından gelen bir grup, yanlarında getirdikleri Amerikan bayrağını yakacak, yanlarında getirdikleri pankartlardan biri cami avlusunun duvarına tutturulacak, kıyının "açış" konuşmaları, bayrak ve pankart getirenler tarafından burada yapılacaktı. Cami avlusu duvarına asılan pankartta, "Dünyada ABD/ Türkiye'de PKK" yazılıydı. Tarihe "Sivas kıyını" olarak geçecek olan olayların başlangıç çekirdeğini, Paşa Camisi avlusuna gelen 8-10 kişilik grup oluşturuyordu. Üzerlerinde Amerikan bayrağı ve üstü yazılı pankartlarla geldiklerine göre, kendiliğinden (spontane) bir eylem değildi bu. Planlı bir eylemin başlangıcıydı.

Kale Camisinden çıkan cuma cemaatinden bir başka grup ise, Pir Sultan Abdal şenliklerinin sürdüğü Buruciye Medresesini basmaya yeltenecek, etkinliğe katılanların bu-

radan ayrılmadığını anlamaları üzerine Hükümet meydanına yürüyecekti.

Paşa Camisi avlusundan caddeye çıkan topluluk, Hükümet konağına doğru yürüyüşe geçecek, Hükümet meydanında, Kale Camisinden gelen cemaatle birleşecek, bir süre vilayeti ve valiyi hedef alan sloganlar attıktan sonra, Pir Sultan etkinliklerinin yapıldığı Kültür Merkezine yöneleceklerdi. Kültür Merkezi önüne bir gün önce konan "Ozanlar Anıtı"nı tahrip etmek isteyecek, Kültür Merkezine girmeye çalışacak, kitap standlarında çalışanların direnmesi ve karşı koyması üzerine, yeniden İstasyon caddesinden Hükümet meydanına yönelecek, Sivas Kongresinin yapıldığı ve şimdi müze olan eski Sivas Lisesinin önündeki Atatürk büstüne, büste konan çelenklerle vurarak büstü parçalamaya çalışacaklardı.

Hükümet meydanında yeniden toplanan gösterici topluluk, Aziz Nesin'le birlikte etkinliğe katılan yazarların ve sanatçıların bulunduğu Madımak oteline yönelecek, oteli kuşatacak, yerden, karşı binaların balkon ve pencerelerinden, çatılarından oteli taş yağmuruna tutacak, bir bakıma "şeytan"ı taşlayacaklardı. Hava kararıktan sonra, otel, önündeki araçlarla birlikte göstericiler tarafından yakılacak, 35 sanatçı, yazar, bilim ve düşün adamı, semah dönen, saz çalan, türkü çığıran sanatçılar yakılarak ve boğularak öldürülecekti.

Oteli yakma olayına katılan 33 kişinin idamının onaylandığı Yargıtay kararında da yer alan ve kimi anlatımlara göre 10-15 bin kişiye ulaşan gösterici topluluğun attığı sloganları, iki gruba ayırmak olanaklıydı. Birincisi "laiklik" ile ilgili sloganlar, ikincisi *Şeytan Ayetleri*'ni yayınlayacağını kamuoyuna duyurmuş olan Aziz Nesin ile ilgili sloganlar.

Laiklik ile ilgili sloganlar: "Kahrolsun laiklik!", "Yaşasın şeriat!", "Şeriat gelecek, zulüm bitecek!", "Şeriat isteriz!", "Dinsiz laikler!", "Muhammedin ordusu, kafirlerin korkusu!", "Cumhuriyet burada kuruldu, burada yıkılacak!", "Zafer islamın!", vb.

Aziz Nesin ile ilgili sloganlar: "Şeytan Aziz!", "Sivas Aziz'e mezar olacak!", "Ölmeye geldik, Aziz'i gömmeye gel-

dik!", vb.

Aziz Nesin, bir gün önce şenliğin açılışında yaptığı konuşmada, *Şeytan Ayetleri*'ne değinmemişti. Üç yıldır Yazarlar Sendikası tarafından yayınlanmasını istediği, Mumcu'nun öldürülmesinden sonra, kendisinin yayınlayacağını söylediği *Şeytan Ayetleri*, başyazarı olduğu *Aydınlık*'ta yayınlanmaya başlanmış, Nesin, "fetvacı" gericiliğin somut hedefi haline gelmişti.

Göstericilerin fotoğraflarda ve sloganlarda somutlaşan hedeflerinden biri ve öne çıkanı, Aziz Nesin'di, öteki Pir Sultan Şenliklerinin yapıldığı Buruciye Medresesi ile Kültür Merkezi; özellikle de, henüz açılışı yapılmamış olan, gericiliğin "Pir Sultan Abdal'ın putu" olduğunu ileri sürdüğü Ozanlar Anıtı. Ozanlar Anıtıyla birlikte "put" olarak algılandığı anlaşılan Sivas Kongre binasının önünde bulunan Atatürk büstü.

2 Temmuz Sivas kıyımıyla ilgili kitaplarda da yer alan iki bildiri dağıtılmıştı olaylardan önce. Biri, "Müslüman Kamuoyuna" başlığını ve "Müslümanlar" imzasını taşıyordu ve 30 Haziran / çarşamba günü Sivas'ta elaltından dağıtılmıştı; ikincisi, 1 Temmuz / perşembe günü dağıtılmıştı. "İslam'a Yapılan Saldırılara İzin Vermeyelim" başlığını ve "Türkiyeli Müslümanlar" imzasını taşıyordu. Sivas Emniyet Müdürü Doğukan Öner, Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Komisyonunun sorusunu yanıtlarken, bu bildirilerden birinden haberleri olduğunu söyleyecekti. Şöyle: "Hayır efendim, ondan (perşembe günü dağıtılan bildiriden) bir haberimiz yok, ilk defa görüyorum. Çarşamba günü bu bildiriden haberimiz var, o da şöyle var. Burada sadece üç beş tane esnafın akşam kapısının altına atılmış. (...) Bu bildiriler aşağı yukarı her on günde bir, onbeş günde bir dağıtılır. Bu bildiriyi biz aldığımız zaman gayet tabii ki önem verdik, önem vermedik değil, ama olağan bir bildiri gözüyle baktık." (Tutanak, Ek: 10, s. 12.)

İki bildirinin de ortak paydası, Salman Rüştü'nün kitabı *Şeytan Ayetleri*'nin Türkiye'de yayınlanmasıyla ilgiliydi.

Dava dosyasına girmemiş olan bir başka bildiri ise, 30 Mayıs 1993'te, bu bildirilerden bir ay önce, *Bizim Sivas* gazetesinde "ilan" olarak yayınlanmıştı. "Müslüman Halkımıza" başlığını taşıyan bu ilanın altında: *Bizim Sivas* Gazetesi, Simtaş, Sivas Milli Gençlik Vakfı, Belediye Vakfı, *Risale*, *İmza*, *İslami Düşünce*, Sivas Kültür Derneği, Mazlum-Der, Hukukçular Derneği, *Yeryüzü* ve benzeri 101 kuruluşun imzası yer almıştı.

Üç bildirinin de başlığı altında, Ahzab Suresinin "Peygamber, müminlere kendi canlarından ileridir. Onun hanımları da müminlerin analarıdır." ayeti yer alıyordu. *Bizim Sivas*'ta yayınlanan ilan/bildiride, eski yazı ile, ötekilerde yeni yazı ile "Bismillahirrahmanirrahim" yazılıydı.

Bizim Sivas'ta ilan olarak yayınlanan "Müslüman Halkımıza" başlıklı bildiride, *Şeytan Ayetleri*'nin *Aydınlık* gazetesinin yayınlanmaya başlanması "şiddetle tel'in ediliyor"du.

"Müslüman Kamuoyuna" başlıklı bildiride de, *Aydınlık* gazetesinden ve Aziz Nesin'den, "Allah Resulü Hz. Muhammad'e, onun ailesine ve ashabına yöneltilen çirkin küfürlerin hesabının sorulma günü" olduğu yazılıyor ve bu uğurda verilecek canlar olduğu ileri sürülüyordu.

"İslam'a Yapılan Saldırılara İzin Vermeyelim" başlıklı bildiride, *Şeytan Ayetleri*'nin 26 Mayıs'ta *Aydınlık*'ta yayınlanmaya başlandığı belirtiliyor, "Uşak Rüşdi'nin, Muhammedimize yönelik böylesi bir iftirada bulunması"nın arkasında, ABD ve Avrupa ve küfür sisteminin istemi ve desteği olduğu yazılıyor. Aziz Nesin'in adı geçmemekle birlikte, "hainlerin cezasız kalmayacağı" vurgulanıyordu. Son iki bildiri, Nisa Suresinin 76'ıncı ayetiyle bitiyordu.

"*Müslüman Halkımıza*" (30 Mayıs 1993) başlıklı ilan/bildiride: *Şeytan Ayetleri*'nin, "İslam, Kur'an ve Hz. Resulullah'ın izzet ve haysiyetine karşı alçakça hakaretler içerdiği" — "Müslüman Kamuoyuna" başlıklı bildiride: "müminlere öz canlarından daha ileri olan Allah Resulü'ne ve O'nun temiz zevcelerine, Allah'ın beytine (Kabe'ye) ve Kitabı Kur'ana alçakça küfredildiği", "Hazreti Peygamber'in aile hayatını

Bizim Sivas

Müslüman Kanının Bayramını Tebrik Eder, İslam Alemi'nin Kahramanlarını ve Müslümanların Uyanışına Vesile Olmasını Cenab-ı Hakk'tan Niyaz Eyleriz

BİZİM SİVAS GAZETESİ ÇALIŞANLARI

MÜSLÜMAN HALKIMIZA

بسم الله الرحمن الرحيم

"Peygamber, mu'minlere kendi canlarından daha değerlidir. Onun hanımları da mü'minlerin anneleridir"

Aşağıda imzası bulunan bizler, müslüman kamuoyu olarak, uluslararası emperyalist güçlerin aşağılık kuklası olan Selm'n Rüştü'nün, İslam, Kur'an ve Hz Resulullah (S.A.V)'in izzet ve haysiyetine karşı alçakça hakaretler içeren "Şeytan Ayetleri" adlı kitabının, küfrün ve batı emperyalizminin uşaklığını yapıp rejime muhabbetiyle belirginleşen ve hayatiyetini İslam'ın mukaddesatına saldırmakta gören Aydınlık Gazetesi tarafından yayınlanmaya başlamasını şiddetle tel'in ediyoruz.

Bu çirkince hakaret karşısında tüm müslümanları mukabeleiyeti'ni yerine getirip İslami tavır takınmaya çağırıyor ve Önderimiz Hz. Muhammed (S.A.V)'in izzet ve haysiyetine yönelik bu alçakça saldırıya boyun eğmeyeceğimizi ilan ediyoruz.

Bizim Sivas Gazetesi, SİMTAŞ, Sivas Milli Gençlik Vakfı, Sivas Kültür Derneği, Hukukçular Derneği, Feer Yay., Mazlum-Der, Hukukçular Birliği Vakfı, İslami Düşünce Dergisi, Giz Ajans, Etkin Ajans, Azim Dağıtım, İmza Dergisi, Risale, Basım-Yayın, Görüş Basım-Yayın, RTV Limited, Tohum Neşriyat, Çizgi Yay, Madve Yay, Mektup Dergisi, Yeryüzü Dergisi, Tevhid Dergisi, Şafak Yay, Değişim Dergisi, Akademi Yay, Sena Org., Mesaj Basın-Yayın, Evrensel Kitab Kulübü, Tekyay, Usve Kitabevi, Selam Gazetesi, Bilim-Sanat Vakfı, İnkılap Yay, Cenre Kitabevi, Ümmet Yay, Çınar Kitabevi, Kimlik Dergisi, Hira Dergisi, Nas ajans, Tevhid Vakfı, Seçkin Yay. İşaret Yay. Beyan Yay, Pınar Yay, Nüans Ajans, Olgu Dergisi, Yörünge Dergisi, Hüner Dergisi, Eksen Yay. Fenere Doğru Dergisi, İlk Adım Gazetesi, Fikir Yay, İhya Yay. Marifet Yay. Denge Yay. İnsan Dergisi Yay, Akebe Vakfı, Bigi Vakfı, Müslüman Genç Ajans, Özgün Yayın. Sor Yay. İnsan Eğitimi ve Kültür Yardımlaşma Vakfı, Cantaş Yay. Şelale Yay. Pamuk Yay. Bahar Yay. Kitabevi Yay. Rayza Yay. Araştırma ve Kültür Vakfı, Gonca Yay. İslamoğlu Yay. Hidayet Yay. Cihan Yay. Yeni Ufuklar Neşriyat, Çile Yay. Hisar Ya. İpek Yolu Sesli Yayıncılık. Çelik Yay. Aslan Yay. Yeni Ufukar Neşriyat, Çile Yay. Hisar Yay. İpek Yolu Sesli Yayıncılık. Çelik Yay. Aslan Yay, Şura Yay, Temel Neşriyat. Demir Kitabevi. Kamer Yay. Enderun Kitabevi, Nizam Yay. Sena Yay. Buşra Yay. Güneş Yay. Cevher Yay. Tuğra Neşriyat, Burak Yay. Kayıhan Yay. Birlik Basın-yayın, Zafer Kitabevi.

30 Mayıs 1993 Pazar günü *Bizim Sivas* gazetesinde tam sayfa yayınlanan "ilan".

MÜSLÜMAN KAMUOYUNA

Bismillâhirrahmânirrahim

"Peygamber, mü'minlere kendi canlarından ileridir. Onun hanımları da mü'minlerin anneleridir." (AHZAB: 6)

Mü'minlere öz canlarından daha ileri olan Allah Resûlü (SAV)'ne ve O'nun temiz zevcelerine, Allah'ın beytine (Kâbe'ye) ve Kitabı Kur'ân'a alçakça küfredilmekte ve mü'minlerin izzet ve namusuna saldırılmaktadır.

Dünyanın bazı bölgelerinde şeytan ve onun yandaşları olan emperyalist kâfirler dinimize ve mukaddes değerlerimize dil uzatmaktadırlar. Bunun başını ise satılmış, mürted SALMAN RÜŞDİ köpeği çekmektedir.

Bu şeytanî oyunlara karşı, izzetli ve duyarlı müslümanlar yiğitçe mücadele ortaya koyarak bu uğurda canlarını feda etmekten çekinmemişlerdir.

Bu iğrenç oyunların bir uzantısı olarak ülkemizde de; AYDINLIK GAZETESİ denilen bir paçavrada, mel'un RÜşdi'nin figüranlığına soyunan, dünya emperyalizminin gönüllü uşağı AZİZ NESİN, aynı şekilde, Kur'ân'ın korunmuşluğuna dil uzatmış, Hazret-i Peygamber (SAV)'in âile hayatını (hâşâ) bir genelev ortamına benzetmiş ve Ümmetin anaları olan hanımlarına (hâşâ) fahişe demek cüretinde bulunmuştur. Bu olay dünyanın değişik yerlerinde kâfir devletler tarafından daki tepki görmeksizin, üzerinde müzakere edilmeksizin, ne yazık ki laik ve iki yüzlü T.C. Devleti tarafından yayınlanmasına izin verilmiş, ayrıca, bunu kınayıp protesto eden izzetli müslümanlar, devletin polis ve jandarması tarafından toplanmış, kurşunlanmış, bir kısmı da hapishanelere atılmıştır.

Salman Rüşdi köpeği müslümanların çok az olduğu kâfir bir ülkede korkudan sokağa çıkmaya bile cesaret edemezken onun yerli uşağı Aziz Nesin köpeği, yanında kendisiyle beraber bir ekiple birlikte şehrimiz Valisi tarafından davet edilip, şehirde âdetâ müslümanlarla alay edercesine gezebilmektedir.

Kâfirler şunu iyi bilmeli ki:

İslâm'ın Peygamberini ve Kitabın izzetini korumak için bu uğurda verilecek canlarımız vardır.

Gün; müslümanlığımızın gereğini yerine getirme günüdür.

Gün; Allah (CC)'ın vahyi Kur'ân-ı Kerim'e, Allah'ın meleklerine, Allah'ın Resûlü Hz. Muhammed (SAV)'e, Onun âilesine ve ashabına yöneltilen çirkin küfürlerin hesabının sorulma günüdür.

"İman edenler Allah yolunda savaşırlar, kâfirler de tağut yolunda savaşırlar. O halde şeytanın dostlarıyla savaşın, çünkü şeytanın hilesi zayıftır." (NİSA: 76)

Galip gelecek olanlar şüphesiz ki Allah taraftarı olanlardır.

-Müslümanlar-

30 Haziran 1993 / Çarşamba günü, Sivas'ta, elaltından dağıtılan bildiri.

İSLAM'A YAPILAN SALDIRILARA İZİN VERMEYELİM

Bismillahirrahmanirrahim
"Peygamber, müminlere kendi canlarından ileridir. Onun hanımları da müminlerin analarıdır." (Ahzab, 6)

Müslüman Halkımıza;

Dinimize, Kabemize, Hz. Peygamber (s)'e ve yakınlarımız olan muhterem hanımlarına, alçakça dil uzatan hain, mürted Salman Rüşdi'nin "Şeytan Ayetleri" adlı kitabı 26 Mayıs'ta Aydınlık gazetesi tarafından tefrika edilmeye başlandı.

Kur'an'ın korunmuşluğuna dil uzatan, Hz. Peygamber'in aile hayatını -haşa- 'bir genelev ortamına' benzeten ve yine ümmetin anaları olan Hz. Peygamber'in hanımlarına -haşa- 'tahişe' deme cüretinde bulunan böylesi azgın bir kafirin deli saçmalarının yayınlanması karşısında sessiz mi kalacağız?

İslam'ın mukaddesatına en rezil hakaret ve iftiralarla saldıran bu kitap karşısında dünya müslümanları sessiz kalmadılar. Pakistan'dan İngiltere'ye, Cezayir'den Hindistan'a kadar her yerde müslümanlar sokağa döküldüler, yazarını da, basımcılarını ve bu kitabın yayınlanmasına izin verenleri de lanetlediler ve bu kitabın yazarının yayınlanmasına izin vermeyeceklerini belirttiler. Yazarın idamını istediler. Bu olayla emperyalist kafirlerin uşakları rejimler, müslümanların bu tepkisini engellemek için onlarca bahaneyi ileri sürdüler. Gerek bu rejimler uşaklar, hem de efendileri gördüler ki, her müslüman dinini, mukaddesatını ve İslam'ın izzetini korumak için şehadete hazırdır. Hainler asla cezasız kalmaz.

Bilinmeli ki; uşak Rüşdi'nin, mukaddesatımıza yönelik böylesi bir iftirada bulunması, ABD ve Avrupa küfür sisteminin isteni ve desteği ile olmuştur. Küfrün uşaklığını yapan, rejime muhbirliği kendine şiar edinmiş ve varlığını İslami değerlere saldırıda gören Aydınlık gazetesi de; yaptığı bu yayınlarla, dünya emperyalizminin "gönüllü uşağı" olduğunu bir kere daha gözler önüne sermiştir.

Allah-u Teala'nın "Peygamber, müminlere kendi canlarından ileridir. Onun hanımları da müminlerin analarıdır." ayet-i kerimesine muhatap olan müslümanlar!

Gün; müslümanlığımızın gereğini yerine getirme günüdür!

Gün; Allah'ın vahyi Kur'an-ı Kerim'e, Allah'ın meleklerine, Allah'ın elçisi Hz. Muhammed'e, onun ailesine ve ashabına yöneltilen çirkin küfürlerin hesabının sorulma günüdür!

Ve gün; müslümanların, mukaddesatı hususundaki, İslami duyarlılıklarını en fazla göstermeleri gereken gündür!

"İnananlar Allah yolunda savaşırlar, kafirler de tağut yolunda savaşırlar. O halde şeytanın dostlarıyla savaşın, çünkü şeytanın hilesi zayıftır." (Nisa, 76)

TÜRKİYELİ MÜSLÜMANLAR

1 Temmuz 1993 / Perşembe günü, Sivas'ta, elaltından dağıtılan bildiri.

(haşa) bir genelev ortamına benzettiği ve ümmetin anaları olan hanımlarına (haşa) fahişe deme cüretinde bulunduğu" — "*İslam'a Yapılan Saldırılara İzin Vermeyelim*" başlıklı bildiride: "Kur'an'ın korunmuşluğuna dil uzatıldığı, Hz. Peygamber'in aile hayatını —haşa— 'bir genelev ortamına' benzettiği ve yine ümmetin anaları olan Hz. Peygamber'in hanımlarına —haşa— 'fahişe' deme cüretinde bulunulduğu" yazılmaktaydı.

Örgütlenen ve "şeriat" Türkiye'sinin "başkenti" olmaya hazırlanan Sivas'ta, Sivas Valisi, baskıya ve zulme karşı direnişin simgesel adı olan Pir Sultan Abdal adına düzenlenen şenliklerin, gelecek yıl Sivas'ta, daha sonraki yıllarda Türkiye genelinde düzenleneceğini bir yıl önce, Banaz'da duyurmuştu. Bunu, bazı yerel gazete sahipleri Araştırma Komisyonuna eleştirel anlamda ifade ederken, böyle bir etkinliğe karşı, geçen bir yıl içinde karşı bir hazırlığın da yapıldığını duyumsatmışlardı.

İkincisi, Pir Sultan Abdal Kültür Etkinlikleriyle ilgili afişti. Bir ay kadar önceden dağıtılan afişte, etkinliklerin ilk bölümünün 1-2 Temmuzda Sivas'ta yapılacağı belirtiliyor ve katılanların başında da "Aziz Nesin"in adına yer veriliyordu. Baskıya ve zulme karşı direnişin simgesel adı, Pir Sultan Abdal, Sivas'ta, dinsel gericiliğin ağır havasında solumakta güçlük çeken "laiklik"in ortak paydasında birleşen, ideolojik olarak sol'dan sosyaliste, mezhepsel olarak alevilere soluk aldıracak, şeriatın gizli kalesinde, bir ışık yanacaktı.

2. BİR BAYRAK: AMERİKAN

TBMM Araştırma Komisyonuna tanıkların aktardıkları gözlemleri ve mahkemede "kamu tanığı" olarak polis memurlarının ifadelerini anımsayalım:

Şakir Şeker (ANAP İl Başkanı): "Paşa Camisinde, özellikle bahçe kısmında namaz kılanlar, tam namazı bitirip dağılmaya başladığı anda, caminin içinden de insanlar çıkmaya başladığı anda, 20 veya 25 kişilik, namazla hiç alakası olma-

yan ve namaz kılmayan bir grup, süratle o bahçede namaz kılınan yere gelir ve bunlar bir pankart açarlar, arkasından da bir Amerikan bayrağı, ateşe verirler ve sloganlar atmaya başlarlar."

Sirer Gündoğan (*Hürdoğan* Gazetesi): "13.20'de Paşa Camisinden çıkan bir grup, önce bir Amerikan bayrağını yaktı. Camiden çıktığım zaman caminin önünde birkaç kişilik bir grup vardı. O grup mu, camiden çıkan grup mu, onu tam kesin söyleyemeyeceğim. Bir Amerikan bayrağını çıkarttılar, yaktılar." "Türkiye'de PKK, Dünyada Amerika" diye bir slogan (pankart) vardı. Kimin açtığını güvenlik görevlilerinin bilmesi lazım. O afişin resmi var elimizde."

Millet Partisi İl Başkanı: "Paşa camisinde namaz bitmişti. Namaz biter bitmez dışarda bir gürültü patırtı oldu, ben de çıktım. Amerikan bayrağının yakılışını bizzat gördüm. Başkanın ifade ettiği pankartı cami duvarına asılı olarak gördüm." *Başkan*: "Bu pankartları taşıyanları ve bayrağı yakanları tanıyor musunuz?" *Millet Partisi İl Başkanı*: Şimdi şöyle, müsade ederseniz, pankartlar duvara asılmıştı, yani ... (kaset bitiyor)".

Doğukan Öner (Emniyet Müdürü): (TBMM Araştırma Komisyonu Sözcüsü M. Cemal Öztaylan'ın "Camide Amerikan bayrağının işi ne? Yani bir provokasyon olarak getirilmiş olamaz mı?" sorusuna yanıt olarak:) "Ben pankartı gördüm. Yalnız yakılan bayrağı görmedim. Sarı şey üzerine siyah yazmışlardı galiba." "Bizim 3840 kod nolu ekibimizin orada olması lazım. Bayrak yakma hadisesini ben onların kendilerinden dinleyeyim dedim, kesin olarak her şeyiyle anlatamadılar."

Polis memurları, "kamu tanığı" olarak mahkemede verdikleri ifadelerinde:

Cafer Soykök: "Olay tarihinde Paşa Camii önünde görevli olduğunu, camiden çıkan 500-600 kişilik bir grubun evvela Amerikan bayrağını yaktıklarını" (Gerekçeli Karar, 1994/190, s. 287); *Resul Karaer*: "Olay günü Paşa Camiinde görevli olduğunu, camiden çıkan cemaatin evvela Amerikan bay-

rağını yaktıklarını, daha sonra da 150-200 kişilik bir grubun slogan atarak Atatürk Caddesine doğru yürüdüklerini" (Gerekçeli Karar, s. 286); *Ali Çilek*: "... olayın başlangıcında Amerikan bayrağını yakan *kişilerin içersindeki birkaç kişiyi* Sivas'ta hiç görmediğini" (Gerekçeli Karar, s. 291.); *Ekrem Nalcı*: "Paşa Camii önünde yeşil cübbeli, sarı sakallı, mavi gözlü, sarı benizli bir şahsın en önde yer alarak barikatı sert bir şekilde yardığını ve bu şahsın olayların başlamasında en önemli yer aldığını, bu şahısların halkı tahrik edici sloganlar attığını, keza siyah sakallı, orta boylu, şişmanca bir şahsın da bu şahısla birlikte başlangıçta çok aktif olduklarını ve halkı tahrik edici sloganlarla yönlendirdiklerini, özellikle, "Sivas Aziz'e mezar olacak", "Şeriat gelecek zulüm bitecek", "Vali istifa", "Şerefsiz vali" gibi sloganlarla halkı yönlendirdiklerini, ancak bu kişilerin sonradan ortadan kaybolduklarını" (Gerekçeli Karar, s. 267); *Mehmet Yıldız*: "... bu yürüyüş sırasında 8-10 kişilik bir grubun topluluk içersinde ve orta yerinde, "Hizbullah geliyor - Hizbullah geliyor" diyerek slogan attıklarını, bu 8-10 kişilik grubun bir süre sonra ortadan kayıp olduğunu..." (Gerekçeli Karar, s. 243); *Erol Çöl*: "Topluluk içersinde önderlik alan kişilerin Sivaslı olmadıklarını ve olaydan sonra bu elebaşı durumundaki kişilerin kayıp olduklarını ve *daha sonra bu kişilere bir daha rastlanılmadığını*" (Gerekçeli Karar, s. 274); *Mustafa Uzun*: "... bu kişiler içersinde 20-25 yaşlarında sarı sakallı, sarı yüzlü, uzun yeşil pardüsü giymiş bir kişinin olayı başlatanlar arasında ya da önde olduğunu, bu kişinin sonradan ortadan kayıp olduğunu, olayı yeşil cübbeli ve takkeli 5-10 kişinin başlattığını ve halkı tahrik ettiğini, ancak bu kişileri daha önce Sivas'ta görmediğini, dışardan gelmiş olabileceklerini" (Gerekçeli Karar, s. 259); *Sami Ece*: "Olayı dışarıdan gelen 30-40 kişi civarında bir grubun hazırlamış olabileceğini, bu kişileri daha önce Sivas'ta görmediğini" (Gerekçeli Karar, s. 252); *Orhan Veli Karadayı*: "Olayı başlatan kişiler arasında, Sivaslı olmayan dışardan gelen kişilerin bulunabileceğini, zira yeşil cübbeli birkaç kişinin Sivaslı olmadığını..." (Gerekçeli Karar, s.

285) açıklayacaklar, ama Amerikan bayrağını cami avlusuna getiren, yakan kişi ya da kişiler herhangi bir biçimde araştırılmayacak, saptanmayacaktır.

Cami duvarına asılan "Türkiye'de PKK, Dünyada Amerika" yazılı pankart ile yürüyüş sırasında görülen "Birleşmiş Milletler Terör Örgütü" yazılı pankart konusunda da bir araştırma yapılmadığı ve pankartlara olay sırasında polis tarafından elkonulmadığı gibi, olay sonrasında da aranmadığı, özellikle belirtilmek gerekir.

Bir başka deyişle, olayın başlangıcı araştırılmadığı gibi, başlatanlar da araştırılmamış, soruşturulmamış, oteli yakmaya çalışan, yakan, çağrıya şu ya da bu biçimde katılmış "kişiler" sorgulanmış, yargılanmış, hüküm giymişlerdir. Onları oraya yığan, devindirten, saldırtan "irade" ya da "iradeler", olaydan hemen sonra değil, olaylar sürerken bile, "gizli" ellerce gizlenmiştir.

3. FETVA VE ŞEYTAN

Bildirilerin ortak özelliği, fetvacı ve cihatçı "militan" kimliktir. Üçü de, Ahzab Suresiyle başlamakta, Nisa Suresiyle bitmekte ve müminleri, kafire karşı müslümanlığın gereğini yerine getirmeye çağırmaktadır. "İslamın peygamberini ve Kitabın izzetini korumak için", "bu uğurda verilecek canlar" olduğu, günün, "küfürlerin hesabının sorulma günü olduğu" ileri sürülerek, iman edenler Allah yolunda savaşmaya çağrılır. Bildiriler, burada, "ümmetin anaları olan Peygamberin hanımlarına (haşa) fahişe deme cür'etinde bulunan" Salman Rüştü'nün "*Şeytan Ayetleri*" adlı romanı üzerine kurgulanmıştır. Bu kurgulamada, Pakistan'da ve İran'da kitap aleyhine gerçekleştirilen kitlesel gösteriler ile Hümeyni'nin Salman Rüştü'nün öldürülmesi yolundaki "fetva"sı, kuşkusuz yönlendirici olmuştur. Ne var ki, kitabın içeriğiyle olduğu kadar, "fetva" öncesi ve sonrası ile ilgili olayların bilgisine sahip olmadığımız da ortadadır. Türkiye Yazarlar Sendikası Genel Kurulunda ve Yönetim Kurulunda, Türkiye'de gerek

Bakanlar Kurulu gerek mahkeme kararlarıyla yasaklanmış sayısız kitap bulunduğu anımsatılarak, *Şeytan Ayetleri*'nin sendika tarafından yayınlanması istemi eleştirilmiştir. Ama bu eleştiriler, *Şeytan Ayetleri*'nin içeriğini ve islam aleminde uyandırdığı etki ve tepkileri içeren eleştiriler değildir. *Şeytan Ayetleri*'ni okumuş kimseler varsa, onların da sesi duyulmamaktadır. Yurtdışında, İsveç'te bulunmasının verdiği olanakla, *Şeytan Ayetleri*'ni kısmen de olsa okumuş olan Mihri Belli ile, "Şeytan Ayetleri, Salman Rüşdi ve Aziz Nesin Tartışmaları Hakkında", *Odak* dergisinde yayınlanan konuşmada açıklanan bilgiler de, öyle anlaşılıyor ki, dikkate alınmamıştır. Bu konuşmasında, Belli, kitabı kısmen okuduğunu, okumaya çalıştığını, ama sonunu getiremediğini söylemektedir. Kitabın edebi değer taşımadığını, tarih olarak da bir değeri bulunmadığını, çirkin hakaretler içerdiğini belirten Belli, "fetva"yı eleştirmiş, ve "Aziz Nesin kitabı okumamış. Okumuş olsa ben eminim ki bu işin üzerine pek düşmezdi." diye konuşmuştu. *Odak*'ın yayın tarihi 15 Mart 1993. Yani Sivas kıyınından aylarca önce.

Şu da var ki, kitap, islam aleminin içersindeki çelişki ve çatışkıları dışa vurması bakımından da önem taşıyor. Sorunun bu yönü de, bilinmediği için olsa gerek, gözardı edilmiş görünüyor. Şöyle:

Paul Balta, *Şeytan Ayetleri*'nin, hakarete uğramış islamiyetin savunucusu olarak İran'ın öne çıkmasına olanak sağladığını yazar. Çünkü, İran ile Irak arasındaki savaş, İran'ın beklediği gibi, "dinsizliğe" ("laikliğe") karşı savaş olarak algılanmamış, şii Perslerin sünni Araplara karşı savaşı olarak algılanmış, şii-sünni çatışması yeniden alevlenmişti. Rüştü'ye karşı çıkarılan fetva, İran aleyhine gelişen bu süreci kırmış, şii-sünni çatışmasını kısmen geri plana itmiş, İran'ın (molla rejiminin), müslümanların ilgi odağı ve çekim merkezi olmasına olanak sağlamıştı. (Paul Balta, *Dünyada İslam*, Milliyet Yayınları, 1994, s. 72-73.)

Gilles Kepel, "gerçekte fıkıh doktrininde, bir fetvanın, müslüman bir hükümdar tarafından yönetilen ve ilke olarak

şeriatın uygulandığı 'darülislam' (islam ülkesi) dışında geçerli olamayacağını" belirttiği yerde, Humeyni'nin, fetvasıyla, yeryüzünün tamamını kendi yargılama alanı haline getirmiş olmasının altını çizer. Bu fetvayla, Humeyni, İran topraklarını aşarak, Avrupa'daki müslüman göçmen toplulukların yaşamlarını sürdürdükleri alanı, bir hamlede "islam alanı"na ("darülislam"a) sokarak kendi yetkisi altına almıştı. (Kepel, *Cihat*, 2000, s. 224.)

Şeytan Ayetleri'ne karşı yürütülen kampanyayı, Kepel, üç döneme ayırır.

Birinci dönem, *Şeytan Ayetleri*'nin yayınlanmasından (Eylül 1988) kitabın Bradford'da yakılması töreni (Ocak 1989) arasındaki dönemdir. Bu döneme, Hindistan ve Pakistan'dan İngiltere'deki Mevdudi'nin müritleri egemen olmuş, Suudi kuruluşların, Londra hükümetine baskı yaparak kitabın toplatılması için harekete geçmesini sağlamışlardı. Aralık 1988 sonunda, Birleşik Krallık Başsavcılığı, *Şeytan Ayetleri*'nin kovuşturulmasına gerek olmadığını açıklayacaktır.

İkinci dönem, *Şeytan Ayetleri*'nin yakılması (Ocak 1989) ile "fetva" (14 Şubat 1989) arasındaki dönemdir. Bu dönemde, Deobandi ve Barelvi kuruluşları ön plana çıkarlar. İngiltere'de ve Pakistan'da, romana ve yazarına karşı sokağı ayaklandırırlar. İslamabad'daki (Pakistan) Amerikan Kültür Merkezini yağmalamak ve yakmak isterler. Beş kişi ölür, Deobandi partisi lideri ve onlarca kişi yaralanır.

Üçüncü dönem, "fetva" dönemidir (14 Şubat 1989), Hümeyni'nin itmesiyle, halk seferberliği, uluslararası eylem ve terörizm tehdidi içiçedir.

Bir Suudi Bakanın "marjinal ve hayal ürünü bir kavga" olarak nitelediği Rüştü davasıyla, en çok İranlıların ve Hint altkıtasından gelenlerin ilgilendikleri, İngiltere dışındaki islami çevreler üzerindeki etkisinin zayıf olduğunu yazan Kepel, Arapların ve Türklerin bu işle pek ilgilenmediklerini belirtir. (s. 236-237.)

Batıda göçmen ya da işçi olarak bulunan Türklerin *Şeytan Ayetleri*'ne ilgisizliğinin, Türkiye'de halkın genel ilgisizli-

ğiyle örtüştüğünü söylemek de sanırız pek yanlış olmaz.

"*Şeytan Ayetleri*" kitabının yurda sokulmasının Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanmasına ve Aziz Nesin'in yasaklamaya tepki göstermesine değin, dışardan ya da kendisinin dışından uyarılıp yönlendirilmediği ölçüde, Anadolu halkının kitapla ilgisinin hemen hemen yalnızca İran'da yığınların tepkisini görüntüleyen televizyon haberleriyle sınırlı bir ilgi olduğunu da burada belirtmek gerekir.

Otuzbeş aydının yakılarak ve boğularak öldürüldüğü Sivas olaylarının odağına *Şeytan Ayetleri* oturtulmuş olmakla birlikte, göstericilerin kitlesel desteğinin, sünni halk içinde *kendiliğinden* oluştuğunu söylemek gerçeği yansıtmayacağı gibi, topluluğu güdüleyenlerin ("fetva"dan ve fetvayı veren "molla"nın ölümünden dört yıl sonra), salt *fetvayı izleyerek* kitleleri otelin çevresine topladıklarını söylemek de doğru olmayacaktır. Güdüleyenlerin de güdülendiğini düşünmek, "iki yanı keskin kılıç"ı iki elimizle olmasa da, beynimizle kavramamız gerekecektir.

4. AJAN VE PROVOKASYON

Sivas kıyınına yalnızca fotoğraf olarak değil, içerik olarak da bakıldığında, güneşin içiçe giren yedi renginin, çıplak gözle, zifiri bir karanlık olarak algılanması gibi, kıyını da kendi "yedi rengi"ne ayrıştırmadan gerçeği, içine saklandığı karanlıktan aydınlığa çıkarabilmemiz olanaklı değildir. Olayları başlatanlar ile sürdürenlerin, en azından amaçlarının farklı olduğunu, yedi ana renk gibi, yedi baba nedenin içiçe yumaklandığını, birbirine karıştığını da gözardı etmemek gerekir. Olayları "irtica ayaklanması" olarak niteleyenlerin bir eli İran'ı gösterirken, "Sivas olayının gerisinde İran kökenli birşey aramamamız gerektiğini" belirten Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz, "olayların ardında dış güçler olduğunu" söylüyor ve "Türk-Kürt meselesi var. Şimdi alevi-sünni körüklenmek üzere, işte laik-laik olmayan. Bunlar maksatlı, perde arkasında başkaları var." diyordu. (Ayşe

Yıldırım, "Olayların Ardında Dış Güçler Var", *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1993.)

Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan ise, olayın arkasından CIA'nın çıkacağı görüşündeydi: "Ama olay, çok sonra, birtakım provokatörler tarafından şiddete dönüştürülmüştür. (...) Bunları yapanlar gene bulunmaz. Çünkü arkasından CIA çıkar. Tıpkı Uğur Mumcu cinayetinde olduğu gibi, katilleri bulamazlar." (*Sivas Kitabı*, s. 530.)

Eski istihbaratçı Mahir Kaynak da, bunun "gizli servis" operasyonu olduğunu söylüyor, ama başka bir "gizli servis"i adres olarak veriyordu: "Bu, bir gizli servis operasyonudur. Bir Alman servisi yapabilir bunu." (*EP*, 11-17 Temmuz 1993, *Sivas Kitabı*, s. 516.)

Sivas olaylarının görüşüldüğü TBMM'nde, "Hadisenin, camiye bulaştırılarak, şeriata bulaştırılarak, dine bulaştırılarak başka yöne çekilmesine de karşı çıkıyorum." (*TBMM Tutanak Dergisi*, 6 Temmuz 1993, s. 95-96.) diyen Büyük Birlik Partisi Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu'nun, bu konuşmasının ardından Adıyaman'ın Kahta ilçesine bağlı Menzil köyündeki "Menzil Şeyhi" adıyla bilinen nakşbendi liderini ziyareti, basında özel haber olacaktı. (*Milliyet*, 7 Temmuz 1993.) Suat Parlar *Kontrgerilla Kıskacında Türkiye* kitabında, Sivas kıyımının yedinci yılında, "Sivas'ı daha fazla kaşımayın" diye "tahrikçileri uyaran" Yazıcıoğlu'nun (*Akit*, 3 Temmuz 2000), Menzil şeyhini, CIA eski Ankara istasyon şefi Paul Henze ile birlikte ziyaret etmiş olmasına değinecekti. Henze, o sırada, GAP bölgesinde İsrail Tarım Bakanıyla birlikte bulunuyordu. Bu bilgileri veren Parlar, Henze'nin, 70'li yıllarda Van'da, o dönemin AP (Adalet Partisi) milletvekili Kamran İnan'ın evinde uzun süre kaldığını, Kasım 1986'da GAP bölgesinde İsveçli iki bayanla birlikte dolaştığını ve Suriye sınırında görüşmeler yaptığını (s. 244-245), Örsan Öymen'den aktarmak gereğini duyacaktır.

2 Temmuz 1993 Sivas kıyımının hemen ardından, 5 Temmuz 1993'te, Erzincan'ın Kemaliye ilçesine bağlı Başbağlar köyünü basan silahlı bir grubun, ellerini bağlayarak cami

avlusuna doldurdukları 33 kişiyi kurşuna dizdikleri, hepimizin belleğinde olmalı. Kimi anlatımlara göre, bir not bırakmışlar, Sivas'ın intikamını almak için köylüleri öldürdüklerini ileri sürmüşlerdi. Kıyından sorumlu olarak, PKK kadar CIA'nın da adı geçmiş, ama 33 kişiyi kurşuna dizerek öldürenlere ulaşılamamıştı. Sivas sanıkları ve Başbağlar davası avukatı Kadir Kartal, "Her ikisini de CIA'nın yaptığı" kanısında. Bu kanısını açıklarken, "Türkiye'nin gizli servislerin karargahı olduğunu", "CIA ajanlarının Türkiye'yi karargah edindiklerini" söylüyor, ve Sivas ve Başbağlar için oyunlar sahneleyenler ile Manavgat'ın suyunu isteyenler ve Harran'ı yakında işgal edecekler arasında bir koşutluk bulunduğunu duyumsatıyordu. (*Akit*, 7 Temmuz 2000.)

Emniyet Genel Müdürlüğünün Raporunda, Türkiye'nin, Sivas olayları ile 12 Eylül öncesi ortama sürüklenmek istendiği belirtilerek şu görüşlere yer verilmişti: "12 Eylül öncesindeki Çorum, Kahramanmaraş, Malatya ve Sivas olaylarında görüldüğü gibi alevi-sünni, laik-antilaik, milliyetçi-komünist çatışması yaratılarak, iç olaylarla ilgilenen, dışarda etkinliği olmayan bir Türkiye hedefleniyor." Bunun "Batının stratejik uygulamalarından biri" ve "yabancı ajanların provokasyonu" olduğu belirtilen raporda, "Yeni Dünya Düzeni içersinde, Türkiye'nin, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslarda etkin görev almasının istendiği", "buradaki amacın, Japon ve Alman sermayesinin, bu bölgelerdeki etkinliğini kırmak olduğu" yazılıyordu. (*Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1993.)

Türkiye'nin, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar'da etkin görev almasını, ABD'nin istediği biliniyor ve dolayısıyla, Rapor'da, Sivas provokasyonunda yer alan "yabancı ajanlar"ın kimlikleri de açıklanmış bulunuyordu. Bu, Paşa Camisi avlusuna, dışardan gelenlerin, cuma cemaati dağılırken yaktıkları Amerikan bayrağının simgelediği kimlikten de çıkarsanabilirdi. Sivas olaylarının bir devamı olan ve 12 Mart 1995'te çoğu alevi 21 kişinin yaşamını yitireceği Gazi olaylarından bir süre önce, merkezi Washington'da bulunan *Meditarranean Affaire*'nın yayını olan *Meditarranean Quarterly*

dergisinin Kış 1995 sayısında yayınlanan "Türk-Amerikan İlişkileri Yol Ayrımında" başlıklı yazıda, ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher'ın 30 Eylül 1994'te Kürt politikasına ilişkin uyarılarının, "Amerikan-Türk ilişkilerinde belirsizliğe ve soğukluğa neden olduğunu" duyumsattığı belirtilmiş ve "Amerikan-Türk ilişkilerinin yol ayrımına geldiği" ileri sürülmüştü. Çünkü, "Türkiye, ABD'nin, Ortadoğu'da, Türk cumhuriyetlerinde ve Balkanlar'daki beklentilerine yanıt vermemiş", "Kuzey Irak'ta özerk bir Kürdistan'ın kurulmasına razı olmadığı gibi Kürtlere karşı sınırdaki önlemleri sıklaştırmış"tı. Yazar, Türkiye'nin "haddini aştığını", "ABD'nin sabrının taştığını", "Türkiye'nin istikrarsızlık durumunun daha da ağırlaşabileceğini" yazıyordu. (*Aydınlık*, 18 Mart 1995.)

Gazi olaylarından bir süre önce, ABD başkentinde, Emniyet Genel Müdürü Mehmet Ağar, Olağanüstü Hal Bölge Valisi Ünal Erkan, Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Daire Başkanı Ersin Yılmaz'ın katıldığı CIA yöneticileriyle yapılan toplantıda, "Türkiye'de aşırı dinci örgütlenmenin hızla güç kazandığı, *laik müslümanlara* saldırılar olabileceği" konuları görüşülmüş, Gazi olaylarını, ABD televizyonları ve basını, "Türkiye'de sünni-alevi savaşı başladı" diye duyurmuş, "ılımlı müslüman alevilere aşırı dinci sünnilerin saldırısı" biçiminde vermişti. Oysa Gazi'de, Sivas'ta olduğu gibi "aşırı dinci sünniler"in değil, kişi olarak kendileri aşırı dinci de olsa polisin alevilere saldırısı sözkonusuydu. Ama Gazi halkının tepkisine neden olan olayı başlatanların, "gizli servis"lerin güdülediği kişiler olması olasılığı ağır basıyordu. O zaman İçişleri Bakanlığı tarafından Bakanlar Kuruluna sunulan raporda belirtildiği gibi, "olayda yabancı gizli servis parmağı var"dı. (*Türkiye*, 15 Mart 1995.)

Amacın, alevi-sünni çatışması çıkararak, bunu, Gazi'den İstanbul'a ve Türkiye genelinde, alevi-sünnilerin katışık olduğu yörelere yaymak olduğu da duyumsandı. *Meditarranean Quarterly*'de yazıldığı gibi, "Kuzey Irak'ta özerk bir Kürdistan kurulmasına razı olmadığı gibi sınırdaki önlemleri

sıklaştıran" ve dolayısıyla "haddini aşan", "ABD'nin sabrını taşıran" Türkiye'nin istikrarsızlık durumunun daha da ağırlaştırılması amaçlanmıştı. 12 Martta (1995) Gazi'de başlatılmak istenen iç savaş ile, Türk Silahlı Kuvvetlerinin 20 Martta (1995) 35 bin kişilik bir birlikle Irak'ın kuzeyinde gerçekleştireceği operasyonun önlenmek istenmiş olması gibi, 2 Temmuz Sivas olaylarını da, 36'ıncı paralelin kuzeyinde, Saddam'ın saldırılarından bölgedeki Kürtleri korumak amacıyla, ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye tarafından oluşturulan Çekiç Gücün, bölgede bir Kürt devletinin kurulması doğrultusunda çalışmaya başlaması, bu gücün şemsiyesi altında 20'ye yakın PKK kampının kurulmuş olması, Türk hükümetinin izni olmadan İncirlik'ten kalkan bu güce bağlı uçakların 36'ıncı paralelin güneyinde bulunan Irak radarlarını vurması ve Türkiye'yi Irak'la çatışma konumuna getirmesi gibi nedenler dolayısıyla, Türkiye'de, Silahlı Kuvvetler içersinde, yazarlar arasında, siyasal ortamda, Çekiç Gücün görevine son verilmesini isteyen muhalefeti kırmak ve Türkiye'yi bir alevi-sünni iç savaşına sürükleyerek istikrarsızlaştırmak amacıyla, Türkiye hariç bütün NATO ülkelerinde dağıtılmış bulunan, CIA bağlantılı, bağımsız, ama hemen her kesimle irtibatlı, resmi olmayan bir kuruluş olan "Gladyo"nun gerçekleştirmiş olduğu bir operasyon olması olasıydı.

5. PKK OLGUSU, ALEVİ İKİLEMİ

Fotoğrafın arkasındaki bir başka neden de PKK idi.

Hazar havzasından İskenderun Limanına ya da Ceyhan Körfezine ulaşacak petrol boru yolunun gerçekleşmesini Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da silahlı eylemler koyarak engellemiş bulunan PKK, Erzincan-Tokat-Sivas dağlık çizgisini izlemesi tasarlanan petrol yolunu kesmek amacıyla Sivas odağında bazı illegal örgütlerle anlaşmış, Samsun'dan Ceyhan Körfezine gitmesi tasarlanan petrol boru yolunu kesmek için de Sivas'a yerleşmek ve Sivas-Samsun yolunu tutmak istemişti. Sivas olaylarının yaşandığı saatlerde, Öcalan'ın ya-

zılarında açıklandığı gibi, alevilerin tarihteki direniş geleneğinden yararlanmak isteyen PKK, Kurtuluş Savaşı sırasında ayaklanmış bulunan Koçgiri aşireti bölgesinde, Sivas kırsalında eylem halindeydi. Cami avlusunda olayı başlatan ve Madımak otelin önüne kitleyi yığan çekirdek grubun amacı, sloganlara ve fotoğraflara yansıyan amacı, "şeytan"ı taşlayarak öldürmek, onları güdüleyen gizli amaç (ya da amaçlardan biri) ise, PKK'nın, PKK ile birlikte hareket eden öteki grupların, Sivas'ta, yararlanacaklarını varsaydıkları laik, demokratik, ilerici ortamı dağıtmaktı.

Böylece, Kürt-alevi olan ve Kürt Teali Cemiyeti Başkanı Seyit Abdülkadir'in talimatıyla Ankara Hükümetine karşı ayaklandırılmış (1921) bulunan Koçgiri aşireti, bu kez PKK tarafından ayaklandırılmaya çalışılacak ve bu, Türk-alevilere "alevi" ortak paydasında aktarılarak, başkaldırı, Sivas odağından Tokat-Ordu ve Tokat-Amasya'ya ve Karadeniz'e yayılmak istenecekti. Sivas'ta, etnik açıdan Türk olan Pir Sultan'ın adında, fetvacı, cihatçı ve şeriatçı baskıya karşı direnişi simgeleyen laik ve demokratik açılım, "alevi"lik ortak paydasında baskılanıyor; PKK'nın Sivas'ta üs'lenmesini engellemek ve PKK'nın başlatmak ve bölgeye yaymak istediği "alevi" ayaklanmasını önlemek "bahanesi" altında, ilerici aydınlar yakılıyor ve boğuluyordu!

PKK lideri Öcalan, yayın organları *Serxwedûn*'un Kasım 1990 sayısında, "alevilik"in, "gerçekte bir Kürt direnişçiliğinin tarihte gelişen biçimi" olduğunu yazmış ve "aleviliği bir ulusal direniş motifi olarak ele alarak özgün bir yaklaşımla değerlendirerek; alevileri bir direniş gücü olarak kullanmak" gerektiğini ileri sürmüştü. (Bkz: Uğur Mumcu, "Kürt-İslam Sentezi", *Cumhuriyet*, 15 Mart 1991.)

Araştırma Komisyonunun raporunda, Sivas olayları sırasında, Sivas Valisinin (Karabilgin) ifadesinden 100 kişilik komando bölüğü ve özel harekat timinin Divriği, Zara ve İmranlı yöresinde PKK ile ilgili bir operasyonda görevli olduğunun anlaşıldığına yer verilmekte, daha sonra, Öcalan'ın İmralı'da mahkemede ifadesinde de doğruladığı gibi, PKK'nın,

Karadenize bir yol edinmek için, etnik özellik yerine mezhep kimliği kullanmak istediği açıklığa kavuşacaktı. Ama bunun, bir alevi-sünni çatışması anlamında bir "direniş" önerisi değil, alevilerin ve özellikle Kürt kökenli alevilerin Türkiye Cumhuriyetine karşı ayaklandırılması anlamında bir "direniş" önerisi olduğu açıktı. Operasyon düzenlenen Divriği, Zara ve İmranlı'da komando bölüğünün ve özel harekat timinin varlığı da, bunu, yeterince açıklıyordu. Ama, Sivas'ta, Pir Sultan Abdal Şenliğini başarısızlığa uğratmanın ardında, solun ve sosyalistlerin olduğu kadar, laikliğin "doğal" savunucusu alevilerin, PKK'nın çizgisine çekilmelerini önlemek, PKK eylemi çerçevesinde ayaklanmalarına olanak bırakmamak bahanesiyle ve amacıyla, fetvacı gericiliğin eyleme yöneltildiği de düşünülmek gerekirdi. Araştırma Komisyonuna tanık olarak ifade verenlerin birleştikleri nokta, bu olayların, bir "alevi-sünni çatışması olarak nitelendirilemeyeceği" yönündeydi. Bu, doğruydu. Ama, Sivas kıyınının, Sivas ve yöresinde başlatılmak ve bir boyutuyla Erzincan'a doğru, bir boyutuyla İskenderun'a doğru yayılması amaçlanan alevi-sünni çatışmasını önlemiş olmasıyla, örtük de olsa, "övünenler" vardı!

O günün Cumhurbaşkanı Demirel'in, Başbakan Çiller'in, Sivas kıyınını, örtülü bir biçimde, Sivas'ın bazı mahallelerine ve bazı ilçelerine alevi-sünni çatışmasının yayılmasını önleyen "münferit" bir olay, bir otel yakma ve oteldekilerin yanması olarak nitelemiş olmaları, bu açıdan önemliydi.

2 Temmuz 1993: Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel: "Sivas Valisi ve İçişleri Bakanı ile görüştüm. Gerekli önlem alındı. Fevkalade hassas bir konu. Devlet güçleriyle halk karşı karşıya getirilmemelidir. Ona gayret ediliyor." (*Sivas Kitabı*, s. 507.)

3 Temmuz 1993: Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, İstanbul'daki evinde, Sabah muhabirine, "Olayların ağır tahrik sonucu başladığını" belirterek, şöyle konuştu: "Başbakan Tansu Çiller ile iki defa konuştum. *Olaylar Alevi-sünni çatışmasına dönüşmedi, ilçelere yayılmadı*. Otelin yakılmasıyla

kaldı. Güvenlik kuvvetleriyle halk arasında bir çatışma yok. (*Sabah*, 4 Temmuz 1993.)

3 Temmuz 1993: Başbakan Tansu Çiller: "*Ortada bir Alevi-Sünni kavgası yoktur.*" "Ölen hiç kimse, ama hiç kimse, böyle bir çekişmeden dolayı da ölmüş değildir. Hatta bu otelin etrafını saran vatandaşlarımıza da hiçbir biçimde zarar gelmemiştir. Onlardan ölen ya da yaralanan da yoktur. Dolayısıyla olay, bir otelin yakılması ve içinde olan vatandaşların ölmesiyle ortaya çıkmıştır. Otelin yakıldığı sırada birtakım vatandaşlarımızın orada ölmesi önlenememiştir." (*Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1993.)

4 Temmuz 1993: Cüneyt Arcayürek, Çankaya'da, Cumhurbaşkanı Demirel'e iletiyor: "Dün olanları biliyor musunuz? Bu (Çiller) çıktı kürsüye: 'Sivas'ta bir adam yakalandı, elimizde. Otelin sahibi imiş, sigortadan para almak için yakmış.' dedi. Yakılan otelin geçtiği yeri de biliyorsunuz değil mi? Van!" (Arcayürek, *Etekli Demokrasi*, s. 188.)

Otelin yakılması ve oteldekilerin ölmesi önlenememiş ama, otelin yakılması ve oteldekilerin ölmesi, olayların, alevi-sünni çatışmasına dönüşmesini, mahallelere, ilçelere yayılmasını, halk ile halkın çatışmasını önlemişti! Dolayısıyla şu yorumu yapmak olanaklıdır: "Şeytan"ın taşlanarak ya da yakılarak öldürülmek istenmesi amacıyla başlatılan gösteriler, olayların içine sürüklenen göstericiler, PKK'nın direnişe çağırdığı alevilerin direnişini kırmak için kullanılmış olsa da, alevi-sünni çatışması çıkarmak isteyenler tarafından kullanıldığı olasılığını da içinde taşıyordu. Çünkü, PKK'nın amacının, bir mezhep çatışması çıkarmak olmadığı açıktı. Ne var ki, Sivas kıyınının, alevi-sünni çatışmasını önlediği biçiminde savunulduğu da gözlerden kaçırılmaktaydı. Bir başka deyişle, Sivas'ın kimi mahallelerinde ve kimi ilçelerinde olası bir alevi-sünni çatışmasının önlenmiş olduğu dile getirilirken, alevi-sünni çatışması çıkartmak isteyen "dış güçler"in, "gizli servisler"in, 35 insanın öldürülmüş olması nedeniyle, amaçlarına ulaşmalarının önlendiğinin duyumsatıldığı da gözardı edilmekteydi.

6. "İRADE-İ MEÇHUL"

"Behçet Aysan Şiir Ödülü" gecesinde, 20 Mayıs 1996'da, "Beyaz Başörtülü Kadınlar ve Desparecidos Şair" başlığı altında sunduğum konuşmamın son tümceleriyle bitirebilirim. (Şunu da belirterek: Burada, "Behçet Aysan", Madımak otelde boğulan ve yakılanların ortak adıdır.) Konuşmanın bitişi şöyle:

Behçet Aysan ölmedi, *desparecidos* oldu. Yani "kayıp". Güncel söylemiyle "faili meçhul".

Faili meçhul, çünkü Sivas kıyını, aylar öncesinden hazırlanmış planlı bir kıyındır.

Faili meçhul, çünkü, kendini ulusun tek kurtarıcı iradesi olarak dayatan "irade-i meçhul", özgürlüğe koşanları pusuya düşürecektir.

"İrade-i meçhul" sorgulanmadıkça, o ve onlar, hep *desparecidos* olarak kalacaklar.

Evet, yanık canları kucağımızda, bağrımızda. Bedenleri *kayıp* değil. Mezarlarına birer çiçek koyabilir, içimizdeki fırtınayı dinginleştirebiliriz. Bir süre için de olsa.

Ama şu bir gerçek: Onlar *desparecidos* olarak kaldıkça, biz, duyan, konuşan, soluklanan biz, her gün yeniden ölmeye yargılı olacağız. Çünkü, o ve onlar, yeni bedenlerde her gün yeniden öldürülüyorlar. Öldürülecekler de.

Yani özgür değiliz biz de.

Çağdaş gericiliğin emeği köleleştirdiği yerde, özgürlüğe koşanların sırtından vurulduğu yerde, bu *desparecidos* çağında ve bu *desparecidos* ülkesinde, biz, ancak "tabut"larımızı sevebiliriz. Onu, yalnızca annelere bırakalım.

Çünkü, tabutların altında birleşerek birleşsek de, ne biz, anneleri, tabutların "köle"si olmak yazgısından kurtarabiliriz, ne de kendimiz özgürleşebiliriz.

9-10 Haziran 2002, Ankara
Pir Sultan Abdal,
Sayı: 49, Temmuz 2002

Soru: *Türkiye'de Alevilerin ciddi problemleri olduğu biliniyor. Sistem Alevileri hep reddetti. Ve alevilik henüz yasal, anayasal güvence altında değildir. Bir analiz yapmak gerekirse, bu red edişin tarihsel süreci ve mantığı nedir ve günümüzde bu politikada neden halen ısrar ediliyor?*

Tarihin derinine dalmak, örneğin Yavuz Sultan Selim'in alevilere ilişkin fermanlarından yola çıkarak, bugün, mezhepler arasındaki farklılığı düşmanlığa dönüştürmek bence doğru değil.

Ama alevi-sünni karşıtlaşmasının, şah ve padişah ile simgelenen iki devletin bazı coğrafi alanları paylaşma savaşından kaynaklandığını, mezhep çatışması örtüsü altında, bazı coğrafi alanlara egemen olmak anlamında bir iktidar kavgası bulunduğunu saptamak açısından, bu olayları irdelemenin de yararı olduğu kanısındayım. Peygamberin torunları Hasan-Hüseyin'in katledilişinin temelinde de bir iktidar kavgası olduğunu görmek gerekir.

"Sistem alevileri hep reddetti" derken, sistemin hep aynı kaldığı vargısından yola çıkıldığı kanısındayım. Çünkü, kalın çizgileriyle sistemi belirlemek gerekirse, teokratik ve feodal imparatorluğun yerini, laik ulus-devlet almış, anayasal açıdan ulusun üyeleri, eşitleşmiştir.

1924 Anayasasına konan "Türkiye devletinin dini islamdır", 1928'de Anayasadan çıkarılmış, 1931'de, Cumhuriyet Halk Partisi "laiklik"i ilke olarak benimsemiş, ve laiklik, 1937'de Anayasaya konmuştur. Anayasal sistem, dinlerin ve mezheplerin eşitlendiği siyasal sistemi özünde benimsemiştir. İmparatorlukta ancak ehli kitap sahibi sünnilerin islam *milletinden* sayıldığı ve alevilerin alt-kast olarak "millet" statüsüne alınmadığı, yani din ayrımının esas olduğu, islam dini içinde düşünülsün, ister dışında tutulsun, sünni olmayan alevilerin, islam olmayan toplulukların da altında sayıldığı teokratik sisteme karşıt olarak, din ayrımı kaldırılmakta ve mezhep olarak alevilerin dışlanmasına son verilmekte, her dinden ve her mezhepten yurttaşı, siyasal açıdan eşitleyen bir ilke olarak "laiklik" ile Anayasa'da yer almaktaydı.

Laikliğin temel ilke olduğu anayasada, ve buna bağlı olarak yasal düzenlemelerde, islam dinine olduğu kadar, sünni mezhepten olanlara bir ayrıcalık tanınmamıştı.

Diyanet İşleri Başkanlığı, bu açıdan üzerinde durulmaya değer bir konudur. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığı, sünnilere ayrıcalık tanıyan bir kurum olarak kurulmamıştır. Şu gerçek gözardı edilmemek gerekir: İmparatorluk, feodal olmasının yanında, "teokratik" bir devletti. Padişah, aynı zamanda, bütün islamın koruyucu lideri anlamında "halife"ydi. "Örfi" denen ve gelenekten gelen yasaların yanında, dinsel yasa anlamına gelen "şeriat", sistemin temelini oluşturuyordu. Cumhuriyet, teokratik bir imparatorluktan, laik bir sisteme geçerken, dini devletten ve dolayısıyla kişinin dinsel inancını, devlet sistemi olan şeriattan yalıtmak konumundaydı. İmparatorluk yıkılmıştı ama, teokratik devletin altbirimleri, tarikatlar ve cemaatlar, karşı-devrimin toprağa gömülü mayınları gibiydi. Bunların etkisinden dini yalıt-

mak, devletin "devrimci" göreviydi. Bunu, Diyanet İşleri Başkanlığı eliyle gerçekleştirmek istemiştir. Bu başkanlığın kurulmasının amacı, devletin dine karışması değil, devletin, dini, tarikatların ve cemaatların, bir başka deyişle dinsel gericiliğin tasallutundan kurtarmaktı. Laikliğin dinsizlik olmadığının da halka iletilmesinin aracıydı. Bugün dinsel gericiliğin "laikçilik" olarak nitelediği, yani devletin dine karışması olarak nitelediği bu kurumun, zamanla karşıtına dönüştüğü, tarikat ve cemaatlerin devlete egemen olmasının aracı bir kurumuna dönüştüğü gözardı edilmemek gerekir. Merkezde, il ve ilçelerdeki müftülüklerle sınırlı olan kadrosu, bugün okuldan daha çok olan sayıda camilerin imam ve hatip kadrosuyla, azmanlaşmış bir kuruma dönüşmekle kalmamış, bu arada alevilerin verdiği vergilerle alevilere karşı tarikat ve cemaatlerin devlete egemenliğinin bir aracına dönüşmüştür. Bu dönüşüm tek boyutlu değildir, alevilerin, "alevi" olarak karşı karşıya bırakıldıkları sorunları birkaç açıdan irdelemek olanağı vardır.

Birincisi, 1950'li yıllara dayanır, materyalist/bilimsel eğitime karşı, dinin canlandırması amacıyla ve dinsel eğitimi temel alan imam-hatip okullarının açılmasıyla başlar. Bilinçli ve amaçlı olarak, gereksinilen imam ve hatipten çok fazla sayıda açılan bu okullara alevilerin inançları gereği gitmediği bilinen bir olgudur. Dolayısıyla, daha başlangıçta, mezhep farklılığını, mezhep ayrımcılığına dönüştüren okullar olmuşlardır. Bununla kalmamış, imam-hatiplilerin üniversiteye alınmasıyla, devletin, önemli kadroları, imam-hatip kökenli olan, dolayısıyla alevi-olmayan, sünni olan kesimlere verilmeye başlanacaktır. Öğrenci gençlik içersinde derinleşen mezhep ayrımcılığı, devlet kadrolarına yansımakla kalmamış, parlamentoya ve siyasal iktidara yansımış ve alevilerin siyasal erkten yalıtılmasının yolu da açılmıştır.

İkincisi, 1970'li yıllara dayanır, bir milat (başlangıç) olarak, 1974 yılı alınabilir, Türkiye'de, ABD patentli 12 Mart yarı-askeri darbesinin ardından, cezaevlerine doldurulan devrimci gençliğin genel af ile salıverildiği, ABD'nin dayat-

masıyla konan afyon ekimi yasağının kaldırıldığı günlerde, Kıbrıs'ta, Sampson, bir darbe ile Makarios'un yerini almıştı. Sampson, Yunan cuntası patentliydi, Yunan cuntası ise ABD patentli. Amaç Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını sağlamaktı. Bu ilhak sağlanırken, Türkiye'de, sosyalist sola özgürlük tanımış olan, o zamanki terimiyle "ortanın solu"nu simgeleyen Ecevit'in, dolaylı olarak iktidardan uzaklaştırılmasının alt koşulu da yaratılmış olacaktı.

Ama, oyun, ABD'nin beklemediği bir sürece girdi, Türkiye, "garantör"lük hakkını kullanarak Kıbrıs'a asker çıkardı. Bu, aynı zamanda, Ecevit'in, dolayısıyla solun iktidarının parlamentoda sayıca artmasına yol açtı.

ABD'nin kaygıları vardı. Sovyetler Birliği, Irak, Suriye ve Mısır ile "dostluk ve işbirliği" anlaşması imzalamış, bu ülkelere askeri uzmanlar göndermişti. Solun iktidar olmasıyla, sosyalist hareketin özgürleşeceği ve Türkiye'yi Sovyetler Birliğine yaklaştıracağı kaygısı iç ve dış sermaye çevrelerinde yaygındı. Bu kaygıdan çok daha önemli olan, Türkiye'de, siyasal erkin, ABD'nin yörüngesinden çıkarak, kendi siyasal iradesine kavuşacağı olasılığıydı. Bu, ABD'yi kaygılandırmış, ve Washington, solun iktidarının önünü kesmenin "klasik" oyunlarına başvurmuştu. Sınıfsal konumlarının bilincine varan işçiler, öğrenci gençlik, kentlerin varoşlarına "gecekondular" ile yığılan yarı-proleter emekçiler, kır yoksulu köylüler, komando kamplarında eğitilmiş "ülkücü"lerin, NATO konseptine koşut oluşturulmuş "Gladyo"nun, ve benzer faşist çetelerin planlı ve programlı saldırılarıyla geriletilmeye çalışılmış, ama bütün bu faşist baskılar, 1977 seçimlerinde sol'un (Cumhuriyet Halk Partisinin) oylarını arttırmasına engel olamamıştı. CHP 184 milletvekilini 214'e çıkarmıştı. Sola verilen oy'ların kaynağında ise, alevilerin yoğun olduğu iller vardı. Aleviler, "alevi" oldukları için değil, oylarını sol'a verdikleri, solun iktidar olmasında belirleyici rol oynadıkları için, hedefe alınacak, faşist saldırılar alevilerin yoğun olduğu yörelere, illere, bölgelere yönlendirilecekti. Malatya (1977), Sivas (1978), Kahramanmaraş (1978), Çorum (1980)

olayları, ya da alevi katliamları, özünde, alevilerin, laik olarak sola verdikleri siyasi desteği kırmak, ve Büyük Millet Meclisinde sol'un iktidar olmasının olanaklarını tüketmek ve giderek solu, Mecliste sıfırlamak amacını taşıyordu.

Alevilere, CHP'ye oy verdikleri ve siyasal iktidarı belirledikleri için saldırıldığı açıktı.

Alevilerin "laik"lik ile siyasal eşitliğe kavuşmuş olmaları, onları, laikliğe karşı olan ve giderek tarikat ve cemaatlerin yörüngesine bağlanan siyasal partilerden uzaklaştırmış, sağdaki partilerin tarikat ve cemaatlerin yörüngesine girmeye başlamaları, alevilerin oylarını laik partilerde toplamalarına neden olmuştu.

Anımsayalım. Kahramanmaraş kıyınının (katliamının) ardından, Büyük Millet Meclisinde Türkeş'in partisi MHP'nin (Milliyetçi Hareket Partisinin) sözcüsü, "Bir ideoloji mensupları, bir mezhep mensupları katlediyormuş gibi gösteriliyor" diyor, yani kıyının (katliamın) nedeninin, mezhep (alevi) değil, ideoloji (komünizm) olduğu açığa vuruluyordu. Çorum olaylarının (1980) ardından ise, o zaman başbakan olan Demirel "fitnenin (yani komünistlerin) üstesinden gelmelerinin kolay olduğunu", "ama CHP'nin bunlara sahip çıktığını" söylüyor, bir başka deyişle, CHP'nin değil, CHP'ye oy veren kitlenin (çoğunluğunu oluşturan alevilerin) "komünist" olarak hedefe alındığını duyumsatıyordu.

Alevilere yönelik kanlı saldırıları simgeleyen Malatya, Sivas (1978), Kahramanmaraş, Çorum olaylarını çözümlerken, şu üç nokta belirtilmeli: Alevilere saldırı, Türkiye'de, tarikat ve cemaatlerin alttan ve dipten örgütlenerek güçlendiği, emekçi halkın, işçi sınıfının ve öğrencilerin sınıfsal bilincinin yükseldiği, sola ve sosyalizme doğru akmaya başladığı bir dönemle örtüşür.

Aynı zamanda, Sovyetler Birliği'nin Türkiye ve İran'ın üstünden atlayarak Ortadoğuya açılmaya başlamasına koşut olarak, uluslararası sermayeye kumanda eden ABD'nin, NATO ülkesi olarak Türkiye'de anti-komünizmi silahlı eylemliliğe dönüştürdüğü bir dönemle de örtüşür. Doğal ki,

Türkiye'nin zayıflatılması, istikrarsızlaştırılması, siyasal iradesini ABD'nin denetimi altına alması, gene ABD'nin stratejik hedeflerinden biri olduğu da gözardı edilmemek gerekir.

Bu nedenle, daha önce, 1968-1970 yıllarında ülkelerin çeşitli yerlerinde kurulan "Komando Kampları"nda silahlı eğitimden geçen 250 bin genç (Türkeş), "Tanrı dağı kadar Türk, Hıra dağı kadar müslüman" "ülkücü", Türk gladyosunun denetimi altında planlı bir biçimde, sola, sola oy veren alevilere karşı saldırıya geçirilmiştir. Kıyınların ardında ise, her zaman, ABD elçiliğinde görevli, ama çoğunlukla Güney Kıbrıs'ta CIA masasına bağlı bir ya da birkaç CIA ajanı olduğu biliniyor. Aleviler, laik-solcular oldukları için, laik-sol partiye oy verdikleri, ve Türkiye'nin siyasal yaşamında belirleyici rol oynadıkları için, "komünist" olarak, ülkeyi, Sovyetler Birliği'ne satmaya hazırlanan "hain"ler olarak kitlesel saldırıların hedefine konuyorlardı.

İkinci sorunuz, Sivas (2 Temmuz 1993) ve Gazi (12 Mart 1995) olaylarıyla ilgili. Bir sonraki yazımda, ikinci sorunuzu, "alevi" sorunu açısından yanıtlamaya çalışacağım.

10 Şubat 2003, Ankara

"Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı" Prof. Dr. İbrahim Canan'ın *Bediüzzaman'dan Çözümler* kitabına "M. Fethullah" imzasıyla yazdığı "Takriz"de ("Sunuş"ta), Fethullah Gülen, Saidi Nursi'nin, 19. yüzyılın sonlarında, İmparatorluk döneminde yazdığı: "Vicdanın ziyası din bilimleridir. Aklın nuru uygarlık fenleridir. İkisinin birleşmesiyle hakikat tecelli eder. Ve o iki kanatla talebe uçmaya çalışır. Ayrıldıkları zaman birincisinden (dinden) taassup, ikincisinden (fen bilimlerinden) hile, şüphe doğar." sözlerini, günümüze ve Cumhuriyete taşıyarak şunları yazar:

"Bu ideal talebenin yetişeceği mektep ise, ... '**Medresetü'z-zehra**'dır. "**Camiü'l ezher**'e eş olma tasavvuruyla teklif edilen bu medresede yeni ilimlerle medrese ilimleri içiçedir. ... Zekat, sadaka, nezir ve teberruların yanında, hususi vakıflar, onu besleyecek kanalların sadece bazılarıdır. Bu kompleksin büyük bir bölümü mektep, bir kısmı medrese,

bir köşesi de zaviye şeklinde dizayn edilecektir." "*Bediüzzaman'dan Çözümler*, 2. baskı, 1994, 26.)

"Mektep, medrese ve tekkelerin ittifakı", "eski" Said'in "eğitim birliği" anlayışının temelini oluşturmuştu. "Ehl-i medrese ve ehl-i mektep ve ehl-i tekyenin" birbirleriyle çatışma içerisinde bulunduğunu belirten Saidi Nursi, "mekteplere yeniden din dersi konulmasını, medrese eğitim programlarına bilim üzerine araştırmaların eklenmesini ve yetkin ulemanın tekkelere sokulmasını", "yaratıcılığı geri getirmenin tek yolu olarak görüyordu". (Şerif Mardin, *Bediüzzaman Said Nursi Olayı*, 1994, 133.)

Ne var ki, 1890'larda, medreselere fen (bilim) dersi, mekteplere din dersi konmasını öneren Saidi Nursi'nin görüşlerini günümüze taşıyan ve uygulamaya koyanların okurdan sakladıkları şey, onun, "arzi değil semavi" olduğunu ileri sürdüğü *Risale-i Nur*'ları "telif etmeye" başladığı dönemde, bu görüşünü bırakmış, hatta yadsımış olmasıdır. Çünkü, "yeni" Said olarak, "fen ve bilim ile dalalete girildiğini (dinden sapıldığını)" ileri sürecek ve "felsefenin", "maddi felsefenin", "dine itaat etmeyen felsefenin" ve "bilimsel yasaların (kavanin-i ilmiyelerin) gözlüğünü yere vurup kıracak", hayvanlar alemini, insan alemini, yeryüzünü ("küre-i arzın alemini"), "hikmet-i Kur'aniye ve imanın dürbünü ile görmeye" başlayacaktır. (*Hutbe-i Şamiye*, 18-23.)

Saidi Nursi'deki bu değişimi, İngiliz ve ortodoks bir aileden gelen ve nurculuğu seçmiş bulunan Meryem Weld şöyle özetleyecektir:

"Saidi Nursi hazretleri, bir tarafa vahiy ve dini, diğer tarafa aklı, bilim ve felsefeyi" koyarak, "aklın, bilimin, materyalist felsefenin, dinin ve vahyin emrinde, hizmetinde olması gerektiğini görmüş, dine itaat etmeyen fen ve bilimi yadsımıştır." (Meryem Weld, *İslam, Batı ve Risalei Nur*, 1986, 35, 83.)

"Ulema (din bilginleri) ve meşayih (şeyhler) ve talebeyi, şeriat namına birliğe çağıran" Saidi Nursi'nin, "millete mal edilmesi gereken yeni bilimlerin, medrese uleması aracılığıy-

la" ve şeriat süzgecinden süzdürülerek alınması gerektiğini" ileri sürmüş olmasına da değinmek gerekir. Prof. Dr. Canan, "yeni bilimler" ile, Saidi Nursi'nin yalnızca fizik, kimya gibi bilimlerin değil, 19. yüzyıldan sonra ortaya çıkan sosyoloji, antropoloji, etnoloji gibi beşeri bilimlerin de, "şeriat süzgecinden süzdürülmesi" görüşünde olduğunu yazacaktır. Çünkü, Prof. Dr. Canan'a göre, bunlar, "sömürge ilmi olmaları sebebiyle millileştirilmezler", "şeriat süzgecinden geçirilmezlerse bulanık ve zararlı olurlar". (*Bediüzzaman'dan Çözümler*, 152.)

Bu "sömürge bilimleri"ni şeriat süzgecinden süzecekler ise, "yeni" başbakanın terminolojisiyle belirtmek gerekirse, "ideolojik cübbeli" öğretim üyeleri değil, medrese alimleri yani "ulema" ve "meşayih" yani şeyhler olacaktır.

Bilginlerin ve filozofların Batıya (Garba), embiya ve din alimlerinin ise Doğuya (Şarka) gönderilmiş olduğunu, dolayısıyla Doğuyu, akıl, bilim ve felsefenin değil, din ve imanın kalkındıracağını ileri süren Saidi Nursi, Kasım 1922'de Ankara'ya geldiğinde, Büyük Millet Meclisinde bir "zındıka" düşüncesinin egemen olmaya başladığını ileri sürerek milletvekillerine yönelik yayınladığı Arapça bildirisinde, "şarkı akıl ve felsefenin değil, din ve kalbin ayağa kaldıracağını" yazmış ve milletvekillerini bu nedenle "islamın desatirine inkıyada" çağırmıştı. (Şahiner, *Bediüzzaman Said Nursi*, 256.)

Ulusal Kurtuluş Savaşının "ulusallığını" görmek bilgi ve bilincinden yoksun olan ve bu savaşı, islamın "küffar"a karşı kazandığı bir din savaşı olarak niteleyen Saidi Nursi'nin bildirisi genel olarak boşlukta kalacak, daha sonra Kemal Atatürk'ün "Onuncu Yıl Söylevi'nde de vurgulayacağı gibi, "milli kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmak" için, ulus, elinde ve kafasında taşıdığı "müsbet ilim meşalesi"yle "terakki ve medeniyet yolunda" yürüyecekti.

Ne var ki, ilerleme ve uygarlık yolunda ulusun elinde tuttuğu ve "Milli Eğitimi" simgeleyen bu "müsbet ilim meşalesi", Demokrat Parti iktidarı (1950-1960) döneminde devlet eliyle söndürülmeye ve Saidi Nursi'nin Elmadağ'da Mende-

res'i karşılarken elinde tuttuğu "hilafet/şeriat" bayrağının arkasına konmaya başlanacaktı.

Genelkurmay Başkanlığından Çankaya'ya çıkmış bulunan Cevdet Sunay'ın, "laik okulların birer anarşi yuvası haline geldiğini", "bu okullardan yetişen gençlere devlet idaresinin teslim edilemeyeceğini", "devletin kilit mevkilerine yerleştirilecek kişileri imam-hatip okullarında yetiştireceklerini" söylediği sözler (Mustafa Coşturoğlu, *Halkoyu*, 1977, Sayı: 11, s. 21), bugün de 'önemini" koruyor.

Çünkü, bu sözler, bize, gereksinilenden fazla sayıda imam-hatip okulunun açılmasının, devlet içinde (kamuoyundan gizlenerek) oluşturulan bir politikanın sonucu olduğunu açıklıyor. Bu, aynı zamanda, devletin kilit mevkilerinin ve üst kadrolarının, tarikat ve cemaatlerin güdülediği kadroların denetimine geçmesi için devletin kapalı bir program uyguladığını ve imam-hatip okullarının bunun manivelası olduğunu da açıklıyor. Bu, ayrıca, inançları ve anlayışları gereği imam-hatip okullarına girmemiş olan alevilerin, devletin kilit mevkilerinden ve üst kadrolarından bilinçli ve programlı olarak uzak tutulduğunu bize açıkladığı gibi, laikliği seçtikleri için Mecliste ve siyasal erkte giderek sıfırlandıklarını da bize duyumsatıyor.

28 Şubat (1997) verileriyle belirtelim: Din eğitimli personel gereksinimi 2.888 olmasına karşın, gereksinim fazlası 51.345 imam-hatipli, özellikle hukuk, siyasal bilgiler ve polis akademilerine yönlendirilmişti. Toplam 700 kaymakamın birkaçı dışında tamamı imam-hatip kökenliydi. Valilerin %35'i tarikatçı, %23'ü Cumhuriyete karşıydı, ya da 30 vali ve 256 kaymakam şeriatçıydı. Bu, "şeriatçıların devletin kilit noktalarını ele geçirme planlarının bir kanıtı"yda. (Nevzat Bölügiray, *28 Şubat Süreci*, 1999, 68-69.)

Saidi Nursi, Eskişehir'de yargılanması sırasında, yargıcın sorusu üzerine, "reisicumhur"u "manasız bir isim ve resim" olan cumhuriyeti değil, "her biri hem halife hem reis-i cumhur olan 'Hulefa-yı Raşidin' (ilk dört halife) gibi hakikatı adaleti ve hürriyet-i şer'iyyeyi taşıyan dindar cumhuriyeti"

benimsediğini, "dindar manada bir cumhuriyetçi" olduğunu söyler. (Şahiner, 325.)

Burada, Saidi Nursi'nin, "manasız bir isim ve resim" ile, laik Cumhuriyeti ve Kemal Atatürk'ü imlediğini ayrıca belirtelim.

Biz, Cumhuriyet'in laik kimliğini soluduğumuzu sanıyorduk. 4 Kasım (2002) sabahı uyandığımızda, kendimizi, anayasal ve yasal anlamda "laik", ama kadrolaşma açısından Meclisten siyasal erke değin yasama ve yürütme alanında "dindar" bir cumhuriyette bulacak, yönetsel, yargısal, eğitsel vb. alanlarda devletin kilit mevkilerinin "dindar" manada cumhuriyetçiler tarafından tutulduğunu görmeye başlayacaktık.

Tarihin ironisi şuradaki, "dindar cumhuriyet", Truva atın karnından çıkmamıştı, ama biz, kendimizin Truva atın içine hapsolduğumuzu o sabah görebilmiştik.

Kime, niye kızıyoruz ki...

28 Eylül 2003, Ankara

HASAN ALİ YÜCEL İÇİN

1960-öncesi, *Pazar Postası* yazı müdürlüğünü yaptığım dönemde, bir kez karşılaştığımı anımsıyorum Hasan Ali Yücel'le. Ulus'ta, Sümerbank'ın önünde. Süleyman Ege tanıştırmıştı. Ayaküstü, Siyah fötr, siyah kaş, siyah palto. Şimdi anımsadığım, fotoğraflarındaki bir fotoğraftı. Ama sürekli içiçeydik o günlerde de Yücel'le. Köy Enstitülerinin adını anmak, karalanmanın tek başına nedeni olduğu bir dönemde, *Pazar Postası*'nda, "Orda Bir Köy Var Uzakta" sayfasını açmış, bu sayfada yayınlanan Köy Enstitüleriyle ilgili yazılarda, doğrudan ya da dolaylı olarak buluşmaya başlamıştık Yücel'le.

Köy Enstitüleri için yazdığım bir yazının girişine, "Milli Eğitim Bakanı" Hasan Ali Yücel'in şu sözlerini almışım:

"İlköğretim davası, feodal sistemle kendini idare etmek isteyenlerin samimi olarak istemeyeceği bir davadır. Çünkü ilköğretim davası milletlerin rüştünü ispat etme davasıdır."

Kemal Atatürk'ün "ömrü"yle kucaklayamadığı ve bir yönüyle Köy Enstitülerinde somutlaşan "ilköğretim davası" ile kırsal alanda "feodal sistem"den demokratik sisteme geçişi simgeleyen "Çiftçiyi Topraklandırma Yasa *Tasarısı*", kırsal alanın ve özellikle köylülüğün, ulus olarak "rüştünü" kanıtlayacağı iki temel taşı olarak da nitelenebilir.

Biri, İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla yaşama geçecek olan ve öteki İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle örtüşerek yaşama geçen demokratikleşmenin iki temel öğesi. Biri, Çiftçiyi Topraklandırma Yasa Tasarısı, daha doğarken, demokratik içeriğinden boşaltılacak, öteki Köy Enstitüleri, ilk mezunları beş yaşındayken, yani daha emekleme çağında boğulacaktı.

o

Osmanlı İmparatorluğunun temel iki öğesini anımsayalım:

Biri, *teokratik* bir devlet olması, ikincisi *feodal* bir devlet olması.

Cumhuriyetin temel iki özelliğini dile getirelim:

Biri, teokratik devlete karşı *laik* devlet, öteki feodal devlete karşı *demokratik* devlet.

Teokratik devlete karşı laik devlet, teokrasinin alt kurumları olan tekke, tarikat ve zaviyelerin ve bunların temsilcileri şeyhlerin, dervişlerin, mollaların karşı koymalarıyla; feodal devlete karşı demokratik devlet, "beylik" ("mirlik") sisteminden kalma beylerin, aşiret reislerinin, feodal ve yarı-feodal toprak sahiplerinin karşı koymalarıyla karşılaşacaktı. Örnek vererek, somutlaştırabiliriz de:

Mülk timarlardan Cumhuriyete devreden ve birkaç köyü içersine alan toprakların sahibi Emin Sazak'ın yanına, onun ortakçı köylülerinden Durmuş dayının, elinden tuttuğu yetim oğluyla gelişini anlatır anılarında Talip Apaydın:

"Bey, der Durmuş dayı, 14 yıl ortakçılık yaptım. Bir karış toprağım yok. Oğlumun anası öldü. Yoksulum. Şunu bir

okula ver de okusun, kendini kurtarsın!" Ağaçların altında kurulmuş sofrada konuklarını ağırlayan Sazak, "Bre Durmuş dayı, der, okursa bu oğlan, yarın seni de, Allah'ı da unutur. Bak yaşlanmışsın. Ver eline kazmayı küreği, çalıştır. Hem bizim işimizi görsün, hem de sana baksın. Bunlar da okursa bu işleri kim yapacak!"

Beyliğin geleneksel kalıntı olarak, aşiret ve kabile sisteminin tüm özellikleriyle varlığını sürdürdüğü Doğu'dan örneği de Dursun Kut'tan verelim. Bir dönem başında, en yaşlı üye sıfatıyla Büyük Millet Meclisi başkanlığı da yapmış olan Kinyas Kartal, "Baktık, diyor, Köy Enstitüleri gelişiyor. Biz ağalar toplandık. Bu Köy Enstitüleri on yıl daha sürerse, Doğuda ağalık ölecek. 1950 seçimleri öncesinde Demokrat Parti ile Köy Enstitülerinin kapatılması için pazarlık yaptık. Biz oyumuzu Demokrat Partiye verdik, Demokrat Parti de Köy Enstitülerini kapattı."

Köy Enstitülerini kapatan Demokrat Parti, son yıllarında, demokratik bir arayış içersinde olan Kürt kökenli aydınlardan 50'sini tutuklatır ve idamla yargılatır. "49'lar Davası" olarak da bilinen davanın sanıkları, Harbiye'de hücrede kaldıkları sırada, Gercüşlü bir er, Naci Kutlay'a, "Sizi Efendinin meselesinden ötürü mü getirmişler?" diye sorar. Gercüşlü Memo'nun "Efendi" ile imlediği, "Şeyh Sait"tir. Kutlay, "Sovyet ajanı komünist" olarak tutuklandıkları söylencesine, "Efendi'nin meselesi için getirilmiş" olmayı yeğler, "Evet, Memo!" der. Gercüşlü Memo, "Siz delisiniz, siz delisiniz, istiyorsunuz ki şeyhler ile ağalar yeniden anamızı sinkaf etsin!" diyerek hücreden ayrılır. Bir başka deyişle, Kinyas Kartal'ın Köy Enstitülerini kapattırarak kurtardığı şeyhlik ve ağalık, yoksul halkın anasını ağlatmaya devam edecek olan sistemdir. Ama, bu sistemi kurtarmak için Köy Enstitüleri kapatılırken, yalnızca emekçi halkın anası mı ağlamıştır? Kuşkusuz hayır.

o

Fay Kırby, *Köy Enstitüleri* adıyla yayınlanan doktora çalışmasında, Köy Enstitülerinin ilk mezunlarının, kimi "bakan"lardan valilere, gerici bürokrasi tarafından, nasıl kuşatılıp engellendiğini örnekler vererek anlatır.

Köy Enstitülerinden yetişenlerin, bütün bu geleneksel ve bürokratik "kara" kuşatmaya göğüs gererek, köylere götürdükleri ışık, zihinsel-bedensel-üretimsel eğitimle bütünleşen bir eğitimin ışığı olduğu kadar, köylülüğü, geleneksel bağımlılıktan kurtaracak demokratikleşmenin de ışığı oldu. Her eğitmenin ve öğretmenin taşıdığı tek tek ışık, bir ulusun ulus olma bilincinin, uluslaşmasının, bir bütünün, tek tek öğelerini oluşturdu.

Onlar, Hasan Ali Yücel'in söylemiyle, "*milletin rüştünü ispat etmeye*" çalıştılar. İnançla ve kararlılıkla.

Bu ışığın nasıl söndürüldüğünü hepimiz biliyoruz.

Ama bilmediklerimiz de varmış.

o

Cumhuriyette Eğitim Birliği Yasasıyla birlikte *tek* eğitim sistemi olarak uygulanan laik eğitimin, İmparatorlukta, yenileşme hareketlerini izleyerek kurulacak olan "mektep"lerde başladığını anımsayalım.

İmparatorlukta, tekke ve medreselerden özünde farklı, din ve şeriat dışında, pozitif bilimleri esas alan okulların açılmasının nedeni, kuşkusuz "laik" eğitim değildi. İmparatorluk, gereksindiği modern kadrolarını, yalnızca, müslüman-olmayan çocukların çoğunlukta olduğu yabancı ve azınlık okullarında yetişenlerden sağlamasının getireceği olumsuzlukların bilincinde olmalıydı. Askeri-feodal imparatorluk, ordusunun gereksindiği yeni ve en azından teknokrat kadrosunu, yabancı misyoner okullarından sağlayamayacağı gibi, her biri ayrı şeyhin tedrisatında "namaz hocası" ve "fıkıh" okutulan medreselerden de sağlayamazdı. İmparatorlukta, din ve şeriat dışında, pozitif bilimleri esas alan "mektep"ler bu nedenle açılmış ve yaygınlaştırılmıştı.

Bu da, "teokratik" İmparatorluğu, pozitif bilimlerin temel alındığı, özü bakımından laik olan eğitime yöneltmiş, bir bakıma, din ve mezhep farklılığını da çözümleyen bir eğitime başlangıç oluşturmuştu.

1890'larda, Saidi Kürdi (daha sonraki adıyla Saidi Nursi), Bitlis, Erzurum ve Van'da, din eğitimi dışında eğitim yapan "mektep"lerin varlığından tedirgin olmuş, İstanbul'a gelerek, Abdülhamid'e, "medrese"lere fen dersi, "mektep"lere din dersi konmasını önermişti.

Abdülhamid, Saidi Nursi'nin kafasında eksik tahtalar bulunduğu kanısına vararak, onun bir süre tımarhanede "müşahade" altında tutulmasını isteyecek, ama iktidara gelir gelmez Köy Enstitülerini kapatan Demokrat Partinin liderleri, Saidi Nursi'nin önerilerini yaşama geçireceklerdi.

Din eğitimi yapan medreselerde fen eğitimi de yapılmasını isteyen Saidi Nursi'nin önerisi, Bayar-Menderes tarafından benimsenerek, yeni-medrese demek olan, din eğitiminin yanısıra fen eğitimi de yapan İmam Hatip Okulları açılacak ya da her laik okula karşı bir yenisinin kurulmasına başlanacaktı. Bir başka deyişle, İmam Hatip okulları meslek okulu olmaktan yüksek öğretime öğrenci yetiştiren genel eğitim okullarına evrimleşecekti.

12 Mart (1971) ve 12 Eylül (1980) askeri yönetim dönemlerinde ise, eğitim birliğinin, yani laik eğitimin temeli olan okullara da din dersi konacak ve zorunlu ders durumuna getirilecek, Saidi Nursi'nin istediği gibi, laik okullara da din dersi konması önerisi gerçekleşecekti. Üstelik Anayasal bir zorunluluk olarak.

Bunun anlamını özünden kavramak ve sonuçlarını iyi değerlendirmek gereği vardır:

Osmanlı İmparatorluğunun "kol ve bacakları"nı kesmiş, Kuvayı Milliyecilerin "Misakı Milli" ile sınırlarını çizdikleri İmparatorluğun "gövde"sini ise, kasaplık hayvan gibi parçalara bölmüş bulunan "Müttefikler"in, Sevr haritasını, yeniden masalarının üzerine yayacakları güne değin, Türkiye'nin etnik yapılanmasının, din ve mezhep farklılıklarının

ulus potasında eriyip kaynaşmasını, ancak etnik, dinsel ve mezhepsel farklılıkları sürekli ayrışık tutarak önlemeleri olanağı vardı.

Etnik, dinsel ve mezhepsel farklılığı, modern ulus potasında eritmekte olan Köy Enstitüleri temelde bu nedenle kapatılacak, buna karşılık, yalnızca bir dinin ve yalnızca bir mezhebinin, sünni mezhebin çocukları için ulus ölçeğinde din okulları açılacaktı. Çünkü bu okullar, imam ve hatip yetiştirmekten çok, kaymakamından valisine, savcısından yargıcına, doktorundan öğretmenine, mühendisinden planlamacısına, devlet aygıtında, bir mezhebin mensuplarının bu kimlikleriyle kadrolaşmasına ve egemen konuma geçmelerine yolu açacak, ve bu mezhep içinde, tarikatlara ve cemaatlere ayrışma, Parlamentoya yansıyacaktı.

İmam Hatip Okullarının, yani dinsel eğitimin amacının, özünde din değil, daha sonra "yeşil kuşak" olarak karşımıza çıkacak olan ABD patentli dini canlandırma politikasının, bir başka deyişle islamın siyasallaşmasının, özellikle de sünni islamın siyasallaşması politikasının sonucu olduğuna geçerken değinelim.

o

Hasan Ali Yücel, Türkiye'de emperyalist gericiliğin geleneksel gericilikle elele vererek, demokratikleşme ve uluslaşma sürecini kırdıkları noktada, kendi siyasal partisi içinden, gericiliğin kabaran dalgaları içine atılmış gibi gelir bana.

Yalnızca Hasan Ali Yücel'i değil, onu yalnız bırakmayacak olan Köy Enstitüsünün kurucuları Tonguç'ları, Tekben'leri, Arman'ları, İnan'ları ve Köy Enstitüsünden aldıkları ışığı köylerden kentlere ve ülkeye yayacak olan onbinleri, onları yazıncı kimlikleriyle simgeleyen Makal'ları, Baykurt'ları, Apaydın'ları, Akçam'ları, Başaran'ları, daha tam bir söylemle, devrimci demokratikleşmenin ışığını karalamak ve yıkmak amacıyla, Hasan Ali Yücel'i karalamak ve yıkmak isteyeceklerdir.

Yücel, "Kırk yıl önce, bugün öldü mü?" diye sormak bile istemiyorum. Hayır ölmedi, çünkü öldürüldü o. Kırk yıl önce yatağında onun yüreğine saplanan hançer, Deniz'lerin boynuna dolanan ip, Tütengil'e, Tanilli'ye, İpekçi'ye, Aksoy'a sıkılan kurşun, Üçok'a, Mumcu'ya, Kışlalı'ya konan bomba oldu. O ipi, o kurşunu, o bombayı tutan el, hafif sanayisinden ağır sanayisine, yolundan köprüsüne, barajından santraline, telefonundan televizyonuna, pulundan parasına, ensonu suyundan toprağına, —camileri hariç— ülkeyi uluslararası sermayeye satmak için kalkan "parmak" da oldu.

Gönlüm, kırk yıl sonra olsa da, ona, "rahat uyu" demeye elvermiyor.

26 Şubat 2001, Ankara
abece, Sayı: 176, Nisan 2001

LAKLİK, DİNİN SİYASALLAŞMASI VE ŞİDDET

1. LAİKLİK, LAİKÇİLİK

Yargıtay Başkanlığına seçildiği yıl, *Adli Yılı Açış Konuşması*'nda (1999-2000) Sami Selçuk, dinsel basının terminolojisiyle örtüşen bir yaklaşımla, Türkiye Cumhuriyetinin "laik" değil "laikçi" olduğunu ileri sürdüğü, bugün de belleklerde olmalı. Refah Partisi Genel Başkanı Recai Kutan'ın kutladığı, Doğru Yol Partisi Genel Başkanı Tansu Çiller'in bu "söylev"i bir "milat" olarak nitelediği, Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) Genel Başkanı Ufuk Uras'ın İstanbul'dan bir kurulla gelerek Yargıtay Başkanını onurlandırdığı, konuşmanın "Din ve Devlet İlişkisi" bölümünün ABD Başkanı Clinton'a özet bir metin olarak iletildiği de gene belleklerde olmalı.

"Din ve Devlet İlişkisi" bölümünde, Sami Selçuk, Yargıtay Başkanı olarak, "Türkiye Cumhuriyeti"nin, "egemenliğin kaynağı açısından *laik*; devlet örgütlenmesi açısından *teok-*

ratik; dini yönlendirme açısından *laikçi* bir devlet" olduğunu savlıyordu.

Bu vargılar, Sami Selçuk'un değerlendirmesine göre şöyle açıklanabilirdi: *Birincisi*: "Türkiye Cumhuriyeti" laiktir, çünkü çoğulcudur, çünkü iktidar halkın seçimine dayanmaktadır. *İkincisi*: "Böyle bir devlet teokratiktir", çünkü devlet içine alınan "Diyanet İşleri Başkanlığının bir dini (islam) ve bir mezhebi (sünni) vardır. Ayrıca, bir dinin (islamın) ve bir mezhebin (sünniliğin) okullarını (din okullarını) açmış, bu okulların finansmanını sağlamıştır. *Üçüncüsü*: devlet ve din ayrımı ilişkisinden yola çıkılmakla birlikte, din ve devlet birbirinden bağımsız değildir; *devlet dini yönlendirmekte, dine karışmaktadır*, "bunun adı laikçiliktir".

"İdeolojik laikliği, teokrasiyi bırakıp laikliğe dönmenin tam sırası" olduğunu konuşmasında vurgulayan Sami Selçuk, devletin dine ve dinin devlete karışmaması olarak nitelediği laikliği, devletin ve dinin ayrışmasında değil, tersine, islamın laiklikle bütünleşmesinde arar. İslamın laiklik ile bütünleşmesi için ileri sürdüğü dört koşulun ortak paydasını da din ve özellikle islam oluşturur. Şöyle:

(1) "Din ve devlet ilişkisinde katı ve düşmanca ayrım bulunan" Fransız örneğinden esinlenen ve "gerçek laiklik" ile ilgisi olmayan Türk deneyimi bir yana bırakılmalı; (2) "Ulusal birliği sağlamada önemli bir *tutkal* olan" dinden ve özellikle de islamdan yararlanmanın yolları aranmalı; (3) "Atatürk'ün 'Gazi'lik gibi dinsel bir unvanı benimseyerek dini dışlamadığı ve dini bir *katalizatör* olarak kullandığı unutulmamalı; (4) "Çağcıl, çoğulcu, laikleşmeye elverişli islamın bu damarını işleyerek onu (islamı) laiklikle bütünleştirmeli."

Sami Selçuk, bu vargılara, bilimsel bir çözümlemeyle değil, dinsel bir inançla vardığını da duyumsatır. Bakara Suresinden, "Herkesin bir yolu, ideolojisi, yöntemi vardır."; "Doğu da Batı da Allahındır. Nereye dönseniz Allah karşınızdadır." ayetlerini aktararak, 124 bin peygamberi kabul eden bir Tanrının, bir dinin, yani islam dininin, hiçbir topluluğa (doğal ki "din topluluğu"na) düşman olmayacağını ileri sürerek,

laikliğin yerine, laiklikle bütünleşmiş islamı koymayı önerir.

Bu, Sami Selçuk'un "Yargıtay Başkanı olarak" yaptığı bir konuşma olmakla birlikte, bu düşüncelerin, onun kişisel görüşleri olduğu açıktı. Yargıtay üyelerinin oylarıyla başkanlığa seçilmiş olması açısından soruna bakıldığında, bu kişisel görüşlerin, Yargıtay üyeleri içersinde yaygınlaşmış, çoğunlukta olduğunu da düşünmemiz yanlış olmayacaktı.

Yargıtay Başkanı Selçuk'un konuşmasının, 1966'da, İmran Öktem'in gene Yargıtay Başkanı olarak Adli Yılı açış konuşmasını anımsamamıza neden olduğu da belirtilmeli. Bu konuşmasında İmran Öktem, Saidi Nursi tarafından yazılan Risale-i Nur'ları mahkum eden Yargıtay Ceza Daireleri Genel Kurulu'nun kararına dayanarak, "Nurculuğun tehlikeli bir hal aldığını" söylemiş, Saidi Nursi'nin, "Türkiye'nin batılılaşmasına, ulusal bilincin uyanmasına" ve "Türkiye'nin kurtarıcısı ve kurucusu Büyük Atatürk'ün devrimlerine" karşı çıktığını, "yazılarıyla onu tahkir ettiğini", "Atatürk devrimlerinin dine aykırı olduğunu" ileri sürdüğünü belirterek, "laiklik ile dinsizlik arasında bir fark yoktur" diye yazdığını vurgulamıştı. (*Ulus*, 7 Eylül 1966.) Konuşma, dinleyenlerin çoğunluğu tarafından ayakta alkışlanmış, ama zamanın başbakanı Demirel, oturduğu yerde sessiz kalmış, konuşmayı alkışlamamış, bir bakıma düşünsel yerinin Saidi Nursi'nin yanında olduğunu duyumsatmıştı.

Saidi Nursi'nin "dinsizlik" olarak nitelediği "laiklik"i, ikibinli yılların eşiğinde, yeni Yargıtay Başkanı, "laikçilik" olarak, bir başka deyişle, devletin dine karışması, dini yönlendirmesi, din üzerinde baskı uygulaması olarak tanımlamaktaydı.

Bu söylemden, "Atatürk" dönemi "laiklik"in, "gerçek laiklik" ile ilgisi olmadığı sonucunu çıkarmak yanlış olmayacaktı. Çünkü bu dönem, "din ve devlet ilişkisinde katı ve düşmanca ayrım bulunan" Fransız örneğinden esinlenmiş "laikçi bir devlet" olarak niteleniyor, ve bu laikliğin yerine, "gerçek laikliğin", yani laiklikle bütünleşmiş islamın konulması öneriliyordu.

Kitabının kapağındaki adıyla "**Gazi** M. Kemal" ise, *Söylev*'de, 15-20 Ekim1923'te (yani Cumhuriyetin ilanından birkaç gün önce), gazetecilerle yaptığı bir görüşmeyi anımsatarak, bir gazetecinin, "Yeni hükümetin dini olacak mı?" sorusuyla, o sırada beklemediği bir soruyla karşılaşınca, duraksadığını anlatır. "Çünkü, der, uyrukları arasında çeşitli dinlerden topluluklar bulunan ve her dinden olanlar için adaletli ve eşit işlemler yapmak ve mahkemelerde adaleti kendi uyruğuna ve yabancılara eşit olarak uygulamakla yükümlü bir hükümet, din ve düşünce özgürlüğüne saygı göstermek zorundadır. Hükümetin bu doğal niteliğini, kuşkulu anlam çıkarmaya yol açacak niteliklerle sınırlamak elbette doğru değildir. (...) Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da, yeni anayasa yapılırken, "laik hükümet" teriminden dinsizlik anlamı çıkarmaya eğilimli olanlara ve bundan yararlanmak isteyenlere fırsat vermemek amacıyla, yasanın ikinci maddesini anlamsız kılan bu terimin konulmasına gözyumulmuştur. (...) Ulus, Anayasamızdan bu gereksiz terimleri elverişli zamanda kaldırmalıdır." (*Nutuk / Söylev*, cilt II, s. 955-957.)

Daha "Cumhuriyet" kurulmadan önce, "Gazi" M. Kemal'in, din ve laiklik görüşlerine karşıt görüşlerde olanların ve Büyük Millet Meclisi üyelerini kendi görüşleri doğrultusunda yönlendirmek için çaba harcayanların sayısının az olmadığı bilinir. Bunlar arasında, Kasım 1922'de (yani Ankara hükümeti cephede başarıya ulaştıktan sonra) Ankara'ya gelecek olan Saidi Nursi'nin çabaları anımsatılabilir. Saidi Nursi, milletvekillerine seslenen Arapça bildirisinde, Meclisin ve Ankara Hükümetinin, "garplı değil şarklı olması" nedeniyle, "akıl, bilim ve felsefe" ile değil, ancak "din ve kalb" ile başarısını tamamlayacağını ileri sürer. Saidi Nursi"nin "*Hutbe-i Şamiye*"ye yazacağı "haşiye"lerde ulaştığını söylediği görüşe uygun olarak, "küfrü mutlaka" götüren "fen ve bilim", "fen bilimleri", "bilimsel yasalar", "maddi felsefe" dışlanmış, "islamiyetin desatirine inkıyad" edilmiş (yani islamın kurallarına uyulmuş) olsaydı, kuşku yok ki, gene Saidi Nursi'nin "şekil ve resim" olarak niteleyeceği "laik" cumhuri-

yetin yerine, "Asrı Saadet"te olduğu gibi, "dindar" manada bir cumhuriyet de kurulmuş olabilirdi.

Saidi Nursi'nin önerdiği "dindar manada cumhuriyet", Sami Selçuk'un tanımlarına göre değerlendirilirse, "cumhuriyet" sözcüğünün kendisinde içkin bulunan "çoğulcu" niteliği dolayısıyla laik bir cumhuriyet olarak da tanımlanabilirdi. Ama Kurtuluş Savaşını verenler, "dindar" manada "cumhuriyet"i değil, Saidi Nursi'nin deyişiyle "şekil ve resim" olan cumhuriyeti, Sami Selçuk'un tanımlamasıyla "laikçi" cumhuriyeti, yani gerçekten "laik" olacak olan cumhuriyeti kurmayı yeğlemişlerdi.

Buna koşut olarak da, 1924 Anayasasına konan "Türkiye devletinin dini islamdır." tümcesi, 10 Nisan 1928'de, Anayasadan çıkarılacak; Cumhuriyet Halk Partisinin 1931'de parti doktrinini belirleyen "altı ok" içinde yer alan "laiklik" ilkesi, 1937'de Anayasaya konacaktı.

Daha önce, 3 Mart 1924'te, "Şeriye ve Evkaf Vekaleti" kaldırılacak, dinsel işlerin yürütülmesi görevi, Başbakanlığa bağlı, "Diyanet İşleri Başkanlığı"na aktarılacaktır. (1950'li yıllarda cami imamları ile Kur'an kursu hocalarının da devlet memuru kadrosuna alınmasına değin) merkez dışındaki kadrosu, il ve ilçelerde müftülüklerle sınırlı olan bu başkanlığın başlıca görevleri, (namaz saatleri gibi) dini saatlerin, (oruç gibi) dini günlerin, fitre ve zekatın belirlenmesiyle, hutbe metinlerinin hazırlanmasıyla sınırlı bulunuyordu. Topluluğun ortaklaşa sahibi sayılan camilerin ve öteki kutsal yerlerin topluluk adına devlet tarafından sahiplenilmesi ve denetimi gibi, dinin "din" olarak gereksinilen görevleri de bu başkanlığa verilmişti. Bu dönemde ve bu aşamada, devletin, bu kurum aracılığıyla dini denetlediğini değil, şimdi bir adı "cihat" ile örtüşen fundamantalizmi, genel söylemiyle irticayı denetlediğini ve dini, irticanın tasallutundan koruyarak, dinin kendisini de koruduğunu söylemek yanlış olmazdı. Dolayısıyla, kuruluşunun ilk evresinde, bu "başkanlığın", Sami Selçuk'un söylediği gibi, "devletin örgütlenmesi açısından teokratik" olduğunun bir kanıtı olarak algılamak ola-

naklı olmadığı gibi, bu başkanlık dolayısıyla, devletin, "dinsizleşme" doğrultusunda dini yönlendirdiği anlamında "laikçi" olduğunu söylemek de doğru değildi. Sıradan bir dinleyicinin bile ayırdına varacağı gibi, "laikçilik" olarak adlandırılan devrimci dönemi (1923-1950), 2000 yılına kadar genişletilmiş, ve buna karşılık, devletin örgütlenmesi açısından "teokratik" olarak nitelenmesi olanaklı karşı-devrimci dönem (1950-2000), devrimci dönemin kundağına sarılmıştı. Üstelik, laik devletin (genç Cumhuriyetin), teokratik devletin (Osmanlı İmparatorluğunun) enkazı üzerine kurulduğu, yani laikliğin **devrimci** niteliği yadsınıyor, dini, tarikat ve cemaatlerin sultasından korumanın devrimci koşulu olan "zor", dinin kendisi üzerinde baskı olarak niteleniyordu.

Teokratik devletin devlet olarak kimliğini belirleyen dinsel işlevlerinin, Büyük Millet Meclisi döneminde (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923) "Şeriye ve Evkaf Vekaleti"ne, yani bir "bakanlığa" *küçültülmesi*, Cumhuriyetin kuruluşundan (29 Ekim 1923) altı ay kadar sonra, 3 Mart 1924'te, bu "bakanlığın", bir başkanlığa indirgenmesi, hukuk anlamında "şer'i" kuralların Medeni Yasa ile kaldırılarak devletten dışlanması, bir başka deyişle teokratik devlet geleneği bünyesinde siyasallaşmış dinin "siyasal" kimliğinin denetim altına alınması ancak ve ancak, laikleşme sürecinin devrimci aşamaları olarak nitelendirilebilirdi. Bu nedenle, başlangıcında, Diyanet İşleri Başkanlığı, devletin örgütlenme açısından teokratik olduğunun kanıtı sayılamayacağı gibi, Eğitim Birliği Yasasına uyarlanarak din okullarını kapatmış bulunan Cumhuriyetin laikleşme dönemi de, "teokratik devlet" olarak nitelendirilemezdi.

Laikliğin toplumsal kimliğini belirleyen inanç özgürlüğü demek, inananların inanmayanlar üzerinde, bir inançta olanların başka inançlar üzerinde, özellikle sayıca çoğunlukta olan inançların, sayıca azınlıkta olan inançlar üzerinde baskı kurma özgürlüğü değil, her inançta bireyin, inancında özgür olması demektir. Laikliğin gerçekleşmesi süreci olarak niteleyebileceğimiz devrimci süreçte, Diyanet İşleri Başkan-

lığının, bu başkanlığın temsil edildiği sayıca çoğunlukta olan bir dini (islam dinini) ve bu dinin sayıca çoğunlukta olan bir mezhebini (sünni mezhebi), öteki azınlıkta olan dinler üzerinde (hıristiyanlık ve musevilik üzerinde) ve öteki azınlıkta olan mezhepler üzerinde (alevilik üzerinde) bir baskı kurması için değil, bu çoğunlukta olan din ve mezheple organik bağları bulunan tarikat ve cemaatlerin, aynı din ve mezhepten kimselerin, ötekiler üzerinde baskı kurmasını önlemek amacıyla kurulduğu gözardı edilmemek gerekir. Bunu sağlamak için, din ve inançları baskı altına alan, başka dinden ve inançtan olanları "kafir"likle özdeşleyen, bireyin özgürleşmesinin, ulusun uluslaşmasının başlıca engelleri olan ve geleneksel teokratik kurumları temsil eden tekke ve tarikatların kapatılması, şeyhlik, babalık, dervişlik gibi kurumsal sıfatların kaldırılması, kuşku yok ki, "zor"u sürekli gündemde tutacaktı. Ama bu "zor", gerici zor'a karşı devrimci bir zor'dur. Bireyin özgürleşmesinin, aklın kölelikten kurtulmasının önündeki engelleri kaldırmanın zorunlu koşuludur. Bu dönemi, 1950'li yıllarla birlikte dinin siyasallaşacağı, özgürleşmekte olan bireyin dinsel kurumlara bağlı ve bağımlı bireyler olarak yeniden köleleşmeye başlayacağı karşı-devrim dönemiyle karıştırmamak gerekir.

2. SİYASALLAŞMA

14 Mayıs 1950'de iktidara gelen DP'nin (Demokrat Partinin), ilkin ezanın arapça okunmasını yasaklayan yasayı kaldırdığı bilinir. Simgesel anlamda bunun önemi küçümsenemezdi. Dinsel gericiliğe verilmiş bir "ödün" olduğu gibi, laiklik ilkesinden verilecek ödünleri duyumsatması açısından da önemliydi.

Ezanın Arapça okunmasının yasal olanağını sağlayan DP (ya da Bayar-Menderes ikilisi), aynı zamanda, Halkevlerini ve Köy Enstitülerini kapatacak; bir bakıma bunların yerine İmam-Hatip okulları açılacaktı.

Kalın çizgileriyle belirtmek gerekirse, Halkevleri, ulus

olmanın ve uluslaşmanın kültürel boyutunu; Köy Enstitüleri, kırsal alanın demokratikleşmesinin (ki demokratikleşme, uluslaşmanın özdeş söylemidir) eğitsel boyutunu simgeler. Çiftçiyi Topraklandırma Yasasıyla, özellikle de yasalaşırken değişikliğe uğrayan "tasarısı"yla, kırsal alanın toprak mülkiyeti açısından demokratikleşmesinin amaçlandığına da burada değinelim.

Türkocaklarının, 1930'lara gelindiğinde, Mussolini çizgisini izleyerek ırkçı bir ulus anlayışını benimsemeye başlaması, Kemal Atatürk'ü kaygılandırmış, Türkocakları bu nedenle kapatılmış ve yerini, özünü ve ilkesini ırk ayrımcılığından ve üstün ırk anlayışından değil, her ırksal / etnik kökenden yurttaşın siyasal olarak eşitleneceği bir ulus anlayışından alacak olan Halkevlerini kurmuştu. Uluslaşma sürecine koşut olarak emeklemekte olan ulusal kültürün, yerel kültürler ile, evrensel kültür potasında birbirleriyle kaynaştığı kültür evleri olan Halkevleri, Demokrat Parti tarafından kapatılmış, mallarına, Cumhuriyet Halk Partisinin malları olarak elkonulmuş, kentlerden köylere, irili-ufaklı binlerce kütüphane şu ya da bu şekilde yokedilmişti. Halkevlerinin ve kütüphanelerinin kapatılmasının yol açtığı kültürel boşluğu, Cumhuriyetin ilk yıllarında etkinliklerine yasayla son verilmiş bulunan tarikatlar doldurmaya başlayacaktı.

Köy Enstitüleri, 1940'ta yasal olarak kuruldu. Eğitim alanında birikmiş yerel ve yöresel deneyimlerin bir ürünü olduğu gözardı edilmemeli. Köy Enstitüleri, köyden köylü çocuğunu aldı, onu zihinsel-bedensel-üretimsel yönden eğitti; öğretmen olarak köye gönderdi. Köy toplulukları alevi ise alevi çocuklar, sünni ise sünni çocuklar alındı Enstitüye, burada ayrımsız eğitildiler; gene kendi köylerine, ya da komşu köylere öğretmen olarak gittiler. Ama şu özellikle vurgulanmalı, sünni çocuklar sünni olarak, alevi çocuklar alevi olarak değil, ayrımsız hepsi laik ve demokratik cumhuriyetin öğretmenleri olarak köylerine döndüler. Köy Enstitüleri, henüz beşinci mezunlarını verdiği sırada kapatıldılar. Köy Enstitülerine karşılık, İmam-Hatip okulları açılacaktır. Her köye

bir okul ve bir öğretmen ülküsünün yerini ise, her köye bir cami ve bir imam sloganı alacaktır.

İmam-Hatip okulları, Cumhuriyetin başlangıcında, "Tevhidi Tedrisat Kanunu"na, Türkçeleşmiş adıyla Eğitim Birliği Yasasına uygun olarak kapatılmış, din eğitimini esas alan okullardı. Demokrat Parti iktidarıyla birlikte İmam-Hatip okullarının yeniden açılmasının yasaya göre amacı, "imam" ve "hatip" yetiştirmekti. 12 Eylül (1980) askeri yönetiminin zorlamasıyla, emperyalist gericiliğin "kirlenme"olarak nitelediği *materyalizme* ve çürüme olarak nitelediği *sosyalizme* karşı, hemen her köye ve bu arada alevi köylerine de bir çeşit "siyasal karakol" işlevi görecek olan camiler yapılacak, cami sayısı 88-90 bine ulaşacaktı. 1950'li yıllarda 15-20 bin cami olduğu gözönünde tutulursa ve bunların dinsel anlamda "ehil" hocaları bulunduğu dikkate alınırsa, 1950'li yıllardan 2000'li yıllara değin, yüzbin, bilemediniz ikiyüzbin imam ve hatip yetiştirilmesinin mantıklı bir açıklaması olmak gerekirdi. Ama, yirmi yıl, otuz yıl için gereksinilen imam ve hatip sayısının iki katı, üç katı kadar imam ve hatibi her yıl mezun edecek sayıda İmam-Hatip okulu açılmasının, imam ve hatip yetiştirmekten farklı bir amacı olduğu da açıktı. Yöneticilerin ulustan gizli tuttukları bu amacı, o zaman Cumhurbaşkanı olan Cevdet Sunay'dan öğrenecektik.

Mustafa Coşturoğlu, bunu Milli Birlik Komitesi üyesi ve eski parlamenter Osman Köksal'ın ağzından şöyle anlatıyor:

"1970 öncelerindeydi. Sayın İnönü haber göndermiş, benimle gizlice görüşmek istediğini söylemiş. Dediği saatte gittim. Beni her zamanki inceliğiyle karşıladı. "Bak dedi, bilirim senin ağzın pektir. Sana bir sır tevdi edeceğim. Bunu Grup'umdaki en yakın arkadaşlarıma bile açmadım... Bir süredir "laik okullar" üzerinde kuşku yaratılmak, laik eğitime gölge düşürülmek isteniyor. Bununla ilgili olarak da Cumhurbaşkanı üzerinde birtakım haksız telkinlerin yapıldığına dair şüphem vardır. Senin Cumhurbaşkanı hazretleriyle ilişkilerin çok iyidir. Bunu biliyorum. Gerçekten bu konuda Sayın Cumhurbaşkanına bir telkin yapılıyor mu? Ve bu yolda bir telkin söz konusu ise etkisi nedir? Öğrenmeni istiyorum."

"Bunun üzerine doğru Cumhurbaşkanı sayın Sunay'a gittim. Konuşma sırasında konuyu laik okullara getirerek: Bu okullar üzerinde bir takım kuşkular yaratıldığını ve bu okullarda yetişen gençlere çok haksız olarak gölge düşürülmeğe çalışıldığını... anlatırken, Cumhurbaşkanı *Sunay* hemen sözümü kesti. "*Ne haksızlığı*" dedi ve anlatmaya başladı: "*Bugünkü okullar birer anarşi yuvası haline geldi. Bu okullardan yetişen gençlere memleket idaresi teslim edilemez. On yıl sonra bunların hepsi işbaşına geçecekler. Onlara nasıl güvenebiliriz? Hem biz laik okullara karşı İmam-Hatip Okullarını "bir alternatif" olarak düşünüyoruz. Devletin kilit mevkilerine yerleştireceğimiz kişileri bu okullarda yetiştireceğiz.*" (Mustafa Coşturoğlu, "Laik Okullara Karşı Bir Seçenek mi?", *Halkoyu*, 1977, Sayı 11, s. 21.)

İmam-Hatip okulları, özünde imam ve hatip yetiştiren, yani din öğretimini ve eğitimini esas alan meslek okullarıdır, burada öğretimin ve eğitimin esasını oluşturan din, genel olarak din değil, sünni islamın öğretimi ve eğitimidir. Bu okullara alevi çocukları, inançları gereği gitmemekte, alevi aileler çocuklarını bu okullara göndermemektedir. (1997 öncesi duruma göre) mezun olan imam-hatiplilerin, imam ve hatip olarak ancak %4'üne gereksinim duyulmuştu; %96'sı ise imam ve hatip olma olanağından yoksundu. İmam ve hatip gereksiniminden fazla sayıda imam-hatip okulu açılmasının nedeni ise, devletin üst kadrolarının, kilit mevkilerinin, meslek eğitimine bilimsel temel eğitimden geçmiş olan insanlara değil, özellikle sünni mezhepten gelen ve bu inançsal kimlikleriyle din eğitiminden geçen insanlara verilmesi içindi. Bu, aynı zamanda, devletin üst kadrolaşmasında, mezhep ayrımcılığına, sünni mezhepten gelen çocukların sünni olarak bürokratik egemenliğine yolu açacaktı.

Çünkü, "meslek" okulları olarak imam-hatip lisesinden mezun olanların, meslekleri alanında yüksek din okullarına alınmasını doğal karşılamak gerekirdi. Ne var ki, genel eğitim veren okullar gibi, imam-hatip okullarından mezun olanlar, hemen her alanda yüksek okullara ve fakültelere alınmaya başlandı. Siyasal Bilgiler Fakültesine alındı, kayma-

kamımız, giderek valimiz "ihaleli", yani imam-hatip kökenli oldu. Hukuk fakültesine girdiler, savcımız, yargıcımız "ihaleli" oldu. Doktorumuz, öğretmenimiz, müdürümüz, genel müdürümüz "ihaleli" oldu. Bu okulda okumuş olmanın ötesinde, sünni mezhebin çocukları olarak ve sünni kimlikleriyle, kaymakamımız, valimiz, savcımız, yargıcımız, öğretmenimiz oldular. Doğal ki, salt sünni kimlikleriyle değil, çoğunlukla tarikat ve cemaat kimlikleriyle, valimiz, yargıcımız, doktorumuz oldular. 28 Şubat (1997) öncesi rakamlara göre, 77 valinin %35'i tarikatçı, ya da aşırı sağcı. Valilerin %23'ü Cumhuriyete karşı. Bu durum, aslında, salt bir mezhep, salt bir tarikat ya da cemaat "mensubu" olarak, yani salt bir "inanç"a bağlılık olarak algılanılamazdı, çünkü, burada, mezhep de, tarikat da, cemaat de, dinin siyasallaşmasının şemsiyesi altında, siyasallaşmıştı; özünde, islam siyasallaşmaya ve siyasallaşmış islam, devletin laik kadrolarını doldurmaya başlanmıştı.

Bölügiray'ın saptamaları ise şöyle: "30 vali, 256 kaymakam ve kaymakam vekili şeriatçı görüşe sahip. Mevcut 700 kaymakamın birkaçı dışında tamamı ya imam hatip lisesi mezunu ya da imam hatip okullarından normal liselere geçiş yapmış kişilerdir." (Nevzat Bölügiray, *28 Şubat Süreci*, Tekin, 1999, s. 68.)

"... din eğitimli personel gereksiniminin yıllık 2.288 olmasına karşın gereksinim fazlası olan 51 bin 345 imam hatiplinin özellikle hukuk, siyasal bilgiler ve polis akademisine yöneltilmeleri ve siyasal bilgilerin de özellikle kamu yönetimi bölümüne girenlerin (vali, kaymakam vb. olmak için) yüzde 50'den fazlasının imam hatipli olmaları, şeriatçıların devletin kilit noktalarını ele geçirme planlarının bir kanıtı"ydı. (Aynı yapıt, s. 69.)

"Türkiye genelinde 10 günde bir okul yapımına başlanırken 5 saatte bir cami yapımına başlanıyordu. 1045 kişiye bir okul düşerken, 845 kişiye bir cami düşüyordu. Tüm okulların sayısı 61 bin 246 iken, camilerin toplamı 73 bin 523'ü buluyordu." (2 Şubat 1977.) (Aynı yapıt, s. 70.)

Genelkurmay bünyesinde irticai faaliyetleri izlemek ve Batı Harekat Konseptini uygulamak üzere oluşturulan Batı Çalışma Grubunun (BÇG) saptamalarına göre, şeriatçıları destekleyen ya da bu grupların kontrolünde, 5 bini özel dersane ve kurs olmak üzere, 5 bin 854 eğitim kurumu bulunuyor. Aynı raporda, şeriatçılara destek veren 124 radyo, 41 televizyon, 5 bin 200 yerel gazete ve dergi, birçok yayınevi, 4 bin 500 vakıf, 40 vali, 89 vali yardımcısı ve 300 dolayında kaymakam ile çok sayıda milletvekili saptandığı* belirtili-

* Batı Çalışma Grubunun saptandığını belirttiği, "şeriatçı-tarikatların desteklediği" ya da "şeriatçılara destek veren" milletvekillerini tam olarak saptamak olanağımız olmadı. "İşte Nur talebesi politikacılar" başlığı altında *Sabah*'ta (17 Ocak 1997) yayınlanan araştırmada, "Nur talebesi politikacılar"ın, Parlamentoya ilk kez 14 Mayıs 1950 seçimleri ile girdiği, cemaatten 4 kişinin Demokrat Parti listesinden milletvekili seçildiği belirtiliyor. Aynı araştırmaya göre, 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra çok sayıda nur talebesi TBMM çatısı altında buluşmuş, Ahmet Tevfik Paksu, cemaat mensubu ilk "bakan" olarak kabineye girmiş, 12 Eylül 1980 askeri yönetimini izleyen yeni siyasi yapılanma ile birlikte Nur talebesi milletvekillerinin sayısı artmıştı. Bu arada, TBMM Başkanlığına, Başbakanlığa ve Bakanlık görevlerine getirilen Nur talebeleri de olmuştu. (Okur, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın, "nur talebesi" değil, nakşbendi olduğunun ayırdına varmıştır sanırız.)

14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti listesinden, Tahsin Tola (Isparta), Gazi Yiğitbaşı (Afyon), Gıyasettin Emre (Muş), Ekrem Ocaklı (Gümüşhane) milletvekili seçilen ilk "nur talebeleri"ydi. 27 Mayıs 1960'tan sonra Parlamentoya giren ve adları belirlenebilen "nur talebeleri" ise şunlar: (1) Ahmet Tevfik Paksu (MSP, Kahramanmaraş, Çalışma Bakanı), (2) Salih Özcan (MSP, Şanlıurfa), (3) Gündüz Sevilgen (MSP, Manisa), (4) İsmail Müftüoğlu (MSP, Sakarya, Adalet Bakanı), (5) Hüsamettin Akmumcu (MSP, Isparta), (6) Sadi Reşat Saruhan (MSP, Rize), (7) M. Hulusi Özkul (MSP, Adana), (8) Vahdi Karaçorlu (MSP, Sivas), (9) M. Sabri Dörtkol (MSP, Nevşehir), (10) Hasan Seyithanoğlu (MSP, Kahramanmaraş), (11) Yaşar Göçmen (MSP, Diyarbakır) (12) Osman Demirci (AP, Erzurum), (13) Recep Özel (AP, İstanbul), (14) Nadir Latif İslam (AP, Sakarya). 12 Eylül 1980'den sonra seçilenler: (1) Yıldırım Akbulut (ANAP, Erzincan, TBMM başkanı, Başbakan, İçişleri Bakanı, ANAP Genel Başkanı), (2) Zeki Yavuztürk (ANAP, Elazığ, Milli Savunma Bakanı), (3) Rıza Akçalı (DYP, Manisa, Çevre Bakanı, DYP Genel Başkan Yardımcısı), (4) Nevzat Ercan (DYP, Sakarya, Devlet Bakanı), (5) Ferit Alparslan (ANAP, Ağrı), (7) İbrahim Halil Çelik (RP, Şanlıurfa), (8) Necati Çetinkaya (DYP, Konya), (9) İsmail Köse (DYP, Erzurum, Emniyet Müdürü), (10) Hüsamettin Korkutata (RP, Bingöl), (11) Mehmet Kahraman (ANAP, Erzurum), (12) Nurettin Tokdemir (DYP, Hatay), (13) Mehmet Özkan (DYP, İzmir), (14) Mustafa Ünaldı (RP, Konya), (15) İsmail Kahraman (RP, İstanbul, Kültür Bakanı), (16) Ali Talip Özdemir (ANAP, İstanbul, Çevre ve Devlet Bakanı), (17) Abdullah Akarsu

yor. (*Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1998.)

11 Temmuz 1993 günlü *Cumhuriyet*'te yayınlanan "Kur'an Kursları / Din eğitiminde büyük patlama" başlıklı haber, Diyanet İşleri Başkanlığının kadrosundaki genişlemeyi, kuruluş amacına ve Eğitim Birliği Yasasına karşıt bir işlevsellikle geliştirerek, din toplumu ve din devleti yaratmak yolunda "nitelik" değiştirdiğini de bize duyumsatmaktadır. Haber şöyle:

(ANAP, Manisa), (18) Hasan Celal Güzel (ANAP, Milli Eğitim Bakanı, Devlet Bakanı, YDP Genel Başkanı). Bu listeyi, Risale-i Nur derslerine katılmış, Risale-i Nur'ları okumuş ve etkilenmiş 28 milletvekilinin adlarından oluşan bir başka liste izliyor. (*Sabah*, 17 Ocak 1997.)

Sabah'ta (31 Mayıs 1977) Erbakan'ın başbakanlığında kurulan ve "Refahyol" olarak adlandırılan hükümetin, Çiller'in başbakanlığında kurulması beklentisi sürecinde "Tarikatlar Devrede" başlığı altında yayınlanan ve "tarikatların siyasi partilerdeki güçlerini harekete geçirdikleri" vurgulanan haberde: (1) Fethullah Gülen cemaatine bağlılığıyla tanınan DYP Genel Başkan Yardımcısı Rıza Akçal'ın yeni hükümetin mimarlığını üstleneceği, (2) Nakşbendi tarikatına yakınlığıyla bilinen Yozgat Milletvekili İsmail Durak Ünlü'nün, ANAP'tan istifa etmeden önce, nakşbendi tarikatı lideri Esat Ceylan'la görüştüğü, (3) Nakşbendi tarikatına yakınlığıyla bilinen RP Milletvekili Abdulkadir Aksu'nun, ANAP'taki bazı tarikatlara yakınlıklarıyla bilinen milletvekillerini "bu kutsal ittifakın önünü kesmemeye" çağırdığı, (4) Nakşbendi tarikatına yakınlığıyla bilinen Korkut Özal'ın Meclis'teki oylamada Refahyol-B'ye destek vereceği, (5) Nakşbendi tarikatının "ışıkçı" kolundan olduğu söylenen Atilla Koç'un Başbakanlık müsteşar yardımcılığına atandığı bilgilerine yer veriliyordu. (*Sabah*, 31 Mayıs 1997.)

Tarikat ve cemaatlerin, siyasal partilerle ilişkilerini ve karşılıklı etkilenimlerini duyumsatan bazı haberlerin başlıkları ise şöyleydi:

Cumhuriyet (3 Nisan 1998): "Sadece ANAP'taki tarikatçı milletvekillerinin sayısı 40 civarında / Tarikatların gözü iktidarda."

Cumhuriyet (31 Temmuz 1998): Mümtaz Soysal, seçim bölgesi Zonguldak'ta Bülent Ecevit'i seçmene şikayet etti / "DSP tarikatlara Ödün verdi".

Cumhuriyet (6 Ağustos 1998): Süleymancılar DTP'ye yakınlaşıyor, Nakşbendiler ile FP arasındaki buzlar eriyor / Tarikatların oy pazarlığı.

Cumhuriyet (7 Ağustos 1998): "Siyaset-Tarikat pazarlığına Cumhurbaşkanı Demirel'in gölgesi düştü: DTP'nin tarikat bağı".

Hürriyet (30 Ağustos 1998): "FP adayına, tarikat ve cemaat onayı".

Cumhuriyet (15 Ocak 1999): "Bürokrat yerine cemaat adayı".

Akşam (1 Şubat 1999): "FP'nin tarikat atağı."

Milliyet (26 Şubat 1999): "Tarikatlar listede yer buldu".

Tempo (1999): "Dini kesimin yeni gözdesi / Tarikatların oyu DYP'ye / Süleymancılar, Nakşbendiler, Kadiriler, Fethullah Hocacılar, Menzil Grubu, İskenderiye Cemaati, Yeni-Asya Grubu, Med-Zehra Grubu / Seçim yaklaştı, siyasetçiler cemaatlerin peşinde.

Cumhuriyet (2 Mayıs 1999): "Yeni Meclis: 17 Aşiret lideri ve 14 Şeyh / Güneydoğudan tamamına yakını FP, DYP ve ANAP'tan 17 Aşiret lideri ile

"Her yıl İmam Hatip Liseleri ve Kuran Kurslarında, yaklaşık 800 bin öğrenci dini eğitimden geçiyor. Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı toplam 4.783 Kuran Kursunun dışında özel kuruluşların açtıkları kurslar ise denetlenmiyor. / Türkiye'de 417 İmam-Hatipte 15 bin öğretmen, 400 bini aşan öğrenci./ Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığının bünyesinde bulunan ve sayıları bazı istatistiklerde 5.800, bazılarında 4.873 Kuran Kursunda 400 bine yakın öğrenci eğitim görüyor. Diyanet istatistiklerinde "cüz" ve "hafızlık"a çalışan öğrencilerin sayısı da 170 bin 572 olarak belirtiliyor."* (*Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1993.)

1998'de, "Her üç saatte bir cami, günde 7 cami" altbaşlığıyla yayınlanan haberde, Diyanet İşleri Başkanlığının "2010 yılı istihdam ve ihtiyaç planı"na göre, 59 bin olan imam sayısı 2010 yılında 100 bine ulaşacak, 12 yıl içersinde 31 bin 560 cami daha yapılacak, her yıl 200-250 Kuran Kursu açılacak. Diyanetin mevcut kadrosu da 89 binden 238 bine ulaşacak; 9 bin 727 olan müezzin-kayyım kadrosu ise 114 bin olacak. Kuran Kursu öğrencisi de 5 binden 10 bine çıkacaktı. (*Cumhuriyet*, 22 Haziran 1998.)

Soruna bu açıdan bakıldığında, Sami Selçuk'un konuş-

Nakşbendilerden oluşan 14 şeyh kökenli milletvekili de 18 Nisanda Türkiye Büyük Millet Meclisine girdi."

Cumhuriyet (8 Ağustos 2000): "Büyük Kongreye hazırlanan parti yönetimi, tabanını genişletme arayışına girdi / MHP, aşiret ve tarikatlara yöneldi."

* Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren toplam 4.873 Kuran kursunun illere göre sayısal dökümü şöyle: Adana (132), Adıyaman (33), Afyon (113), Ağrı (5), Amasya (50), Ankara (268), Antalya (65), Artvin (15), Aydın (53), Balıkesir (134), Bilecik (17), Bingöl (16), Bitlis (10), Bolu (71), Burdur (45), Bursa (124), Çanakkale (34), Çankırı (30), Çorum (63), Denizli (93), Diyarbakır (32), Edirne (8), Elazığ (38), Erzincan (23), Erzurum (72), Eskişehir (50), Gaziantep (34), Giresun (78), Gümüşhane (32), Hakkari (4), Hatay (71), Isparta (88), İçel (51), İstanbul (307), İzmir (129), Kars (12), Kastamonu (57), Kayseri (99), Kırklareli (16), Kırşehir (20), Kocaeli (60), Konya (326), Kütahya (100), Malatya (39), Manisa (116), Kahramanmaraş (153), Mardin (8), Muğla (24), Muş (4), Nevşehir (62), Niğde (38), Ordu (111), Rize (69), Sakarya (98), Samsun (208), Siirt (12), Sinop (18), Sivas (95), Tekirdağ (15), Tokat (86), Trabzon (138), Tunceli (3), Şanlıurfa (30), Uşak (38), Van (10), Yozgat (101), Zonguldak (80), Aksaray (29), Bayburt (16), Karaman (24), Kırıkkale (21), Batman (11), Şırnak (2), Bartın (38), Ardahan (6), Iğdır (2).

masında vurguladığı gibi, "böyle bir devlet teokratiktir", çünkü devlet içine alınan Diyanet İşleri Başkanlığının, devlet eliyle açılan sünni islamın okullarıyla, Kuran kurslarıyla, ve buna koşut olarak dini okul, Kuran kursu ve cami için gereken, öğretmen, imam ve hatip kadrolarıyla, ve bunların tarikat ve cemaatler içersinde örgütlenmesi ve siyasal bir güce dönüşmesiyle, bir din (islam) ve bir mezhep (sünni), parlamentoda, siyasal iktidarda ve devlet kadrolarında belirleyici olmaya başlamıştı. Laik okullara konan ve sünni mezhebi temel alan din dersi, Anayasaya yamanan maddeyle zorunlu ders olmuş, Anayasanın temel ilkesi "laiklik" "delinmiş", devlet bir dinin ve bir mezhebin egemenliği altına çekilmeye başlanmıştır. Sami Selçuk'un saptaması bu açıdan doğru, ama, bunu, Diyanet İşleri Başkanlığının kurulduğu 1924 yılından, yani Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte başlatması yanlıştır. İkincisi, laik bir devlet için önerdiği çözüm açısından, yani islamın laiklikle bütünleşmesi ile laik devletin gerçekleştirileceği görüşü açısından da yanlıştır. Çünkü burada laiklikle bütünleşmesi istenen islam ile, aslında, laikliğin yerine laiklikle barışmış islamın, yani "ılımlı islamın" konulması amaçlanmaktadır.

3. BİLİM VE DİN

Daha sonra kendisini "Saidi Nursi" olarak adlandıracak olan Saidi Kürdi, 1890'larda, Van'dan İstanbul'a gelmek için yola çıkarken, İstanbul'a niçin gitmek istediğini soranlara, "Padişahı göreceğini" söyler. Padişahı görecek, ve "mektep"lere din dersi, "medrese"lere fen dersi konmasını ve tekkelerin iyileştirilmesini isteyecektir. "Bu şekilde tedrisat yapılınca, mektepliler dinsiz olmaktan, medreseliler de taassuptan" kurtulacaktı.

Saidi Kürdi (Kürt Sait), Bitlis'in "Nors" köyündendir. Kur'an'ın "ruhu" olarak nitelediği "Risale-i Nur"ları "telif etmeye" başladıktan sonra, Saidi Nursi (Nurslu Sait) adını alacak, köyünün adı Nors'tan Nurs'a, Nurs'tan Nur'a, köyü

Nurs'tan, Kur'an'ın "nur"una "tekamül" edecektir. Kendisi, Erzincan'da, Erzurum'da, Van'da, girip çıktığı medreseler ile Tanzimatla birlikte bu bölgede açılan ve "fenler" okutulan "mektep"lerin "fikir ve niteliği" arasındaki karşıtlığı gidermek için, Padişahtan (Abdülhamid'den) medreselere "fen dersi" ve mekteplere de "din" dersi konmasını isteyecektir.

Padişahın kafasından zoru olduğunu düşünerek, akıl hastanesinde bir süre "müşahade"ye aldırdığı Saidi Nursi'nin görüşünü, Demokrat Partinin liderleri (Bayar ve Menderes) benimseyecek, ve din eğitiminin yanısıra "fen" dersleri de okutulacak olan imam-hatip okulları açılacak, imam-hatip okulları, yeni-medreseler olarak temel eğitim veren okulların yerini almaya başlayacaktır.

Eksik bırakmamak için belirtelim ki, medreselere fen dersi, mekteplere din dersi konmasını isteyen Saidi Nursi, aynı zamanda tekkelerin iyileştirilmesini, ehil ellere verilmesini de önerecektir. Genel din bilgileri yeterli olmayan köy imamlarının Kuran öğrettiği tekkeler ise, gene bu yıllarda, Milli Eğitim Bakanlığından belgeli hocaların yönetiminde, "Kuran Kursu" olarak etkinliklerini sürdürecektir.

Daha sonraki dönemlerde, laik okullara da din dersi konacak, 12 Eylül (1980) askeri yönetimi, din dersini zorunlu dersler arasına alacak ve bu, anayasal bir zorunluluk haline getirilecektir. Saidi Nursi'nin eğitim konusundaki önerileri, Eğitim Birliği Yasasında somut ifadesini bulan bilimi ve aklı ve dolayısıyla laikliği esas alan "Atatürkçü" eğitimin yerine konacak, somut sonuçları bakımından farklı din ve inançta olanlar, zorunlu olarak, sünni islamın inanç ve kurallarını öğrenmek ve uygulamak zorunda bırakılacaklardır. Burada, alevi çocukların, temel ve genel eğitim sürecinde, sünnileştirilmeye, müslüman-olmayan ailelerden gelen çocukların müslümanlaştırılmaya zorlanacakları ya da devletin önemli mevkilerinin kadrolarını yetiştiren bu okulların dışında kalacakları açıktı.

Çatışmanın temelinde ise, din ile bilimin, inanç ile aklın yer aldığı bilinir. Akıl ve bilim, aynı zamanda materyalist

düşüncenin, materyalist düşünce de diyalektik materyalizmin kaynağını oluşturur. Bugün insanın akıl ile ve bilim sayesinde kucakladığı değerlere din ve inanç ile ulaşıldığını iddia eden "monden" tarikat ve cemaatler, inançtan bağımsız olarak aklın ve bilimin insanı ateizme götüreceği "korkusunu" yayarlar. Bu tarikat ve cemaatler, inanç sistemi ve geleneksel kültürü açısından, şeriatın kurallarının ve islamın beş şartının dışlandığı, "her ne arar isen insanda ara" diyen Anadolu aleviliğini de, aynı biçimde, ateizmin ilk basamağı olarak nitelemekte, laikliği de diyalektik materyalizm ile aynı potada dövmektedirler. (Bkz: "Diyanet Bütçesinde Alevilik Tartışması", *Cumhuriyet*, 13 Aralık 1977.)

Yeni-medreseler olan imam-hatip okullarının, Saidi Nursi'nin din ve bilimin birbirini bütünlediği bir eğitim sistemini uyguladığı düşünülebilirse de, burada, gene Saidi Nursi'nin görüşlerine dayanarak, dinin bilimi egemenliği altına aldığını da belirtmek gerekecektir. Çünkü, birincisi, Saidi Nursi'nin, "fizik, kimya gibi", "sosyoloji, antropoloji, etnoloji gibi", "aslında sömürge ilmi olan" ve "millileştirilemeyen" bilimlerin, "medrese alimlerinin çabalarıyla" "şeriat süzgecinden süzülerek" alınmaları gerektiğini de yazdığı belirtilmek gerekir. (Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. İbrahim Canan, *İslam Aleminin Ana Meselelerine Bediüzzaman'dan Çözümler*, 1994, s. 152'de Saidi Nursi'nin bu tür bilim-dışı görüşlerini benimseyerek aktarıyor.)

İkincisi, din ve bilimi bir kuşun iki kanadına benzeten ve bir kanadı din bilimleri ve bir kanadı fen bilimleri olan kuşun "pervaz" edeceğini, yani öğrencinin uçacağını söyleyen eski Said, "Kuran-ı Kerimin ruhu, Risale-i Nur'un cesedine girdikten sonra", "maddi felsefe"nin, "fen ve san'at"ın, "bilimsel yasalar"ın, genel ve esas olarak aklın, bilimin, materyalist felsefenin, "bir zındıka fikri"ne, "dinsizlik fikri"ne başlangıç ve temel oluşturduğunu görmüş, "dalalet gözlüğünü" kırarak, yalnızca "Hikmet-i Kur'aniye ve imanın dürbünü ile görmeye" başlamış ve eski-Said, yeni-Said'e "tekamül" etmişti. İngiliz Ortodoks bir aileden gelen nurcu Meryem Weld'in

söylemiyle, "Saidi Nursi hazretleri", "bir tarafa vahiy ve dini, diğer tarafa aklı, bilimi ve felsefeyi" koyarak, aklın, bilimin, (maddi) felsefenin, din ve vahyin emrinde, hizmetinde olması gerektiğini, Kuran'ın "akıl ve ilim ve fen"e hükmetmesini ileri sürmüş, dine itaat etmeyen aklı ve bilimi yadsımıştır. (Kaynaklar için bkz: Erdost, *Yeni Dünya Düzenine Zorlanması Odağında Türkiye*, s. 154, 155.)

Said-i Nursi'nin "islamın en büyük fitne-i deniyelerinden biri" olarak nitelediği Kemal Atatürk ise, "Ben, manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım bilim ve akıldır." diyordu. "Atatürkçü eğitim"in temelini de, "din ve inanç" değil, "bilim ve akıl" oluşturacaktır.

Bir başka deyişle, Köy Enstitülerinin kapatılması, buna karşılık, imam-hatip okullarının açılması, "müspet ilim"i temel alan laik eğitime "din"in ders olarak sokulması ya da aklın ve bilimin yerine, dinin ve inancın konması anlamına geliyordu. Akıl, bilim, felsefe, dinin ve inancın buyruğu altına alınmış, toplumsal bilimler, medrese alimleri tarafından şeriat süzgecinden süzülerek okutulmaya başlanmıştır.

Burada dışlanan, Saidi Nursi'nin deyişiyle, "zındıka fikri"ne, "dinsizlik fikri"ne ve dolayısıyla demokratik ve sosyalist düşünceye götürecek olan akıl ve bilim ve bunlarla özdeşleşen materyalist felsefe ve diyalektik materyalizmdir. Bu nedenle de, *"anarşist" ve "komünist" yetiştiren laik okul kökenlilere değil, "Hikmeti Kur'aniye ve imanın dürbünü" ile gören, aklı ve bilimi şeriat süzgecinden süzen bir eğitimden geçenlere, yani imam-hatip kökenli olanlara devletin önemli görevleri verilmeye başlanmış*; laik eğitimden geçmiş olan, dolayısıyla solcu ve sosyalist adayı olanların ve bunlarla birlikte bir Refah Partili milletvekilinin Büyük Millet Meclisindeki sözleriyle söyleyerek "ateizmin ilk basamağı olan aleviliğin ve alevi"lerin, devletin önemli kadrolarına alınmaması, tam bir mezhep ayrımcılığı, devlet içinde, ama demokratik olmayan yöntemlerle programlanarak uygulamaya konmuştu.

Bütün bu geriye dönüşlerin, devlete egemen olmasının ardında, demokratik bir "irade"nin, halkın özgür iradesiyle belirlenmiş bir değişimin olduğunu düşünmek yanlış olurdu. "Beni serbest bırakınız. Elbirliğiyle, komünistlikle zehirlenen gençlerin islahına ve memleketin imanına, Allah'ın birliğine hizmet edeyim." diyen Said-i Nursi gibi, Türkiye'de din, din olarak değil, materyalist "kirlenme"nin, diyalektik materyalizmin, sosyalizmin ve komünizmin "panzehiri" olarak siyasallaştırılacak, ve bu, 1950'li yılların ortalarında, "yeşil kuşak" adıyla Sovyetler Birliğine karşı, sosyalizmin Akdenize, Ortadoğu'ya ve Güney-Batı Asya'ya ideolojik yayılmasına karşı "manevi" duvar, set oluşturulmak için kullanılacaktır.

Ağustos 1959'da CENTO (Central Treaty Organization / Merkezi Andlaşma Örgütü) adını alacak olan Bağdat Paktı, ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in söylemiyle, "*Komünizm tehlikesine karşı*" Şubat 1955'te kurulmuştu. *Türkiye, İran, Pakistan, Irak ve mümkün olursa Suriye'den oluşacak bir Kuzey Zinciri* (*Northern Tier*) oluşturulması planına uygun olarak" kurulan bu pakt, kuzeyde, Sovyet Birliği ile güneyde Hint Okyanusu ve Akdeniz arasında "komünizm tehlikesine karşı" bir koridor olarak düşünülüyor ve bunun için de dinin canlandırılması, paktın belirleyici politikasını oluşturuyordu. Irak'ın pakttan ayrılmasından sonra, CENTO'nun ilk harflerinin "Central" (Merkezi) sözcüğünden alınmış olmasının nedeni, NATO ile SEATO arasında, merkezde yer almış olmasıydı. İngiltere'nin üyesi olduğu paktın asıl kurucusu ABD'ydi ve Türkiye, İran ve Pakistan'da "yeşil kuşak" adı altında dini canlandırmaya başlamışlardı. Türkiye'de bunun aktivitesini, tarikat ve cemaatler; kitlesini, 1950'de kurulan ve giderek sayısı artan imam-hatipliler sağlayacaktı.

Dinin canlandırılması politikası, İran'da şii mollaların egemen olduğu İslam cumhuriyeti kurulmasından (1978) ve buna bağlı olarak CENTO'nun dağılmasından (Mart 1979) ve Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden (1990-1991) sonra, "laik" cumhuriyetin yerine sünni bir "islam" cumhuriyeti kurmanın aracına dönüşecektir. Türkiye, bir yandan ABD tarafın-

dan, "ılımlı islam" aracılığıyla müslüman ulusların birliğini oluşturacak bölgesel bir güç olmaya zorlanırken, bir yandan da islam dünyasını kendi egemenlik alanları içine almak için birbirleriyle kıyasıya yarışan İran ile Suudi Arabistan'ın yörüngelerine çekilmeye de zorlanacaktır. Milli Güvenlik Kuruluna (MGK) 28 Şubatta (1997) sunulan raporda, laik Türkiye Cumhuriyetinin yerine şer'i hükümlerle yönetilen bir islam devleti kurmanın amaçlandığı, bu amaca, kökten dinci hareketlerin *tebliğ*, *cemaat* ve *cihat* ile ulaşacağı belirtiliyordu. Alınan kararlar arasında, "eğitim politikalarının Öğretim Birliği Yasasına uygunlaştırılması", bu nedenle de, "gereksinim fazlası imam-hatip okullarının meslek okullarına dönüştürülmesi", "Kuran kursları"nın cemaatlerden alınarak doğrudan Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığının denetimine devredilmesi" de vardı. (Bkz: Nevzat Bölügiray, *28 Şubat Süreci*, s. 36-37.)

Sekiz yıllık eğitimle birlikte, imam-hatip okullarının "ortaokul" kısımlarının eğitim-dışı kalması, imam-hatip liselerinde öğrenci sayısının azalması, Kuran kurslarının durumu, ABD'yi kaygılandırmış görünüyor. *Cumhuriyet*'in "ABD'nin imam-hatip ilgisi" manşetli haberinde, "ABD'nin Ankara Büyükelçiliği Politik Bölümü, Kuran kursları, imam-hatip okulları ve türban konularıyla ilgili istatistik bilgi topladığı", "çok ayrıntılı olarak yapılan bu çalışma"nın "irtica ile mücadele konusunda hassas olan çevrelerde rahatsızlık yarattığı" belirtiliyordu. Alper Ballı'nın haberinde, ABD'nin çalışmasına koşut olarak, "irtica odaklarının imam-hatip okullarının öğrenci kaybını önleme konusundaki çalışmalarını yoğunlaştırarak sürdürdüklerinin belirlendiği", "üç yılda öğrencilerinin %60'ını yitiren imam-hatip okullarını yeniden cazip hale getirmek için irticai sermayeli şirketlerin de katkılarıyla geniş kapsamlı bir çalışma başlatıldığı" yazılıyordu. "2000-2001 eğitim ve öğretim yılında yeterli derecede kayıt yapabilmek amacıyla Milli Gençlik Vakfı, Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği (AKDER) ve Mazlum-Der'in ortaklaşa yürüttükleri bir çalışma kapsamında imam-hatip okullarına

kayıt yaptıran öğrencilere çeşitli maddi kolaylıklar sağlanacağı" ve benzeri sözler veriliyordu. (*Cumhuriyet*, 7 Temmuz 2000.)

4. ŞİDDET

Dinin canlandırılmasının arkasındaki amaç, islamın siyasallaşmasıydı. İslamın siyasallaşması demek, tarikatların ve "cemaat"lerin siyasal etkinlik kazanması demekti. Tarikat ve cemaatlerin siyasallaşması, yalnızca, dinin, tarikat ve cemaat olarak siyasal iktidar üzerinde örtük bir otorite oluşturmasına yol açmayacak, aynı zamanda, *Said-i Nursi'nin deyişiyle, "dinsizliğe, anarşizme ve komünizme" karşı ideolojik bir etkinlik kazanacaktı.* Sovyetler Birliği'ne karşı, ABD'nin liderliğinde hızlandırılan dinin canlandırılması politikasının *"Komünizmle Mücadele Dernekleri" ile halef-selef* olduğunu, burada anımsayalım.

Dış politikada Sovyetler Birliği'ne ve sosyalist dünya sistemine karşı, içerde, sola, sosyalistlere ve komünistlere karşı siyasal bir misyon yüklenen tarikatların ve cemaatlerin kendi içlerine çekemediği ve bu nedenle de, tarikatların sağ siyasal partilerde belirleyici olmaya başlamasıyla birlikte, sol ve sosyalist siyasal hareketlerin içinde yer alan, oylarını sola, sosyalistlere veren, parlamentoda solun (özellikle sosyal-demokratların) iktidar olması için gerekli sayıda milletvekili çıkarmasının kitlesini oluşturan *alevilere* karşı başlatılan iç savaşın, kitleleri harekete geçiren sloganları da, "islam"ı ve "cami"yi öne çıkaran sloganlar olacaktı.

1974'te, ayrı günlerde ve farklı yerlerde beş solcu işçi ve öğrencinin öldürülmesiyle başlatılacak ve 12 Eylül 1980'e değin Türkiye genelinde tırmandırılacak olan iç savaşı sürdürenlerin ideolojik söylemini "komünist"ler, dinsel söylemini de "kafir kızılbaşlar" belirleyecek, halkı kitlesel eylemlere çekmek için, bu "komünist" ve "kızılbaşlar"ın "camiler"i yaktığı, bombaladığı, yıktığı "yalanı" belirleyici olacaktı.

Çoğunluğu solcu ve alevi olan 9 kişinin öldüğü, 100'den

fazla kişinin yaralandığı, çoğu solcuların ve alevilerin olan 167 dükkan ve mağazayla binden fazla binanın yakılıp yıkıldığı 3-4 Eylül 1978 Sivas olaylarında, "Komünistler, kızılbaşlar kardeşlerimizi öldürdü!", "Alibaba camisi bombalandı" yalanıyla ve "Kanımız aksa da zafer islamın!", "Milliyetçi Türkiye!", "Müslüman Türkiye! " çığırışlarıyla "Ümmedi Muhammed" savaşa, komünistleri, solcuları ve alevileri öldürmeye çağrılmıştı.

Resmi açıklamaya göre 111 kişinin öldürüldüğü, halk içinde söylenenlere göre yalnızca bir günde belediyenin 144 *sahipsiz* cesedi topladığı, 176 kişinin yaralandığı, çoğu alevilerin ve solcuların olan 110 evin yakıldığı, 70 işyerinin yıkıldığı, (19-24 Aralık 1978) Kahramanmaraş olaylarında da, "islam" ve "cami" ağırlıklı sloganlar öne çıkıyordu. *Mahalle içlerinde, köylerde*: "Komünistler, aleviler, Ulucamiyi yaktılar. Allah için cihad başına!."; *Minareden*:: "Kızıl komünistler din kardeşimizi şehit ettiler!"; *Cenaze için toplanan kalabalığa*: "Aleviler yukardaki camileri yaktı"; *Yukardaki cami yanında olanlara*: "Kızıl aleviler Ulucamiyi yaktı!"; *Köylerde*: "Komünistler Ulucamiyi yakmışlar!"; *Bir cami hocası*: "Hükümet komünist hükümettir. Ulucamiyi yaktırdı. Müslüman din kardeşlerimizi öldürdü. Allahını seven müslüman olarak cenk meydanına!"; *Bir köy muhtarı*: "Aleviler Ulucamiyi bombaladılar!"; *Bir cami imamı*: "Cuma günü Ulucamiyi yaktılar!" sloganları, bunun açık kanıtlarıydı.

Çoğunluğu solcu ve alevi 45 kişinin öldüğü, yüzlerce kişinin yaralandığı, aralarında kitabevi ve basımevinin de bulunduğu birçok işyeri ve evin tahrip edildiği (Mayıs/Temmuz 1980) Çorum olaylarında aynı sloganlar vardı. Ulucamide hoca vaaz verirken, "Alaaddin Camisini yaktılar!"; öteki camilerde namaz kılan cemaate: "Komünistler, aleviler, Alaaddin Camisine bomba koydular!" yalanıyla cuma cemaati tahrik edilmiş, camiden çıkanlar tekbir getirerek: "Kanımız aksa da zafer islamın!"; "Yolumuz Allahın yolu!"; "Komünistlere ölüm!" sloganlarıyla, "Müslüman Türk milletini, bölmek, yoketmek isteyen komünist cinayet şebekelerine karşı", "Bü-

yük Türk Milleti" "Büyük Cihada hazırlanmaya" çağrılmıştı.

"Şiddet"in siyasal/ideolojik kimliği dinsel/mezhepsel kimlikle örtüşmüş, dinsel kimlik, alevi-sünni karşıtlığına dönüşmüştür. 5 Haziran 1977 seçim kampanyası öncesinde, Ecevit'in, Niksar'da (26 Nisan 1977), Şiran ve Erzincan'da (27 Nisan 1977) taşlı sopalı saldırıya uğraması, Çiğli havaalanında Ecevit'e füzeli suikast girişimi (29 Mayıs 1977) ve Taksim meydanında 3 Haziran 1977'de düzenlenecek mitingte Ecevit'in Sheraton Otelinden uzun namlulu silahla öldürüleceği duyurusu, CHP'nin, 5 Haziran 1977 seçimlerinden 213 milletvekiliyle birinci parti olarak çıkmasını önleyemeyecek, ve bu partinin blok olarak oylarını koruduğu ve artırdığı iller, bu kez, kitlesel şiddet olaylarının başlatıldığı iller olacaktı. Bu illerin alevilerin yoğunlukta olduğu Malatya (17-22 Nisan 1978), Sivas (3-4 Eylül 1978), Kahramanmaraş (19-24 Aralık 1978), Çorum (Mayıs-Temmuz 1980) gibi iller olmasının nedeni, saldırıların temel hedefine "alevi"lerin konmuş olmasıydı. Bunun nedeni ise, ancak, alevilerin, sola, sol partilere ve özellikle CHP'ye oy vermiş olmasıyla açıklanabilirdi. Olayların ardındaki ilk amaç, solun, Mecliste, milletvekili sayısını azaltmak, iktidar olma olanağını elinden almak ve Meclisi "sol"dan arındırmaktı.

İmam-Hatip okullarıyla eğitim alanında başlayan mezhep ayrımcılığı, giderek devletin önemli ya da kritik mevkilerinde, sünni mezhepten gelenlerin sünni olarak egemen olmasına yolu açmış, aynı zamanda, Parlamentoda sünni mezhebin ve bununla bütünleşen tarikat ve cemaatlerin kapalı da olsa mezhep, tarikat ve cemaat kimlikleriyle egemen duruma gelmelerinin olanakları, sola yönelik olarak ülke ölçeğinde ve alevilere yönelik olarak alevilerin yoğun olduğu birimlerde, "şiddet" ile, cinayet, suikast ve saldırılarla sağlanmaya çalışılmıştı. Bunun fotoğraflarda görünmeyen nedenleri olmalıydı!

12 Eylül askeri yönetimine (1980) yolu döşeyen olaylar, 26 Ocak 1974'te kurulan CHP-MSP koalisyonu döneminde başlamış, "Yeni MC Hükümeti" de denecek olan Adalet Parti-

si ya da Demirel Azınlık Hükümetinin onuncu ayında, 11 Eylülü 12 Eylüle bağlayan gece beş generalin darbesiyle kesilmişti. Bu süreç içersinde, "sol" ile "sağ" arasında, liderlerinin adlarıyla söylersek Ecevit ile Demirel arasında, siyasal iktidar sekiz kez el değiştirmiş, ama sokaktaki kan, sürekli artmıştır. Solculara ve alevilere, "müslüman" kimlikleriyle, "milliyetçi" kimlikleriyle saldıranların organik olarak bağlı oldukları siyasal ve ideolojik partilerin eline iktidarın geçmiş olması, ölümlerin azalmasında olumlu herhangi bir etki sağlamamış, sokakta kan sürekli artmıştır. 12 Eylül askeri darbesiyle durdurulacak olan kan, Ecevit ve Demirel'in iktidarları dönemlerinde 13 ilde uygulanan sıkıyönetim altında da artmaya devam etmişti. Bu ise, "şiddet"in esas güdüleyicilerinin, militan kadrolarının siyasal ve eylemsel desteğini aldıkları MHP gibi kimi siyasal partilerin ve Ülkü Ocakları gibi onlara bağlı militan örgütlerin dışında bir oluşumdan kaynaklandığını, bunların, sokakta attıkları etnik ve dinsel sloganların amacından büsbütün başka amaçlar taşıyanlar tarafından güdülendiklerini bize duyumsatacaktı.

İç savaşı, bilinçli ve amaçlı olarak genişletme ve yoğunlaştırmanın göstergesi olan ölümlerin, sağ ve sol iktidarlar döneminde giderek daha çok artmış olması, şiddetin, siyasal iktidarların dışında ve siyasal iktidarları kendi istemleri doğrultusunda davranmaya zorlayan, siyasal iktidarlar dışı özerk bir "oluşum"un ürünü olduğunu da duyumsatacaktı. 11 Eylülde (2001) New York ve Washington'da gerçekleştirilen saldırıları, terör eylemi olarak nitelemenin yetersiz olduğu, bunun NATO'yu oluşturan tüm devletlere ve NATO ile korunan sisteme karşı bir saldırı olduğu vurgulanarak, ABD dışındaki 18 NATO ülkesi, NATO'nun 5. maddesini işletmeye koyarak, saldırının terörist bir örgüt ya da örgütler tarafından değil, devlet ya da devletler tarafından yapıldığını duyumsatan ortak bir karar alarak, NATO'nun, NATO-dışı alanlara saldırmasının "hukuksal" gerekçesinin hazırlandığı belleklerde sıcaklığını koruyor. Belleklerde soğumuş görünen Türkiye'yi 12 Eylülde (1980) askeri müdahaleye zorlayan

şiddetin arkasındaki "oluşum"un **gizinin** bilincine varmak, ve 11 Eylülü (2001), şiddete şiddetle tepki olarak düşünecek olursak, tepkiye neden olan şiddetin kaynağını, Türkiye ölçeğinde ve farklı bir boyutta da olsa, bulgulamak güncel bir önem taşıyor.

Bu nedenle de, özet olarak şu bilgiler verilebilir: Sivas (1978), Kahramanmaraş (1978) ve Çorum (1980) olaylarını başlatan ve sürdüren militan yönetici kadroyu, "Tanrı dağı kadar Türk, Hıra dağı kadar müslüman" sloganını temel alan Ülkü Ocakları yöneticileri oluşturmuş olmakla birlikte, Çorum olaylarını Kıbrıs'ta CIA istasyonuna bağlı Alexander Peck'in tertiplediği (Cüneyt Arcayürek, *Darbeler ve Gizli Servisler*, s. 221-222; vb.); Kahramanmaraş'ı kanlı Maraş yapan kişinin ABD Büyükelçiliğinde 2. sekreter Gene Cyristy olduğu (*Cumhuriyet*, 12 Aralık 1982; *Güneş*, 26 Aralık 1982); Sivas olaylarını, Sivas ve çevresinde Barış Gönüllüsü olarak çalışanların hazırladığı (*Zaman*, 25 Ekim 1990) yazılmış ve dile getirilmişti. 27 Aralık 1978'de Radio Finance Internationale ise, Kahramanmaraş olaylarında, "yabancı gizli servislerin, özellikle de CIA'nın rolü olduğunu" ileri sürmüştü.

12 Eylül (1980) askeri darbesine giden yolu, sokaktaki "kan"ın açtığını, ölümlerin sayısından çıkarsamak olanaklıydı: 1974'te 5, 1975'te 27, 1976'da 87, 1977'de 265, 1978'de 760, 1979'da 993, 1980'de (12 Eylüle kadar) 1.766 kişi olmak üzere toplam 5.388 kişi öldürülmüştü.

1974-1980 arasında öldürülenlerin 2.109'u sol, 1.286'sı sağ görüşlü, 281'i de güvenlik görevlisiydi.

Siyasal iktidarın sağ ya da sol siyasal partiler arasında el değiştirmesine karşın, ölü sayısı, giderek artmış; tek tek öldürümleri kitlesel kıyınlar ve sıradan insanlara yönelik cinayetleri, simgesel kimliklere yönelik suikastler izlemiş, ülke ölçeğinde bir iç savaş yaşanmıştı. Siyasal amaçlı ölümlerin siyasal iktidarlara göre dağılımı şöyleydi:

CHP-MSP Koalisyonu (26 Ocak 1974 - 17 Kasım 1974): 5 ölü.

Sadi Irmak Hükümeti (17 Kasım 1974 - 31 Mart 1975): 9

ölü.

1. MC Hükümeti (31 Mart 1975 - 21 Haziran 1977 / iki yıl, iki ay, 21 gün): 350 ölü.

CHP Azınlık Hükümeti (21 Haziran 1977 - 22 Temmuz 1977): 21 ölü.

2. MC Hükümeti (22 Temmuz 1977 - 5 Ocak 1978): 507 ölü, günde ortalama 3,7 ölü.

CHP, DP, CGP Koalisyonu / Ecevit Hükümeti (5 Ocak 1978 - 13 Kasım 1979): 2.638 ölü. Günde ortalama 3.7 ölü.

(A) *Ecevit Hükümeti - Sıkıyönetim öncesi* (5 Ocak 1978 - 26 Aralık 1978): 1.069 ölü.

(B) *Ecevit Hükümeti - Sıkıyönetim dönemi* (26 Aralık 1978 - 13 Kasım 1979): 713 ölü.

Yeni MC Hükümeti / Demirel Azınlık Hükümeti (aynı zamanda sıkıyönetim dönemi) (13 Kasım 1979 - 11 Eylül 1980): 2.750 ölü. Günde ortalama 9 ölü.

Bay Pipo'nun yazarları bu gizi özet olarak açıklamışlardı:

"Özel Harp Dairesi, Seferberlik Tetkik Kurulu adıyla, 27 Eylül 1952'de kurulmuştu. NATO'ya bağlıydı. Yalnızca Türkiye'de değil, bütün Avrupa ülkelerinde kurulmuştu. Hepsi birden Bürüksel'deki NATO merkezinden yönetiliyordu. Gladio'nun her ülkede kendi özel kod adı vardı, amacı, siyasi düşman komünistleri yok etmekti. (Yok edilmek istenenlerin de "komünist" olarak nitelenmesi yeterliydi.) Örgütün ilişki ağı içinde, yalnızca askerler yoktu. Faşist örgütler, mafya grupları gibi sivil unsurlar da vardı." (Soner Yalçın - Doğan Yurdakul, *Bay Pipo*, 2000, s. 498-499.)

5. GLADYO

İtalyan Gladyosu ile organik bağı olan P-2 Mason Locası* Başkanı Licio Gelli ise, "İtalyan Gladyocular ile Türk ül-

* "P-2" konusunda, *Gizli Ordular – CIA* kitabında şu bilgileri okuyoruz: "NATO ile bağlantılı olarak *'P-2'* olayı incelendiğinde devletin vurucu gücü olan kara, hava ve deniz kuvvetlerinin içine daha doğrusu piramidin ucuna varıldığı görülmektedir. Uluslararası planda bu komplonun içine *CIA* da dahil olmaktadır.

kücülerinin CIA'nın güdümünde çalıştıklarını" söyleyecekti. (Erbil Tuşalp, *Bozkurtlar / Terörden Partiye*, 2001, s. 23.) Türkeş, bunu, daha önce, bir başka biçimde şöyle ifade etmişti: Anarşinin sebebi, "Türk devletinin yıkılmak, (...) yerine komünist bir diktatörlük kurulmak istenmesiydi" ya da "anarşinin ana sebebi, komünist emperyalizmin ülkemize saldırıya geçmesiydi". (*Ankara Bayram*, 13 Kasım 1978.) Bunu önlemek için, Türkeş, "o dönemde 250 bin genci eğittiklerini"* açıklıyordu. (*Bozkurtlar*, s. 297.)

"CIA'nın eski kontratlı ajanlarından **Richard Brenneke**, CIA'nın, **Propoganda-2** (**P-2**) kod adıyla faaliyet gösteren **Farmason Locası**'na yıllardır milyonlarca dolar tutarında ödemelerde bulunduğunu iddia etti. (...) O zaman da (1990) **P-2**'nin, **CIA**'dan halen para almaya devam ettiğini de ısrarla öne sürmüştü. (...) CIA bağlantılarından sonra **Terör Piramidi**nin bir üst örgütü 24 Ekim 1990'da İtalya'da patlak veren "**Gladyo Skandalı**" ile ortaya çıkmıştır. (...) Resmi, askeri ve sivil kurumlarla içiçe, bir nevi 'Örtülü Savaş' yürüten *Özel Harp Daireleri*dir ve kesinlikle her ülkenin genelkurmayının bilgisi dahilindedir ve fakat kesinlikle de bütün bu kurumlardan bağımsız ve dışarıya karşı gizli olduğu için hiçbir resmi sıfatı yoktur." (Halid Özkul, *Gizli Ordular – CIA*, Sorun Yayınları, İstanbul 2001, s. 191-192.)

* Bu "250 bin genç", 1968-1970 yılları arasında açılan "Komando Kampları"nda eğitilmişti. *İzmir* (Gümüldür Akrepkaya mevkiinde, Karaburun ilçesi Balıkova köyü yakınında), *Ankara* (Eskişehir yolu üzerinde), *İstanbul* (Silivri'de Küçüksu Hekimbaşı çiftliğinde), *Gaziantep* (MHP il binasında, Erikçe köyünde), *Adana* (Yumurtalık ilçesi Ayaş, Osmaniye ilçesi Zorgun ve Namrun yaylalarında), *Kayseri* (Yuvalı köyü Kızılırmak mevkiinde, İmamhatip ve Yüksek İslam Enstitüsü öğrencileri katılıyor), *Sakarya* (Karasu ilçesi Kuyumcu köyü Turizm Derneği binasında), *Konya* (Çayırbağı mevkiinde), *Çankırı* (Kızılırmak bucağı Kızılırmak kıyısında), *Mudanya* (Yıldıztepe mevkiinde), *Tokat* (Yaylacık mevkiinde), *Amasya*, *Malatya* (Pınarbaşı mevkiinde), *Kars* (Çıldır mevkiinde), *Antalya* (Sorgun köyü mevkiinde), *Samsun* (deniz kıyısında), *Erzurum* (Hasankale Bulkasım civarında), *Trabzon* (Zigana dağında), *Bursa* (Mudanya Kumkaya köyü Yıldıztepe mevkiinde) başta olmak üzere 45 komando kampı kurulmuş, bu kamplarda savaş oyunları, suikast, silah eğitimi verilmiştir. (*Hürriyet*, 10 Ocak 1969, *Bozkurtlar*, 317-320.)

Kendisi "kamp" olmasa da, kamplardaki "eğitim"in niteliğini 27 Mayıs Milli Birlik Komitesi üyesi, Tabii Senatör Suphi Karaman'ın, 26 Şubat 1979 günlü özel notundan çıkarsamak olanaklıydı. Şöyle:

"İstanbul-Beşiktaş'ta Serencebey Yokuşu 33 numaralı apartmanın giriş ve hemen üstündeki katlardan sekiz daire, bir ay önce Ocak sonu Şubat başlarında sakallı bir kişi tarafından bir derneğe alıyoruz denilerek peşin para ile satın alınmıştır. Daireleri satan kişi müteahhitlik yapan Mustafa Acar adında bir mühendistir. ...

"Daireler satın alındıktan hemen sonra bir gece içersinde içinde oturan

Şu bilgileri de *Bay Pipo*'dan aktaralım:

İtalya'da Tetkik Hakimi Felice Casson, üç jandarmanın öldürülmesini araştırırken, 1956 yılından beri mevcut olduğu anlaşılan, ancak resmi hiçbir sıfatı bulunmayan "Gladyo" örgütüyle karşılaşmıştı. 24 Ekim 1980'de de, bu yasa-dışı örgüt ile ilgili soruşturma başlattığını kamuoyuna açıklamıştı. Gladyo'nun, NATO bünyesindeki bütün ülkelerde 1951 yılında kurulduğu ortaya çıktı. Birkaç amacı vardı: ülke içinde isyanları denetlemek ve engellemek için suikastlar, provokasyonlar yapmak. Ülke, Sovyetler Birliği tarafından işgal edilirse, ülke içinde direniş hareketi organize etmek.

İtalya'nın ardından Fransa, Belçika, Hollanda, Norveç, Almanya, Yunanistan gibi NATO ülkelerinde, değişik adlarla kurulmuş Gladyo örgütlerinin varlığı açıklanmaya başlanmıştı. Ama NATO üyesi Türkiye'den bu konuda ses çıkmıyordu. Yetkililere göre, Türkiye'de Gladyo yoktu.

Ne var ki, Başbakan Bülent Ecevit, "Devletin uzun süre gizli tutulan bir kuruluşu"nun varlığından, Özel Harp Dairesinden sözediyor, ve bunun, "Yasaya ve Anayasaya aykırı olarak *devleti yönetenlerden gizli tutulduğunu*" söylüyordu. Bu örgütün, ayrıca sivil uzantısı vardı, bu örgüte bağlı olarak görev yapan sivil yurttaşlar ömürboyu görevliydiler, adları gizli tutuluyor, emirlerinde gizli silah depoları bulunuyor ve örgütün parası Amerika'dan geliyordu.

1973-1976 yılları arasında CIA başkanlığı yapan William Colby, "NATO üyesi olması dolayısıyla Türkiye'de benzer bir kuru-

tüm kiracılar tahliye ettirilmiştir, eşyaları kamyonlarla boşaltılmıştır. Bu boşaltmanın zorla yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Yaşlı bir kiracı çıkmamış, diğer 7 daire boşaltılmıştır. Bu 7 daireden bir tanesi başka bir ev bulmuş, taşınmış. Diğer 6 dairenin kiracıları akrabalarına, eş ve dostlarına, otellere yerleşmişlerdir. Bu kiracılardan apartmanın 9 nolu dairesinden çıkarılan birisi biliniyor. İnci-Rafet Kayaalp. Bu kişiler Vakıflar Bankası Karaköy Şubesi'nde Müdür Muavini olan Sema Mızrak aracılığıyla bulunabilir.

"Satın alınan tüm daireler genç militanlar için barınak-koğuş haline getirildi. Tüm pencereleri telle kapatıldı. Giriş-çıkışlar düzenli ve disiplinli bir duruma sokuldu. Halen 70-80 kişi bu dairelerde barınıyor. Ortalıkta gündüzleri 5-10 kişiden başka kimse görünmüyor.

"Daireler arka cephede bir bahçeden duvarla ayrılıyor. 7-10 Şubat arasında bu dairelerden biri Güvenlik Kuvvetlerince (bu Güvenlik Kuvvetlerinin kimler olduğu bilinmiyor) basıldı. Arka pencereden duvar ötesindeki bahçeye tabancalar atılarak saklandı. Arama geçince bina içindeki adamlar tabancaları tekrar aldılar.

"Dairelerin tümünün tapuda Alpaslan Türkeş adına tescil edildiği bildiriliyor." (26 Şubat 1979.)

mun varlığı ihtimalinin bulunduğunu" söylüyordu. Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte, NATO üyesi ülkelerin "Gladyo"ya gereksinimi kalmamıştı. Ama Türkiye hariç. (*Bay Pipo*, s. 498-499.)

5 Haziran 1977 seçim konuşmaları sırasında, Ecevit, İzmir'de yaptığı konuşmada "devlet içindeki fakat demokratik hukuk denetim alanı dışındaki bazı örgütler ve güçler" konusundaki kaygılarını dile getiriyordu. Ayrıca, aynı kaygıları, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e iletmiş, "demokratik hukuk devletinin denetim alanı dışında kalan bazı örgütlerin" Tandoğan, Taksim, Şiran–Niksar–Erzincan olaylarında, "başlıca etken olduğunu ve hükümetin iki kanadının da (1. MC hükümeti) bu örgütlerden yararlanmak istediği kanısında" olduğunu söylemişti. Korutürk, Ecevit'in kaygısını susarak geçiştirmiş, 1978'de yeniden başbakan olan Ecevit, Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'den "bu sivil örgütü dağıtmasını" istemiş, Evren'den, "Müsterih olun, kaygılanacak bir şey yok!" yanıtını almıştı. (*Akit*, 8 Ağustos 1995.)

Bay Pipo'nun yazarları, Türkiye'nin "Gladyo"ya gereksinimi olduğunu belirttikleri ve gene Türkiye'nin "laik-antilaik" tartışmalarına sahne olmaya başladığını yazdıkları yerde, 31 Ocak 1990'da Muammer Aksoy'un, 3 Mart 1990'da Çetin Emeç'in, 4 Eylül 1990'da Turan Dursun'un, 6 Ekim 1990'da Bahriye Üçok'un öldürülmüş olmalarını anımsatıyorlardı.

Daha 1. MC Hükümeti döneminde (Mart 1975 - Haziran 1977), yani 5 Haziran 1977 genel seçimlerinden önce, *Executive Intelligence Review*'in raporunda yer alan ve Yunanlı bir diplomatın New York'lu bir bankacıya söylediği gibi, Demirel, IMF'nin buyruklarını yerine getirmemiş ve istenen ekonomik önlemlerin alınması için de ordunun yönetime elkoyması, NATO tarafından planlanmıştı. (Aktaran: M. Emin Değer, *Oltadaki Balık Türkiye*, 1993, s. 263.)

Demirel, yeni MC Hükümeti döneminde ve 24 Ocak 1980'de, 24 Ocak Kararları olarak anılacak olan IMF'nin dayattığı ekonomik koşulları kabul etmekle birlikte, ordunun

yönetime elkoymasına engel olamamıştı. Her ne kadar 12 Eylülden sonra, 12 Eylülün esas nedeninin 24 Ocak Kararlarının uygulanması olduğu, bu kararların uygulanabilmesi için parlamentonun kapatılması, siyasal partilerin feshedilmesi ve genel seçimlerin askıya alınması gerektiği ileri sürülmüşse de, NATO'nun, IMF'nin 24 Ocak Kararlarıyla dayattığı ekonomik kararlardan çok daha "önemli" istemleri vardı ve bu istemleri demokratik usullere göre oluşmuş bir parlamentonun kabul etmesi olanaksızdı.

Ufuk Güldemir, *Kanat Operasyonu*'nun bitişinde, 12 Eylül sonrasında *New York Times*'in arşivinden saptadığı notlardan bazılarını yayınlayacaktı. Bunlardan bazıları şöyleydi:

"*19 Eylül 1980* — Türkiye U-2 uçuşlarına izin vermek niyetinde. Ankara'daki Batı kaynakları, yönetime el koyan askerlerin, U-2'lerin Rusya üzerinde uçuş yapmak üzere Türkiye'den kalkışına izin vereceklerini bildirdi. İran'daki islam devriminden sonra Amerikan dinleme istasyonları elden çıkınca, Amerika, U-2 uçuşlarına izin vermesi için başvurmuş, ancak Demirel hükümeti izin vermemişti.* Ankara'daki kaynaklar, General Evren ve Milli Güvenlik Konseyinin Amerika'dan gelen talebi kabul ettiklerini bildirdi.

19 Ekim 1980 — Türkiye'deki askeri yönetim Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşüne olanak sağlayan Rogers Planını kabul etti.

20 Ekim1980 — Uluslararası Para Fonu (IMF) dün Türkiye'ye 92 milyon dolar tutarındaki kredi dilimini serbest bıraktı.

25 Ekim 1980 — Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin 350 milyon dolar tutarındaki borcunu bir yıl süreyle erteledi.

29 Ocak 1981 — Londra'da toplanan 16 bankanın temsilcilerin-

* Burada, Başbakan Ecevit'le Mayıs 1979'da görüşen ABD Dışişleri Bakanı Warren Cristopher'in, Sovyetler Birliği üstünde U-2 Casus uçaklarının uçması istemine, ilkin Ecevit'in olumsuz yanıt verdiğini (M. Ali Birand, *12 Eylül Saat 04.00,* s. 98) anımsatalım. Cristopher, 10 Mayısta (1979) ABD ile Sovyetler Birliği arasında imzalanacak olan "Salt II" anlaşmasına, Sovyetler'in uyup uymadığını denetlemek gerekçesiyle, U-2 casus uçaklarının Türkiye'den uçuşuna izin verilmesini Ecevit'ten ister. "Eğer bu isteğimiz reddedilirse, der, Türk-Amerikan ilişkilerinin tonu değişir ve şunu iyi bilin ki, beklediğiniz yardımlar gerçekleşmeyebilir." (Bkz: M. Emin Değer, *Oltadaki Balık Türkiye*, s. 261.)

den oluşan konsorsiyum, Türkiye'nin 3.2 milyar dolar tutarındaki borçlarını 7-10 yıl süreyle ertelemeyi kararlaştırdı.

31 Mart 1982 — Dünya Bankası, Türkiye'ye 304,5 milyon dolar taze kredi verilmesini kararlaştırdı.

Liste uzuyor. Ama uzayan başka listeler de var:

Birincisi, 12 Eylül öncesi sokakta dökülen kanın, daha doğrusu kan dökenlerin amacının, bu kez devlet kurumları içinde, devlet görevlileri tarafından gerçekleştirildiği, "doğal olmayan" ölümlerin, idamların, işkencelerin, toplatılan, yakılan yayınların, gözaltıların, tutuklananların listesiydi. Mahkeme kararıyla yaşı büyütülerek idam edilen Erdal Eren'den (13 Aralık 1980), yasak yayın bulundurduğu yalanıyla gözaltına alınan ve cezaevinde dövülerek öldürülen yayıncı İlhan Erdost'a (7 Kasım 1980) değin, 50 idam gerçekleştirilecek, gözaltında ve cezaevlerinde 294 kişi, "doğal olmayan" nedenlerle "ölecek", yani öldürülecekti.

İkincisi, 24 Ocak kararlarıyla, emeğin ve emekçinin ulusal gelirden aldığı pay aşağı çekilmiş ve sermayenin ulusal gelirden aldığı payın (kâr, faiz ve rantın) önündeki engeller kaldırılmıştı. Yani grev ve toplu sözleşme yasaklanmış, siyasal partiler feshedilerek genel oy askıya alınmış, dolayısıyla işçinin ve köylünün, bir bütün olarak emeğin ve emekçinin, ücret, maaş ya da (tarımsal ürünler için) fiyat olarak ulusal gelirden aldığı payın, anayasal ve yasal örgütler aracılığıyla ve demokratik yöntemlerle savunulmasının olanakları elinden alınmıştı.

Üçüncüsü, "komünist" olarak nitelenenler, özellikle de solcular, sosyalistler ve genel olarak oylarını sol'a veren aleviler, "dolaylı saldırı"nın potansiyel suçluları olarak, ekonomik olarak, görevsel ve işlevsel olarak, ensonu bedensel olarak yokedilme sürecine çekilmişti.

"Berlin Duvarı"nın yıkılmasının (Kasım 1989) ertesinde, Fethullah Gülen'in Süleymaniye Camisinde verdiği vaazda, cemaati, Orta Asya'daki ülkelerle ilgilenmeye (ya da kucaklaşmaya) çağırdığı, arkadaşlarını ilkin (11 Ocak 1990) Azerbaycan'a, ikinci kez (29 Mayıs 1990) Orta Asya'ya, yani Turan'a gönderdiği günlerin arasında, 31 Ocak 1990'da Muammer Aksoy'un öldürülmesi, Türkiye'de "yeni" bir döneme girildiğini duyumsatacaktı. Aksoy'un öldürülmesini, Turan Dursun'un (4 Eylül 1990), Bahriye Üçok'un (6 Ekim 1990) öldürülmesi izlemişti. Bu saldırılar, öldürülenlerin ortak paydasını oluşturan "laik"lere ve dolayısıyla bunların kimliğinde "laiklik"e, daha genel bir söylemle "laik sisteme" bir saldırı olduğu noktasında birleşmiş olmakla birlikte, gözlerimiz, o yıllarda yalnızca laikliği dintanımazlıkla karalayan ve "islam"ı "devrim" olarak ihraç eden mollalar ülkesi İran'a çevrilmiş, Atatürkçü laikliğin "eskidiğini" yineleyen CIA analistleri bu perspektifin dışında bırakılmıştı.

Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesini (16 Şubat 1989) Berlin Duvarının yıkılması izlemiş, Sovyetler Birliği çözülme sürecine girmişti. Bu süreç, Türkiye'de, "laiklik"i simgeleyen kimliklere silahlı, bombalı saldırılar ile örtüşüyor, aynı zamanda CIA analistleri, özellikle Paul Henze ve Graham Fuller aracılığıyla, (1) laikliğin eskidiğini, "ılımlı islam" anlamında dinin siyasallaşmasını; (2) Atatürkçü "azınlık" anlayışının eskidiğini, yalnızca müslüman olmayan dinsel toplulukların (cemaatlerin) değil, müslüman olan ama anadilleri farklı etnik toplulukların da "azınlık" statüsüne alınması gerektiğini; (3) Atatürkçü yalıtık dış politikanın eskidiğini, pantürkist ve panislamist politikalara dönülmesi gerektiğini; (4) ulus-devletlerin, 70 yıllık da olsa, Ortadoğu'da temel sorunların çözümünde başarılı olamadığını, *etnik, dinsel ve mezhepsel* temele dayalı federal bir sisteme, özellikle de Osmanlı "millet" modeline dönülmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı.

Paul Henze'ye göre, "laiklik" öteki klasik Atatürkçü ilkeler gibi eskimişti. Graham Fuller ise, siyasete soyunan islamın "laiklik ile barışmak" durumunda olduğunu yazıyordu. (Bkz: *Turkey's New Geopolitics*, A Rand study, 1993; *Kuşatılanlar*, 1996.) Bir bakıma Yargıtay Başkanı Selçuk'un, "laiklikle bütünleşmiş islam" önerisi, Fuller'in önerisinin farklı bir söylemiydi.

ABD Dışişleri sözcüsü Nicholas Burns, "Türkiye ile ilişkilerinin devamı için laikliğin bir şart olduğunu hiçbir zaman söylemediklerini" vurgulama gereği duyuyor (*Hürriyet*, 17 Temmuz 1996); Dışişleri Bakanı Madeleine Albright ise, Ege, Kıbrıs ve Dağlık Karabağ'ı gündeme getirdiği konuşmasında, "Türkiye'nin laik bir ülke olması bizim için çok önemlidir" diyordu. (*Cumhuriyet*, 13 Şubat 1997.) Bir başka deyişle, Türkiye'de laiklik, ilke olarak değil, kendi amacına ve farklı coğrafyalara göre ABD'nin gündemine alınıyordu.

Dünya nüfusunun beşte-birini oluşturan *müslümanların*, dünyada uygarlıklar arası ve uygarlıklar içi çatışmaların üçte-ikisinde taraf olduğu saptamasını yapan Huntington ise, Türkiye'nin *islamın lideri* olmasıyla, müslüman ülkelerin uygarlıklar arası dış ve iç çatışmalarının önlenebileceğini söyleyecekti. "Eğer Türkiye, diyordu, bir Batılı olma ısrarından vazgeçer, modernleşme ve demokrasinin bir islam ülkesinde de mümkün olduğunu göstermeye daha çok ağırlık verirse, *bütün dünyaya ve islama büyük bir model* olur." Tarihte Osmanlıların dünyaya ve islama model oluşturduğunu vurgulayan Huntington, "Demokrasinin mutlaka laik bir temele dayanması gerekmediğini, islam ile demokrasinin bağdaşması gerektiğini" sözlerine ekliyordu. (*Milliyet*, 9 Eylül 1996.)

Bir toplumbilimci için pek kaba sayılabilecek bu tür değerlendirmelerin arka bahçesinin pek boş olmadığı da bir gerçekti. Çünkü, Sovyetler Birliği'ne ve sosyalizme karşı, dinin canlandırılması, yani islamın siyasallaşması politikası, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, Türkiye-İran-Pakistan'dan, "boşlukta kaldığı" söylenen Balkanlar, Kafkas-

lar, Orta Asya ülkelerini kapsayan kuzey islama kaydırılıyor, laikliğe karşı dinin konmasının yerini, laiklikle bütünleşmiş islam, ya da laiklikle barışmış islam alıyordu.

Heilburn ve Lind, *New York Times*'ta (2 Ocak 1996) yayınlanan "The Third American Empire" ("Üçüncü Amerikan İmparatorluğu") adlı yazılarında, Bosna'yı imleyerek "ABD'nin müslüman bir Avrupa devleti olması konusunda Avrupalı müttefiklerinden daha istekli oluşunu", "İran Körfezinden Balkanlara kadar *müslüman ulusların* resmi olmayan *birliğinin lideri olarak* Amerika'nın üstlendiği yeni rolü yansıtması" ile açıklıyorlardı. "Bir zamanlar Osmanlı Türklerinin egemen olduğu bu bölgeler, Üçüncü Amerikan İmparatorluğunun kalbi olma sinyalleri" vermekteydi. Lind'e göre, Clinton, "Amerika Birleşik Devletlerinin *islam ülkelerinin liderliği* pozisyonunu muhafaza etmek" amacıyla ve "Bosna'nın müslüman olarak kalmasını istediği" için (*Yeni Yüzyıl*, 12 Ocak 1996) Bosna'ya 20 bin asker gönderme kararı almıştı.

Lind ve Heilburn'un, ABD'nin liderliğini üstlendiğini ileri sürdükleri "İran Körfezinden Balkanlara kadar müslüman ulusların" sınırını, ya da bu "müslüman ekseni", Daniel Vernet, "Saraybosna'dan Orta Asya'ya kadar" genişleterek, bunun gerçekleşmesi için de, Ankara'nın "bölge gücü" olmasının kaçınılmazlığına değinecektir. (*Le Monde*, 4 Ocak 1996.)

Türkeyi'nin "bölgesel güç" olması ya da olması gerektiği konusunda hemen "herkes" birleşmiş gibidir. Devlet Bakanı Kamuran İnan, "Uluslararası ortam değişmiştir. Blok sistemi sona ermiştir. Türkiye istemese bile bölgesel bir güç olduğunu kabul etmek zorundadır." derken (*Türkiye'nin Yeni Jeopolitiği*, s. 54), bir bakıma Fuller'in "Türkiye'nin — pusulanın her yönünde— daha büyük *bölgesel bir rol oynamayı* uzun süre reddetmesinin mümkün olamayacağı" (*Turkey's*, s. 48) sözlerini farklı bir biçimde yinelemiş oluyordu.

Türkiye'nin bölgesel güç olmaya zorlandığı coğrafya alanı ise, Demirel'in tanımlamasıyla "en fazla, Hazar, Karadeniz ve Akdeniz rüzgarlarının birbirine karıştığı topraklarda

hayat bulmuş olan" Avrasya'dır. Demirel, Avrasya'yı, "Adriyatik'ten Çin Seddine denilen olayla" özdeşleyecektir: "Yani, Sovyet İmparatorluğunun kendiliğinden dağılmasından sonra meydana gelen bir coğrafya —ki biz onun ortasındayız— bu Avrasya coğrafyasıdır. İsmi odur. 'Adriyatik'ten Çin Seddine' dediğimiz olay da budur ve Türkiye bunun kalbidir." (Bkz: Erdost, *Yeni Dünya Düzenine Zorlanması Odağında Türkiye*, s. 110-111.)

Demirel'in "Avrasya" olarak tanımladığı bölgeyi, Brzezinski, "genişleyen bir Avrupa ile bölgesel bir güç olarak ortaya çıkan Çin arasında Avrasya'nın merkezi" olarak çerçeveler. (*Kontrolden Çıkmış Dünya*, s. 36-37.) "Güneydoğu'da Avrupa'nın bir kısmını, Ortadoğuyu, İran Körfezini ve Eski Sovyetler Birliği'nin güney kesimlerini kapsadığı" için, bunu, Avrasya'nın "güney alanı" olarak niteler.

"Coğrafi parametre olarak bir dikdörtgen biçiminde tanımladığı" bu bölgenin sınırlarının "doğudan batıya Balkanlar'da Adriyatik denizinden, Çin'de Sinkiang bölgesine, güneyden kuzeye ise İran Körfezinden başlayarak, güneyde Ortadoğu'nun bir kısmını, İran'ı, Pakistan'ı ve Afganistan'ı, kuzeyde ise bütün Orta Asya'yı ve Rusya-Ukrayna sınırına kadar olan bütün bölgeyi kapsar". (s. 166.)

Avrasya'nın dünya enerji kaynaklarının %75'ini coğrafyasında bulundurduğunu belirten Brzezinski, Avrasya'nın "merkez"ine, yani Demirel'in "Adriyatik'ten Çin Seddine" diye nitelediği dar anlamda "Avrasya"ya egemen olan gücün, Batı Avrupa ve Doğu Asya üzerinde "muazzam bir nüfuz kurabileceğini", "Ortadoğu'yu ve Avrupa'yı otomatik olarak kontrol edebileceğini" yazar.

Brzezinski'ye göre, dünyanın bir numaralı süper gücü Amerika'nın sürdürülebilir bir Avrasya stratejisi, 5 yıllık kısa vadeli, 25 yıl dolayında orta vadeli ve bunun üstünde uzun vadeli perspektife sahip olmalı, kısa vadeden uzun vadeye doğru sürekli gelişen dinamik bir stratejik düzlem oluşturmalıdır. Kısa vadede, "bu strateji, manevralar ve diplomatik manipülasyonları kullanarak *Amerika'nın küresel üs-*

tünlüğüne meydan okuyacak herhangi bir düşman koalisyonun *ortaya çıkmasına* mani olmalı ve uzak bir olasılık da olsa tek bir gücün böyle bir olaya kalkışmasına kesinlikle izin vermemelidir. Orta vadede bu strateji Amerika'nın şemsiyesi altında, tüm Avrupa'yı kaplayan (...) bir güvenlik sistemini oluşturmayı hedeflemelidir. Uzun vadede ise, Avrasya stratejisi siyasal sorumlulukların global düzeyde içtenlikle paylaşıldığı bir küresel sistemin *ana eksenini* oluşturmalıdır." (*Türkiye Günlüğü*, s. 35-36.)

Brzezinski'ye göre, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu, etnik ve dinsel açıdan birer "kara delik" ve herbiri kaynayan birer "cadı kazanı"dır. Bu bölgelerde istikrarsızlık, ancak otoriter bir gücün (yani ABD'nin) liderliğinde sona erdirilebilir. Tarihte örnekleri olduğu gibi, Büyük Hun İmparatorluğu, Moğol İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu dönemlerinde, yani "otoriter" bir gücün egemenliğiyle bu bölgeler "istikrar"a kavuşuyordu. Şimdi ise, "istikrar", ancak "otoriter" güç olan ABD'nin liderliğinde sağlanabilirdi. (Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, s. 21-22.)

7. OTORİTE VE İSTİKRAR

"Otoriter" güç olan ABD'nin liderliğinde "istikrar"ın sağlanması, Amerika'nın, "tarihsel mirası" olarak nitelenen küresel üstünlüğünü gerçekleştirmesi anlamını içinde taşıyor. Brzezinski'nin "Amerika'nın küresel üstünlüğüne meydan okuyacak herhangi bir düşman *koalisyonun* ortaya çıkmasına mani olmalı" ve "uzak bir olasılık da olsa *tek bir gücün* bu üstünlüğe meydan okumaya kalkışmasına *kesinlikle izin verilmemeli*"dir sözlerini, dikkatli bir okur, Cengiz Çandar'ın açımladığını anımsayabilir.

ABD'nin Bosna'dan İran Körfezine değin müslüman ulusların resmi olmayan birliğinin liderliğini üstlendiği vurgulanan "Üçüncü Amerikan İmparatorluğu"nun "payanda"sı ve "denge noktası"nın Türkiye olduğunu "basit bir harita bilgisiyle" saptayan Çandar, "Türkiye olmadan" değil, "*Amerika*

ile uyumlu bir Türkiye olmadan Üçüncü Amerikan İmparatorluğunun mümkün olamayacağını" vurgulamış ve eklemişti: "Amerika, 'üçüncü imparatorluğu' için Türkiye'ye ne kadar muhtaç durumdaysa, ... bu '*stratejik ufku*'nu karartacak *Türkiye'deki herhangi bir oluşumu bertaraf etmeye de kararlı demektir.*" "Aynı şekilde, Amerika'nın sözkonusu 'stratejik ufku'na karşı koyan veya karşı koymak niyetinde olan güçler de, ... en azından denemeye tabi tutacak 'laboratuvar' olarak *Türkiye'yi kullanmak* eğiliminde olmalıdır." (*Sabah*, 6 Ocak 1996.)

" 'Üçüncü Amerikan İmparatorluğu' ve Türkiye" yazısı (6 ve 7 Ocak 1996) ile Çandar, "'Tarihi Fırsat' ya da 'Tarihi Risk'" adlı yazısında (25 Mart 1995) ortaya koyduğu "Musul ve Kerkük"le sınırlı "stratejik ufku"nu, Adriyatik'ten Çin Seddine değin genişletiyor ve bu genişleyen coğrafyada, "müslüman ulusların resmi olmayan birliğinin liderliğini üstlenen" ABD'nin "payanda"sı olacağını söylediği Türkiye'de, bu "stratejik ufku" karartacak "herhangi bir oluşumu", Amerika'nın "bertaraf etmeye kararlı olduğunu yazarak" kimi kararmış yürekleri de ferahlatıyordu. Bu "oluşum"un *doğal* engelinin "laik-ulus-devlet" olduğunu gözönünde bulunduran insan, ister istemez, ABD'nin "bertaraf ettikleri" arasında, Muammer Aksoy'un (31 Ocak 1990), Bahriye Üçok'un (6 Ekim 1990), Uğur Mumcu'nun (24 Ocak1993), Sivas kıyınının (2 Temmuz 1993), Gazi olaylarının (12 Mart 1995) bulunup bulunmadığını sormak gereğini duyuyor. Ama Çandar, bunun olası yanıtını hazırlamış bulunuyor ve "Amerika'nın sözkonusu 'stratejik ufku'na karşı koyan veya karşı koymak niyetinde olan güçlerin de, ... en azından ... Türkiye'yi kullanmak eğiliminde" olacağını yazıyor. Örneğin Uğur Mumcu'yu, CIA bağlantılı iki MOSSAD görevlisinin öldürdüğüne ilişkin MİT belgesinin "sahte" olduğu üzerinde birleşilirken, gazete manşetlerinde bir el İran'ı gösteriyor.

Burada, ayrıca belirtmek gerekir ki, Cengiz Çandar'ın, Körfez Savaşı sırasında, Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinden ikinci bir cephe açarak Kerkük ve Musul'u "ilhak" etmesi ge-

rektiğini yazdığı günlerde sık sık yinelediği "Türkiye ya büyür, ya küçülür, bir tek böyle kalamaz." söylemi, "stratejik ufuk"ların "Kerkük ve Musul"dan "Adriyatik'ten Çin Seddine" genişlemesi sonucu, yeni bir içerikle doldurulacak, 9 Aralık 1996'da Virginia'da 10 eski ve yeni CIA analistinin Türkiye için hazırlayacağı yirmi yıllık orta vadeli Avrasya stratejisi içinde, büyüme ve küçülmenin en yalın modeli, senaryo olarak kurgulanacaktr: Birinci senaryo, Türkiye ve İran'ın uzlaşarak bir federasyon oluşturacağı; ikinci senaryo, Türkiye ve İsrail'in Suriye'yi işgal edeceği ve Irak'ın üçe bölüneceği varsayımları üzerine kurgulanmıştır. Üçüncü senaryo, Rusya'nın büyüyeceği ve Türkiye'nin (toprak, nüfus ve ekonomi olarak) küçüleceği; dördüncü senaryo ise, Türkiye'nin büyüyeceği, Rusya'nın küçüleceği varsayımı üzerine kurgulanır.

Dördüncü senaryoya göre, Türkiye 225 milyonluk Türk federasyonu olarak büyürken, Rusya, toprak, nüfus ve ekonomi olarak küçülür. (*Türkish Daily News,* 14 Mayıs 1997.)

Türkiye'nin yeni jeopolitiğinin, yeni Avrasya jeopolitiği içersinde tartışıldığı 1996 yılında, bu konularla ilgili olarak Türkiye'de gerçekleştirilen konferanslara, ABD'nin eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ve RAND Korporasyonunda senyör üye ve CIA Ulusal İstihbarat Konseyi eski başkan yardımcısı Graham Fuller da katılmıştı.

Kissinger, *Yeni Yüzyıl* muhabirinin sorularını yanıtlarken, "enerji sorununun, dünyanın en önemli sorunlarından biri" olduğunu vurguluyor, Kafkaslar ve Orta Asya'da enerji rezervleri bulunan Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan gibi yeni cumhuriyetler ile, enerjiyi Batı pazarlarına ulaştıracak yolları ellerinde bulunduran ülkelerin "tekrar Rusya'nın eline geçmemesi" gerektiğini söylüyordu. Bu ülkelerle ABD'nin doğrudan ilişki kurmasının güçlüklerine değinerek, "ABD'nin çoğu yöneticilerinin haritada bile yerini bulamayacağı bu ülkelere kendi başına yaklaşamayacağını, Türkiye'nin bu ülkelerle tarihi yakınlığı, bir de ırk benzerliği nedeniyle çok yakın olabilme ve iyi iletişim kurabilme olanağı-

na sahip olduğunu" söylüyordu. (*Yeni Yüzyıl*, 15 Kasım 1996.)

Graham Fuller ise, İstanbul'da gerçekleştirilen "Kafkaslar Konferansı"nda, Türkiye'ye, Daniel Elazar'ın, Ortadoğu'da "ulus-devletler"in yerine uygulanabilir bir model olarak ileri sürdüğü "Osmanlı millet modeli"ni, yani dinsel cemaatlerin ve etnik toplulukların özerkliğini ya da federasyonunu öngören bir modeli denemeyi önerecekti. Kendisiyle yapılan görüşme, "Osmanlı modelini deneyin" başlığı altında yayınlanmıştı. (*Yeni Yüzyıl*, 5 Ekim 1996.) Ama, "225 milyonluk Türk federasyonu" için, Türkiye'nin kendisinin dinsel, mezhepsel, etnik "azınlıklar" için federal bir sistemi benimsemesinin gerektiği öne sürülecekti.

8. HİCRET

Uğur Mumcu'nun yazısından öğrendiğimize göre, 27 Mayıs-4 Haziran 1992 günleri arasında, Türk ve Amerikan iş adamlarıyla birlikte Orta Asya cumhuriyetlerine düzenlenen bir geziye katılan Paul Henze, 1993'ün sonlarında yayınlanan "Türkiye: Yirmibirinci Yüzyıla Doğru" adlı yazısında, "müritleri arasında politikacılarla işadamlarının da bulunduğu *nakşbendi tarikatı*"nın ve "Saidi Nursi'nin takipçisi nurcuların", "yeni bağımsızlaşan Türk cumhuriyetlerde ortaya çıkmaya başlayan girişimci sınıflarla" doğal bir bağlantı sağlayacağını yazar. Henze'ye göre, din (islam) ve tarikat, "eski Sovyetler Birliği'ndeki müslümanlar arasında" "yaygın hale gelen çürümeye ve materyalizme", "materyalist kirlenmeye" karşı "etkili bir panzehir", ve "komünizme, Rus egemenliğine karşı yeraltı muhalefetinin güçlü bir öğesi" olmuş, "sufi tarikatlar, eski Sovyetlerde toplumların en ilerici kesimlerinden destek görmüş"tü. "Bunlardan bir bölümü, ekonomik ve toplumsal konulara *son derece modern yaklaşıyorlardı*. Saidi Nursi'nin öğrencilerinden olan nurcular, bilim, modern bilgi ve ciddi modern eğitimin, geleneksel olarak islamda bulunduğunu savunuyorlar"dı. "Türkiye'nin doğusun-

da ve kasabalarında yaygın olan nakşbendiler, eski Sovyetler'de ve islam dünyasında oldukça güçlüydü"ler. "Geriye dönük değiller"di. (*Turkey's*, s. 7, 32.)

Saidi Nursi'nin takipçilerinden Fethullah Gülen ise, "Asya için, Asya'daki insanlar için ağlamış", "gözyaşları üzerinde kayıkların, keleklerin yüzebileceği" kadar gözlerini ceyhun (ırmak) etmiş, Rusya'da çözülme başlayınca, hemen bazı arkadaşlarına "gidebileceğiniz yere kadar gidin" demiş, bir grup arkadaşını Baku'ya, bir başka grubu ise Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'a göndermiş, Yakutistan'a (Sibirya'ya) kadar gidenler de olmuştu. (*Yeni Yüzyıl*, 16 Ocak 1998.)

Fethullah Gülen'in "Asya'ya gönderdiği arkadaşlar"ı, "*bir hicret ruhu içinde* yola koyulmuşlar"dı. "Bu meseleyi dini terminoloji içinde 'Hicret'le eşdeğer görüyorlar"dı. "Demek ki vakti gelmişti. Çanakkale destanını gerçekleştirenler, yokluk içinde İstiklal Mücadelesini gerçekleştiren bu millet, Asya'nın dirilişinde önemli bir rol oynamış, okullar peşi peşine açılmıştı." (*Yeni Yüzyıl*, 13, 16 Ocak 1998.)

Gülen'e göre, Asya'daki okulları, vefalı Türk insanı, *o ülkeleri kurtarmak için* açmıştı. (*Yeni Yüzyıl*, 16 Ocak 1998.)

Gülen, 28 Şubat (1997) "muhtıra"sından iki yıl önce, bir yerlerden muhtıra sinyali almış (*Hürriyet*, 10 Ekim 1995), muhtıranın, kendisiyle birebir ilişkisi olduğunu öğrenmekte geç kalmamıştı. İki gün sonra da, Tuncay Günay, "Muhtıra Olayının Perde Arkası" başlığı altında "Fethullah Gülen"in, devletin raporlarında, "yeni dünya düzeni çerçevesinde Türkiye'ye dayatılan ve *laikliği hedef alan* Ilımlı İslam Projesi"nin "uygulayıcısı olarak" nitelendirildiğini yazacaktır. "Ilımlı İslam Projesi"nin ana hatları ise, "Balkanlar, Kafkaslar, Önasya (Batı Türkiye) ve Ortadoğu'da oluşturulacak dört federasyonun, ABD güdümünde bir konfederasyon çatısı altında ve *milli kimliklerin yok edileceği* yeni bir birlik" olarak özetleniyordu. (*Akşam*, 12 Ekim 1995.)

Faik Bulut, "bir yetkili"nin, Gülen'in okullarının, "hep CIA'nın ilgi duyduğu ülkelerde açtığını", "Osmanlı'da misyo-

ner okulları kime hizmet ettiyse, Gülen'in okullarının da aynı hizmeti gördüğünü" söylediğini yazar. Ama bizi burada, Gülen'in bütün okulları değil, kendi söylemiyle, "özellikle Orta Asya Türk cumhuriyetleri, Kafkasya ve Demirperde ülkelerinde", "hicret ruhu içinde" açtığı okullar ilgilendirmektedir.

Gülen'in anlatımına göre ise, "Asya'nın en uç noktası Moğolistan'da, Alaska'nın burnunun dibindeki Yakutistan'da, Asya ile Avrupa'nın birleştiği nokta Moldovya'da, Romanya ve Bulgaristan'da, hıristiyanların yaşadığı bu ülkelerde okullar açmış", "Türk milleti, yoktan varlık yaratmış"tı. (*Yeni Yüzyıl*, 16 Ocak 1998.)

Gülen'in okul açtığı ülkeler ile, Graham Fuller'in 1993'te yayınlanan "*Türkiye'nin Yeni Doğu Oryantasyonu*" adlı yazısında, Türkiye'nin yönlendirilmek istendiği ülkeler bire-bir örtüşüyor. Fuller, Türkiye'nin Balkanlar ile ilgisinin tarihsel ve güncel nedenleri olduğunu, buna karşılık, Orta Asya ile ilgisinin Türk etnisitesine dayandığını belirttikten sonra, Türkiye'nin eski Sovyetler Birliği'ndeki nüfuzunun yalnızca Kafkaslar ve Orta Asya ile sınırlı olmadığını ekleyerek, "Kırım yarımadasında Kırım Tatarları, Volga bölgesinde Tatar ve Başkırt cumhuriyetleri, Yakutistan'da etnik bakımdan Türk olan Yakutlar"ın, Türkiye'yi, ekonomik ve siyasal, olmazsa kültürel yönden bir destek kaynağı olarak görebileceklerini" yazıyordu. (*Turkey's*, s. 86.) Tam da bu ülkelerde ve bölgelerde okullar açmış olan Gülen'in, bu okulların, "*istiklal mücadelesi*" *inancıyla*, "*hicret ruhu içinde*" açılmış olduğunu söylemesine karşın, asıl amaç, bu ülkelerdeki Rus nüfuzunu azaltmak, bu ülkelerin yeniden Rusya'nın eline geçmesini önlemek, dolayısıyla doğacak boşluğun Amerika tarafından doldurulmasını sağlamaktı; aslında Gülen'in kimliğinde, Fuller'in deyişiyle, Washington, Ankara'yı bir *araç* olarak kullanıyordu.

Sovyetler Birliği bünyesinde, sosyalist sistemde, Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin laikleşmiş ülkeler olmasına karşın, bu ülkelere, "laik" kimlikle değil, "modern eğitim"

giysisi içinde *nakşbendilik* gibi tarikatlarla, *nurculuk* gibi cemaatlerle gidilmiş olması konumuz açısından ayrı bir önem taşıyor. CIA analistlerinin söylemiyle, bu ülkeler, materyalist "kirlenmişliklerini" yeni bir yeşil kuşakla yıkayacaklardı. Üstelik "laik" Türkiye Cumhuriyetinden, laik Türk cumhuriyetlere, tarikat ve cemaat ihraç ederek.

9. ŞEYTAN

2 Temmuz 1993 cuma günü, Sivas'ta, 35 yazar ve sanatçı, yakılarak öldürüldü. Cuma cemaatinin dağılacağı sırada Paşa Camisi avlusuna cami dışından gelen bir grup, yanlarında getirdikleri Amerikan bayrağını yakmış, yanlarında getirdikleri pankartlardan birini cami avlusunun duvarına tutturmuşlardı. Pankartta, "Dünyada ABD/Türkiye'de PKK" yazılıydı.

Kale Camisinden çıkan cuma cemaatinden bir başka grup, Pir Sultan Abdal şenliklerinin sürdüğü Buruciye Medresesini basmaya yeltenecek, engellenmesi üzerine hükümet meydanına yürüyecekti. Paşa Camisinden çıkan cemaat, Hükümet meydanında Kale Camisinden çıkan cemaatle birleşerek, Pir Sultan etkinliklerinin yapıldığı Kültür Merkezini kuşatacak, Kültür Merkezi önüne bir gün önce konan "Ozanlar Anıtı"nı tahrip etmek isteyecek, Sivas Kongresinin yapıldığı ve şimdi müze olan binanın önündeki Atatürk büstüne, büste konan çelenklerle vurarak parçalamaya çalışacak, daha sonra da, Aziz Nesin'le birlikte etkinliğe katılan yazarların ve sanatçıların bulunduğu otel kuşatılacak, hava kararıktan sonra, otel göstericiler tarafından yakılarak 35 sanatçı, yazar, bilim ve düşün adamı yakılarak öldürülecekti.

Oteli yakma olayına katılan 33 kişinin idamının onaylandığı Yargıtay kararında da yer alan ve 10-15 bin kişiye ulaşan gösterici topluluğun attığı sloganları, iki gruba ayırmak olanaklıydı. Birincisi "laiklik" ile ilgili sloganlar, ikincisi Şeytan Ayetleri'ni yayınlayacağını kamuoyuna duyurmuş olan Aziz Nesin ile ilgili sloganlar.

Laiklik ile ilgili sloganlar: "Kahrolsun laiklik!", "Yaşasın şeriat!", "Şeriat gelecek, zulüm bitecek!", "Şeriat isteriz!", "Dinsiz laikler!", "Muhammedin ordusu, kafirlerin korkusu!", "Cumhuriyet burada kuruldu, burada yıkılacak!" "Zafer islamın!", vb.

Aziz Nesin ile ilgili sloganlar: "Şeytan Aziz!", "Sivas Aziz'e mezar olacak!", "Ölmeye geldik, Aziz'i gömmeye geldik!", vb.

Aziz Nesin, bir gün önce şenliğin açılışında yaptığı konuşmada *Şeytan Ayetleri*'ne değinmemişti. Üç yıldır Yazarlar Sendikası tarafından yayınlanmasını istediği, Mumcu'nun öldürülmesinden sonra, kendisinin yayınlayacağını söylediği *Şeytan Ayetleri*, başyazarı olduğu *Aydınlık*'ta yayınlanmaya başlanmış, Nesin, "fetvacı" gericiliğin somut hedefi haline gelmişti.

Göstericilerin fotoğraflarda ve sloganlarda somutlaşan hedeflerinden biri ve öne çıkanı Aziz Nesin'di, öteki Pir Sultan Şenliklerinin yapıldığı Buruciye Medresesi ile Kültür Merkezi; özellikle de, henüz açılışı yapılmamış olan, gericiliğin "Pir Sultan Abdal'ın putu" olduğunu ileri sürdüğü Ozanlar Anıtı ile Sivas Kongre binasının önünde bulunan Atatürk büstü.

2 Temmuz Sivas kıyınıyla ilgili kitaplarda da yer alan iki bildiri dağıtılmıştı olaylardan önce. Biri, "Müslüman Kamuoyuna" başlığını ve "Müslümanlar" imzasını taşıyordu, ve 30 Haziran / çarşamba günü Sivas'ta el altından dağıtılmıştı; ikincisi, 1 Temmuz / perşembe günü dağıtılmıştı, "İslam'a Yapılan Saldırılara İzin Vermeyelim" başlığını ve "Türkiyeli Müslümanlar" imzasını taşıyordu. İki bildirinin de ortak paydası Salman Rüştü'nün kitabı *Şeytan Ayetleri*'nin Türkiye'de yayınıyla ilgiliydi. Dava dosyasına girmemiş olan bir başka bildiri ise, 30 Mayıs 1993'te, bu bildirilerden bir ay önce *Bizim Sivas* gazetesinde "ilan" olarak yayınlanmıştı. "Müslüman Halkımıza" başlığını taşıyan bu ilanın altında "*Bizim Sivas* Gazetesi", "Simtaş", "Sivas Milli Gençlik Vakfı" başta olmak üzere, 101 kuruluşun imzası yer almıştı.

Üç bildirinin de başlığı altında, Ahzab Suresinin "Peygamber, müminlere kendi canlarından ileridir. Onun hanımları da müminlerin analarıdır." ayeti yer alıyordu. *Bizim Sivas*'ta yayınlanan ilan/bildiride, eski yazı ile, ötekilerde yeni yazı ile "Bismillahirrahmanirrahim" yazılıydı.

Bizim Sivas'ta yayınlanan "Müslüman Halkımıza" başlıklı ilan/bildiride, Şeytan Ayetleri'nin *Aydınlık* gazetesinde yayınlanmaya başlaması "şiddetle tel'in ediliyor"du.

"Müslüman Kamuoyuna" başlıklı bildiride de, *Aydınlık* gazetesinden ve Aziz Nesin'den, "Allah'ın Resulü Hz. Muhammed'e, onun ailesine ve ashabına yöneltilen çirkin küfürlerin hesabının sorulma günü" olduğu yazılıyor ve bu uğurda verilecek canlar olduğu ileri sürülüyordu.

"İslam'a Yapılan Saldırılara İzin Vermeyelim" başlıklı bildiride, *Şeytan Ayetleri*'nin 26 Mayısta *Aydınlık*'ta yayınlanmaya başladığı belirtiliyor, "Uşak Rüşdi'nin, Muhammedimize yönelik böylesi bir iftirada bulunması"nın ABD ve Avrupa ve küfür sisteminin istemi ve desteği ile olduğu yazılıyor, Aziz Nesin'in adı geçmemekle birlikte, "Hainlerin cezasız kalmayacağı" vurgulanıyordu. Son iki bildiri, Nisa suresinin 76'ıncı ayetiyle bitiyordu.

"*Müslüman Halkımıza*" (30 Mayıs 1993) başlıklı ilan/ bildiride: *Şeytan Ayetleri*'nin, "İslam, Kur'an ve Hz. Resulullah'ın izzet ve haysiyetine karşı alçakça hakaretler içerdiği" — "*Müslüman Kamuoyuna*" başlıklı bildiride: "müminlere öz canlarından daha ileri olan Allah Resulü'ne ve O'nun temiz zevcelerine, Allah'ın beytine (Kabe'ye) ve Kitabı Kur'ana alçakça küfredildiği", "Hazreti Peygamber'in aile hayatını (hâşâ) bir genelev ortamına benzetttiği ve ümmetin anaları olan hanımlarına (hâşâ) fahişe deme cüretinde bulunduğu" — "*İslam'a Yapılan Saldırılara İzin Vermeyelim*" başlıklı bildiride: "Kur'an'ın korunmuşluğuna dil uzatıldığı, Hz. Peygamber'in aile hayatını –haşa– 'bir genelev ortamına' benzettiği ve yine ümmetin anaları olan Hz. Peygamber'in hanımlarına –haşa– 'fahişe' deme cüretinde bulunulduğu" yazılmaktaydı.

Görsel ve sessel materyalin ardında ise sorular ve sorunlar yumak yumaktı. Örgütlenen ve "şeriat" Türkiye'sinin "başkenti" olmaya hazırlanan Sivas'ta, Sivas Valisi, baskıya ve zulme karşı direnişin simgesel adı olan Pir Sultan Abdal adına düzenlenen şenliklerin, gelecek yıl Sivas'ta, daha sonraki yıllarda Türkiye genelinde düzenleneceğini bir yıl önceden duyurmuştu. Baskıya ve zulme karşı direnişin simgesel adı, Sivas'ta, dinsel gericiliğin ağır havasında solumakta güçlük çeken "laiklik"in ortak paydasında birleşen, ideolojik olarak sol'dan sosyaliste, mezhepsel olarak alevilere soluk aldıracak, şeriatın gizli kalesinde, bir ışık yanacaktı.

Aynı kentte "birlikte" yaşamaya, yani alevilere "evet" deniyordu, ama bu tarikat ve cemaatlerin güdülemesine boyun eğen alevilere evet anlamını taşıyordu; siyasallaşan sünni mezhep için, alevilerin siyasallaşması, tanrıtanımazlığın yeni bir canlanışı demekti. Bu nedenle, Pir Sultan Abdal etkinliklerini söndürmek, Sivas'a "konuk" olarak gelen dinbilmez ve tanrıtanımaz (!) topluluğu, Sivas'tan çıkartmak, ozanlar kentine "Ozanlar Anıtı" adıyla konan Pir Sultan "put"unun açılışını engellemek ve konduğu yerden kaldırtarak "garaja", hurdalıkların içine atmak birincil amaçtı, ve öyle de oldu. *Şeytan Ayetleri*, fetvacı çevrelerin, tepkiyi kitleselleştirmelerinin, elli-yüz kişilik göstericiyi binlerin üzerine çıkartabilmelerinin aracı ya da bahanesi olmuştu.

Fotoğrafın arkasındaki bir başka neden de PKK idi.

Hazar havzasından İskenderun Limanına ya da Ceyhan Körfezine ulaşacak petrol boru yolunun gerçekleşmesini silahlı eylemler koyarak engellemiş bulunan PKK, Erzincan-Tokat-Sivas dağlık çizgisini izlemesi tasarlanan petrol yolunu kesmek için Sivas odağında TİKKO ve Dev-Sol ile anlaşmış, Samsun'dan Ceyhan Körfezine gitmesi tasarlanan petrol boru yolunu kesmek için Sivas'a yerleşmek ve Sivas-Samsun yolunu tutmak istemişti. Sivas olaylarının yaşandığı saatlerde, Öcalan'ın yazılarında açıklandığı gibi, alevilerin tarihteki direniş geleneğinden yararlanmak isteyen PKK, Kurtuluş Savaşı sırasında ayaklanmış bulunan Koçgiri aşi-

reti bölgesinde, Sivas kırsalında eylem halindeydi. Cami avlusunda olayı başlatan ve Madımak otelin önüne kitleyi yığan çekirdek grubun sloganlara ve fotoğraflara yansıyan amacı, "şeytan"ı taşlayarak öldürmek, gizli amaç ise, alevileri ayaklandırarak Sivas-Samsun ve Sivas-Erzincan yollarını tutmak isteyen PKK'nın, Sivas'ta, yararlanacağı varsayılan laik, demokratik, ilerici ortamı dağıtmaktı.

Böylece, Kürt-alevi olan ve Kürt Teali Cemiyeti Başkanı Seyit Abdülkadir'in talimatıyla Ankara Hükümetine karşı ayaklandırılmış (1921) bulunan Koçgiri aşiretinin, bu kez PKK tarafından ayaklandırılması ve Türk-alevilere "alevi" ortak paydasında aktarılması "öneriliyor"du. Sivas'ta, etnik açıdan Türk olan Pir Sultan'ın adında, fetvacı, cihatçı ve şeriatçı baskıya karşı direnişi simgeleyen laik ve demokratik açılım, "alevi"lik ortak paydasında baskılanıyor; PKK'nın Sivas'ta üs'lenmesini engellemek ve PKK'nın başlatmak ve bölgeye yaymak istediği alevi "ayaklanma"sını önlemek "bahanesi" ile, ilerici aydınlar yakılıyor ve boğuluyordu!

Emniyet Genel Müdürlüğünün Raporunda, Türkiye'nin, Sivas olayları ile 12 Eylül öncesi ortama sürüklenmek istendiği belirtilerek şu görüşlere yer verilmişti: "12 Eylül öncesindeki Çorum, Kahramanmaraş, Malatya ve Sivas olaylarında görüldüğü gibi *alevi-sünni, laik-antilaik, milliyetçi-komünist* çatışması yaratılarak, iç olaylarla ilgilenen, dışarda etkinliği olmayan bir Türkiye hedefleniyor." Bunun "Batının stratejik uygulamalarından biri" ve "yabancı ajanların provokasyonu" olduğu belirtilen raporda, "Yeni Dünya Düzeni içersinde, Türkiye'nin, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslarda etkin görev almasının istendiği", "buradaki amacın, Japon ve Alman sermayesinin, bu bölgelerdeki etkinliğini kırmak olduğu" yazılıyordu. (*Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1993.)

Türkiye'nin, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslar'da etkin görev almasını, ABD'nin istediği biliniyor ve dolayısıyla, Rapor'da, Sivas provokasyonunda "yabancı ajanlar"ın kimlikleri de açıklanmış bulunuyordu. Bu, Paşa Camisi avlusuna, dışardan gelenlerin, cuma cemaati dağılırken yaktıkları Ame-

rikan bayrağının simgelediği kimlikten de çıkarsanabilirdi. Sivas olaylarının bir devamı olan ve 12 Mart 1995'te çoğu alevi 21 kişinin yaşamını yitireceği Gazi olaylarından bir süre önce, merkezi Washington'da bulunan *Meditarranean Affaire* 'nın yayını olan *Meditarranean Quarterly* dergisinin Kış 1995 sayısında yayınlanan "Türk-Amerikan İlişkileri Yol Ayrımında" başlıklı yazıda, ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher'ın 30 Eylül 1994'te Kürt politikasına ilişkin uyarılarının, "Amerikan-Türk ilişkilerinde belirsizliğe ve soğukluğa neden olduğunu" duyumsattığı belirtilmiş ve "Amerikan-Türk ilişkilerinin yol ayrımına geldiği" ileri sürülmüştü. Çünkü, "Türkiye, ABD'nin, Ortadoğu'da, Türk cumhuriyetlerinde ve Balkanlar'daki beklentilerine yanıt vermemiş", "Kuzey Irak'ta özerk bir Kürdistan'ın kurulmasına razı olmadığı gibi Kürtlere karşı sınırdaki önlemleri sıklaştırmış"tı. Yazar, Türkiye'nin "haddini aştığını", "ABD'nin sabrının taştığını", "Türkiye'nin istikrarsızlık durumunun daha da ağırlaşabileceğini" yazıyordu. (*Aydınlık*, 18 Mart 1995.)

Gazi olaylarından bir süre önce, ABD başkentinde, Emniyet Genel Müdürü Mehmet Ağar, Olağanüstü Hal Bölge Valisi Ünal Erkan, Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Daire Başkanı Ersin Yılmaz'ın katıldığı CIA yöneticileriyle yapılan toplantıda "Türkiye'de aşırı dinci örgütlenmenin hızla güç kazandığı, *laik müslümanlara* saldırılar olabileceği" konuları görüşülmüş, Gazi olaylarını, ABD televizyonları ve basını, "Türkiye'de sünni-alevi savaşı başladı" diye duyurmuş, "ılımlı müslüman alevilere aşırı dinci sünnilerin saldırısı" biçiminde vermişti. Oysa Gazi'de, Sivas'ta olduğu gibi "aşırı dinci sünniler"in değil, kişi olarak kendileri aşırı dinci de olsa polisin alevilere saldırısı sözkonusuydu. Ama Gazi halkının tepkisine neden olan olayı başlatanlar, gaspettikleri bir ticari taksiden, televizyonlardan maç izlemek için halkın toplandığı kahvelere ve pastahanelere ateş ederek, alevi ve solcuları sokağa dökenler, daha sonra ifade edildiği gibi olayı başlatan "Yeşil" olsun ya da olmasın, "gizli servis"lerin güdülediği kişilerdi, o zaman İçişleri Bakanlığı tarafından Bakanlar

Kuruluna sunulan raporda belirtildiği gibi, "olayda yabancı gizli servis parmağı var"dı. (*Türkiye*, 15 Mart 1995.)

Amacın, alevi-sünni çatışması çıkartarak, bunu, Gazi'den İstanbul'a ve oradan alevi-sünnilerin katışık olduğu yörelerde Türkiye geneline yaymak olduğu da duyumsandı. *Meditarranen Quarterly*'de yazıldığı gibi, "Kuzey Irak'ta özerk bir Kürdistan'ın kurulmasına razı olmadığı gibi sınırdaki önlemleri sıklaştıran" ve dolayısıyla "haddini aşan", "ABD'nin sabrını taşıran" Türkiye'nin istikrarsızlık durumunun daha da ağırlaştırılması amaçlanmıştı. Bir söyleme göre de, 12 Martta (1995) Gazi'de başlatılmak istenen iç savaş ile, Türk Silahlı Kuvvetlerinin 20 Martta (1995) 35 bin kişilik bir birlikle Irak'ın kuzeyinde gerçekleştireceği operasyon önlenmek istenmişti.

2 Temmuzda Sivas'ta yaşanan olayların, olayların hedefine "Şeytan Ayetleri" konmuş olmakla birlikte, Gazi olaylarıyla ortak paydaları vardı, bu, laiklikti; laikliğe saldırı, alevilere saldırı ile bütünleşiyordu.

10. CAMİ

2 Temmuz 1993 Sivas olayları nedeniyle "Meclis araştırması açılması için" verilen üç ayrı önergenin birleştirilerek görüşülmesi sırasında, CHP Grubu adına konuşan Adana Milletvekili İbrahim Özdiş'in "Bugün Türkiye'deki bazı camiler, radikal islamcıların hareket merkezine dönüştürülmüştür. Bazı camilerden laik Türkiye Cumhuriyetine ve Atatürk'e yönelik saldırılar yoğunlaşmıştır." sözlerine Refah Partili milletvekilleri tepki göstermiş, sorgularcasına, bunların hangi camiler olduğu sorulmuştu. Hasan Dikici (Kahramanmaraş), "Hangi camide terör var?! İsim ver..." diyor, "camilerin kardeşlik yeri olduğunu" söylüyor; Başkan, "bir isim verme" olanağı olup olmadığını soruyor; Özdiş, "daha sonra takdim edeceğini" söylemekle yetiniyor; bir başka deyişle, dile getirilen bir gerçek, o anda örneklendirilemediği ve somutlaştırılamadığı için saldırgan bir dayatma altında örtbas

edilmek isteniyordu. Yer Türkiye Büyük Millet Meclisiydi, Başkan da (Yılmaz Hocaoğlu) sıkıştıranlara destek veriyor, konuşmacının, "bir-iki cami adı", "bir-iki din görevlisi" ya da "bir-iki olay" vermesini istiyordu. (*TBMM Tutanak Dergisi*, 6. 7. 1993, s. 76-77.) Oysa, görüşmenin konusu, 2 Temmuz Sivas olaylarıydı, olaylar ise, Paşa ve Kale camilerinden başlatılmıştı.

Daha sonra gerçekleştirilecek olan Hizbullah operasyonuyla birlikte, Hizbullah'ın güçlendiği yörelerde, birçok caminin bu cihatçı terör örgütü tarafından üs ya da sığınak olarak kullanıldığı basına yansıyacak, CHP Grubu adına konuşan milletvekili doğrulanacaktı. Bu doğruların dile getirilmesini baskın bir söylemle engellemek isteyenlerin, "cami" gerçeğini Meclis'te de gözlerden gizlemek istemelerinin amacı da açığa çıkacaktı.

Özdiş'in "radikal islamcıların hareket merkezine dönüştüğünü" söylediği "bazı camiler"in içersinde en dikkate değer olanı da, Hizbullah'ın 1993'e kadar "ana karargah" olarak kullandığı Yolaç Köyündeki camiydi. Örgütün lideri Hüseyin Velioğlu'nun köyü olan Yolaç'ta, 1990'dan sonra, Hizbullah, sığınak ve mezarlıklar yaptırmıştı, burada askeri ve siyasi eğitim yaptırılıyordu. Köydeki örgüte ait terkedilmiş evlerde, toplu mezar bulunabileceği kuşkusuyla kazı yapılması sırasında, köy camisinin altında, tünel ve sorgu odaları bulunmuş, caminin altından başlayan tünellerin bir ucunun köyün içindeki ev ve ahırlara, bir ucunun da köy dışına çıktığı görülmüştü. 1991'de, PKK tarafından basılan köy camisinde 10 Hizbullah militanı öldürülmüş, olay, basına, PKK'nın cami baskını olarak geçmişti.("Cami altından sorgu odası çıktı", *Radikal*, 8 Nisan 2000, iki fotoğrafla birlikte.)

"Cami"nin şiddetin odağı olarak kullanıldığı da, Hizbullah operasyonları sırasında, açıklığa kavuşacaktı. Örneğin, Emniyet Genel Müdürlüğünün raporlarına göre, eylemlerini 15-18 yaş arasındaki tetikçilere yaptıran Hizbullah, "bazı iddialara göre silahları camilere gizliyordu". (*Cumhuriyet*, 22 Ocak 2000.) "Camiler örgütün toplanma yerleriydi." (*Cumhu-*

riyet, 19 Ocak 2000.) Hizbullah içersinde faaliyet gösteren örgüt mensupları ile bu örgüte sempati duyan kişiler, örgütün il ve ilçe sorumluları tarafından, "öğrenim görenler ve görmeyenler, *camilerde ders verebilecek kişiler*, askeri kanatta yer alabilecek nitelikte olan kişiler" olarak sınıflandırılıyordu. Bu bilgilerin, "*örgütün cami sorumlularından*" alındığı, Emniyet Müdürlüğünün açıklamasında yer almaktaydı. (*Cumhuriyet*, 21 Şubat 2000.) Henüz 13-14 yaşlarında *Kuran Kursuna alınıp "eğitilmeye" başlanan ve bir-iki yıl içinde sokağa salınan militanlardı,* öldürülecek kişiyi enseden satırla biçerek infaz edenler. ("Vahşet Yöntemleri", *Sabah*, 22 Ocak 2000.)

Diyarbakır Emniyet Müdürü Gaffar Okkan'a silahlı saldırıda bulunanlar (24 Ocak 2001), olay yerinden birkaç metre ilerdeki Şehitlik Camisinde saklanacaklardı. Okkan ile beş koruma polisinin ölümüyle sonuçlanan olayda atılan 486 merminin 185'inin bu caminin avlusundan atıldığı, avluda bulunan kovanlardan anlaşılacaktı. (*Cumhuriyet*, 27 Ocak 2001.) Hizbullahçılar, imamları devlet tarafından atanmış camileri, "darülharp" ("savaş yeri") olarak niteleyerek, buralarda cuma namazına katılmıyorlar, imam ataması yapılmamış camilerde gönüllü imam olarak kendilerini görevlendiriyorlar, bu camiler, saklanma yeri, toplanma yeri, silah saklama yeri, sorgu odaları ve "tutuklu" hücreleri olarak da kullanılıyordu.

Sivas kıyımının ardından Meclis araştırması açılması önergeleri dolayısıyla sürdürülen görüşmeler sırasında CHP Grubu adına konuşan İbrahim Özdiş'in, özellikle olayların iki camide (Paşa ve Kale camilerinde) aynı anda başlatılması nedeniyle, "Bugün Türkiye'deki bazı camilerin, radikal islamcıların hareket merkezine dönüştürüldüğü", ve "bazı" camilerden "laik Türkiye Cumhuriyetine ve Atatürk'e yönelik saldırılar yoğunlaştığı" sözleri ise, "Haddini bil!... Seviyesiz, utanmaz!..." (Hüseyin Erdal/Yozgat), "Sayın Başkan hangi camileri diyor bu?" (Hasan Dikici / Kahramanmaraş); "Hangi camilerde terör var; Kocatepe'de mi terör var, Hacıbay-

ram'da mı terör var, Kahramanmaraş'ta mı terör var?! İsim ver..." (Hasan Dikici / Kahramanmaraş); "Lütfen isim istiyoruz.", "İsim istiyoruz Sayın Başkan", "Bu kadar ileri gidilemez." sözleriyle boğulmak isteniyordu. (*TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 19, cilt: 38, 6. 7. 1993, 77, 78.)

Ne var ki, "cihat" için "Güneydoğu'dan Batıya "hicret" eden ve özellikle İstanbul'da, Zehra Vakfı yöneticileri ile nurcu çevrelerden bazı işadamlarının kaybolmaları üzerine yoğunlaştırılan araştırmalar sonucu, 17 Ocak'ta (2000) gerçekleştirilen ve Hizbullah'ın "ilim kanadı" lideri Hüseyin Velioğlu'nun öldürülmesiyle derinleştirilen soruşturma sonucu, Hizbullah'ın, "hareket merkezine dönüştürdüğü" camiler de, tutanaklarda ve iddianamelerde açıklanacaktı. *Kod Adı: Hizbullah*'ta "Hizbullah Camileri" başlığı altında verilen bilgiler arasında, Urfa Emniyet Müdürlüğü Basın Bürosunun açıkladığı 14 Ocak 1999 günlü "Hizbullah İlim Grubu Ceylanpınar Yapılanması" adlı şemada, "Gazi Camii Sorumlusu", "Erenler Camii Sorumlusu", "İslahiye Camii Sorumlusu", "Yeni Camii Sorumlusu", "İbrahim Nebi Camii Sorumlusu", ve "Zahiriye Camii Sorumlusu"nun adları açıklanıyor; bölgede (Diyarbakır, Batman, Kızıltepe, Viranşehir, Urfa, Hilvan ve Silvan'da) İlim grubu ile Menzil grubuna ait camiler adlarıyla belirtiliyor ve şu bilgiler veriliyordu:

"Nusaybin'deki Hizbullah itirafçısı Abdülbaki Öz, "yasadışı şeriat örgütünün, dini söylem ve mekanları kullanarak nasıl yaygınlaştığına" ilişkin ayrıntılı bilgiler veriyor. Sözgelimi, cami ve mescitler, bölgedeki Hizbullahçıların denetimine girmiş; Hizbullahçılık öğretisi ve eğitimi bu ibadethanelerde yapılmış; siyasal toplantılar buralarda gerçekleşmiş; eylemlerde kullanılan silahlarla örgütsel dokümanlar aynı yerlerde saklanmış; faili meçhul cinayetlere imza atan Hizbullahçı katiller, yine camileri en güvenilir yer belleyerek buralarda bir süre için barınmışlardır."

Aynı ifadeler doğrultusunda, özellikle bölge merkezi *Diyarbakır'da sadece Menzil Grubu'na ait 58 cami ve mescitte yaklaşık 1000 kişiye siyasi eğitim verildiği* belirtiliyordu.

"Bağlantılı olarak, Hizbullah fikirlerini benimseyen ve örgüt mensuplarının barınma amacıyla kullandığı Diyarbakır merkez, Silvan, Bismil, Çınar, Çüngüş ilçelerine bağlı 60 köy tesbit edildi. Hizbullah adına çalışan buralardaki cami sorumluları, dini eğitim verme kisvesiyle topladıkları talebelere; Kur'an okuma, peygamberler tarihi, Hz. Muhammed'in hayatı, sabır, itaat ve disiplin gibi örgütsel amaçlı özellikler kazandırmaya yönelik dersler veriyorlardı". (Faik Bulut, Mehmet Faraç, *Kod Adı: Hizbullah / Türkiye Hizbullah'ının Anatomisi,* 2. Baskı, s. 212-213.)

11. FETVA

Gilles Kepel, "15 Şubat 1989"un, "Suudi Arabistan ve ABD tarafından Afganistan'da desteklenen cihadın zafer tarihi olduğunu" yazıyordu; çünkü, 15 Şubatta, Sovyet birlikleri Afganistan'dan geri çekilmelerini tamamlamıştı. Ama, bir gün önce, 14 Şubat 1989'da, "Humeyni'nin fetvasına odaklanan basının yazı işleri odaları, Sovyetler'in geri çekilişini neredeyse fark etmemiş", medyanın gündemini, "*Şeytan Ayetleri*"nin yazarını ve yayıncılarını "ölüme mahkum eden" ve "her gayretli müslümanı onları buldukları yerde infaz etmeye" çağıran fetva metni doldurmuştu. Fetva ile birlikte, iki gün önce, 12 Şubatta, Pakistan'da İslamabad'daki Amerikan Kültür Merkezinin yağmalanması görüntülerine yer verilmişti. Bu kültür Merkezinin yağmalanması sırasında beş kişi ölmüş ve içinde Deobandi Partisinin lideri Mevlana Fazlur Rahman'ın da bulunduğu onlarca kişi yaralanmıştı: ABD'nin, Afgan cihadına desteği, Salman Rüşdü'nün kitabıyla galeyana gelen bir kalabalıktan kendini korumasına yetmemişti. (Gilles Kepel, *Cihat*, Doğan Kitap, 2000, s. 220.)

Paul Balta, *Şeytan Ayetleri*'nin, hakarete uğramış islamiyetin savunucusu olarak İran'ın öne çıkmasına olanak sağlamış olmasına vurgulama yapacaktır. Çünkü İran ile Irak arasındaki savaş, İran'ın beklediği gibi, "dinsizliğe" ("laikliğe") karşı savaşan islamiyetin bir kalesi olarak algılanmamış, şii Perslerin sünni Araplara karşı savaşı olarak

algılanmış, şii-sünni çatışması yeniden alevlenmişti. Rüşdi'ye karşı çıkartılan fetva, İran aleyhine gelişen bu süreci kırmış, şii-sünni çatışmasını kısmen geri plana itmiş, İran'ın (molla rejiminin), müslümanların ilgi odağı ve çekim merkezi olmasına olanak sağlamıştı. (Paul Balta, *Dünyada İslam*, Milliyet Yayınları, 1994, s. 72-73.) Rüştü karşıtı gösteriler ilkin İngiltere'de Hintli ve Pakistanlı göçmenler arasında başlamış, nöbeti sonra İran üstlenmiş, ve Humeyni, tepkiyi, Hint-Pakistan dünyasından tüm islam dünyasına yaymaya çalışmıştır.

1988'de Irak'ın saldırısı karşısında ateşkesi kabul etmek, ve Suudi rejiminin Mekke'ye haccın tüm denetimini ele alması karşısında haccı boykot etmek zorunda kalmış bulunan Humeyni, Salman Rüşdi'yi ölüme mahkum eden fetvasıyla inisyatifi başka bir alanda ele geçirmiş, gösterişli bir girişimle, müslüman dünyasının hem içinde hem dışında islam devrimi düşmanlarına karşı direniş başlatmıştı. (*Cihat*, s. 152-153.)

Kepel, "gerçekte fıkıh doktrininde, bir fetvanın, müslüman bir hükümdar tarafından yönetilen ve ilke olarak şeriatın uygulandığı 'darülislam' (islam ülkesi) dışında geçerli olamayacağını" belirttiği yerde, Humeyni'nin, fetvasıyla, yeryüzünün tamamını kendi yargılama alanı haline getirmiş olmasının altını çizer. Bu fetvayla, Humeyni, İran topraklarını aşarak Avrupa'daki müslüman göçmen toplulukların yaşamlarını sürdürdükleri alanı, bir hamlede "islam alanı"na ("darülislam"a) sokarak kendi yetkisi altına almıştı. (*Kepel*, s. 224.)

Şeytan Ayetleri'ne karşı yürütülen kampanyayı, Kepel, üç döneme ayırır.

Birinci dönem, *Şeytan Ayetleri*'nin yayınlanmasından (Eylül 1988) kitabın Bradford'da yakılması töreni (Ocak 1989) arasındaki dönemdir. Bu döneme, Hindistan ve Pakistan'dan İngiltere'deki Mevdudi'nin müritleri egemen olmuş, Suudi kuruluşların, Londra hükümetine baskı yaparak kitabın toplatılması için harekete geçmesini sağlamışlardı. Ara-

lık 1988 sonunda, Birleşik Krallık Başsavcılığı, *Şeytan Ayetleri*'nin kovuşturulmasına gerek olmadığını açıklayacaktır.

İkinci dönem, *Şeytan Ayetleri*'nin yakılması (Ocak 1989) ile "fetva" (14 Şubat 1989) arasındaki dönemdir. Bu dönemde, Deobandi ve Barelvi kuruluşları ön plana çıkarlar. İngiltere'de ve Pakistan'da, romana ve yazarına karşı sokağı ayaklandırırlar. İslamabad'daki (Pakistan) Amerikan Kültür Merkezini yağmalamak ve yakmak isterler. Beş kişi ölür, Deobandi partisi lideri ve onlarca kişi yaralanır.

Üçüncü dönem, "fetva" dönemidir (14 Şubat 1989), Hümeyni'nin itmesiyle, halk seferberliği, uluslararası eylem ve terörizm tehdidi içiçedir.

"Her evrede farklı bir islamcı eğilim diğerlerini dışlayarak kampanyanın yönetimini ele geçirmiştir. 1980'li yılların iki rakibi, bir yanda Suudi Vahhabiler, öte yanda İran vardır. Bunlara, 1990'lı yıllarda uluslararası islamcılık sahnesinde sürekli büyüyen ve Taliban'ı doğuran Hint-Pakistan ulema çevresi, özellikle de Deobendiler, üçüncü bir rakip olarak" sahnede görüleceklerdir. (*Cihat*, 220, 226.)

Bir Suudi Bakanın "marjinal ve hayal ürünü bir kavga" olarak nitelediği Rüştü davasıyla, en çok İranlıların ve Hint altkıtasından gelenlerin ilgilendikleri, İngiltere dışındaki islami çevreler üzerindeki etkisinin zayıf olduğunu yazan Kepel, Arapların ve *Türklerin* bu işle pek ilgilenmediklerini belirtir. (s. 236-137.)

Batıda göçmen ya da işçi olarak bulunan Türklerin *Şeytan Ayetleri*'ne ilgisizliğinin, Türkiye'de halkın genel ilgisizliğiyle örtüştüğünü söylemek de sanırız pek yanlış olmaz.

"*Şeytan Ayetleri*" kitabının yurda sokulmasının Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanmasına ve Aziz Nesin'in yasaklamaya tepki göstermesine değin, dışardan ya da kendisinin dışından uyarılıp yönlendirilmediği ölçüde, Anadolu halkının kitapla ilgisinin hemen hemen yalnızca İran'da yığınların tepkisini görüntüleyen televizyon haberleriyle sınırlı bir ilgi olduğunu da burada belirtmek gerekir.

Otuzbeş aydının yakılarak ve boğularak öldürüldüğü Sivas olaylarının odağına *Şeytan Ayetleri* oturtulmuş olmakla birlikte, göstericilerin kitlesel desteğinin sünni halk içinde *kendiliğinden* oluştuğunu söylemek gerçeği yansıtmayacağı gibi, topluluğu güdüleyenlerin ("fetva"dan ve fetvayı veren "molla"nın ölümünden dört yıl sonra), *fetvayı izleyerek* kitleleri otelin çevresine topladıklarını söylemek de doğru olmayacaktır. Güdüleyenlerin de güdülendiğini düşünmek, "iki yanı keskin kılıç"ı iki elimizle olmasa da, beynimizle kavramamız gerekiyor.

12. CİHATÇI

Bir rastlantı mı, yoksa bilinçli bir karşıtlığın ürünü müpek bilinmez ama, fetvanın tarihi ile Sovyet askerinin Afganistan'dan geri çekilişinin tamamlandığı tarihin örtüşmüş olması gibi, Aralık 1979'da, Kızıl Ordu Kabil'e girerken, Amerikalılar Tahran'da o zamana kadar yaşamamış olduklarını bir aşağılanmayla karşılaşmışlardı. Kepel'in söylemiyle, "Amerikan hükümetinin 'ayıyı yakalamak' için başlattığı tehdit stratejisi, islamcı hareketlilikte yer alan Afgan direnişine büyük miktarda yardıma dayanır. Suudi Arabistan ve Körfezin zengin muhafazakar monarşileri Afgan cihadına çok önemli katkılarda bulunurlar." "Üç milyon mültecinin büyük bölümünün toplandığı Kuzeybatı Pakistan'ın sınır eyaletinin başkenti olan Peşaver çevresine dağılmış olan talim kampları ve üslerde, *uluslararası islamcılığın* bir kültür harmanı oluşmuştur, bu kültür harmanı içinde, dünyanın hemen her yerinden Afganların yanına gelen diğer müslümanlar ve Araplar yanyanadır. Bu küçük dünya her türlü etkiye açıktır. Arap finansmanı, Amerikan silah akışı ve eroin kaçakçılığının çakıştığı noktada, gizli servisler, özellikle de Pakistan'ın İSİ'si (Ordu İstihbarat servisi */Directorate of Inter-Services Intelligence*) ve CIA tarafından bu dünyanın içine sızılmış ve Mevdudi'nin kurduğu Cemaati İslami ve Deobandi medrese ağı başta olmak üzere Pakistan islamcılığının

büyük örgütleriyle temasa geçilmiştir. Dolayısıyla yerel saplantılar aşılarak *dünya islamına* sıçranmıştır. Hiç beklenmedik aşılar, döllenmeler ve melezleşmeler meydana gelmiştir. Bu ortam, kendisine hamilik yapmış devletlerin (ABD'nin, Suudi Arabistan ve Körfezdeki komşularının, Pakistan'ın) beklentilerine, Sovyetlerin iflasında anahtar bir rol oynayarak ve tüm dünyadaki "Cihatçılar" için bir tespit çıbanı yaratarak yanıt vermiştir. Aynı zamanda kendine özgü mantıklar da geliştirmiş, ve bunlar, 1990'lı yılların başından itibaren aynı hamilere karşı dönmüştür." (*Cihat*, s. 156-157.)

Örneğin, CIA tarafından teslimatı yapılan ve Karaçi Limanına yanaşan muazzam sayıda hafif silahla yüklü gemiler, resmi muhataplarına doğru yola çıkmadan önce yerel piyasayı besleyecektir (ve Karaçi'yi dünyanın en çok şiddet yaşanan kenti haline getirecektir). Dönüşleri sırasında kamyonlara, Afganistan'da ya da Pakistan sınırının "aşiret bölgelerinde" ekilen afyondan üretilmiş eroin yüklenecek ve Karaçi'ye ihraç edilecektir. Direniş için yapılan Arap ve Amerikan yardımından çöplenen suç şebekelerinin yarattığı muazzam açgözlülük ve karlar, Sovyetler'in Afganistan'dan çekilmesiyle birlikte, önce ABD, sonra da Arap devletlerinin başını ciddden ağrıtmaya başlayacaktır; çünkü denetimlerinden kaçan *aşırı silahlı ve yerel kaçakçılıkla beslenen gruplar, yeryüzünde akıllarına estiği yerde cihadı yaymaya başlayacaklar*dır. (*Cihat*, s. 163-164.)

Sovyetler'in çökmesi, İran'ın zayıflaması ve Hümeyni'nin ölümünden sonra, Afgan ve Pakistan davalarının artık stratejik önemlerinden çok şey yitirdiğini düşünen Washington'ın ve bir ölçüde de Riyad'ın cihadı "yüzüstü bırakması" sonucu, bir devletin denetiminden çıkmış bulunan eski cihatçıların uluslararası tugayı, dünyadaki radikal islamcılığın her çeşit davası için hazır kuvvet haline gelecektir.

Cihatçıların uluslararası tugayı, "Savaş talimi görmüş ve bu talimi başkalarına da yaptırabilen, Pakistan'da İslamabad'ın otoritesinin pek sökmediği bir kaçakçı yatağı olan 'aşiret bölgeleri'nde üslenmiş, ya da Afgan mücahitlerinin

kamplarında barındırılan *serbest cihat elektronlarına, 'profesyonel islamcılar'*a dönüşmüşlerdir. En kararlı militanların etrafında, Batılı konsolosluklar vize vermediği için Pakistan'da kalıvermiş bir sempatizan çevresi, sefil yaşam koşulları içinde bulunmaktadır. Tüm ülkelerden gelen genç islamcılar da, yetiştirme stajları için onlara katılmaktadır: 1995 yılında Fransa'da meydana gelecek saldırıların çoğunun faili bunların arasından çıkmıştır. Hizmet etmeyi düşündükleri davanın ötesinde, bir bağı olmayan ayrılıkçı militanları kullanma peşindeki çeşitli devletlerin özel servislerinin devşirebileceği bir livar oluşturacaklardır." (*Cihat*, s. 257.)

Toplumsal gerçekçilikten kopuk, dünyayı dini doktrin ile silahlı şiddetin bir karışımı üzerinden algılayan bu ortamda, yeni ve karma bir islamcı ideoloji doğmuştur: *cihatçı selefilik*.. Militanlara göre, iki tür selefilik vardır; biri, "*Şeyhçiler*", Allaha değil, şeyhe tapanlar (el Suudiler), ikincisi *Cihatçı Selefiler*.

Şeyhçi Selefilerin karşısında *Cihatçı Selefiler*, kutsal metinlere harfi harfine uymakta, ama ilk hedefi, *imanın başdüşmanı Amerika olması gereken cihada* öncelik vermektedirler. Bunların önde gelenleri arasında, eski Afganistan cihat savaşçıları vardır. (*Cihat*, 257, 258.)

Yalçın Doğan "Gama'a İslamiya" başlıklı yazısında, Ladin'in hocası Ömer Abdurrahman'ın cihat tanımını aktarır. Şöyle: "İslamın tek amacı var. O da tüm dünyayı islamlaştırmak. Bunun da yolu savaştan geçiyor. Dünyada islami düzeni kurmak ve inançsızları islama inandırmak için savaşmak gerek. İşte, cihat budur!.. Cihat olmadan islamı egemen kılmak olanaklı değildir." (*Osama Bin Laden und Der İnternationale Terrorismus*'dan, *Cumhuriyet*, 30 Kasım 2001.)

"Darülislam"ın, yani islam dünyasının, müslüman ülkelerle birlikte müslüman göçmenlerin bulunduğu coğrafyayı kapsayan bir kavram olarak algılanması, ve uluslararası cihatçıların dünyaya radikal islamı yaymaya yönelmesi, ve "imanın başdüşmanı Amerika"yı hedef alması karşısında, 11 Eylülde (2001) ağır bir saldırıya uğrayan ABD'nin Başkanı

George Bush'un, terörizme karşı "Haçlı Seferi" başladığını söylemesi, basında "gaf" olarak nitelense de, (bkz: *Cumhuriyet*, 18 Eylül 2001), özünde bir "gerçeği" açığa vurduğu yadsınılamaz. Çünkü, bu "haçlı seferi"nin, tüm islama karşı değil, "darülislam"ı, yani islam toprağını (örneğin Suudi Arabistan'ı) silahlı gücüyle işgal eden Amerika'ya karşı şiddete başvuran ve dünyayı islam toprağı yapmak için savaşan "cihatçı selefiler"e karşı bir "haçlı seferi" olduğu açıktır. ABD'nin cihatçı selefilere karşı, şeyhçi selefileri yanına alarak başlatacağı bu "haçlı seferi"nin, Bosna'da olduğu gibi, Orta Asya'nın "ortası"nda bir "*Pax Americana*" ile son bulacağı, ya da "son"a gidecek yolun, Avrasya'ya egemen olma stratejisinin ilk evresini oluşturacak bir *Pax Americana* ile başlayacağı, olayların gelişmesinden anlaşılıyor.

Mısır'da Müslüman Kardeşler, 1992'den başlayarak, Sırplara karşı, Afganistan'dan şablonlanmış bir cihat çağrısı yapmışlar, Peşaver'deki cihatçılar ve onlara katılan yeni devşirme unsurlarla 4.000 kişi Bosna'ya savaşmaya gelmişlerdi. Kepel'in yorumuyla yinelersek, Bosna'da savaşı anlamlı bir biçimde cihada dönüştürememişlerdi. Çünkü bu terim, Afganistan'ın tersine, Bosna'da, yerel müslüman halkta pek yankı uyandırmamıştı. Afganistan'dan gelen gönüllüler, 1993'te *El Mudzahidun* tugayında toplanmışlar, sırplı milislere karşı, islamı yok olmaktan kurtardıklarını söyleyenler, zalimlikte Sırplardan geri kalmamışlardı. Cihat tugaylarının beklentilerine karşın, Boşnak müslümanlarını ve parti yöneticilerini, ne bir islam devleti ilan etmeye, ne de şeriatı uygulamaya isteklendireceklerdi. El Mudzahidun tugayı, yani Peşaver'den, Kahire'den ya da Tahran'dan gelen gönüllüler, *barışı yerleştirmek için gelecek Amerikan askerleri karşılığında*, Bosna-Hersek topraklarından itile kakıla ayrılmak zorunda kalacaklardır. (*Cihat*, 284, 288.)

Gilles Kepel, bunun, "Cihatçı Selefiler"in çoğu için buruk bir deneyim olduğunu yazar. Çünkü onların Bosna'da cihada dönüştürmek istedikleri savaş, bir *Pax Americana* ile son bulmuştu. Bosna, Sırp leşçilerin elinden kurtarılmış, ama

Afganistan'ın aksine, islam devleti olmayı ya da şeriatı uygulamayı seçmemişti.

Ama bu *Pax America*'nın, inancı bakımından müslüman, kültürü bakımından laik olan Bosna'dan büsbütün farklı olan Afganistan'a dayatılacak bu "barış"ın, bir barış dayatmasından çok, emperyalist-haçlı dayatması olacağı kendiliğinden anlaşılıyor.

"*Pax Americana*"yı gerçekleştirmek için, ABD'nin, Türkiye'nin, Türk cumhuriyetlerle geliştirdiği birliktelik ölçüsünde ve bu Türk cumhuriyetlerin, Afgan cihatçı selefilerinin tehdidine karşı oldukları bir ittifak zincirinde, "şeyhçiler" ile birlikte bir "koçbaşı" olarak kullanılmaya gönüllü duruma getirildiği o denli açık görünüyor.

Türkiye açısından soruna bakıldığında, bu *Pax Americana*'nın, Amerika'yı "imanın baş düşmanı" olarak niteleyen cihatçı selefilere karşı, Saidi Nursi'nin söylemiyle "küre-i arzın şimdiki en büyük devleti olan Amerika'nın, gene Saidi Nursi'nin sözleriyle, "Asya ve Afrika'nın islamiyet ile saadet ve sükunete ereceğine ve müsalaha bulacağına (barışa kavuşacağına) karar veren", "yeni islam devletlerini okşayan ve onları teşvik eden ve onlarla ittifaka çalışan" Amerika'nın (*Hutbe-i Şamiye*, s. 30), Nursi'nin "talebeleri" Fethullah Gülen'lerle ve aynı görüşü paylaşan nakşbendilerle, yani Türkiyeli "şeyhçiler"le, bu şeyhçilerin açtığı yoldan ve Orta Asya Türk cumhuriyetlerine açtığı okullarda CIA uzmanlarının yetiştirmiş olması olası kadrolarla birlikte gerçekleştireceği bir *Pax Americana* olacağı, yani uluslararası cihatçılara karşı,"Türki" ve "Kürdi" şeyhçilerin desteğiyle dayatılan bir haçlı-emperyalist barış olacağı o denli açık görünüyor.

Doğal ki, kentsel alanda olduğu gibi kırsal alanda da sanayileşmeye başlamamış, dolayısıyla ekonomik temelde uluslaşma ve demokratikleşme sürecine girmemiş, geleneksel olduğu kadar ilkel ve cılız üretim biçimlerinin belirleyici olduğu, ülkeye egemen olan aşiret biçimlerinde feodal ve teokratik sistemin korunduğu Afganistan'da, dış otoriter ve o ölçüde militer bir koalisyonun dayatması altında, aşiret ya

da kabile reislerinin oluşturacağı bir koalisyonla sağlanacak "barış"ın, barıştan başka her şeye benzeyeceğini de, bitirirken belirtelim.

HİZBULLAH
(İLİM GRUBU)

(a)

Hizbullah'ın açılıp saçıldığı, gelişip genişlediği dönemlerde iki kez "başbakanlık" yapmış bulunan ANAP lideri Mesut Yılmaz, Van'da Hizbullah'ın saldırısı sonucu beş polisin yaşamlarını yitirdiği gün, "Örgütün bu kadar kök saldığı devletin bilgisi içinde değil!" diyordu. (*Cumhuriyet*, 15 Şubat 2000.) Bir başka deyişle, devlet, kendisi içinde bir başka "devlet"in oluştuğunu ve geliştiğini bilmediğini itiraf ediyordu.

Gene Hizbullah'ın güçlendiği ve genişlediği dönemin başbakanlarından Tansu Çiller, "Batman taburu" gündeme gelmeden önce, "Hizbullah konusunda kamu vicdanının soruları bulunduğunu" söyleyecekti: "Suçlu olan varsa, devletin içinde veya dışında, mutlaka üzerine gidilmeli ve ülkemizde aydınlanmamış bir tane dahi faili bilinmeyen cinayet bırakılmamalıdır." (*Zaman*, 27 Ocak 2000.)

21 Ocak (2000) günlü *Sabah*'ta "Devlet Hizbullah'a Göz

mü Yumdu?" başlıklı haberde yazılanlara göre, 1990'lı yılların başlarında, dönemin İçişleri Bakanı İsmet Sezgin'i ziyaret eden bir gazeteci, "Hüseyin Velioğlu'nun aranıp aranmadığını" sormuş, Bakan da, gazeteciye "O da kim?" demişti. Velioğlu'nun Hizbullah'ın lideri olduğunu öğrenen Bakan Sezgin, gazeteciye yanıtını birkaç saat sonra telefonla iletecektir: "O soruyu ne sen sormuş ol, ne de ben duymuş olayım." (*Sabah*, 21 Ocak 2000.)

1992'den Nisan 1993'e kadar Başbakan ve ardından da Cumhurbaşkanı olan Demirel, *Hürriyet*'in söylemiyle, "tüyler ürperten cinayetler"i Emniyetin operasyonları ile ortaya çıkan ve enaz binbeşyüz kişiyi öldürdüğü söylenen Hizbullah konusunda, "Hizbullah madem biliniyordu, niye bugün düğmeye basıldı?" değerlendirmelerine yanıt olarak şöyle diyecekti: "Devlet ancak meşruiyet içinde iş görür. Birtakım adamlardan şüphelenerek devlet insanların yakasına yapıştığı takdirde hukuk devleti olmaz o. Devlet meşruiyetin dışına çıkamaz, kanunları icra eder." (*Hürriyet*, 21 Ocak 2000.)

Demirel, üç gün sonra, deprem bölgesi ziyareti sırasında uçakta gazetecilerin sorularını yanıtlayacak ve Hizbullah'ın "Marksist, dinsiz ve terörist bir hareket" olan ve "Güneydoğu'da halkı rahatsız etmiş" bulunan PKK'ya karşı "halkın kendisini korumaya yönelmiş bir hareket" olduğunu, "halkın kendisinden çıkarttığı gibi bir hareket" olarak doğduğunu söyleyecekti. Ama bu hareket, daha sonra "terörist, ayrılıkçı ve dinci bir hareket"e dönüşmüştü. Cumhurbaşkanı Demirel şunları da ekleyecekti: "İsmi üzerinde, bu Hizbullah vahşetidir. Daha önce de söyledim. Bu enteresan bir olaydır. Bilinmeyen bir olay değildir. Bilinmeyen bir olay değil derken, bu kadar cinayet işlenmiş, *böylesi bilinmiyordu*. Cinayetler fevkalade gizlilik içinde işlenmiştir." (*Sabah*, 24 Ocak 2000.) "Başlangıçta Hizbullah'ın devlet tarafından himaye edildiği" iddialarına ilişkin bir soruyu yanıtlarken de, Demirel, "Mantığı yok" diyecek ve yıllardır söylediklerini, Hizbullah için de yineleyecekti: "Devlet hangi sebeple olursa olsun kanunsuz hareketleri himaye etmez, etmemiştir. Devlet cinayet işle-

mez, işletmez. Eğer devletin gücü kullanılarak veya devletin adamları kullanılarak himaye yapılmışsa bu suçtur. Kim yaparsa yakasına yapışırız. Devlet her şeyi meşruiyet içersinde yapar. Devlet güç kullanırken dahi meşru güç kullanır. Meşru güç kullanır, meşru şekilde kullanır. Meşru olmayan güçleri kullanamaz." (*Sabah*, 24 Ocak 2000.)

TBMM Anayasa-Adalet Karma Komisyonunda, Susurluk dosyaları nedeniyle dokunulmazlığının kaldırılmasının istenmesi üzerine savunma yapan Mehmet Ağar, komisyon üyelerinin, görev yaptığı döneme ilişkin olarak "Güvenlik güçleri PKK ile mücadele ederken Hizbullah örgütünden de yararlandı mı?" sorusunu, "Hayır" diye yanıtlayacak, "devletin Hizbullah örgütüyle mücadele ettiğini, yakaladığını, üzerine gittiğini" söyleyecekti. Ağar, Hizbullah'a duyulan "sempati"nin, "bazı polis memuru, astsubay, hatta subay düzeyinde" bir görevlinin "PKK'li teröriste bir bardak su verirken, Hizbullahçıya iki bardak su vermek"le sınırlı olduğunu ileri sürecekti. (*Hürriyet*, 28 Ocak 2000.)

"Batman'da yaşayan bir yerel siyasetçi", Can Dündar'a, Batman'da, son altı yılda (1993-1999), 360 faili meçhul cinayet işlendiğini söylüyor ve ekliyordu: "Güpegündüz ... Şehir merkezinde ... Herkesin içinde ... Ense köklerinden kurşunlandı insanlar..." (Can Dündar, "Batman'dan bir çığlık", *Sabah*, 16 Şubat 2000.)

"Salı, saat 14.00" diye yazıyor Yavuz Donat, "TBMM lokantasındayız. Masada Maliye Bakanı Sümer Oral, Sinop Milletvekili Yaşar Topçu, Siirt Milletvekili Nizamettin Sevgili var. Ve bir de "*partililer*". Çoğu "Güneydoğulu". Güneydoğulu bir il başkanına sorduk: "Bu Hizbullah işi... Yeni mi çıktı?" Yanıt: "Yeni olur mu?.. Herkes biliyordu... Bunların "işareti" vardır... Yani "alameti farikası". Adamı ensesinden vururlar... Tek kurşunla. Herkes bilir ki, Hizbullahın işi."

Meclis lokantasından ayrılan Donat, Meclis koridorunda, "Güneydoğulu, 63 yıldır yayınlanan bir gazetenin sahibiyle karşılaşıyor. Geçen yıl Basın Yayın Genel Müdürlüğünden "Cumhuriyet Ödülü" alan *Siirt* Gazetesinin sahibi Metin Arı-

türk'e "Nedir bu Hizbullah'ın işi?" diye soruyor. Arıtürk, "Yavuz begimiz" diyor acı acı gülerek, "Sankim bilmersiz... Ha vallah, herkesin haberi vardı... Habersiz, bu kadar işi yapmak kimin haddine?" (Yavuz Donat, "Hizbullah", *Sabah*, 26 Ocak 2000.)

Her kafadan bir ses çıktığını ekleyen Donat, "Galiba her şey yalan" diye yazıyor ve yalnız "masada söylenenler" ile "gazete sahibinin söyledikleri" doğru diye bitiriyor yazısını.

Mesut Yılmaz, "Hizbullah'ın vahşi eylemlerini *devlet içinden ve dış ülkelerden* destek almadan gerçekleştirmesinin mümkün olmadığını" belirterek "Devletin içinde bazı hainlerle işbirliği yapmayan, onlardan destek almayan, dış devletlerin lojistik, finansman, istihbarat desteğine sahip olmayan bir örgütün, şu Hizbullah örgütünün ortaya çıkarılan marifetlerini yapabilmesi mümkün değildir." diyordu. Koalisyon ortağı ANAP lideri Mesut Yılmaz son onbeş yılın soruşturulmasını istiyordu: "Hainlerin ortaya çıkarılması için geriye giderek son 15 yıl soruşturulsun. Benim dönemim de dahil geriye gidip, 10 sene, 15 sene, kim ne yapmışsa, devlet adına bu işe karışmışsa, ortaya çıkarılması lazımdır." (*Sabah*, 26 Ocak 2000.)

Cumhuriyet'te "Hizbullah'ta İç Hesaplaşma" başlığıyla yayınlanan habere göre, Diyarbakır Emniyet Müdürü Gaffar Okkan, son iki yılda (1998 ve 1999) Hizbullah'a yönelik operasyonlarda, 1.350 Hizbullahçının gözaltına alındığını, geçmiş dönemlere ait olan, ancak 1999 yılında aydınlatılan toplam 74 faili meçhul olay bulunduğunu söylemişti. Okkan'ın verdiği bilgiye göre, aydınlatılan faili meçhul 74 olaydan 45'ini Hizbullah, 29'unu ise PKK gerçekleştirmişti. (*Cumhuriyet*, 15 Ocak 2000.)

Bu haberin yayınlandığı günün ertesinde, 17 Ocakta İstanbul'da bazı işadamlarının kaybolmasıyla ilgili araştırmalarını yoğunlaştıran İstanbul Emniyet Müdürlüğüne bağlı İstihbarat Şube Müdürlüğü ekipleri, Beykoz-Kavacık'taki lüks bir villaya baskına hazırlandığı sırada evdeki iki kişinin silahlı direnişiyle karşılaşmış ve çatışma başlamıştı. Saat

15.00'te başlayan ve dört saat süren çatışmada, içerden ateş açanlardan bir kişi öldürülmüş, iki kişi de teslim olmuştu.

Polis, İstanbul'da son bir ay içersinde kaybolan Zehra Vakfı yöneticileri ile bazı işadamlarının arka arkaya ortadan kaybolması üzerine Hizbullah örgütünü yakın takibe almıştı. Ağustos 1999'dan çatışma gününe değin İstanbul'da onbir kişi ortadan kaybolmuştu. Kaybolanlar genellikle iş adamıydı, bir kısmı nur çevresindendi ve hemen hepsi Kürt kökenliydi. Çatışma sonunda, öldürülenin Hizbullahın İlim kanadının lideri Hüseyin Velioğlu, polise teslim olan iki kişiden Cemal Tutar'ın örgütün askeri kanat sorumlusu, Edip Gümüş'ün de askeri-siyasi sorumlusu olduğu öğrenilecekti. Dolayısıyla İlimciler kanadının 8 kişilik beyin takımından 3'ü etkisizleştirilmişti. Kayıp iş adamlarının izine rastlanmamıştı. Ama, bu villada, 15 Temmuz 1998'de Mersin'de evinin önünde eşi Orhan Kuriş'in yanından kaçırılan islamcı feminist yazar Konca Kuriş'in kimliği ile Bursa'da Nesim Malki cinayetinin tetikçisi olarak aranırken kaybolan Mehmet Sümbül'ün Hizbullahçılar tarafından sorgulanışının kaydedildiği video bandı, kaçırılan islamcı işadamlarının kredi kartları, ehliyet ve kimlikleri bulunmuştu.

Beykoz'daki villada ele geçirilen örgütün askeri kanat sorumlusu Edip Gümüş'ün ifadeleri doğrultusunda, 18/19 gecesi, polis, Üsküdar'da Çengelköy sırtlarında, çıkmaz sokaktaki tek katlı gecekonduya saat üç sıralarında operasyon düzenlemiş, sabah saat 10.30'da Hizbullah militanlarının öldürdükleri cesetler bulunmuştu.

"Güvenlik güçleri eve girdiklerinde evin bodrum katındaki kömürlükte, üzerlerine beton dökülmüş 7'si gömülü, 2'si odalarda 9 ceset bulundu. (...) Aramalarını sürdüren güvenlik güçleri, evin giriş kısmında yaptıkları kazıda bir ceset daha buldu. Böylece ceset sayısı 10'a ulaştı. ... Kurbanların tamamen çıplak, elleri göğüs hizasında ve ayakları iple bağlandıktan sonra yine iple boğularak öldürüldükleri anlaşıldı. Üzerleri toprak ve taşla örtülü olarak bulunan ve çürüyen cesetlerin, boyunlarında hala iplerin bulunduğu belirtildi.

Cesetlerden birinin kafatasında beton çivisi bulunduğu, bazı cesetlerin de kol ve bacaklarının kırıldığı ve kesildiği, bu şekilde ölen kişilerin işkenceye maruz kaldıkları öğrenildi." (*Cumhuriyet*, 20 Ocak 2000.)

Basının "sondan başa doğru" olarak nitelediği, "son" aşamanın "ceset"lerle ilgili haber başlıkları şöyle:

21 Ocak 2000, *Radikal*: "Başkentte üç ceset." *Cumhuriyet*: "Kömürlükte üç ceset."

22 Ocak 2000, *Cumhuriyet*: Konya'da toplu mezar bulundu. Tripleks bir villanın bodrumundan biri kadın 4 ceset çıkarıldı. Kadın cesedin Konca Kuriş'e ait olduğu sanılıyor.

23 Ocak 2000, *Radikal*: "Konya'da yeni bir toplu mezar çıktı. Hizbullahçıların gösterdiği bir evde sekiz ceset daha bulundu. Dört günde ortaya çıkarılan ceset sayısı 25'e ulaştı." *Cumhuriyet*: Ceset teşhis edildi. Kuriş'e 38 gün işkence."

24 Ocak 2000, *Hürriyet*: "6 ceset de Tarsus'tan."

25 Ocak 2000, *Radikal*: "33. ceset de bulundu. Dün Tarsus'taki yedinci ceset çıkarıldı. Adana'da İbrahim Gümüş'ün cesedi bulundu."

29 Ocak 2000, *Radikal*: "Villa mezar"dan 7 ceset. Hizbullah'a yönelik operasyonlarda Üsküdar'da bir evde çıkarılan 10 cesedin ardından dün de Kartal'daki villa bahçesinde yedi ceset bulundu. Mezarevlerden çıkan ceset sayısı 40 oldu. *Cumhuriyet*: Cesetlerden birinin Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı İzzettin Yıldırım olduğu anlaşıldı.

30 Ocak 2000, *Cumhuriyet*: Hizbullah'ın Kartal'da gömdüğü ceset sayısı 9'a yükseldi.

31 Ocak 2000, *Radikal*: Diyarbakır'daki Hizbullah evlerinden altı ceset çıktı. *Cumhuriyet*: Mardinkuyu şeridinde bir evde yapılan aramada 4 ceset bulundu. Bu evin yakınındaki başka bir evde ise 2 ceset daha ortaya çıkarıldı.

1 Şubat 2000, *Radikal*: 15 günün bilançosu: Örgütün kaçırılıp öldürülerek gömdüğü 51 ceset bulundu; 22'sinin kimliği saptandı.

4 Şubat 2000, *Cumhuriyet*: Diyarbakır'da 1 ceset daha bulundu. Operasyonlarda çıkan cesetlerden 2'sinin kimliği

belirlendi. *Radikal*: Bugüne kadar 58 Hizbullah kurbanından 26'sı teşhis edildi.

15 Şubat 2000, *Cumhuriyet*: Van'da üç ayrı hücre evine yapılan baskınlarda 5 terörist öldürüldü. Hizbullah beş polisi şehit etti.

17 Şubat 2001, *Radikal*: Van'da da ceset çıktı. Hizbullah kurbanlarının sayısı 80'e yükseldi.

(b)

Akdeniz askeri kanat sorumlusu Mehmet Emin Ekici, Rus yapımı takarov ya da makarov tabancalarla Batman ve Diyarbakır'da çok sayıda cinayet işlediklerini, daha önceden hedef olarak belirlenen kurbana arkadan yaklaşarak ensesine bir el kurşun sıktıklarını söylüyordu. Takarovla tek kurşun imzalarıydı. Tetiği çekmeden önce "Allahuekber" diye bağrılıyor, bunun dışında cinayeti üstlenecek bir bildiri ya da imza bırakmıyorlardı. ("Takarov'la tek kurşun imzamızdı", *Hürriyet*, 25 Ocak 2000.)

Serdar Canipek, *Sabah*'ta yayınlanan haber-yazısında, "Vahşet Yöntemleri"ni şöyle açıklıyordu: Takarov ve makarov marka silahlar örgütün üst düzey 8 yöneticisinin yakalanmasına yol açınca, balistik inceleme sıkıntısı bulunmayan "satır" kullanılmaya başlanmıştı. Henüz 13-14 yaşlarında Kuran Kurslarına alınarak eğitilmeye başlanan ve iki yıl içinde sokağa salınan çocuklar, enselerinden ceketlerinin içine soktukları satırları, *uyarılacak* kişiye "ters" indirip yaralıyor, *öldürülecek* kişiyi ise enseden biçerek infaz ediyordu. Kaçırılan kadınların göğüsleri ve cinsel organları satırla parçalanıyordu. Batman'da ramazan ayında sigara içtiği için Ali Yıldız'ın sağ eli satırla kesilmişti. Üsküdar ve Ankara'da yeraltı mezarlıklarından çıkarılan cesetler de satırla parçalanmıştı. (*Sabah*, 22 Ocak 2000.)

"Vahşet Yöntemleri" arasında "kafatasına çivi çakma", "tırnak sökme", "tırnakların altına iğne batırma", "elektroşok aletiyle (difibilatör) işkence" de vardı.

Haber/yazı şöyle devam ediyordu:

"Hizbullah, öldürmeye karar verdiği kurbanları ya satırla boğazlarını keserek, ya da boğarak katlediyordu. Yeraltı mezarlıklarında *domuzbağıyla* boğulan işadamlarının cesetleri de bunun göstergesiydi. İstanbul'daki kurbanlarını iple bağlayan Hizbullah, Ankara'dakileri zincirle bağlamış, asma kilitlerle sabitlemişti."

"Bu işkence ve öldürme yöntemlerinin en korku verenin dehlizlerde ölüme terkedilmek" olduğu vurgulanan haber/yazı şöyle sona eriyordu: "Kurbanlar, bu dehlizlerde bileklerinden zincirleniyor. Biraz ekmek ve suyla beslenerek günbegün ölüme yaklaşmaları seyrediliyordu. Bu dehlizlerde, açlıktan, soğuktan, vücutlarını kemiren fareler yüzünden ölen Hizbullah kurbanlarının acısı aylarca sürüyordu." (*Sabah*, 22 Ocak 2000.)

"Domuzbağı"nın çizimsel resmi ile "çırılçıplak soyduktan sonra 'domuzbağı' ile öldürülen" ve bir yeraltı mezarından çıkarılan bir işadamına ait cesedin fotoğrafı, 20 Ocak (2000) günlü *Sabah*'ın birinci sayfasında yayınlandı. Gene *Sabah*'ta (23 Ocak 2000) yayınlanan bir başka habere göre, Hizbullah'ın rehinelere kullandığı "domuzbağı" yöntemini İran'daki kamplardan öğrendikleri yazılıyordu. Bu yöntemi tarihte uygulayan tek ırk İranlılardı (Persler). "İlkönce kurbanının boynuna ip bağlanıyor. Ardından ipin ucu bedenin ön kısmından sarkıtılıp bacaklarının arasından geçiriliyor, ip çekilince bu insanın başı, bacaklarının arasına sıkıştırılmış oluyor. İp daha sonra arka tarafa alınan ellere bağlanıyor. Eller bağlanınca sıra ayaklara geliyor. Oldukça uzun tutulan bu iple ayaklar da bağlanıyor. Ardından dizler kırılıp yukarı doğru itiliyor. İp, bu şekilde üçe katlanan vücudun çevresinde dolanıyor. Beden top gibi bir hale getiriliyor. Kurbanın kasları yavaş yavaş gevşedikçe ipler sıkıştırılıyor ve yavaş yavaş ölüm daha çok acı veriyor."

Hizbullah'ın Üsküdar'daki evinde bulunan 10 ceset işkence yöntemleri ve öldürme biçimlerini açıklayacak özellikteydi:

"Kurbanlardan birine önce işkence edildi. Daha sonra kafasına beton çivisi çakıldı. Bazı kurbanların el ve ayakları kesildi. Bazılarının ise el ve ayakları feci şekilde kırıldı. Bazıları boyunları, elleri ve ayakları bağlanıp çuvala konuldu ve diri diri gömüldü. Bazıları boynuna geçirilen iple boğuldu. Bu kurbanlar daha sonra şu işlemlerden geçti: İp aşağı çekilip başı bacaklarının arasına sıkıştırıldı, elleri ve ayakları bağlandı. Dizler kırılıp yukarı itildi, bu şekilde üçe katlanan vücut top haline getirildi, bir çukura atıldı, üstü betonla kaplandı." (*Sabah*, 20 Ocak 2000.)

Hizbullah terör örgütünün sorgucusu Mehmet Arıca, iki kişinin işkence sırasında öldüğünü itiraf ederek,"üzerlerine yanan naylon damlatıyorduk" diyordu. (*Sabah*, 23 Ocak 2000.)

Cumhuriyet'te yayınlanan bir başka habere göre, Etimesgut'ta cesetleri kömürlükte bulunan üç kişiyi örgüt militanlarının önce sorguladığı, işkence yaptığı, el ve ayaklarını bağladıktan sonra aynı iple boyunlarından da düğümlediği, çuvala koyduktan sonra "diri diri gömdüğü" belirlenmişti. (*Cumhuriyet*, 22 Ocak 2000.) 19 öldürme ve 5 yaralama olayının faili olarak Diyarbakır DGM'de yargılanan ve Hizbullah'ın "ölüm makinesi" olarak bilinen Yasin kod adlı Lezgin Cangir, ilk eylemini, üst düzey sorumluların talimatı ile 23 Temmuz 1992'de Seyfettin Özdemir'i öldürerek gerçekleştirmişti. 1992'de 13 yaşındayken Batman'da Karşıyaka Caminde örgüt mensuplarının telkini ile Hizbullah'a dahil olan Cangir, ilk cinayetini aynı yıl işlemiş, yakalandığı 1998 yılına kadar, altı yıl içinde 19 kişiyi öldürmüştü. (*Sabah*, 22 Ocak 2000.)

Hizbullah'ın "sorgucu"larından "Sami" kod adlı tıp fakültesi öğrencisi Mehmet Arıca, Diyarbakır TEM şubesinde, "sorgu ve infaz birimiyle" ilgili şunları anlatıyordu: "Örgüt elemanları tarafından yakalanarak Çınar ilçesi Pembeören köyüne götürülen iki şahsı ben sorguladım. Sorguda daha önceden hazırlanan sorular soruluyor, cevaplar alınıyordu. ... Daha sonra bu şahıslar infaz birimindekilere teslim edili-

yordu. Bunların akibetlerini bilmiyorum. Aziz Başak, Musa ve Nurettin Güneş adlı örgüt mensuplarını yine aynı köyde sorguladık. Akibetleri konusunda bilgi sahibi değilim. Şaban Komaş adlı bir örgüt elemanını tanıyorum. Örgüt onu bir eve götürdü. Bu şahıs kaçırıldığını daha sonra anladı. Kaçmaya çalışırken iple boğularak öldürüldü." (*Cumhuriyet*, 21 Ocak 2000.)

İstanbul'da inşaatlarda çalışan Kemal Bahtiyar, gittiği Yolçatı (Silvan) köyünde Hizbullahçılar tarafından kaçırılışını Diyarbakır DGM Başsavcılığına verdiği ifadede şöyle anlatacaktır: "Hayvan almak için köye girer girmez, daha ne olduğunu anlamadan üstüme atlayıp beni dövmeye başladılar. Gözlerim kapatıldı. Yeraltına her tarafı toprak olan bir sığınağa indirildim. 30 kadar insan vardı bu sığınakta. Hepimiz zincire vurulmuştuk. Altı aydan beri bu sığınakta zincire vurulmuş olarak bekleyen insanlarla konuştum. Tuvalet ihtiyacımızı da zincire vurulduğumuz yerlerde karşılıyorduk. Her taraf pislik içindeydi. Fareler, nemli elbiselerimizle bedenimizin çeşitli yerlerini kemiriyorlardı. Üç ay boyunca, günde bir kez verilen yarım somun ekmekle yaşayabiliyorduk. Sorgular ahret sorusu gibiydi. Sorduklarını bir türlü anlayamıyordum. Eziyet ve işkenceye dayanamayıp ölenleri, olduğu yerde öylece bırakıyorlardı. Sonunda jandarma gelip bizi kurtardı." (*Cumhuriyet*, 21 Ocak 2000.)

TBMM Faili Meçhul Cinayetleri Araştırma Komisyonuna (27 Temmuz 1993 günü) bilgi veren Batman Emniyet Müdürü ve Batman Vali Yardımcısı, Batman'ın Gercüş ilçesine bağlı Seki, Gönüllü ve Çiçekli köylerinde Hizbullah kampları bulunduğunu, bu kamplarda Hizbullah mensuplarının siyasi ve askeri olarak eğitildiğini söylemişlerdi. Mehmet Faraç, *Cumhuriyet*'te yayınlanan dizi yazısında kamp bulunduğu belirtilen Seki, Çiçekli ve Gönüllü köylerinin Hizbullah lideri Velioğlu ile Ankara'da yakalanan örgüt yöneticisi Mahmut Demir ve örgütün yeni lideri olduğu belirtilen İsa Altsoy'un köyleri olduğunu belirterek "bu köylerde cumartesi günü çok sayıda sığınak bulunduğu unutulmamalı" diye yazıyordu.

(Mehmet Faraç, "Hizbullah'ın Kanlı Yolculuğu, 6, *Cumhuriyet*, 24 Ocak 2000, pazartesi.)

(c)

Hizbullah itirafçılarının verdiği bilgiler doğrultusunda, Mart 1999'da örgütün ana karargahına ulaşılmış, bilgisayar disketleri ile 100 bin sayfalık ana arşiv ele geçirilmişti. Mardin'deki "ana karargah"taki sığınakta ele geçirilen belgeler arasında örgütün "sığınak" yapma yöntemi ve kuralları da vardı. Eski sığınakların yanısıra, ortaya çıkan yeni sığınakların Türkiye coğrafyasına dağılımı, Hizbullah'ın "cihat" hazırlığının ve stratejisinin ipuçlarını vermesi bakımından da önem taşıyordu.

Mardin'deki ana karargahta ele geçirilen belgelerde yer alan "sığınak ve sığınak yapımında çalışanların uyması gereken kurallar" başlıklı bölümde şu bilgiler sıralanıyordu: (1) Mevcut olan sığınakların raporları yazılacak. (2) Sığınakları kim biliyor, kim yapmış, kimler nasıl davranmışlar belirlenecek. (3) Sığınakların kapıları, havalandırmaları kontrol edilecek, müdahale edilmesi gerekenlere müdahale edilecek. (4) Yeni yerlerin tespiti çalışmaları yapılacak, bunlar: a) şehir içinde, b) köyde, c) arazide. (5) Sığınak yapımında bir ekip oluşturulacak, bir ekip bir sığınak içinde gerekli tüm işleri yapabilecek nitelikte olacak. (6) Yapılan sığınağın başlangıç ve bitiş raporu yazılacak. (Kim biliyor, kim çalışmış, malzeme getirme şekli, kim temin ediyor, hafriyatı nasıl kamufle edilmiş gibi.) (7) Sığınaklarda çalışanların mutlaka sığınak yaptıkları yerde halka karşı mantıklı bir kılıfı olacak, kamufle edilecek. (8) Dikkat çekilmeden hareket edilecek, normal işlerine ve günlük çalışmalarına devam edilecek. (9) Örgütün diğer üyeleri ile sıkı fıkı olmayacak. (10) Yanlarında sığınak ve yapılardan bahsedilse bile onlar sığınak konularından kesinlikle bahsetmeyecekler. (11) Her sığınağın mutlaka sorumlusu olacak. (12) Sığınak içerisine kaç kişi konulacak, içeride nasıl duracaklar, bütün bunlar belli bir

program dahilinde yapılacak. (13) Suçluların sığınak içerisine alınmadan önce mutlaka üst aramaları yapılacak, üzerlerinde kesici, delici ve dışarıya ses aktarıcı cihaz vb. maddelerin olmamasına özen gösterilecek. (14) Sığınaklarda tutuklu olarak bulunan şahısların birbirlerini tanımalarına kesinlikle müsaade edilmeyecek. (15) Yakın tarihte bırakılacaklar ile uzun süreli kalması uygun görülen esirler kesinlikle aynı sığınaklara bırakılmayacak. (16) Sığınak yapımında çalıştırılanlar başka bir il veya ilçeden getirilecek, sığınağa yakın bir yerde gözleri bağlanacak, sığınak yapımı bittikten sonra da tekrar gözleri bağlı vaziyette sığınak yerinden uzaklaştırılacak." (*Cumhuriyet*, 25 Ocak 2000.)

Eğer sığınak ortaya çıkarsa, o sığınağı yapan kişiler sorguya çekiliyor, sorumlu görülenler olursa öldürülüyordu. (*Hürriyet*, 26 Ocak 2000.)

(d)

Hizbullah'ın "hem askeri kanat eğitiminde, hem de bu kanadın *batıdaki faaliyetlerinde*, gizlenme, sorgulama ve infaz eylemleri" amacıyla bu sığınaklar yapılmaktaydı. Mehmet Faraç'a göre, örgüt 1998 yılından bu yana, bölgedeki operasyonlardan da etkilenerek "Hicret" hareketini, yani "batıya açılma çalışmalarını" hızlandırmıştı. *Cumhuriyet*'in haber/yazısında yer alan "İlimciler askeri kanadı *Hicret Yolu*"nu gösteren harita irdelendiğinde, "Hicret yolu"nun "cihat" amacına göre belirlenmiş olduğunu düşünmek de gerekirdi. Başlangıçta PKK'ya ve siyasal, ekonomik ve toplumsal yönden PKK'nın yerleşmesine ortam oluşturan, gelişmesine destek veren kişi ve kuruluşlara yönelik cinayetlerle noktalanan etkinlikler, bir yandan kendi içindeki çatışmalarla ve kendisiyle karşıtlaşan dinsel kişi ve cemaatlere yönelik saldırılarla yumaklanmış bulunan Hizbullah'ın "Güneydoğu cihat bölgesi"nden (Diyarbakır'dan), "Türkiye cihat bölgesine" doğru "hicret"i, "cihat"ın bir bütün olarak Türkiye Cumhuriyetine yönelik bir genişleme stratejisi olduğunu da duyumsa-

tıyordu: Batman ve Diyarbakır, Hizbullah'ın doğduğu ve güçlendiği bu iki il, aynı zamanda Hizbullah'ın merkezi olarak gösteriliyordu. Hizbullah'ın eylemlerinin yoğunlaştığı ve "Hizbullah yanlılarına mal edinilen" 267 faili meçhul cinayet ile Hizbullah yanlısı olarak bilinen 93 kişinin kimlikleri belirsiz kişilerce öldürüldüğü 1992 yılında (*1992 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, s. 65-72) olayların Güneydoğu'da ve Batman ile Diyarbakır merkezli olması da, bu iki ili Hizbullah'ın merkez olarak seçtiğini kanıtlıyordu. Bunun yanısıra, Hizbullah'ın "ana karargahı" gene TİHV (1992) raporu irdelendiğinde, Hizbullah'a yönelik eylemlerin ve Hizbullah'ın eylemlerinin il merkezi olarak adı hemen hemen hiç geçmeyen Mardin'de bulunmuş olması, Güneydoğu'daki merkezin Batman, Diyarbakır ve Mardin üçgeni üzerine oturtulmuş olduğunu düşündürüyordu; Mardin'in "ana karargah" olması gibi, Diyarbakır da, "Güneydoğu cihat bölgesi" olarak belirlenmişti. Bu, bir bakıma, 26 Haziran 1994'te, Diyarbakır DGM'de görülecek olan 35 sanıklı Hizbullah davası dolayısıyla hazırlanan "iddianame"de belirtildiği üzere, Hizbullah'ın "islami esaslara dayalı İran islam devletini model alan bir Kürt devleti kurmak amacıyla" örtüştüğü gibi, İçişleri Bakanı Tantan'ın "vahşeti anlattı"ğı açıklamasında, "Hizbullah'ın hedefi"nin, Türkiye'yi Afganistan'a çevirmek olduğunu da düşündürüyordu. 1998 yılından bu yana hızlanan "Batıya açılma çalışmaları" ise, "dini esaslara dayalı bir Kürt devleti"nden, bir bütün olarak Türkiye'yi kucaklayacak, kendi deyimiyle,"Türkiye islam cumhuriyeti" hedefi doğrultusunda bir "hicret" gerçekleştirildiğini düşündürecek özellikteydi.

"Hicret yolu"nu haritadan izleyelim: "Hicret yolu", "merkez" Batman'dan ve "Güneydoğu cihat bölgesi" "merkez"i Diyarbakır'dan, "geçiş yeri" Şanlı Urfa'ya, "ileri karakol" Gaziantep'e ve "kadrolaşma" uğrağı Adana ve gene "kadrolaşma" uğrağı Mersin'e ve oradan, sığınak ve hücrelerin bulunduğu, bir başka deyişle, gizlenme, sorgulama ve infaz eylemlerinin gerçekleştirildiği Konya'ya, Konya'dan "Merkezi Yapılanma"nın gerçekleştirileceği Ankara'ya geliyor. "Hicret", Anka-

ra'dan, "çıkış yolu" Bolu'ya, Bolu'dan "barınma bölgesi" Bursa'ya ve Bursa'dan "Türkiye cihat bölgesi" İstanbul'a ulanıyor.

"Bölge dışında, büyük illerde faaliyet gösterecek askeri kanat elemanlarının illerde yerleşme ve faaliyet kuralları"ndan, Hizbullah'ın "hicret"inin amacının, doğudan batıya, Türkiye geneline yayılma ve yapılanma olduğu da anlaşılacaktı. Bu kurallara göre; (1) Askeri faaliyetlerde bulunan şahıslar Batıya, yani Ankara, İstanbul, İzmir, Konya vb. yerlere organizeli olarak yerleştirilecek; (2) Bu faaliyetler çok gizli yapılacak, aynı ekipte hangi evli ve bekar şahısların bulunacağı önceden belirlenecek; (3) Aynı ekipte bulunacak örgüt mensupları daha önceden birbirini tanıyan kişiler olacak; (4) Hiçbir ekip diğer ekibin nereye yerleştiğini bilmeyecek; (5) Ekipler, böyle bir uygulamanın kendileri dışında da yapıldığını bilmeyecek ve hissetmeyecek; (6) Diğer illerde yerleşen ekiplerden sorumlu bir şahıs olacak; (7) Sorumlu şahıslar ekipler için zemin hazırlayacak, giden ekipler kendi ihtiyaçlarını kendileri sağlayacak; (8) Sorumlular, ekiplerini 15 günde bir kontrol edecek, raporlarını alacaklar; (9) Diğer illerde yerleşen ekipler sade vatandaş görünümünde olacaklar, şehri tanıyacaklar, kendi aralarında programları olacak. (*Cumhuriyet*, 25 Ocak 2000.)

"Askeri kanat 'Hicret' yolu"na göre, "Güneydoğu cihat bölgesi" doğuda Diyarbakır, "Türkiye cihat bölgesi" batıda İstanbul ve ikisinin ortasında Ankara, örgütün merkezi yapılanma yeri olarak belirlenmişti. Hizbullah'ın bir "genel başkanı", kendi söylemleriyle "emir"i var. "Dini liderleri", kendi söylemleriyle "ulema" ile "yönetim kurulu" kendi söylemleriyle "şura", "emir"e bağlı. Ulema (dini önderlik), "tebliğ" ve "içtimai" kanattan; şura, "istihbarat" ve "askeri kanat"tan oluşuyor. "Tetikçiler" ve "satırcılar" istihbarata, "sorgu timi" ve "infaz timi" askeri kanada bağlı. Hücre esasına göre çalışıyor Hizbullah. İl grupları 1-3 kişilik hücrelerden, eylem timleri ise 2-6 kişiden oluşuyor. Örgütlenme şeması ile "hicret" tablosuna bakıldığında, lider kadronun (emir ve şura-

nın) "merkezi yapılanma" yeri olarak belirlenen Ankara'ya "hicret"i de bir varsayım olarak düşünülmek gerekiyor.

Abdülsamet Yıldız, ayrıca örgüt üyesi olarak yetiştirmesi için kendisine altı öğrenci bağlandığını, bunlara dini ve siyasi eğitim verdiğini söyleyecekti. (Ünsal Ergil, "Devleti takip ediyorduk", *Sabah*, 23 Ocak 2000.)

Radikal'in haberine göre, Yıldız, örgütün Ankara bağlantılarını, Hüseyin Velioğlu ile birlikte kurmuş, birbirleri arasındaki iletişimi, telefonu güvenli bulmadıkları için, internette mektuplaşarak sağlamışlardı. Yıldız, ayrıca, Başbakanlığın krokisini çıkarmıştı. (*Radikal*, 2 Şubat 2000.)

Ecevit, Hizbullah'a yönelik operasyonun kamu kesiminde sürüp sürmeyeceği sorusuna, "Büyük bir olasılıkla başka bazı devlet kuruluşlarına da Hizbullah sızmış olabilir. Soruşturma ilerledikçe tabii bunlar ortaya çıkacaktır." yanıtını verecekti. (*Cumhuriyet*, 23 Ocak 2000.)

Mehmet Faraç'ın haberine göre, "Hizbullah, liderini kaybetmeseydi İstanbul'u şeriatçı örgütün üssü haline getirmeyi planlıyordu. Hizbullah'ı bu hedefe yönelten süreç, örgütün Mardin'deki sığınağında 1995'te başlatılmıştı. (...) Abdülaziz Tunç'un itiraflarına göre, Velioğlu, Güneydoğu'daki kuryelerden gelen bilgileri bilgisayara yükletiyor, örgütün batıya açılma çalışmalarına da burada yön veriyordu."

Faraç'ın haberi şöyle devam ediyor: "Güvenlik birimleri ve örgüte yakın kaynaklara göre Velioğlu, geçen yılın sonunda hem Güneydoğu'daki operasyonlardan kaçmak, hem de daha güvenli bölgede barınmak için İstanbul'u üs tuttu. Derlenen bilgilere göre Velioğlu'nun hedefi şu aşamaları içeriyordu:

"Hizbulşeytanla savaş 2 bin yılında büyüyecektir. Güneydoğu'ya damgasını vuran Hizbullah, şeriat devleti düşünü ülkenin en büyük kentinden yayacaktır. Burada kendilerini "Şeytanın uşakları" diye niteleyen İBDA-C gibi şeriatçı grupları tasfiye edecek, kendilerine karşı olan, ramazan aylarında fitre ve zekattan büyük pay alan, silahlı mücadele karşıtı grupları etkisiz kılacak ve bu kanatta örgütün tek hakimi

olacaktı. Nitekim işadamları ve islamcı vakıf yöneticilerinin kaçırılması buna ilk işaretti." (*Cumhuriyet*, 20 Ocak 2000.)

(e)

Diyarbakır DGM'nin hazırladığı iddianamede, militanların kaçırıldıkları kurbanlarını örgüt yöneticilerinin hazırladığı "sorgu broşürü"ne göre sorguladıkları belirtiliyordu. "Sorgulama Yöntemleri" adlı broşürde, sorgulanacak kişinin tanrı tanımaz ise "kâfir"; dost görünüp düşman olduğu anlaşılmışsa "münafık"; PKK'lı ise "PKK" sorgusuna alınacağı ve bu sorgunun nasıl yapılacağı anlatılıyordu. Broşürde şu satırlara yer verilmişti: "Sorgulama işinin örgütün egemen olduğu kırsal bölgelerde toprak sığınaklarda yapılması şarttır. Yakalanan şahıs bu sığınaklarda önce zincire vurulmalı, hiç dışarıya çıkarılmadan, durumun aciliyetine göre sorgulanmasına başlanmalı. Kâfir, münafık ya da PKK'lı olduğuna bakılmaksızın, sorguda her yol caizdir. Sorguda alınan ifade örgütün üst kademelerine bildirilmeli, gelecek emirlere göre sorgulanan kişinin cezası verilmelidir." (*Radikal*, 19 Şubat 2000.)

Hizbullah'ın öldürdüğü kişilerin sayısını, bugün için saptamak olanaklı değildi. *Özgür Gelecek*, Hizbullah'ın resmi rakamlara göre 200'ün üstünde kaçırma ve 2500'ün üzerinde öldürme olayını gerçekleştirdiğini yazıyor, yerel ve PKK orijinli kaynaklara göre ise, bu sayının 5.000 civarında olduğunun ileri sürüldüğünü ekliyordu. (*Özgür Gelecek*, 4-17 Şubat 2000.) Refahyol döneminde Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkanvekili olan Bülent Orakoğlu da, bir televizyon görüşmesinde, Hizbullah'ın 1.500 insanı faili meçhul cinayetlerde öldürdüğünü, bu sayının 2.000 de olabileceğini söylüyor, *Radikal* muhabiri Neşe Düzel'in sorularını yanıtlarken de, "Rakamın büyük olduğunu biliyordum, ama bu kadar büyük olduğunu bilmiyordum. Bu sayı artabilir." diyordu. (*Radikal*, 31 Ocak 2000.)

Sabah'ta yayınlanan istatistik bilgilere göre ise, Hizbul-

lah 1991'den bu yana 484 öldürme gerçekleştirmişti, bunun 329'u aydınlatılmış, 155'inin failleri henüz belirlenmemişti. Aynı yerde Hizbullah'ın gerçekleştirdiği faili meçhul olay sayısı 478 olarak gösteriliyordu. (*Sabah*, 13 Şubat 2000.)

Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) tarafından yayınlanan *Türkiye İnsan Hakları Raporları*'nda, kişi adı, olay yeri, olay tarihi ve merkezi tek tek verilerek şöyle deniyordu: Faili meçhul cinayetlerin büyük bölümü Olağanüstü Hal Bölgesinde (OHAL) meydana geldi ve en fazla da Diyarbakır, Batman, Silvan ve Kızıltepe'de yaşandı. 1989-1991 yılları arasında 42 kişi, 1992'de 362, 1993'te 467, 1994'te 423, 1995'te 166 ve1996'da 113 kişi öldürüldü. Bu bilgilerin temel kaynağını gazete haberleri oluşturuyordu. 1992 yılı raporunda, "Hizbullah yanlılarının gerçekleştirdiği eylemler" ile "Hizbullah yanlılarına yönelik saldırılar"ın dökümleri ayrı ayrı verilmişti. Kişi adı, olay yeri, olay tarihi ve mesleklerinin belirtildiği bu döküme göre, 1992'de, Hizbullah yanlıları 267 faili meçhul cinayet gerçekleştirmiş, Hizbullah yanlısı 93 kişi faili meçhul cinayet sonucu öldürülmüştü. (1992'den sonra yayınlanan raporlarda bu ayrım yapılmamış.)

Dönemin fotoğrafsal bir tablosunu *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1992*'den çizmekte de yarar var: Hizbullah yanlılarının 267 kişiyi öldürdüğü, ve Hizbullah yanlısı 93 kişinin öldürüldüğü 1992 yılında; (1) gözaltında ve cezaevlerinde şüpheli ölümler 17 kişi; (2) ortadan kaybolanlar 8 kişi, (3) ev baskınlarında öldürülenler 63 kişi (4) gösterilere ya da topluluklara ateş açılması sonucu ve Nevruz olayları sırasında 188 kişi, (5) "dur" ihtarına uymama ve benzer gerekçelerle 103 kişi, (6) faili meçhul cinayetler 360 kişi, (7) mayın ya da sahipsiz bombaların patlaması sonucu 38 kişi, (8) yasadışı örgüt ya da grupların güvenlik görevlilerine vb. düzenledikleri suikast ve saldırılarla ölenler 285 kişi olmak üzere, toplam 992 kişi öldürülmüştü. (*1992 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Ankara 1993, s. 16.)

Serdar Canipek'e göre, Hizbullah, Güneydoğu'da 1991-1995 yılları arasında 3.500 faili meçhul cinayete "imza at-

mıştı". (*Sabah*, 22 Ocak 2000.) Ersin Kalkan da daha önce, 2 Kasım 1997'de, *Gazete Pazar*'da yayınlanan "Hizbullah Bir Varmış Bir Yokmuş" yazısında verdiği bilgilere göre, Hizbullah'ın yoğun olarak faaliyet gösterdiği 1991-1995 döneminde, yüzlerce kişi kaybolmuş-kaçırılmıştı, ve 3.500'e yakın faili meçhul cinayet işlenmişti.

Diyarbakır'da düzenlenen Hizbullah zirvesinde hazırlanan raporda, 4 bini silahlı militan ve tetikçi olmak üzere yaklaşık 20 bin Hizbullahçının ülke geneline yayıldığına dikkat çekiliyordu. Altı bin kişi de örgüte üye olmak için özgeçmişini göndermiş, ayrıca referans da vermişti. İki bin kişi ise örgüt için ölüme hazır olduklarını ve intihar saldırılarında görev alabileceklerini belirtmişlerdi. (*Cumhuriyet*, 11 Şubat 2000.) Bu sayılar birer "tahmin" değildi, Hizbullah'ın ele geçirilen 100 bin sayfalık dokümanından çıkarılmış olmalıydı. İstanbul'da lider kadroya yapılan operasyonlardan bir gün önce, 15 Ocak 2000 günlü *Cumhuriyet*'in haberinde, Diyarbakır Emniyet Müdürü "Hizbullah'ın *20 bin sayfalık dokümanının* ele geçirildiğini" açıklamıştı; İçişleri Bakanı Tantan ise ele geçirilen dokümanın 100 bin sayfa olduğunu söyleyecekti. Emniyet Genel Müdürü Turan Genç Hizbullah'tan ele geçen yazılı ve bilgisayar kayıtlarının tümünün dökümünün yapıldığını belirtecek ve "Hizbullah'ın tüm şablonu elimizde oluşmuş durumda" diyecekti. (*Yeni Binyıl*, 13 Şubat 2000.)

Hizbullah örgütünün iki bin üyesinin dosya bilgilerinden güvenlik yetkililerince yapılan incelemesinde, örgütte, 15-24 yaş arasındakilerin çoğunlukta olduğu sonucuna varılmıştı. Örgütün yüzde 2'si oranında 35-65 yaş arasındaki üyelerden, yüzde 2,5'u da 10-14 yaş arasındaki çocuklardan oluşuyordu.

Okurluk açısından %40,5 lise mezunu, %1,5'i okumasız, %19'u ilkokul ve %14'ü ortaokul mezunuydu.

Örgüt üyelerinin %27'si öğrenci, %28,5'i serbest meslek sahibi, %14'ü işçi, %1,1'i çiftçi ve %1'i memurdu. Örgüt içinde militan kadın %2,5'tu.

Eylemlerin %97,5'i kent merkezlerinde, %2'si köylerde ve %0,5'i de mezralarda gerçekleştirilmişti. (*Cumhuriyet*, 24

Ocak 2000.)

Kadir Ercan'ın araştırmasına göre, Hizbullah, düşmanı, iç düşman ve dış düşman olarak iki farklı kategoride niteliyordu. *İç düşmanlar*: (a) emirlere karşı gelenler, (b) ajan olmakla suçlananlar, (c) örgüte maddi desteği kısanlar, (d) para vermeyi reddeden Güneydoğulu işadamları, (e) farklı islami kesimler, (f) rakip cemaatler (Zehra Vakfı). *Dış düşmanlar*: (a) Atatürkçüler, (b) laik demokratik hukuk devletini savunanlar, (c) Hizbullah'a tehdit oluşturan devlet görevlileri, kamu ve medya çalışanları, yerel yöneticiler, (d) PKK'lılar.

Örgüt iç düşmanlarına karşı halka açık infazı değil, ortadan kaybetme yöntemini kullanıyor. İşkenceli sorgulama yapıldıktan sonra kurban boğularak öldürülüyor.

Dış düşman ise vuruluyor. Takarov tabancayla enseye tek kurşunla infaz, kalabalıkta satır darbeleriyle infaz, bombalı infaz. İnfaz sırasında "Allahuekber" deniyor. Bunun dışında örgütü imleyen herhangi bir açıklama yapılmıyor. (Kadir Ercan, "Hizbullah'ın Terör Bürokrasisi", *Hürriyet*, 25 Ocak 2000.)

Emniyet Genel Müdürlüğünün raporlarına göre, Hizbullah eylemlerini 15-18 yaş arası tetikçilere yaptırıyor. Tetikçi, bir başka militanın gözetiminde hedefine arkadan yaklaşarak 1-2 metre mesafeden ateş ediyor. Örgüt tetikçileri olay yerinden yaya olarak kaçıyor. *Bazı iddialara göre silahları camilere gizliyor.* (*Cumhuriyet*, 22 Ocak 2000.)

Sorgular ise teyp ve video kasetine tek tek kaydediliyor. Video kaset lidere ulaştırılıyor. Lider "Katli vacip fetvası" verirse infaz yapılıyor. Lider "bırakın" derse, gözleri bağlı olarak sığınağa getirilen kişi, yine gözleri bağlı olarak bir başka yere bırakılıyor.

Suikastlerde kullanılan silahların tek tek sicili (hangi tarihte, nerede, kim tarafından kullanıldığı) tutuluyor. Bir kentte kullanılan silah daha sonra başka kente gönderiliyor. Bu silahların dolaşımı (nereden nereye ve hangi militana geçtiği) bilgisayarda tek tek kaydediliyor. (Kadir Ercan,

"Hizbullah'ın Terör Bürokrasisi", *Hürriyet*, 26 Ocak 2000.)

Hüseyin Velioğlu'nun Mardin'de Teker Mahallesinde 1990 yılında, satın aldığı üç katlı bir ev, örgütün bilgi-işlem merkezi olarak kullanılmış, ertesi yıl binanın altına sığınak yapılmış, örgütten gelen bilgiler bu sığınaklardaki bilgisayarlara geçirilmişti. Hizbullahın 1990 yılında elegeçirilen yirmibin sayfalık arşivi burada bulunacaktı. Aynı mahallede bir başka ev ise, kuryelerden gelen bilgilerin, istihbarat raporlarının toplandığı karargah olarak kullanılmıştı. Gene Mardin'de aynı mahallede bulunan "Çeppiler evi" olarak anılan 20 odalı bir konak, örgütün karargahı ya da üssü olarak kullanılmıştı. Damına yerleştirilen kameralarla, konağın bulunduğu sokağa girip çıkanlar izleniyordu. Bu konak Hizbullah lideri Velioğlu ve şura üyeleri tarafından altı yıl örgütün üssü olarak kullanılmıştı. "Uzun süre olağanüstü hal kapsamında kalan, adım başı kimlik kontrolü yapılan, PKK eylemleri nedeniyle her evin didik didik arandığı Teker Mahallesinde" bu üç evin 1991'den 1999 yılına kadar karargah olarak kullanılmış olmasına dikkat çekilen haberde, başta Velioğlu olmak üzere Hizbullah yöneticilerinin, polis, asker ve korucu giysileriyle "Çeppiler evi"ne girip çıktığı belirtiliyordu. (*Cumhuriyet*, 6 Mart 2000.)

(f)

Sivas kıyınından, yani 2 Temmuz 1993'ten önce, 4 Şubat 1993'te *Cumhuriyet*'te özeti yayınlanan, Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkanlığının hazırladığı 50 sayfalık rapora göre, Hizbullah örgütü, "komşu bir ülke destekli"ydi ve "Türkiye'deki laik düzenin yıkılmasını amaçlıyor"du. "PKK'ya tepkiden doğmuş, giderek, eyleme eylemle cevap vererek taktik geliştirmeye başlamış"tı. MİT eski müsteşarı Teoman Koman ise, Hizbullah'la ilgili olarak kendisine yöneltilen bir soruyu, "Hangi Hizbullah?" sorusuyla yanıtlamıştı. Olağanüstü Hal (OHAL) Bölge Valisi Ünal Erkan da, aynı kanıda olduğunu söyleyecekti. Haber, şöyle devam edi-

yordu: "Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Türkiye'de biri İran'ın, diğeri CIA ve MİT'in denetiminde olan iki Hizbullahtan sözetmek mümkün." Emniyet Müdürlüğü raporunda, "devletin özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde Hizbullah'la işbirliği yaptığı yolundaki iddialar" yalanlanmakla birlikte, bu bölgede son iki yılda sayısı 100'ü aşan "faili meçhul cinayetler"in birçoğunun bu örgüt tarafından işlendiği öne sürülüyor, eylemlerinde devletten destek gördüğü söyleniyordu. Bir de ad takılmıştı: Hizbul-Kontra. (*Cumhuriyet*, 4 Şubat 1993.)

Bunlar, 2 Temmuz (1993) öncesi bilgilerdi.

Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Dairesi eski başkanvekili Bülent Orakoğlu, 1993'ten 1999'a kadar beşyüz ayrı operasyon yapıldığını, dörtbin militan yakalandığını, 400 faili meçhul cinayetin aydınlatıldığını, ama Mart 1999'da Kızıltepe'de Hizbullah arşivinin ele geçirilmesinden ve 20 bin Hizbullah sempatizanı saptandıktan sonra, esas darbenin vurulmaya başlandığını söyleyecekti. 12 yıl terör ve istihbarat müdürlüğü yaptığını söyleyen Orakoğlu, "*Türkiye'de terör olaylarının komplike*" olduğunun altını çiziyordu: "Örgütler ve ilişkiler içiçe girmiştir. Bir olayı diğerinden ayırmanın olanağı yoktur. Karışık ilişkiler vardır. Türkiye'deki terör olaylarını sadece iç politikaya dayandırmamak lazım. Dış güçlerin, mega güçlerin, Türkiye, Ortadoğu, Körfez Bölgesi politikalarına bakmak lazım. Türkiye dışında, Türkiye'yi idare etmeye çalışmış bir karapara olayına da bakmak lazım." Ayrıca ekliyordu: "Halk şunu da öğrenmek istiyor: Hizbullah'ı içte ve dışta kim destekledi?" (*Radikal*, 31 Ocak 2000; Neşe Düzel'in Bülent Orakoğlu ile görüşmesi.)

Meclis Faili Meçhul Cinayetleri araştırma Komisyonunun raporunda yer alan "Batman'da, askeri birliğe yakın bir Hizbullah kampı olduğu"nu anımsatan Orakoğlu, "PKK ile mücadelesinden dolayı devlet içinde bu örgüte sempatiyle bakanlar olduğunu" ileri sürüyor, Hizbullah'ı çökertmeye yönelik operasyonları, "konjonktür" değişikliğiyle açıklıyordu. Bu konjonktür değişikliklerini şöyle özetlemek olanaklıydı:

(1) "Hizbullah, 1995'te PKK ile mücadeleyi kesmiş, 1998'de, İran Devrim Muhafızlarının huzurunda PKK ile kesin bir ateşkes imzalamış", "Türk devletine karşı ortak hareket etme konusunda anlaşmışlar"dı.

(2) İstanbul Barosunun raporunda da belirtildiği gibi, Doğu Blokunun çökmesi ve Sovyetlerin dağılmasının ardından, NATO, konsept değişikliğine gitmiş, komünizm tehlikesinin yerini, radikal dini gruplar almıştı.*

(3) Milli Güvenlik Kurulu Siyaset Belgesi ile de bir konsept değişikliğine gidilmişti.

(4) İlk kez dış güçler, mega güçler, Türkiye'de yatırımlar için istikrar istemişti. (Ayraç içinde değinelim ki, bunu, Hizbullahın bağrında açılıp serpildiği GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) coğrafyası ile de ilişkilendirmek, GAP'ı "gapmak" isteyen "mega güçler"in bölgede istikrarın sağlanması amacıyla, yeni bir "konsept" oluşturmuş olabileceğini de düşünmek olanaklı.)**

Nevzat Bölügiray, Milli Güvenlik Siyaset Belgesinde (MGSB), 1992'de, birincil öncelikli dış tehdidin Sovyetler Birliği, ve birincil öncelikli iç tehdidin bölücülük olduğunu; 28 Şubat 1997 kararıyla, MGSB'nin de değişikliğe uğradığını ve birincil öncelikli dış tehdidin ("Sovyetler Birliği" yerine) Yu-

* NATO'nun "konsept" değişikliğini, Leyla Tavşanoğlu, "**eski strateji**" ve "**yeni strateji**" olarak şöyle açıklıyor: "**Eski strateji**: Olumsuz yaklaşım. Saldırgan derhal cezalandırılır. / Tek yönlülük. Amaç Sovyetler Birliği ile çatışmadır. / Sadece askeri strateji vardır. / Dikkatler hep Sovyetler Birliği'nin ne yaptığına odaklanmıştır. / Seçenekler sınırlıdır. Yapılacak iş hep bellidir. / Tehdit merkezi Sovyetler'dir. **Yeni strateji**: Olumlu yaklaşım. Barışı korumak ve kollamak. / Çok yönlü yaklaşım. Barış, olmazsa bunalım, daha da olmazsa savaş seçenekleri. / Askeriden çok siyasi stratejiye ağırlık./ Silahların kontrolü. / Kriz yönetimi. / Esnek seçenekler. / Tehdit merkezlerinde çok yönlülük."

"NATO'nun yeni yapılanması"nın başlıca stratejisinin "barışı korumak ve kollamak" olduğu ve "bu amaçla *kendi alanları dışında* harekatlara da katıldığı" belirtiliyor, bu harekatlara örnek olarak da Bosna'ya düzenlenen "*Dey Comfort*" ve "*Deny Flight*" harekatları veriliyordu. "NATO şimdi dikkatlerini iyice Orta Asya cumhuriyetleri, ayrıca eski Doğu Bloku ülkeleri ve eski Sovyet cumhuriyetlerine çevirmiş"ti. (*Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1993.)

** Bu konuda, okur, benim, *Pandoranın Bir Başka "Kutu"su*nda (Onur Yayınları, Ankara 2000) "Küçük Köylülüğün Yıkımından GAP'ın İşgali" adlı bölümüne bakabilir.

nanistan ve Güney, birinci öncelikli iç tehdidin ("bölücülük" yerine) irtica, bölücülük ve ülkücü mafya olarak değiştiğini belirtir. Bölügiray'a göre, Siyaset Belgesinde konsept değişikliğinde geç kalınmıştı ve irticanın birincil öncelikli iç tehdit olarak nitelenmesi daha doğru olacaktı. (Nevzat Bölügiray, *28 Şubat Süreci*, 1999, s. 57.)

Farklı olmakla birlikte, paydaları birleşen görüşler de dile getirilmişti. Örneğin, NATO konseptinin genelde üç yılda bir değiştiğini söyleyen Faik Bulut (*V-Özgürlük*, Şubat 2000), 1991'de, Sovyetler Birliği'nin dağıldığını anımsatarak, 1987-90 ve 1992-95'te NATO konseptinin, yerel güçleri kullanma, her türlü yasadışılığı uygulama, bir başka deyişle, tipik kontrgerilla yöntemleri olduğunu söylüyordu. Bu konsept doğrultusunda, 1992'de koruculuğun iflasıyla birlikte, "daha etkin yerel vurucu bir gücün, üstelik şehir merkezlerinde yaratılması" gerekmişti. Hizbullah (İlim Grubu) bu konseptin ürünüydü. NATO konsepti 1994'te değişmişti. Kuzey Irak ve Çekiç Güç ve başka diğer sorunlarda, ABD ile görüş ayrılıkları su yüzüne çıkacaktı. Her ne kadar Demirel, "Devlet suç işlemez, işletmez." diye konuştuğu yerde, aynı zamanda, "Devlet içinde gayrimeşru güçler olmuş olabilir, bunlar başka gayrimeşru güçleri kullanmış olabilir." diyerek, hem bir gerçeği açıklıyor, ve hem de sorumluluğu kendi üzerinden atmak istiyorsa da, Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, ilgililere, "İlişkiniz varsa kesin, kesinlikle yasadışı güçleri, yasadışı güçlere karşı kullanmayın" demiş ve operasyon başlamıştı.

Milli Güvenlik Siyaset Belgesinde (28 Şubat1997) "irtica"nın "birincil tehlike" olduğu vargısı yer alıyor, Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu döneminde, bu vargıya uygun operasyonlar sürüyordu.

İç ve dış konsept değişikliği kadar, iç ve dış konjonktür değişiklikleri de burada dikkate alınmak gerekirdi. Çünkü, siyasallaşan islamla sınırlı olarak soruna bakıldığında, "darül islam" ve "cihat" kavramları da değişikliğe uğramıştı. İslam fıkhına göre, bir emir'in ya da hükümdarın egemenlik

alanı üzerindeki tebasını kapsamına alan fetva, Humeyni tarafından, kendi egemenlik alanı dışına genişletilmekle kalmamış, *Şeytan Ayetleri* yazarının ve kitabın yayıncılarının gayretli müslümanlar tarafından görüldüğü yerde öldürülmesinin istenmesiyle, bu egemenlik alanını, müslüman göçmenlerin bulunduğu Batı Avrupa'ya, ve bir bakıma dünyaya yayarak, hıristiyan toplulukların geleneksel ana-ata yurtlarını da kendi egemenlik alanı içine almıştı. Fetva'ya uluslararası bir boyut verilmesi kadar, tarikat geleneğinden gelen Taliban'ı eğiten ABD'nin, Afganistan'da, Sovyetler Birliği'ne karşı geliştirdiği "cihatçı" hareket de, "fetva" gibi uluslararası bir nitelik kazanmış, Batıyı ve özellikle de ABD'yi kapsamına almıştı. Körfez Savaşı sırasında "imanın başdüşmanı ABD"nin "İslam toprağı" Suudi Arabistan'a konuşlanmasını, islam toprağının kafirler tarafından işgali olarak algılayan cihatçılar, aynı zamanda yalnızca işgal edilen islam topraklarını "kafir"lere karşı korumayı değil, islam toprağını işgal eden "imanın düşmanları"nı, onların kendi ülkelerinde vurarak islamı yaymayı amaç edineceklerdi.

10 Aralık 2001, Ankara

KAYNAKÇA*

a. Kitap

Cüneyt Arcayürek, *Darbeler ve Gizli Servisler*, Bilgi Yayınevi,

Paul Balta, *Dünyada İslam*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1994.

M. Ali Birand, 12 Eylül Saat: 04.00, Karacan Yayınları, İstanbul 1984.

Nevzat Bölügiray, *28 Şubat Süreci*, Tekin Yayınları, İstanbul 1999.

Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, Sabah Kitapları, İstanbul 1997.

Zbigniew Brzezinski, *Kontroldan Çıkmış Dünya*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1996.

Faik Bulut-Mehmet Faraç, *Kod Adı: Hizbullah / Türkiye Hizbullah'ının Anatomisi*, İstanbul.

İbrahim Canan (Prof. Dr.), *İslam Aleminin Ana Meselelerine Bediüzzaman'dan Çözümler*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1994.

* Kaynakça, son iki yazı ("Laiklik, Dinin Siyasallaşması ve Şiddet" ve "Hizbullah (İlim Grubu)") için hazırlandı.

M. Emin Değer, *Oltadaki Balık Türkiye,* Çınar Yayınları, İstanbul 1993.
Sadık Erol, *Anadolu Alevi Katliamları,*
Muzaffer İlhan Erdost, "Kahramanmaraş Faşist Katliamından Bazı Çizgiler ya da Güneş Ne Zaman Doğacak", *Faşizm ve Türkiye 1977-1980,* Onur Yayınları, Ankara 1995.
Muzaffer İlhan Erdost, *Türkiye'nin Yeni Sevr'e Zorlanması Odağında Üç Sivas,* Onur Yayınları, Ankara 1996.
Graham E. Fuller, "Türkiye'nin Yeni Doğu Oryantasyonu", *Turkey's New Geopolitics,* 1993.
Graham E. Fuller, Ian Lesser, *Kuşatılanlar / İslam ve Batının Jeopolitiği,* Sabah Kitapları, İstanbul 1996.
Gazi M. Kemal, Nutuk/Söylev, TTK, Ankara 1989
Ufuk Güldemir, *Kanat Operasyonu,* Tekin Yayınevi, İstanbul 1985.
Paul Henze, "Türkiye: Yirmibirinci Yüzyıla Doğru", *Turkey's New Geopolitics / From the Balkans to Western Chine,* A. Rand Sturdy, Boulder-San Francisco-Oxford, 1993; *Türkiye'nin Yeni Jeopolitiği - Balkanlar'dan Batı Çin'e,* Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1995. (Dipnotlar bu çeviriye alınmamış.)
Giles Kepel, *Cihat,* Doğan Kitap, İstanbul 2000.
Bediüzzaman Said Nursi, Hutbe-i Şamiye, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1983.
Ali Nejat Ölçen, *Halkevlerinin Yokedilişi,* Halkevi Yayını, Ankara
Halid Özkol, *Gizli Ordular-CIA,* Sorun Yayınları, İstanbul 2001.
Sami Selçuk, *Adli Yılı Açış Konuşması* (1999-200), Ankara 1999.
İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağıtları,* Cilt II, (1945-1990) TTK, Ankara 1991.
H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Yakın Tarihimizde Kitlesel Katliamlar,* İtalik, Ankara 1999.
Necmeddin Şahiner, Bediüzzaman Said Nursi, 12. baskı, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1996.
Erbil Tuşalp, *Bozkurtlar / Töreden Partiye,* İstanbul 2001.
Meryem Weld, İslam, Batı ve Risale-i Nur, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1986.
Soner Yalçın-Doğan Yurdakul, *Bay Pipo,* Doğan Kitap, İstanbul 2000.

b. Kitap (kolektif)

Devrimci-Yol Savunması / 12 Eylül Öncesi ve Sonrası, Simge Yayınevi, Ankara 1989.
TBMM Faili Meçhul Cinayetleri Araştırma Komisyonu Raporu (Taslak), BSP Yayını, Temmuz 1995.
TBMM Tutanak Dergisi, 6. 7. 1993, Dönem: 19, Cilt: 38.
Türkiye İnsan Hakları Raporu (1992, 1993, 1994, 1995, 1996), TİHV (Türkiye İnsan Hakları Vakfı) Yayını, Ankara.

c. Yazı, Söyleşi

Zbigniew Brzezisnki, "Yeni Bir Avrasya Stratejisi", *Türkiye Günlüğü,* Sayı: 47, Eylül-Ekim 1997.

Serdar Canipek, "Vahşet Yöntemleri", *Sabah*, 22 Ocak 2000.
Mustafa Coşturoğlu, "Laik Okullara Karşı Bir Seçenek mi?", *Halkoyu*, Sayı: 11, 1977.
Cengiz Çandar, " 'Üçüncü Amerikan İmparatorluğu' ve Türkiye" (1, 2), *Sabah*, 6, 7 Ocak 1996.
Yalçın Doğan- "Gama'a İslamiya", *Cumhuriyet*, 30 Kasım 2001.
Yavuz Donat, "Hizbullah", *Sabah*, 26 Ocak 2000.
Neşe Düzel, "Bülent Orakoğlu: İşkence Yapıldığını Gördüm", Radikal, 31 Ocak 2000.
Mehmet Faraç, "Hizbullah'ın Kanlı Yolculuğu", Cumhuriyet, 24 Ocak 2000.
Tuncay Günay, "Muhtıra Olayının Perde Arkası", Akşam, 12 Ekim 1995.
Kadir Ercan, "Hizbullah'ın Terör Bürokrasisi", Hürriyet, 25 Ocak 2000.
Heilburn ve Lind, "The Third American Empire", New York Times, 2 Ocak 1996.
Ersin Kalkan, "Hizbullah Bir Varmış Bir Yokmuş", Gazete Pazar, 2 Kasım 1997.
Ahmet Kekeç, " 'Şahin' Ecevit...", *Akit*, 8 Ağustos 1985.
Leyla Tavşanoğlu, "NATO değişen koşullarda yeniden yapılanıyor", *Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1993.
Hulusi Turgut, "Fethullah Gülen ve Okulları", Yeni Yüzyıl, 13, 16, 17 Ocak 1998.

d. Haber (1)

Ankara Bayram Gazetesi, (MHP Genel Başkanı Türkeş'in yazısı), 13 Kasım 1978.
Bizim Sivas, "Müslüman Halkımıza", 30 Mayıs 1993.
Cumhuriyet, (Emniyet Genel Müdürlüğünün Sivas olayları ile ilgili raporu), 8 Temmuz 1993.
Cumhuriyet, "Kur'an Kursları / Din Eğitiminde Büyük Patlama", 11 Temmuz 1993.
Cumhuriyet, "Diyanet Bütçesinde Alevilik Tartışması", 13 Aralık 1997.
Cumhuriyet, (ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'ın laiklik ile ilgili sözleri), 13 Şubat 1997.
Cumhuriyet, "ABD'nin İmam-Hatip İlgisi", 7 Temmuz 2000 (Alper Ballı).
Zaman, "Cinayeti Biz Tezgahladık", 25 Ekim 1990.
Cumhuriyet, (Bush'un "Haçlı Seferi" ile ilgili sözleri), 18 Eylül 2001.
Hürriyet, (ABD Dışişleri Sözcüsü Nicholas Burns'un laiklik ile ilgili açıklaması), 17 Temmuz 1996.
Milliyet, (Huntıngton'la Türkiye ve İslam ile ilgili konuşma), 9 Eylül 1996.
Turkish Daily News, "Us Strategic Report", 14, 15, 16 Mayıs 1997 (Uğur Akıncı'nın dizi yazısı).
Ulus, "Nurculuk Tehlikeli Bir Hal Almıştır", 7 Eylül 1996.
Yeni Yüzyıl, "Fuller: Osmanlı Modelini Deneyin", 5 Ekim 1996.
Yeni Yüzyıl, "Kissinger: Size gerekli olan korkusuz bir lider", 15 Kasım 1996.
Cumhuriyet, "Hergün 7 cami açılacak", 22 Haziran 1998.
Cumhuriyet, "BÇG, Şeriatçı örgütlenmenin ulaştığı büyük boyutu ortaya koydu", 21 Temmuz 1998.
Cumhuriyet, "DSP tarikatlara ödün verdi", 31 Temmuz 1998.

Cumhuriyet, "Yeni Meclis / 17 aşiret lideri ve 14 şeyh", 2 Mayıs 1999,
Sabah, "İşte Nur Talebesi Politikacılar", 17 Ocak 1997.
Sabah, "Tarikatlar Devrede", 31 Mayıs 1997.
Cumhuriyet, "Tarikatların Gözü İktidarda", 3 Nisan 1998.
Cumhuriyet, "Tarikatların Oy Pazarlığı", 6 Ağustos 1998.
Cumhuriyet, "DTP'nin tarikat bağı", 7 Ağustos 1998.
Hürriyet, "FP adayına tarikat ve cemaat onayı", 30 Ağustos 1998.
Cumhuriyet, "Bürokrat yerine cemaat adayı", 15 Ocak 1999,
Akşam, "FP'nin tarikat atağı", 1 Şubat 1999.
Milliyet, "Tarikatlar listelerde yer buldu", 26 Şubat 1999.
Cumhuriyet, "MHP, aşiret ve tarikatlara yöneldi", 8 Ağustos 2000.

e. Haber (2)

(Hizbulllah ile ilgili gazete haberleri)

Cumhuriyet, 4 Şubat 1993; 15 Ocak 2000; 20 Ocak 2000; 21 Ocak 2000; 22 Ocak 2000; 23 Ocak 2000; 25 Ocak 2000; 30 Ocak 2000; 31 Ocak 2000; 4 Şubat 2000; 11 Şubat 2000; 15 Şubat 2000; 17 Şubat 2000; 6 Mart 2000; 27 Ocak 2001.
Hürriyet, 21 Ocak 2000; 28 Ocak 2000; 24 Ocak 2000; 25 Ocak 2000; 26 Ocak 2000.
Radikal, 21 Ocak 2000; 23 Ocak 2000; 25 Ocak 2000; 29 Ocak 2000; 31 Ocak 2000; 1 Şubat 2000; 2 Şubat 2000; 4 Şubat 2000; 17 Şubat 2000; 19 Şubat 2000.
Sabah, 21 Ocak 2000; 22 Ocak 2000; 23 Ocak 2000; 24 Ocak 2000; 13 Şubat 2000; 16 Şubat 2000.
Yeni Binyıl, 13 Şubat 2000.
Zaman, 27 Ocak 2000.

Aziz Nesin, okuduğu kitapları okumakla yetinmemiş, hemen her okuduğu kitap için kısa ya da uzun bir şeyler yazıvermiş. Ölümünden beş yıl sonra, bu yazılar, *Okuduğum Kitaplar* adıyla ve kitap olarak yayınlanmış. Geçen yılın sonlarında yayınlanmış, ama ben iki ay kadar önce, İlhanilhan'da yeni yayınlara bakınırken görüverdim. Merak da ettim, Aziz Ağbey hangi kitapları okumuş diye. Çünkü, Ankara'da, on yıl kadar önce Büyük Şehir Belediyesinin düzenlediği bir kitap fuarında, "Millet" konulu bir konferans vermiş, konferansın sonunda, "Sakın bunları bir yerlerde okuduğumu sanmayın!" demiş ve eklemişti: "Bunlar benim geceleri yatağa uzandığımda düşündüğüm şeyler!" Yani dinlediklerimiz katıksız ve katkısız "Nesin Malı"ydı, okura da hayran olmaktan başka bir seçenek kalmıyordu.

Doğal ki, "mizah" ya da "gülmece" ustası olmak için, ya da geçenlerde Zeynep Oral'ın *Aziz*name'den *Cumhuriyet*'e

(28 Haziran 2001) aktardığı bol *hart*'lı, *part*'lı, *zart*'lı "Diye Diye" gibi şiirler yazmak için, kitap okumak gerekmeyebilir. Ama "millet" konusunda konuşmak için, ya bu konuda bir bilgi birikimi olması ya da biraz kitap karıştırması gerekirdi. Bu nedenle merak ettim Aziz Ağbeyin okuduğu kitapları, ilkin de okuduğu kitapları gösteren sayfalara baktım.

Okuduğum Kitaplar kitabında, okuduğu kitaplar arasında, günümüzün sorunlarıyla ilgili olduğu kadar "ulus" ile, "uluslaşma" ile de ilgili kitap yoktu ama, Işık Kansu'nun ünlemesiyle, "abovvv" ne kadar çok kitap okumuştu Aziz Ağbey! Tam 100 kitap. Ya da tam "yüz" kitap. Üç sayfalık dizgeye göz gezdirirken, tanıdık bir kitap adıyla, "Havada Kalan Güvercin" başlığıyla karşılaşıverdim. Sayfaları çevirip açtım, baktım, benim şiir kitabımı da okumuş Aziz Ağbey dedim. 1990'da, çoğunu yayıncılığa başlamadan önce, bir kısmını öğrenciliğimde yazdığım şiir, öykü ve eskizlerimi üç ayrı kitapçıkta toplamıştım: şiir/ler *Havada Kalan Güvercin*'de, öykü/ler *Ey Karanlık Mavi Güneş*'te, eskiz/ler *Adam İçin Türevler*'de. Nesin bu üç kitaptan birini, şiirleri okumuş.

"Havada Kalan Güvercin" yazısını da, Nesin, 12 Şubat 1992'de yazmış. O güne değin, 1969-70'te yayınlanan *'Türkiye Sosyalizmi' ve Sosyalizm* ile *Türkiye Üzerine Notlar*'ı saymazsak, onbir kitabım daha yayınlanmış. Konularını duyumsatmak için yazayım: 1983'te *İlhan İlhan*; 1984'te *Kapitalizm ve Tarım*; 1984'te *Osmanlı İmparatorluğunda Mülkiyet İlişkileri*; 1987'de *Şemdinli Röportajı*; 1989'da *Demokrasi ve 'Demokrasi'*; 1989'da *Onu Anlat İşte*; 1990'da, yukarda sözü edilen (şiir, öykü ve eskizlerden oluşan) üç kitap; 1991'de *Ulus, Uluslaşma, Demokratikleşme*; 1991'de *Bir Fotoğrafa Altyazı / İki 7 Kasım*. Aziz Nesin'in "Havada Kalan Güvercin"i yazdıktan sonra ve ölümünden önce de, *Üç Şair / Nazım Hikmet, Cemal Süreya, Ahmed Arif* (1994); *Kanı Kanla Yıkamak – İnsan Hakları ve Türkiye* (1994) adlı kitaplarım yayınlanmış. İlgi alanımı tamamlamaktan çok, şiir alanımın ne denli daraldığını duyumsatmak için sürdüreyim: Aziz Ağbeyin ölümünden sonra yayınlanan kitaplarım şun-

lar: *Faşizm ve Türkiye 1977-1980* (1995); *Türkiye'nin Yeni Sevr'e Zorlanması Odağında Üç Sivas* (1996); *İkinci Yeni Yazıları* (1997); *Küreselleşme ve Osmanlı "Millet" Modeli Makasında Türkiye* (1998); *Yeni Dünya Düzenine Zorlanması Odağında Türkiye* (1999); *Pandora'nın Bir Başka "Kutu"su* (2000). Aziz Nesin öldükten sonra şiir yazmadım. Ama bu süre içinde, altı kitabım yayınlanmış. Bir başka anlatımla, şiirin, benim düşün ve yayın yaşamımda, belirgin bir yeri olmamış.

Çok kitap okuyan Aziz Nesin'in *Okuduğum Kitaplar* kitabında okuduğunu öğrendiğimiz kitaplara baktığımda, benim ilgi alanımda bulunan faşizm gibi, sosyalizm gibi, ulus ve uluslaşma gibi, sorunlarla ilgilenmiş olsa da, bu konularla ilgili kitaplara ilgi duymadığını anladım. Hatta yayınlarımızın temel direkleri Marx, Engels, Lenin, vb. ile de bir "okur" olarak ilişki kurmadığını söylemek olanaklı. Bu nedenle de, benim kitaplarım arasında yalnızca *Havada Kalan Güvercin*'i okumuş olmasını doğal karşıladım.

o

Ama yazıyı okuyunca, her şeyin o denli "doğal" olmadığının ayırdına vardım.

Aziz Ağbey, "Hay Muzaffer hay..." diye başlamış yazısına. "Hay Muzaffer hay... Onun kadar yoğun ve uzun şiirle içiçe yaşayan insan azdır. Yine de bu denli başarısız nasıl olabiliyor şiirde? Hiç değilse bir orta düzeyi tutturması gerekirdi gibi geliyor bana. Ne var ki Muzaffer kendisi de bunu biliyor. "Önüne" başlıklı önsözünde şöyle diyor: *'Yayıncı olmam, bana, hiç değilse, bu şiirleri yayınlama olanağı sağlıyor. Nice yıldan sonra da olsa. Bir başkasının olsa doğal ki yayınlamazdım.* Bu şiirler başkasının olsaymış, doğal ki, Muzaffer kitap olarak yayınlamazmış. Niçin? Niçinini söylemiyor ama, anlaşılıyor. Çünkü şiirler güzel değil. Muzaffer'in yayıncı olması, ona, güzel olmayan bu şiirleri kitap olarak yayınlamak olanağı sağlamış. Yani Muzaffer hiç de ena-

yi değil. Biliyor şiirlerinin iyi olmadığını." (Aziz Nesin, *Okuduğum Kitaplar*, Adam Yayınları, İstanbul, Ekim 2000, s. 283.)

Sürdürüyor: "Öyleyse niçin yayınlıyor? Bana öyle geliyor ki, gözünün önünde dövülerek öldürülen kardeşi İlhan için yazdığı ağıtların dergilerde yitmeyip bir kitapta derlenmesi daha da kalıcı olabilmesi için bu şiir kitabını yayınlamış... Bana öyle geliyor. Bu, saygı duyulacak bir duygudur, kardeş sevgisi duygusu... Muzaffer İlhan'ı çok seviyordu. İlhan'ın genç yaşında öldürülmesi alçakca bir cinayet... İlhan'ın ölümünden sonra Muzaffer yıkıldı. (...) Birlikte Körfez'de (yazdı, bahçede) öğle yemeği yedik, rakı da içtik. (...) Muzaffer çok, çok zayıflamıştı." (s. 283.)

Şöyle bitiriyor Aziz Ağbey yazısını: "Bu kitabı, şiir kitabı değil de ağıt kitabı olarak okumak bence daha doğru olur." (s. 284.)

"Gelelim Muzaffer'in şiirlerine" diye başlayan paragraflarda ise, şiir-bilimine kayarak, bu şiirlerin niçin "kötü" şiirler olduğuna açıklık getiriyor: "Şiirin, diyor Nesin, düzyazıdan en büyük ayrımı bence, şiirde sözcük tutumluluğudur. (...) şiirde en az sözcükle anlatılabilecek ya da duyurulabilecek en çok şeyi anlatmak, duyurmak gerekir. (...) Muzaffer sözcük israfı yapmış. (Örnek dolu.) Kimileri çok uyduruk: 'Bilineni Bilmez misin'de olduğu gibi. Bu şiir, "Yunus türü" imiş, zorlama ve çok yapay..." (s. 284.)

Saptamalarını sürdürüyor Sevgili Aziz Ağbey: "Bu kitaptaki şiirlerde biçem birliği yok. Biçem birliği yok demek, kişilik yok demektir. Örneğin bence kitabın en güzel şiiri olan ve aşırı sözcük israfı olan "Rana'ya Bir Eylül Günlüğü" başlıklı şiir, Nazım etkisinde... Kimi şiirler de başka etkilerde. (...) öyle değişik biçemler var ki... Kitabın sonunda bir hoyrat örneğin: "Güle Gel"." (s. 284.)

Bunları okuduğumda, gülümseyiverdim. Beni çok zayıflamış gördüğünü söylediği masada, Tahsin Saraç yoktu ama, bir Türkolog Alman bayan vardı. Türk şiiri antolojisi hazırlıyormuş; hatta ben, antolojisi için Arkadaş Özger'in bir şiirini

anımsatıvermiştim. Aziz Ağbey, tanımadığı bir şairin şiirine ilgi duymamış, sözü kendi şiirlerine getirmiş, kendi şiirlerinin Sait Faik'in şiirlerinden çok daha iyi olduğunu söylemişti. Sait Faik'in şiirlerinin kötü olduğunu ileri sürdüğünde, dayanamamış, Sait Faik'in şiirine kötü şiir denemeyeceğini söylemiştim. İyi olmasa bile kusursuz şiirlerdi. Kendi şiirlerini ise bilmiyordum. Kitap olarak okuduğumda göreceğimi söylemişti. Demek ki, o günlerde şiirleri kitap olmamıştı, ama kitap olacak kadar bir birikimi vardı.

Okuduğum Kitaplar'ı karıştırırken de gördüm, Nazım'ın şiirlerinin içinden atılacak çok şiir olduğunu söylüyor, ardından kendi şiirleri içinden de atılacak şiirler olduğunu, ama Nazım'dan daha çok şiir atılması gerektiğini yazıyordu. 1980'lerin başında Sait Faik'in şiirini kendi şiirine göre ölçen Aziz Nesin, demek ki, 1990'lara gelindiğinde, Nazım'ın şiirlerini kendi şiirine göre ölçmeye başlamıştı. Ne denir! Yiğidin elini tutmamak gerekir. Bir şiirin, özellikle Nazım'ın şiirinin değerini, bir başka şiirle, özellikle de kendi şiiriyle ölçtüğüne göre, benim şiirim için olumsuz sözler söylemiş olmasını anlayışla karşılamak gerekir. Ben de öyle yapıyorum. Ama sorunum şiir değil.

o

Aziz Ağbey çok "zeki". Çünkü benim "enayi" olmadığımı biliyor. "Muzaffer hiç de enayi değil." diyor. Çünkü ben de biliyormuşum, "şiirlerimin şiir olmadığını". Ama *bilmiyorsam* şiirlerimin şiir olmadığını, Aziz Nesin'in vargısına göre, "enayi" sayılacağım. Enayiliği üstüme konduramayacağıma göre, şiirlerimin şiir olmadığını kabul etmem gerekiyor. Aziz Nesin, "enayi" olmadığımı, beni övmek için yazmış, ama önceden şiirlerimin şiir olmadığını kabul etmem koşuluyla. "Bu denli şiirle içiçe yaşayan bir insanın şiirde bu denli başarısız olmasını anlayamadığını" söylerken de sızdırıyor enayi olmadığımı, enayi değil, ancak bir "*idiot*" olabildiğimi de. Çünkü:

Bu şiirlerin şiir olmadığını Aziz Nesin biliyor, dolayısıy-

la, "ben enayi değilim" diyor. Muzaffer de biliyor diyor, çünkü o da enayi değil. Ama ben, bu şiirlerin şiir olmadığının bilincinde olsam, yazar mıydım, hadi yazdım yayınlatır mıydım, hadi yayınlattım kitap olarak yayınlar mıydım? Demek ki, Aziz Nesin'in ölçütüne ve kendimi algılayışıma göre, ben "enayi"yim. Ama Aziz Nesin, sanki sen nasıl enayi olursun enayi diyor. Üstelik enayi olmadığımı da açıklıyor: "Muzaffer İlhan'ı çok seviyordu" diyor, "kardeş sevgisi, saygı duyulacak bir sevgidir" diyor, "kardeşi için ağıtlar yazdı, ağıtların kalıcı olabilmesi için, bu şiir kitabını yayınlamış". Yoksa, bu şiirlerin şiir olmadığını bilmediği için değil. Şiir olarak yazılmış ağıtların, şiir olmadan nasıl kalıcı olacağını açıklamak ise olsa olsa "enayi"lere kalıyor. "Zeki" de olsa bir insan, şiir olmayan şiirden "ağıt" olan ağıt'ı ayıramaz da ondan.

Aziz Nesin "zeki" olduğu için, bu şiir olmayan şiirleri, kalıcılaştırmak için, bu "enayi" kaidesine İlhan'ın ölüsünü oturtuyor. İlhan'ı, şiir olmayan şiire yaslanarak yaşatmaya kalkıştığımı söyleyerek.

Oysa, *Havada Kalan Güvercin*'den (1990) çok önce, 1983'te *İlhan İlhan*'da yayınlandı İlhan için yazdığım şiirler. Yani sorun, bu şiirlerin bir kitapta, İlhan'ı yaşatmak için toplanmasıyla ilgili bir sorun olsaydı, *İlhan İlhan* kitabı bunu gereğince yerine getirmiş sayılırdı. 37 şiir var *Havada Kalan Güvercin*''de. 12'si İlhan için yazılmış. Şu da var: Kitaptaki ilk şiir 1950, son şiir 1990 tarihini taşıyor. Her yıla bir şiir bile düşmüyor. İlhan için yazılan 12 şiirin iki yıl içinde yazıldığı gözönüne alınırsa, 40 yıla 25 şiir düşüyor. Şiirlerin niteliğini belirleme açısından bu bir gerekçe olamaz kuşkusuz, ama ben şair olsaydım, işim gücüm şiir yazmak, şiir üzerine düşünmek olsaydı, ya da ağırlıklı olarak kendimi şiire verseydim, böyle iki yılda bir şiir yazmazdım. İşte, *Havada Kalan Güvercin*'in önünde yayınlanan "Önüne" yazısı:

Önüne
Bir şey yazmasam da olur.
Ama niçin yazmayayım!
Çünkü ilk şiirlerin altındaki yıllara baktığımda, "Kırk yıl mı?"

diye ben de soruyorum.

Yetinseydim şiirle, o günlerde de sürdürürdüm şiiri. Hayır. Şiir, benim yaşam biçimimde bir öğe yalnızca. Yaşamımı tüm olarak şiirin kuşatmasını hiç düşünmedim.

Yayımcı olmam, bana, hiç değilse, bu şiirleri yayınlama olanağı sağlıyor. Nice yıldan sonra da olsa. Bir başkasının olsaydı, doğal ki, yayınlamazdım.

Yayınlandıkları zaman arada kalıvermişti bu şiirler. Şimdi de kalıverecek biliyorum. Böylesi daha sıcak geliyor bana. Çünkü, aksini düşünün, o zaman, kendimi, yarışa çıkmış gibi duyumsardım. Sıkıcı olurdu! Hele bu yaşta.

Mayıs 1990

o

İkinci yergisi Aziz Nesin'in, şiirlerimde "biçem birliği"nin olmamasıyla ilgili. "Biçem birliği yok demek, *kişilik* yok demektir." diyor. Doğal ki, yaşamda olsaydı Aziz Ağbey, "ben, sende kişilik yok demedim, şiirlerinde kişilik yok dedim" diyebilirdi de. İkisi *ayrı* kapıya çıksa da, bu iki ayrı kapının *aynı* salona açılacağı ya da aynı sokağa çıkacağı belli. Ama hakkını da yememek gerekir, "kişilik yok" dediği şiire örnek olarak, "Rana'ya Bir Eylül Günlüğü" şiirini gösteriyor. "Kitabın en güzel şiiri" olduğunu söylediği bu şiirin, "Nazım'ın etkisinde" olduğunu yazıyor. Dolayısıyla, şiirde, kişilik yokluğu ile bir şairin etkisinde kalmış olmayı özdeşlediğini duyumsatıyor. Ama Aziz Ağbeyin —gönlünü bilmem ama— kafasındaki kavramlar, değerler, hem karmakarışık ve hem de sürekli değiştiği için olsa gerek, "Nazım'ın etkisinde..." tümcesini, şu tümce izliyor: "Kimi şiirler de başka başka etkilerde. *Bu şiir gibi gerçek yaşamından kaynaklanan şiirleri daha güzel.*" "Bu şiir" dediği de, "Nazım'ın etkisinde" olan "Rana'ya Bir Eylül Günlüğü". "Gerçek yaşamımdan kaynaklanan" ve "daha güzel" olan ile "Nazım'ın etkisinde" ya da "başka başka etkilerde" sözlerini "kişilik yokluğu" ile nasıl bağdaştıracağımı bilmiyorum.

"Rana'ya Bir Eylül Günlüğü"nün altında, yazıldığı yer ve

tarih belirtilmiş: "23 Eylül 1973, Ankara Merkez Cezaevi". Mart 1971 döneminde, üçbuçuk yıl cezaevinde kaldım. Bu şiirin yazıldığı cezaevine de, Mamak Askeri Cezaevinden getirildim. Üçbuçuk yıl içinde, bir şair, cezaevinde kalan bir şair, en az 3,5 kitap doldurabilirdi. Ben hiç boş durmadım cezaevinde de, çalıştım ama, şiir olarak iki şiir yazmışım. Biri, Nazım'ın etkisinde dediği, "Rana'ya bir Eylül Günlüğü"; ikincisi ise, "Bilineni Bilmez misin". "Bilineni Bilmez misin"in üst başlığı ise "Yunus Türü". Aziz Nesin bu şiir için diyor ki: "Kimileri de çok uyduruk; 'Bilineni Bilmez misin'de olduğu gibi. Bu şiir 'Yunus türü' imiş, zorlama ve çok yapay..." Vurgulayarak yineliyorum Nesin'in "Bilineni Bilmez misin" şiiri için söylediklerini: "uyduruk", "zorlama" ve "çok yapay".

Mantık kargaşasından ve karmaşasından bunaldığım için bu odadan biraz dışarı çıkmak istiyorum. Sanal da olsa. Aziz Nesin'in çok sevdiği dostu (bizim de dostumuz) Tahsin Saraç'layız Sanat Yapım'da. Tahsin Saraç'ın bir elinde rakı, beni köşeye sıkıştırmış, sorgular gibi, Denizler için en güzel şiiri kendisinin yazdığını söylüyor. Alkolün kanatlarında bi-daha, bi-daha yineliyor. Sonra, İlhan için de en güzel şiiri kendisinin yazacağını yinelemeye başladığını anımsıyorum. Tahsin Saraç'ın Denizler için yazdığı "Karşıyaka'nın Üç Gülü" şiirini, Halit Çelenk'in *İdam Gecesi Anıları*'nda bulabilir okur. Bu kitapta yayınlanan Deniz-Yusuf-Hüseyin için yazılmış üç şiirden biri, Tahsin Saraç'ın şiiridir. Biri de, benim "Bilineni Bilmez misin" şiiri. Aziz Nesin'in nitelemesine göre, Deniz-Yusuf-Hüseyin için yazdığım bu şiir, benim yaşamımdan kaynaklanmıyor, çünkü şiirin öznesi, yani "ipte bir can eğlemiş" olanlardan biri ben değilim. Ama yaşamımdan kaynaklandığı da açık değil mi?

Deniz-Yusuf-Hüseyin, 5 Mayısı 6 Mayısa (1972) bağlayan gece, Mamak Askeri Cezaevinin (şimdi B-Blok olarak anılan) arka hücrelerinden alınarak Ankara Merkez Cezaevine götürüldükleri zaman, ben, tutuklu olarak, aynı cezaevinde, 4. koğuştaydım. Olur olmaz nedenlerle cezaevlerini marşlarla havaya (ayağa değil) kaldıran Dev-Genç'in önde

gelen militanlarıyla aynı koğuşta. Benim bulunduğum koğuşta ve bu koğuşun kapısının açıldığı koridora kapıları açılan koğuşlarda da, kederinden ve yenilginin utancından kimsenin sesi çıkmadı. Bizim bulunduğumuz koğuşa kadar gelen zincir seslerinin kesilmesinin ardından, gardiyan erlerin —her zaman postallarını beton zemine vurarak cezaevinde dolaylı terör estiren gardiyan erlerin—, koridorun iki yanından, duvarların dibine çömelerek/sinerek sessiz geçtiklerini gören arkadaşlar, Deniz, Yusuf ve Hüseyin'in götürüldüklerine daha emin olmuşlardı. Kimse uyuyamadı. Cezaevi İdaresi, sabah haberlerini hoparlörden duyurmayı ihmal etmedi. Deniz, Yusuf ve Hüseyin idam edilmişlerdi. Bir yıl kadar sonra, 1973 yılının şubat ya da martında, Sıkıyönetim Askeri Mahkemesindeki davamdan tahliye edildim. Kesinleşmiş cezalarım dolayısıyla Ankara Merkez Cezaevine getirildim, Deniz-Yusuf-Hüseyin'in idam edildiği cezaevine. Denizlerin Mamak'tan getirilip bir süre için kondukları arka hücrelere penceresi bakan koğuşta ve Denizlerin idam edilmek için kolları zincirli götürüldükleri koridorda, voltada yazdım bu şiiri.

Aziz Nesin bu şiir için "uyduruk" diyor; alaycı bir dille "Yunus türü imiş" diyor, "zorlama" diyor, "çok yapay" diyor. Beni şaşırtıyor: bu şiirin niçin Ankara Merkez Cezaevinde yazıldığını sormadı mı kendine diye düşünüyorum; kim için, kimler için, niçin yazılmış olabileceğini hiç düşünmedi mi? Ya da Denizlerin idamıyla ilgili bir şey yazmış mıydı? Bilemiyorum. Yaşadığı bir yüzyılın acısını, acıyı yaşayanların soluk aldığı aynı ortamda yüreğinde duyan ve bir şey yapamamış olmanın ezikliğiyle sesini boğazına düğümlemiş bir insan, faşizmin tutsağı olduğu duvarların arasında, faşizmi sorguluyor. Şiir bu. Özünde ve sözünde dupduru şiir olan şiiri, ağbeyimiz Aziz Nesin, alaylı bir dille, "uyduruk", "zorlama", "çok yapay" olarak niteleyebiliyor. İşte "Bilineni Bilmez misin":

Kağgir duvar demir kapı
Bilmez ise bilmez misin
İçeri dolmuşlar hepsi
Bilmezliği bilmez misin

Aşağıda hücreleri
Gündüz gibi geceleri
Koldan ağar zincirleri
Bilmesen de bilmez misin

Şurda bir an eylenmişler
Uykuyu kan eylemişler
İpte bir can eğlemişler
Bilinmese bilmez misin

Soluk biter solar yüzü
Çekilir bedenden özü
Dilden dile akar sızı
Bilinmezi bilmez misin

Hey analar hey bacılar
Derinde yüzer acılar
Gülüşür can alıcılar
Bilmeyeni bilmez misin

Bu candır uçar kaybolur
Köhne deftere kaydolur
Kaybolunur kaydolunur
Bilineni bilmez misin

1974, Ankara Merkez Cezaevi
Militan, Mayıs 1976 n° 17.

"Ağaçtan ormanı görememek" gibi, Nesin de, ağacın darağacı olduğunu görmüyor. Çünkü, faşizmin cangılında yaşanan bir dönemdir sözkonusu olan. Sokaktaki kan, "devlet"in

devleştiği, gücünü işkence odalarında, "kontrgerilla" hücrelerinde, darağaçlarında gösterdiği dönemdir bu dönem. Burada kalmayacak, 12 Eylülün ortamı bu zemin üzerine oturtulacaktır, bir bakıma Deniz, Yusuf ve Hüseyin'in idam edildikleri darağacı üzerine.

o

Ankara Merkez Kapalı Cezaevinde yazdığım şiirlerden biri bu, ikincisi ise, yukarda sıkça adı geçen "Rana'ya Bir Eylül Günlüğü". Bu, Aziz Nesin'in yazdığı gibi, "gerçek yaşamımdan kaynaklanan" bir şiir, ama bu şiirin öznesine kendimi, kendi öznel yaşamımı koyduğum için, böyle bir ayrım yapıyor Nesin. Oysa, bu şiirin, cezaevi yaşamını (Nazım'ın deyişiyle) "karıma" iletmek amacıyla değil, faşizmin organlarından biri olan cezaevinde gündelik "bir" günü tarihe yazılı bırakmak amacıyla yazıldığını görmüyor.

Şu ironiye bakınız: Havada kalmış güvercini domdom kurşunuyla vurmaya kalkışan Aziz Nesin, aynı kitapta, 12 Eylül faşizminin baş güdekçisi Evren'in "pot"larıyla keyfe geldiğini yazıyor. "Keyifle Okuduğum Kitap" yazısında (s. 224-232), *Kenan Evren'in Basılmamış Anıları* adlı kitaba ek'ler katarak, 12 Eylülün zulmünden kaskatı olan yüzlere birer gülücük konduruyor. Örneğin, Evren'in, bir meydan konuşmasında, "Evleniyorum diye bir dedikodu çıkarmışlar, onu bir yakalarsam, dedikoduyu çıkaranı, 12 Eylülden beter edeceğim!" dediğini yazarak filistin askısında gerilmiş ya da hücresinde taşa çivilenmiş kaskatı yüzleri kıkır kıkır güldürmekten öldürmüş olmanın keyfini yaşıyor. Ne keyf ama! Buna karşın, 12 Eylülün faşist kimliğinin, kandökücü, canalıcı kimliğinin dizelerinden sızdığı şiirlerde, faşizmin "f"sini değil, "fazla sözcük israfı"nı görüyor.

"Havada Kalan Güvercin" yazısını okuduktan sonra, merak ettim, bir de şiirlerine bakayım dedim Nesin'in, *Sondan Başa* kitabının 4. baskısında gördüm. Fethi Naci, 15 Ocak 1981'de, *Milliyet Sanat*'ta yayınlanan yazısında, yani benim

İlhan'la ilgili şiirlerle yoğunlaşıp yumaklandığım günlerde, "Aziz Nesin'in 'şiirleri' de ayrı bir konu" diye yazmış ve vargısını şöyle özetlemiş: "Aziz Nesin gibi yaşını başını almış bir yazar o lafları 'şiir' diye nasıl yayımlar, anlamak zor. Karadenizdeki yapı ustaları ne kadar mimarsa, gülmece yazarı Aziz nesin de o kadar şair!" Fethi Naci'nin bu sözleri çok beğenilmiş olmalı ki, Oktay Akbal da yinelemiş yazısında. Burada benim sorunum, Aziz Nesin'in şiiri değil. Ama şunu belirtmenin gereği var ki, şiir konusundaki yazıları kadar, şiiri de, üzerinde durulacak herhangi bir nitelik taşımıyor. Negatif özellikleri ise, saymakla bitmez. Çünkü, Nesin'in "Havada Kalan Güvercin" yazısını yazdığı tarihe (12 Şubat 1992) değin yazılmış şiirlerini okuyanlar, bu döneme kadar Türkiye'de yalnızca iki şeyin ya da sorunun olduğunu duyumsayabilirler. Biri, Aziz Nesin'in sağlık açısından sorunu olan kalbi; öteki, aşk sorunu olan yüreği. Faşist kırımlar, kıyınlar, darağaçları, cezaevleri, işkenceler, baskınlar, yasaklar, hiç birini bir "kalp"li ve bir "yürek"li Aziz Nesin'in "şiirli dünyasında" bulmak olanaklı değildir. Benimle ilgili sorun da, tam da burada toplanmaktadır. Doğal ki şiir ile sınırlı olarak. Bu nedenle de, "Canım Aziz Nesin işte!" deyip geçmiyorum, beni "aptal" yerine koyması, "enayi" olduğumu duyumsatması da değil sorun. Sorun, öldürümlerin olduğu kadar, İlhan'ın öldürülüşünün anlamını, genel bir cinayetle özdeşlemiş, yani bir "cinayet" olarak, benim İlhan'ın öldürülüşü karşısında çaresiz kalışımı ve çığlıklanışımı, bir kardeşin bir kardeşe sevgisi olarak sınırlamış olması, İlhan'ın öldürülmesiyle simgelenen ve ülkeyi burkacında boğan sistemi ve bu sistemin küresel boyutunu, İlhan'ın öldürülmesinden yalıtması ve gözardı etmiş olmasıdır. Okuyalım bir kez daha Nesin'i: "Muzaffer hiç de enayi değil. Biliyor şiirlerinin şiir olmadığını. Öyleyse niçin yayımlıyor? Bana öyle geliyor ki, gözünün önünde dövülerek öldürülen kardeşi İlhan için yazdığı ağıtların dergilerde yitmeyip bir kitapta derlenmesi daha da kalıcı olabilmesi için bu şiir kitabını yayınlamış... (...) Bu, *saygı duyulacak bir duygudur, kardeş sevgisi* duygusu... *Muzaffer İl-*

han'ı çok seviyordu. İlhan'ın genç yaşta öldürülmesi de alçakça bir cinayet... İlhan'ın ölümünden sonra Muzaffer yıkıldı. (...) çok, çok zayıflamıştı. Muzaffer, öldürülen kardeşini kendinde yaşatmak istedi; dünyayı kendi varlığında, *biri kardeşi biri de kendisi, iki kişiyi, bir can içinde yaşamak istedi. Zaman her acıyı sağaltıyor, azaltıyor, ama büsbütün unutturamıyor.* (...) Bu kitabı, şiir kitabı değil de *ağıt kitabı olarak okumak*, bence daha doğru olur." (s. 283, 284.)

Okurun da algılayacağı gibi, faşizm gözardı edilerek, öldürümün anlamı, salt bir kardeş sevgisine indirgeniyor.

o

Burada yeri değilse de, yinelemek gereğini duyuyorum: Faşizm, demokratik yöntemlerle ülkeyi yönetemediği zaman, demokratik-olmayan yöntemlere başvurur. 12 Eylül, işkencesiyle, içerde ve dışarda işlediği cinayetleriyle budur, başındaki "güdekçi" komutanın sokaktaki insanı güldüren sözleri değil. Ne denli kılıfına uydurulmuş, emirle, baskıyla, entrikayla verilmiş olursa olsun, bir yargı kararı, yargı kararıdır. Yargılayarak, tutuklayarak, bir ömürboyunu birkaç kez aşan hapis cezaları verdirerek, yayınladığımız yayınların yayınlanmasını önleyemeyenler, yasal-olmayan yöntemlere başvuracak, yayıncı iki kardeşi, yasak yayın bulundurduğu yalanıyla gözaltına aldırıp orada dövdürerek öldürtmek isteyeceklerdir. Evimizin karşısına kurulmuş pusudan çıkmayı başarmıştık, bizi, bu kez cezaevine aldılar, pusuya cezaevlerinde ellerimiz, kollarımız bağlı düşürdüler. Sokakta bizi vuramayanlar, cezaevi aracında vurdular. "İlhan Türküsü"nde çığlıklandığım gibi "*uğruya düşmüştü canımız*". Gözaltına alınmamız bize kurulmuş bir pusuydu. Aziz Nesin'in söylediği gibi, İlhan gözümün önünde dövülmedi, birlikte dövüldük ve Sıkıyönetim Komutanlığının dördüncü gün açıklamak zorunda olduğu gibi bir erin dipçik darbesiyle de ölmedi İlhan, dört ere dövdürdüler, cezaevi arabası içinde, indirildikten sonra, cezaevi avlusu önünde. İlhan dördüncü kez düştüğü

yerden doğrulmakta zorlanıncaya kadar. Bu faşist öldürümü sorgulayan, yergileyen şiirleri, bir kardeşin, kardeşine duyduğu sevgiyle sınırlamak, bu sevgiyi yaşatmak duygusuyla şiirlerin kitaplaştırıldığını söylemek, ama bu şiirlerin kaidesini oluşturan faşizmi sorgulayan, yargılayan, yergileyen özünü gözardı etmek, faşizme karşı savaşımı gözardı etmek değildir de nedir?

Doğal ki, bu şiirler, İlhan'ı öldürtenlerin olduğu gibi, bu öldürüme tırnak sürtenlerin de dışında kaldı ve kalacak. Aynı değerleri paylaştıklarımız arasında da, şiir olarak bunları beğenmeyenler kuşkusuz olacak. Özellikle, şiirinin ibresi, kimi sevse ona çevrilmiş olanlar, ya da yaşları ilerledikçe genç hatunların kukularına girememenin ızdırabını şiirlerinin kaidesine koyanlara, bu şiirlerin fazla bir şey söylemeyeceği açık. Ama Marx, Engels, Lenin, Stalin ve Mao'nun kitaplarını yayınladığımız için, Darwin'i yayınladığımız için, faşizmi gözaltında, kontrgerillada işkenceleriyle, cezaevlerinde darağaçlarıyla, sokakta suikastleriyle, hileleriyle, oyunlarıyla yazdığımız, açıkladığımız için, işkencede, sorguda, cezaevinde kırılmadığımız, dağılmadığımız, tuzbuz olmadığımız için, faşizmin "devlet" kimliği içinde pusuya düşürdüğü, dövülerek ve döverek öldürdüğü bir insana, aynı pusudan ölmeden çıkmış bir insanın yazdığı şiirler için, onur kırıcı sözler söylemek, bağışlanır bir davranış olamaz. Çünkü İlhan için yazılmış hemen her şiir, insan olmanın terazisinde faşizmi sorgulayan bir şiirdir. *İlhan İlhan* kitabı ve bu kitaptaki şiirler bunun somut kanıtıdır. Bu şiirler, doğal olarak, yalnızca ölmüş bir insan için, salt İlhan için yazılmış şiirler değildir; öldüğü için yazılmış şiirler değildir; öldürüldüğü için yazılmış şiirlerdir. Öldürümün olduğu kadar, öldürenin kirli ve iğrenç kimliği, banyosunda geliştirilen fotoğraf kartı gibi, burada, netleşiyor.

Öldürümün anlamı, davranışta, duruşta, düşünüşte, "durgun sulardan duru" genç bir insana, çağımızın en ağır, aynı insan paydasında bütünleşen hepimizin en ağır biçimde (dövülerek) aşağılanmak istenmiş olmasında büyüyor. Bunu,

bir kez daha burada somutlaştırmak gerekiyor. İlhan'a yazdığım şiirlerden, bunları duyumsatan dizeler aktarmak istiyorum:

İlk şiir "***İlhan'ın Son Beş Günü İçin Fotoğraflar***"dan: *İlhan'ı gördüm düşüyor / Yanım ateşe düşüyor / ... / İlhan'ı gördüm yaralı / Gözleri kandan hareli /.../ İlhan'ın paltosu kanlı / Alazlanmış tüter canı*... (Aralık 1980.)

"***İlhan Türküsü***"nden. ... *Göyneğimiz mintanımız / Uğruya düşmüş canımız / Candan akar kanlarımız / Benzer vurulmuşa kardaş / /... Ocağımız engin yanar / Acı yanar ağu yanar / Ölmez ölümün uğuldar / Dağa kardaş taşa kardaş*... (16 Aralık 1980.)

"***Ölümün Olduğu Yerde***"den (Ülkü Tamer'in "Çadırların Olduğu Yerde" şiirinden esinlenerek): ... *Buluttan çıkmayan güneş gibi / Kitapların sözcükleri arasında / Bir üniversite öğrencisinin koltuğunda / Bir bilgenin gelecek bulgularında / Bir ozanın doğacak dizelerinde / / Marşandizlerin döktüğü ateşin alazında / Kömürün ve maltızın alazında / Anamızın karakoyun yününden ördüğü / Kaba başlığın ve eldivenin / Isıttığı çocuk / ların düşlerini / Yarına ve güneşe çıkarmak için / Engin bir su gibi biriktirdiğin düşüncende / / ... İbrahim oğlu Yusuf'un / Kerpiç evinden ve linyit kokan ocağından / Yoksulluğundan ve hüznünden büyüttüğü / Tatlı oğul / Vurulmuş gibi sessiz düştüğün yerde / Bir güvercin gibi sessiz uçurduğun canında / Sen varsan / Ölümün olduğu yerde olmayacaksın*. (12 Ocak 1981.)

"***Yokluğunun Şiiri***"nden: ... *Ne çok buluşmuştuk seninle / Görüş yerinde / Mahkeme kapısında / Nezaretin parmaklığında / Ne çok koşmuştuk seninle / Düşüncelerin akıp çoğaldığı sayfalarda / Kaygıyla kolkola ve umutla da / Hüzünle kolkola ve sevinçle de / Çarpan bir yürekle ve soluk soluğa / / Seni görmeye geldiğim zaman ama sensiz / Soğuk teneşirde çırılçıplak / Bu yaz Akdeniz güneşinin kararttığı gövdende / Açılmış yaraların ve akan kanların yazdığı / Yüzüne vurulmuş acının yazdığı / Ve artık hiç bir şeyin silemeyeceği / Göğ ekinken vurup biçen / Al at iken kırıp geçen / Zorun*

ve zulmün bastırdığı günleri ... (24 Ocak 1991.)

"***Ozana Soru***'dan: ... *Bitkindi akşam / Bitkin ve dalgın / Acıkmıştı kardeşim / Kuytusundaydı ekmeğin / Kanarken halk çiçeği / Düşerken dağ gülü // Miskindi akşam / Miskin ve sinsi / Çevrilmiştik / Demirle de / Kuşatılmıştık / Namlularla da // Canıydı akan / Halkının canından / Kanıydı yakan / Ve dağlayan / Suskun halkının gövdesini* ... (23 Nisan 1981.)

"***Hasretle Gülüşüne***"den: ... *Gün olur da / Dağılırsa bulutlar / Açarsa mavi çiçeğini gökyüzü / Yeni baskısını hazırlarız /* Kapital'*in / Yeni kitabını zorun ve zulmün / Emeğin ve özgürlüğün / Çağıldayan sesini / Dökeriz yeniden kurşuna* ... (17 Haziran 1981.)

"***Biz İkimiz İki Kardeş***"ten (Ahmet Say'ın *Türkiye Yazıları*'nda yayınlayacağı bir fotoğrafa altyazı olarak yazılmıştı): ... *Ve biz geleceğiz bir gün, biz ikimiz / Yanyana ve omuzomuza / Bileklerimizde / Kitaba ve düşünceye vurulu zincirle / Taşıdığımız / Kitabı, özgürlüğü ve umudu / Göklerinde / Alanlarında gibi yurdumuzun / Ilık nisan güneşini / İçerken yapraklar / Eriyen karın altından topraktan / İnce dal uçlarından ağaçların / Yürüyen kalabalığın içinden.* (Eylül 1981.)

Kitabın ve İlhan'ın son şiiri "Bir Yalnızlık Ezgisi". Bunun biçemi, hepsinden farklı. Şiirin tamamı şöyle:

Bir Yalnızlık Ezgisi

Kederin ırmağıyım bulvarın
Kırmızı güneşin kovgunu
Kararan bakırın sesiyim
Kederin ırmağıyım bulvarın

Göğ doruğum yıldızcığım
Seni benden seçme beni

Kederin kuşlarıyım ikindi tarlalarının
Ekin biçenlerin üstünde dönen
Akşam sularına inen
Kederin kuşlarıyım ikindi tarlalarının

Gülen yüzüm dağ çiçeğim
Sensiz beni açma beni

Kederin kardeşiyim evlerin
Gülüşü düşürülmüş evlerin
Çocukların gözlerine tüneyen
Kederin kardeşiyim evlerin

Can soluğum güvercinim
Kanat vurup geçme beni

Kederin bıçağıyım gecenin
Kara atlısıyım karanlığın
Kara güneşin yamçısı
Kederin bıçağıyım gecenin

Gözbebeğim laciverdim
Ölüm alıp göçme beni

Yazko Edebiyat, Aralık 1982

"Vargı, okurun!" demiyorum. Çünkü, burada, apaçık nesnel bir gerçeklik var. Bu nesnel gerçekliğin ya bilincine varılır ya da varılmaz. Bu gerçekliğin öznelleştirilerek özünün karartılması da doğru yöntem olamaz. Faşist öldürümün burkacında, baskının yoğunluğunda, ilerici basının boğulduğu, *Cumhuriyet*'in kapatıldığı, İlhan'ın toprağa verilişinin haber olarak yayınlanamadığı günlerde, öznel acımla yumaklaşan faşist öldürümü, kızamık döken çocuk gibi, şiir olarak döküverdim. İlhan dövülerek öldürüldü, iki ay sonra, doğum günü için verdiğimiz ilan yayınlanamadı, "dövülerek" sözcüğü çıka-

rıldı, "öldürüldü" diye de yayınlanamadı, iznimiz olmadan, ancak, "öldü" diye yayınladılar. Yayınlandığı zaman, yayınlayanlar sinsice sorgulandı. İlhan'ın öldürülüşünü, dövülerek öldürüldüğünü, bu şiirlerle, bu şiirleri İlhan'a yazılmış mektuplar içinde dergilerde yayınlayarak, duyurabildik. Aşılmaz, aşınmaz, delinmez sanılan yasak duvarı ilkin bu şiirlerle delindi. Ama öncesi var. İlk katkı Aziz Ağbeyden gelecekti. Benden, köşeli yaşlar için istediği yazının yerine, "Canıma Can Olan Kardeşim İlhan Erdost"u göndermiştim. İlhan 7 Kasım (1980) günü akşamı öldürülmüştü. Beni 11 Kasım günü akşamı çıkardılar gözaltında tutulduğum Mamak Askeri Cezaevinden. Arkadaşlarımız, dostlarımız, öldürümü hemen yazmamı istediler. Başıma benzer bir olay gelir kaygısındaydılar. 15 Kasım 1980'de yazdığım, "Canıma Can Olan Kardeşim İlhan Erdost" yazısını, Aziz Nesin, *Nesin Vakfı — Edebiyat Yıllığı 1981*'de yayınladı. İlhan'a yazdığım mektuplar, ilkin, *Bilim ve Sanat*, *Yarın* dergilerinde, daha sonra *Yazko Edebiyat*, *Türkiye Yazıları* ve başka dergilerde yayınlandı. *İlhan İlhan*'ı ilk kez Aralık 1983'te, İlhan'ın doğum gününde (17 Aralık) yayınlayabildim. Basımevinin sahibi, Sıkıyönetim Savcılığına yalnız götürmeye çekindiği için birlikte götürdük kitabı. Kitapla ilgili ilk yazıyı Oktay Akbal yazdı, 29 Aralık 1983'te *Cumhuriyet*'te, "*İlhan İlhan* bir çığlık gibi sesleniyor hepimize. Toplumun sağırlığına, acımasızlığına; bugünden yarına, nice 'kurban' adına." diye yazdı Oktay Akbal. Oktay Akbal'ın yazısı *Cumhuriyet*'te yayınlandığı gün, ben, evimizden ayrı bir başka evdeydim. Çünkü *İlhan İlhan*'ın yayınlandığı yıldönümünde ve İlhan'la ilgili duruşmadan çıktığımız gün, polis kitap depomuzu basmış, beni evden almaya geldikleri sırada, ev halkı, yeni bir ölüm kaygısıyla, beni evden uzaklaştırmışlardı. *Cumhuriyet*'in rotatifinde Oktay Akbal'ın yazısı basılırken, enfarktüslü amcam, Emniyete alınmıştı, evimizde karakol kurmuştu polisler. Sonra öğrenecektim, Oktay Akbal'ın yazısının birkaç gün geciktirilerek yayınlanabildiğini. Oktay Akbal'dan bu yazısının öcünü de alacaklardı bir başka yazısından cezaevinde yatırarak. Bir başka deyişle, fa-

şizmin kendi ölçeğinde kabuğunu çatlatmakta önemli bir işlevi oldu bu şiirlerin, yazıların, anıların, anlatıların. Bunların arasında şiirlerimi, şiir biçiminde olmasa da özünde birer şiir olan düz yazılarımı, sanki İlhan doğal bir ölümle yaşamdan ayrılmış olsaydı ve ben kardeşimi çok sevdiğim için gene bu şiirleri yazarmışım gibi, öznel bir kardeş sevgisine indirgenilmiş olmasını bağışlamam ve okura dönerek, sizin vargınız ne diye de sormam.

Yazımızın başlığıyla noktalarsak. Şiir, kuşkusuz, onu üretenin yaşamsal birikiminden olduğu kadar, zihinsel birikiminden de yalıtılamaz; tüm bir yaşamın, şairin bir ya da bütün şiirlerinde bulunacağını düşünmek yanlış olacağı gibi, şiirinde, şairin zihinsel birikiminin tam bir sergilenişini düşünmek de gülünç olurdu. Bütün bunlara karşın, şiir, salt soyut da olsa, şairden soyutlanamayacağı gibi, şair de şiirinde, şiirini kendinden soyutlayamaz. Bir şiir karşısında, şairi bilmenin gereği olmayacaktır, ama şiirden şairine ulaşmak, şiiri çözümlerken, şairini de çözümlemiş olmak, birbiriyle içiçe geçer. Bu nedenle belirteceğim ki, şiirlerimi, toplumsallaşmadan (yani basılıp yayınlanmadan önce) nasıl ki çöp sepetine atabilir, yakabilir, yok edebilirsem, bir başkası da, toplumsallaşmış da olsa özel tasarrufunda bulundurduğu basılı kağıdı söz olarak, yazı olarak ya da fiziksel olarak çöp sepetine atabilir, yakabilir, yokedebilir; ama bunların dile getirildiği yazılar yayınlandığı ve dolayısıyla toplumsallaştığı zaman, bu şiirlerin toplumsal değerlerinin, toplumsal anlamda yokedilişi sürecine de girilmiş olur.

Burada benim karşı çıktığım şey, şiirlerin şiir olarak yani öznel niteliğine ilişkin değerlendirmeler değil, onların öznel olarak ifade edilmiş olan toplumsal değerlerinin yadsınmış olmasıdır. Paylaştığımız bu değerlere saygılı olmak demek, kendini bilmek demektir. Yunus'un deyişiyle, "*sen kendin bilmez isen / bu nice okumaktır*".

Eylül 2001, Ankara
Edebiyat ve Eleştiri,
Sayı: 58, Kasım-Aralık 2001

"KUUUŞ" SESLERİ!

1

Ahmet Yıldız, "*Defterimde Kuş Sesleri*" kitabı dolayısıyla söyleşmiş Erdal Öz'le. *Edebiyat ve Eleştiri*'nin Temmuz-Ağustos 2003 / 68. sayısında yayınlanan bu söyleşide, Yıldız'ın,

> "—*Gülünün Solduğu Akşam*'dan sonra çıkan tartışmaları anımsıyorum. Özellikle Halit Çelenk'in sizin için söyledikleri, yazdıkları..."

sorusunu, Erdal Öz, ermiş bir bilgenin engin gönüllülüğüyle yanıtlamış. Demiş ki: "Ben belleğimde güzellikleri saklayan biriyim. Küslükten hiç hoşlanmam. Çirkinlikleri her zaman unutmak isterim, unuturum." Unuturmuş ama, "Sayın Halit Çelenk'in yaptıklarını" hala bağışlayamamış. Birlikte okuyalım, Öz'ün yanıtını:

"Sayın Halit Çelenk'in yaptıklarını hala bağışlayamıyorum. O kitap yüzünden ne yazık ki onunla olan yakınlığımı

da yitirdim. *Gülünün Solduğu Akşam*'ın biraz aceleye gelmiş ilk eksik biçimi olan *Deniz Gezmiş Anlatıyor* adlı kitabıma Halit Beyin gösterdiği ölçüsüz, acımasız tepki, bu yakınlığa ister istemez o büyük noktayı koydu. Halit Bey, nedense öylesine öfkelendi ki, Deniz Gezmiş'lerle o dönemde benim cezaevinde bile olmadığımı söyleyecek kadar ileri gitti. Oysa Deniz'in ipten kurtulan arkadaşlarının pek çoğu hala hayatta. Ben o konuşmaları onların yanında yapmış, o notları onların yanında almıştım. Bu karşı çıkışlar çok acı verdi bana. Ama ben belleğimde güzellikleri saklayan biriyim. Küslükten hiç hoşlanmam.

"Çirkinlikleri her zaman unutmak isterim. Unuturum. Siz hatırlattınız da onun için bu açıklamayı yapmak zorunda kaldım. Bakın *Defterimde Kuş Sesleri*'nde de geçiyor sayın Halit Çelenk'in adı. Tüm kırgınlığıma karşın onu da, Muzaffer Erdost'u da, onlara kırgın biri olarak yazmadım. Onları sevgiyle andım."

Denizler'in idamlarından, yani 6 Mayıs 1972'den buyana 31 yıl, ya da onbirbin gün geçti.

Yalnız zaman geçmedi, idamların burkacında bir de 12 Eylül (1980) yaşandı. İp altında onlarca genç koparıldı yaşamdan.

Yangının, baskının, kimliğin eritilmesinin, kişiliğin çürütülmesinin kurumsallaştırıldığı cezaevlerini protesto edenlerin yüzbir can verdiği ölüm oruçlarının binbirinci gününde, Erdal Öz, bu kez, çok sevdiği anlaşılan üç aylık tutukluluk günlerini belgeselleştirdiği *Kuş Sesleri*'yle çıkıverdi okurun önüne. *Kuş Sesleri* hoş geldi, safalar getirdi ama, okurun yukardaki satırlarda göreceği gibi, Denizler'in idamlarında odaklaşan, bir bakıma onların adında simgeleşen bir dönemin savaşımlarıyla ömrünü yoğurmuş, Denizler'in idamlarını yazmış olan Halit Çelenk'e duyduğu öfkeyi, "Halit Çelenk'in öfkesi" (*Yeni Gündem*, 5 Nisan 1987) olarak okurun önüne koymasına da vesile yapıldı. Bu nedenle ilkin Halit Çelenk'e sordum, "Erdal'ın *Deniz Gezmiş Anlatıyor* kitabıyla ilgili ne yazdınız?" diye.

"Ben, dedi Çelenk, Erdal'ın kitabıyla ilgili bir şey yazmadım."

Öz'ün bir yazısı yayınlanmıştı *Yeni Gündem*'de (sayı: 57, 5-11 Nisan1987). "İletişim" yayınlıyordu dergiyi. Çelenk'e ve bu arada bana da kırıcı sözler söylüyordu Öz. Çelenk'in bana verdiği notlar ile desteklenen bir yanıt yazmış, dergiye göndermiştim. (*Yeni Gündem*, sayı: 59, 19-25 Nisan 1987.)

Erdal Öz, Çelenk'in aldığı bellargal "haplarından" dolayı, Deniz, Yusuf ve Hüseyin'in idamlarını algılayamayacak denli bilincinin yerinde olmadığını söylüyor, idam gecesini doğru olarak kendisinin yazdığını, Çelenk'in ise *İdam Gecesi Anıları* kitabında idamlarla ilgili bölümü, kendi kitabından aşırdığını ileri sürüyordu. O zaman yanıt olarak yazdığım ve *Yeni Gündem*'e gönderdiğim, bendeki daktilo metinden aktarayım:

Ve gene der ki Öz, "çocukların asılış sahnesinin anlatıldığı bölüm", "benim kitabımdan alınmıştır". Burada da durmaz, Halit Çelenk için sürdürür yazısını: "Asılış gecesi içtiği bellergal haplarıyla nasıl uyuştuğunu, sonra da nasıl pek bir şey hatırlayamadığını, isterseniz, asılışların bence tek görgü tanığı olan Avukat Mükerrem Erdoğan'a sorun, bir de o anlatsın." (Erdal Öz, "Deniz'in yakın dostu olmadım", Yeni Gündem, sayı 57, 5-11 Nisan 1987, s. 55.)

Halit Çelenk, infaz için evden alındığında, "bir" bellergal aldığını kitabında kendisi yazar. Şimdi şöyle anlatıyor: "Bir insanın böylesine büyük bir acıya, yakından tanıyıp sevdiği üç gencin infazını izlemeye, çocukların vasiyetlerini yerine getirmek için orada bulunmaya hazırlanırken, buna dayanabilmek için kendini hazırlaması ve dayanabilme gücünü arttırması için aldığı bir bellargal hapını, bugün böylesine istismar etmek insanlığa aykırı değil midir?" Çelenk, ayrıca ekler: "Mükerrem Erdoğan bu konuda, insanlık adına, meslek adına açıklama yapsın, bekliyorum."

Avukat Mükerrem Erdoğan'ın açıklaması, *Yeni Gündem*'de (sayı: 59, 19-25 Nisan 1987) yayınlanacaktır. "Avukat Mükerrem Erdoğan'ın açıklaması" başlığı altında yayın-

lanan bu açıklamada, Erdoğan, "Derginizde Erdal Öz'ün açıklaması olarak yeralan metinde bana atfen, Avukat Halit Çelenk'in infaz gecesi aldığı bellergal hapı nedeniyle olayı hatırlamayacak durumda olduğu ifade edilmiştir. Benim böyle bir beyanım yoktur, olamaz. Aksine, infaz gecesi ile ilgili anlatımımda çok açık şekilde, müvekkillerimiz ve ilgililerle olan görüşme ve konuşmalarımız arasında Avukat Halit Çelenk'in son derece doğru ve gerekli davranış ve girişimleri anlatılmıştır. Bu da ancak iradesiyle bilinci mükemmel bir insanın tavrı olarak ortaya konmuştur. Ağabeyimiz ve büyüğümüz olarak gönlümüzde ve yüreğimizde engin bir yeri olan Sayın Halit Çelenk, bilindiği gibi yaşamının her döneminde dikkatli, bilinçli ve ölçülü bir insan örneğidir."

Bildiklerimi burada eksiksiz anlatmak isterim:

Denizler'in idamından çok sonra, Dış-B koğuşuna, Erdal Öz ile birlikte getirildiğinde Mükerrem Erdoğan, Çelenk'in dindirici hap almış olduğunu bana da söylemişti. Ama bundan Çelenk'in idamları izleyemeyecek denli uyuşukluk içersinde olduğu, özellikle de Çelenk'in, idamlarla ilgili "pek bir şey hatırlayamadığı" vargısına varmak olanaklı olmadığı gibi Çelenk'in idamlar sırasında nerdeyse uyur-gezer gibi dolaştığı sonucunu çıkarmak da kuşkusuz doğru olmazdı. Tarihin soluksuz kaldığı, insanlar devinse de, aklın, mantığın, insanı insan yapan tüm değerlerin katılaşıp kaldığı bir anda ve ortamda, Halit Çelenk'in, tarihin ağır çekiminin ağırlığıyla, bu cinayeti sorguladığı bir süreci, "uyuşukluk" olarak, "pek bir şey hatırlayacak durumda olmamak" olarak nitelemek doğru olabilir miydi?

Mükerrem Erdoğan'ı o gün de bugün de tanıyan pek azdır. Erdal'ın *Kuş Sesleri* kitabında da yer yer geçiyor adı. Deniz'lerin avukatlarından biri ve sanırım en genci. Üç idam nedeniyle, idamlarda üç avukatın bulunması düşünülmüş ilkin, sonra Niyazi Ağırnaslı ile Halit Çelenk'in bulunmasına karar verilmiş. Ağırnaslı, "Ben bu yaşımda dayanamam, gelemem!" demiş, ısrar üzerine de,"Mükerrem gitsin!" demiş. Mükerrem Erdoğan'ın infazlarda bulunması böyle. Üstelik

Deniz'ler, idamlarında bulunması için, "vasiyet" niteliğinde söz almışlar Çelenk'ten.

İdam Gecesi Anıları'ndan özetleyerek okuyalım:

13 Mart 1972 pazartesi günü Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'la görüşmek için üç avukat arkadaşla birlikte Mamak 1 Nolu Cezaevine giden Halit Çelenk, burada, Cezaevi Müdürü Kemal Saldıraner'in, "Artık dava bitti. Karar Yargıtayca onandı ve Büyük Millet Meclisi'nce karara bağlandı. Avukatlık bir konu kalmadı. Komutanın bana verdiği talimata göre görüşmeniz mümkün değildir." sözleriyle geri çevrilmek istenir. Tartışma sonunda "yalnız bir avukatın görüşmesine izin verilir" ve birlikte geldikleri avukat arkadaşları Çelenk'in görüşmesini isterler. Subay, astsubay ve sivil görevlilerin bulunduğu ve konuşmaları kaydettikleri görüşme yerinde, ilkin Deniz, sonra Yusuf ve daha sonra Hüseyin Halit Çelenk'e isteklerini sıralarlar. Dört istekten birincisi, Taylan Özgür'ün babasının kendi ailesi için satın aldığını öğrendikleri üç kişilik mezara gömülmeleriyle ilgilidir. İkinci istekleri şöyle: "İnfazlarda en azından bir avukatımız ve olanak varsa özellikle siz bulunun. İnfazlar hakkında ileride maksatlı çevreler tarafından spekülasyonlar yapılabilir, yanlış ve gerçek-dışı şeyler söylenebilir ve yazılabilir. İnfazda bulunacak avukatlarımız ya da avukatımız tanık olsunlar, durumu görsünler, bu tür olası yayınlar hakkında açıklama yapsınlar." (*İdam Gecesi Anıları*, Onur Yayınları, Sekizinci Baskı, Aralık 1990, s. 61-62.)

Erdal Öz'ün, idam gecesini, Çelenk'in Erdal Öz'ün kitabından aktardığını, "kurguların aynı, sözcüklerin aynı, ayrıntıların aynı" olduğunu yazması üzerine de şu açıklamayı yapmak gereğini duyacaktır Çelenk:

"İnfazdan sonra, müdürün odasında, çocukların söylediklerini, ben ve Mükerrem, aklımızda tutmaya çalışarak, tutanağa yazdırdık. Ben ve Mükerrem Erdoğan, idam gecesini ayrı ayrı notlar halinde yazmış, çevremizdekilere dağıtmıştık. Bu konuda yapılan yayınlarda da bu notlardan yararlanıldı. Bunlar elden ele dolaştı. Kendisi ya bu notlardan

almış, ya da açıkladığı gibi, Mükerrem Erdoğan'la konuşup yazmış olabilir. Kitabını ben o zaman da okumadım Erdal Öz'ün."

Ama Erdal Öz, Halit Çelenk'in kitabındaki "çocukların asılış sahnesinin anlatıldığı bölüm"ün, kendi kitabından "alındığını" söyleyecek, Çelenk ise, "pek bir şey hatırlayamayacak" denli "uyuşuk" olmadığını kanıtlamaya zorlanacaktır. Cemal Süreya'nın çığlıklanışıyla: Tanrım!..

2

İdam Gecesi Anıları'nda idamların anlatıldığı bölüme şöyle başlıyor Çelenk (bu alıntı *italik* dizildi):

6 Mayıs 1972. Saat 0.30. Beşevler'deki evimin kapısı çalınıyor. (...) Görevliler kapıya geldikleri zaman beni hazır buluyorlar. Eşimin uzattığı Bellargal'i yutuyor ve şişesini cebime koyuyorum. Hemen çıkıyoruz. (...) Sokaklar bomboş ve sessiz. Kapının önünde siyah, 06 AA 748 plaka sayılı resmi bir araba duruyor. (...) Beşevler, Emniyet Sarayı yolu ile Ankara Merkez Cezaevine doğru yolalıyoruz.

(...) Cezaevi, etrafındaki yol ve alanlar asker ve zırhlı araçlarla kordon altında. Projektörlerle aydınlatılan cezaevi, kuşatılan bir kaleyi andırıyor.

Avukat Mükerrem Erdoğan'la karşılaşıyoruz. O da başka bir resmi araba ile alınarak kapıya getirilmiş, birbirimizi orada görüyoruz.

Arabadan inerek, bizleri getiren görevlilerle birlikte bahçeye doğru birkaç adım ilerliyoruz. Bahçede üstümüzübaşımızı arıyorlar. Bahçe kapısından geçerek cezaevinin kapısından giriyoruz. ...

Bu geniş giriş yerinin sağ tarafında on-onbeş kadar albay, bir de üsteğmen bekliyor. Sol tarafta üç gardiyan duruyor. Üstümüzde ve ceplerimizde ne varsa çıkarıp, kenarda duran masanın üzerine bırakmamızı söylüyorlar. Avukat Mükerrem Erdoğan'la birlikte cüzdanlarımızı, mendillerimi-

zi, sigara paketlerimizi, kibrit ve dolmakalemlerimizi vb. masanın üzerine bırakıyoruz. Cebimdeki Bellargal şişesini de masanın üzerine bırakıyorum. Subaylardan birisi şişede ne olduğunu soruyor. Şişede Bellargal bulunduğunu, bunun herkes tarafından kullanılan sinir yatıştırıcı bir hap olduğunu söylüyorum. "Şişe burada kalsın" diyor.

Bir görevli bütün giysilerimizi, çorap ve ayakkabımıza varıncaya kadar inceden inceye arıyor. Arama tamamlandıktan sonra ceplerimizden çıkardığımız şeyleri veriyorlar. Bellargal şişesi kalıyor. (...)

Kapıdan küçük avluya giriyoruz. (...) Ortadaki karakavağın sol tarafına bir demir sehpa kurulmuş. Tepesinde ip ve ilmik. Altında orta boyda bir masa. Masanın üstünde de bir tabure var.

Sağdaki birkaç ayak merdiveni atlayarak başgardiyanın odasının önündeki koridora çıkıyoruz. Ankara İnfaz Savcısı Sami Uğur bizi karşılıyor:

— Sizi müvekkillerinizle görüştüreceğiz, biliyorsunuz tashihi karar talebiniz Askeri Yargıtayca reddedildi. ... (Burada, Tashihi Karar talebi üzerine Çelenk ile İnfaz Savcısı arasında uzunca bir tartışma yer alıyor.)

Başgardiyanın odasına giriyoruz.

Yaklaşık 3-4 metrekare genişliğindeki bu odanın sağ tarafında ve sehpanın bulunduğu avluya bakan pencerenin karşısında bir koltukta Deniz Gezmiş oturuyor. Sırtında parka, üstünde boğazlı sarı-yeşil yün bir kazak, ayağında limon küfü kadife bir pantolon ve postallar içinde dimdik bir görüntüsü var. Elleri arkadan kelepçeli. Birkaç görevli kol ve omuzlarından tutuyor. Ayaklarında kalın demirden yapılmış, bilek kalınlığında zincirler. Bu zincirler iki ayağından ayrı ayrı iki asma kilitle kilitlenmiş. Tunç renkli zincirler. Yeni ve ilk kez kullanıldığı besbelli.

Odada 25 kadar yüksek rütbeli subay, emniyet memuru ve cezaevi görevlisi. Çoğu ayakta. Tevfik Türing ile Ali Elverdi de bunlar arasında.

Gezmiş odada beni ve Mükerrem Erdoğan'ı görünce gü-

lümsüyor ve bize "hoşgeldiniz" diyor. Yüzünde inançlı ve yürekli bir ifade okunuyor. Bir görevlinin ağzına verdiği uçlu bir sigarayı içiyor. Yanındaki masanın üzerinde bir "Samsun" paketi var. Bizleri görmekten memnun olduğu bakışlarından anlaşılıyor.

Gözlerimize bakarak:

— İki gün öncesine kadar "Birinci" içiyorduk. İki günden beri sonucu bildiğimizden, hiç olmazsa iki gün uçlu sigara içelim dedik, diyor ve ekliyor:

— Geldiğinize sevindim. Ölüme nasıl gittiğimizi gözlerinizle görüp, yarınki kuşaklara doğru olarak anlatasınız diye, sizlerin olaya tanık olmanızı istedik. Daha önce de söylemiştim. Bizleri Cebeci Mezarlığında Taylan'ın yanına gömün.

Bu sırada infaz savcısı söze karışarak Deniz'e soruyor:

— Deniz, kendini nasıl hissediyorsun?

Deniz başını infaz savcısına doğru kaldırıyor ve gülerek:

— Çok mutluyum ve rahatım, diyor.

— Avukatlarına bir şey söyleyecek misin?

— Söyleyeceklerimi söyledim, diyor.

İdam gecesinin anlatıldığı 26 sayfanın (s. 75-101) ilk üç sayfasından bir kesit bu. Bu bölümde, idamlar anlatılır ve "ölüm infaz tutanağı"yla bölüm sona erer. Çelenk, yaşadığı, algıladığı, tanığı olduğu süreci olabildiğince yalın bir dille anlatıyor. Erdal Öz, bu bölümü, Çelenk "benim kitabımdan aldı", yani "aşırdı" diyor.

Çelenk, idamlar için evden alındığı zaman, kapıdan çıkarken Şekibe Çelenk'in uzattığı bir bellargal aldığını, cebindeki bellargal şişesinin cezaevinin girişinde subayın buyruğu üzerine alıkonduğunu yazmış ve bunlar ilk kez 1978'de yayınlanmıştı. Bu satırlar, *İdam Gecesi Anıları*'nın her yeni baskısında yinelendiği halde, Erdal Öz, Çelenk'in kitabının yayınından sekiz yıl ve *Gülünün Solduğu Akşam* kitabı yayınlandıktan sonra, Çelenk'in, kendisini uyutup-uyuşturacak denli fazla bellargal hapı almış olduğunu söyleyecek, "aldığı bellargal haplarından nasıl uyuştuğunu, hiç

bir şey hatırlamadığını bir de Mükerrem Erdoğan'dan dinleyin" diyecekti. Çünkü diyecek, "asılışların bence tek *görgü tanığı* Mükerrem Erdoğan'dır".

Halit Çelenk, o zaman bana ilettiği notlarda bilincinin yerinde olduğuna kanıt olarak birkaç örnek verecekti. *Yeni Gündem*'e gönderdiğim yanıt-yazımdan aktarayım:

"Deniz Gezmiş, 'arkadaşlarımla vedalaşmak istiyorum' dedi. İnfaz savcısı Sami Uğur izin vermedi. Ben, o zaman, "son istek"leridir, ahlak-dışı ve yasa-dışı olmayan her isteğin yerine getirilmesinin gerekli olduğunu" söyledim savcıya. Gene izin vermedi. Ankara Savcısı Fazıl Alp yukarı katta bir odadaydı. Yanına çıktım. Sınıf arkadaşımdı. Kendisine durumu ilettim. Aşağıya kadar inerek, infaz savcısına, "Bırakın, görüşsünler birbirleriyle" dedi. Deniz'i önce Yusuf'un, sonra Hüseyin'in alındığı odaya götürdüler, birbirleriyle vedalaştılar."

Devam ediyor Çelenk:

"Deniz asıldı, bir süre geçti, beden titreşiyor. O zaman, ordaki doktora, "Siz de bilirsiniz, bize asıldıktan birbuçuk-iki dakika sonra can çıkar diye okutmuşlardı, on dakika oldu, hala acı çekiyor', dedim. Doktor gitti, nabzına baktı, döndü. Nabzın attığını söyledi. Cellat geldi, Deniz iri ve ağır, ip kopar diye iki kat ilmik attığını söyledi. İlmik boğazı sıkmamıştı, bu nedenle Deniz otuz dakika ipte asılı kaldı. Yusuf ve Hüseyin'in ilmiklerinin tek olmasını istedik."

Tam da ipte asılı kaldıkları dakikalarda kuştüyü yorganının altında düşler aleminde yüzmesi olası biri, Deniz'i, otuz dakika ipte can çekişirken izlemeye yargılanmış (ve otuz dakikada otuz yıl yaşlanmış) bir insanın, hiç bir şey algılayamadığını söyleyecek, otuz yıl sonra da, kendisini, bu bir şey algılayamadığını söylediği kişi tarafından "iftiraya uğramış bir mağdur" olarak göstermekte duraksamayacaktır.

Erdal Öz'ün, Deniz'e, Denizler'e, idamlara bakışındaki "bireyci" yaklaşım nedeniyle, şu da belirtilmeli ki, Deniz-Yusuf-Hüseyin'in idamları, idamların siyasal/ideolojik özelli-

ğinden yalıtılamaz. Bunun gibi, onların idamları, sosyalist ve kapitalist iki dünya sisteminin kesiştiği coğrafya üzerinde örtük bir biçimde yürütülen bu iki sistem arasındaki savaştan da yalıtılamaz.

Her ileri hareketi olduğu gibi, Türkiye'de yükselmekte olan bağımsızlaşma, demokratikleşme ve özgürleşme hareketini de, dünya komünist silahlı ayaklanmasının dolaylı saldırısı olarak niteleyen ve Denizler ile arkadaşlarının Altıncı Filoyu protesto etmelerini, Büyükelçi Commer'in arabasını ODTÜ'de yakmalarını bu "dolaylı saldırı"nın birer parçası olarak niteleyerek ABD'nin, bu "saldırıları", "özel savaş" yöntemleriyle siyasal erke egemen olan güce bastırtmış olmasından da ayrı düşünülemez Denizler'in idamı. Bir NATO kuruluşu olan ve bize kendi adını "Kontrgerilla" olarak duyuran CIA bağlantılı Gladyo'nun, "beyaz hukuk yaftası" giydirdiği apaçık bir cinayet olmaktan da yalıtılamaz Deniz'lerin idamı.

Ama idamların siyasal içeriğini çözümlemekten yoksun bir kimlik, Denizler'in "boku bokuna" idam edildiklerini yazmakta duraksamaz. (Bkz: *Yeni Gündem*, sayı: 57.)

İdamları, ancak, kamera ile görüntülemeye indirgeyerek toplumsal/ulusal/evrensel tarihinden soyutlayan ve kendi "kişisel çıkar"ına kilitlemiş bir kimlik, "seyretmiş" birinin ağzından yazdığı idamları, üstlendiği görevin gereği olduğu kadar, yüklendiği bir "vasiyeti" yerine getirmek sorumluluğuyla *yaşamış* birinin anlatımına, benim anlatımım diye ipotek koymaya kalkışabilir.

Deniz ile Yusuf'un yakalandıkları ve bütün basının en ince ayrıntısına kadar yazdığı süreci, bir kez de cezaevinde Deniz kendisine anlattığı için, salt bunu gerekçe yaparak, geçmişin geleceği biçtiği, sermayenin emeği boğduğu, emperyalist gericiliğin ulusallığı boğazladığı "an"ı simgeleyen idamları, kendi kişisel çıkarı açısından ipotek altına almakta duraksamaz: "Ben yazdım, Çelenk benim kitabımdan aldı." Asılma sürecini Deniz'in Erdal'a anlatmış olmasının olanağı kuşkusuz yok. Bunu anlatmayı ve yazmayı, idamla-

rı, savunmanları olarak izleyenlere bırakmak doğru bir yöntemken Erdal "malı götürmek"te hiçbir kural tanımıyor. Ama Deniz'in kendisine anlattıklarını, "*Deniz Gezmiş Anlatıyor*"da söylendiği gibi, "*Gülünün Solduğu Akşam*"da değiştirerek yazabiliyor. Örneğin Deniz konuşurken "devrim" demiş ama ikinci kitapta bu "kavga" olmuş; Deniz "Marksizm-Leninizm" demiş, bu "dünya görüşü" olmuş. (Bkz: *Yeni Gündem*, sayı: 54, s. 57.)

3

Öz'ün, Denizler'in bulunduğu sırada, 1 Nolu Cezaevinde bulunup bulunmadığı sorusuna gelince. *Deniz Gezmiş Anlatıyor*'un yayınından sonra bu sözlerin söylendiği ileri sürüldüğüne göre, bir kez daha yineleyelim ki, Halit Çelenk, "Ben Erdal'ın kitabını okumadım, kitabı için de bir şey yazmadım!" diyor. Ama ben *Yanıt*'ımda "kuşku duyduğumu" yazmışım.

Erdal Öz, uçak kaçırma olayından dolayı, bir kez daha cezaevine getirildiğinde, Dış-B'de bir iki gün birlikte olduk. Öz, burada, bana, Deniz Gezmiş ile yaptığı röportajı, bir İsveç gazetesinin satın almak istediğini söylemişti. Ben de Deniz ile ne zaman röportaj yaptığını sormuştum. Birlikte bulunduğumuz Yıldırım Bölgeden (3 Nolu Cezaevinden) 1 Nolu Cezaevine getirildiğinde yaptığını söylemişti. *Gülünün Solduğu Akşam* yayınlandığı zaman, *Bilim ve Sanat*'ta (Kasım 1986, sayı: 71, s. 38) yayınlanan "Belleğin Solgun Hafifliği" adlı yazımda da, Erdal'ın Deniz ile konuştuğunu (kendisinin bana anlatımına uygun olarak) yazmıştım. Şöyle:

"... koğuş kıdemlisi yardımcısı olan Erdal Öz, 3 Nolu Cezaevinden 1 Nolu Cezaevine götürüldü. Bu süre içersinde, Deniz'ler, ilk kondukları arka hücrelerden ön hücrelere alınmışlardı. Erdal Öz'ün Deniz Gezmiş ile (o zaman ikinci koğuşun yanında bulunan) çay ocağında karşılaşması ve daha sonra, bir hukukçu olarak savunmalarına yardımcı olması amacıyla hücrelerine gitmesine izin verilmesi, bu döneme

rastlar. Yukarda, Öz'ün kitabından aktardığım konuşmalar da, Deniz'lerin savunma öncesi dönemlerinde yapılmış konuşmaların bir kesitidir."

Ben, Öz'ün, Deniz'le konuştuğundan kuşku duymamıştım. Ama, kendi açıklamaları nedeniyle, daha sonra bu kuşkuyu duyacaktım. "Yanıt" yazımdan okuyalım:

Erdal Öz'ün, söylediği gibi Deniz'le konuştuğu da şimdi kuşkulu, Deniz'in koğuşlarda arkadaşlarına anlattıklarından derleyip toparladığı izlenimi güçlendi. Başlangıçta, izin alarak koğuş hücresine gittiğini, orada Deniz'in söyleyip kendisinin yazdığını söylüyordu. Şimdi, iki kitabı arasındaki farklara maddi gerekçe olarak, "Özellikle Deniz ve arkadaşlarıyla yaptığım konuşmalar, sorulmuş *dağınık* sorulara verilmiş *dağınık* yanıtlardan oluşur. Planlı bir soru-yanıt olayı yaşanmamıştır." (*Nokta*, 12 Nisan 1987) derken, daha önce söylediğini yalanlar kendisi. Yer adlarını, insan adlarını karıştırması, zaman ve tanım çelişkileri, kitabın çeşitli ağızlardan derlenmiş olduğu görüşünü de güçlendirir.

Bu sözlerden, "Deniz Gezmiş'lerle o dönemde Erdal Öz'ün aynı cezaevinde olmadığı" gibi bir sonuç çıkarmak olanaklı değildir. Denizler'in idam kararı tarihiyle bağlantılı olarak yapılmış bazı "açıklamalar" dolayısıyla, onlara idam cezası verildiği tarihten *sonra* ve idam kararının Meclis'te oylanmasından *önce*, Erdal'ın, bu cezaevinde bulunmadığı söylenmişse, bu, bugün de doğrudur.

Erdal Öz, "Halit Bey, nedense öylesine öfkelendi ki, Deniz Gezmiş'lerle o dönemde benim cezaevinde bile olmadığımı söyleyecek kadar ileri gitti." derken, sanırız, Halit Çelenk'in *Yeni Gündem*'e (sayı: 53, 8-14 Mart 1987) yaptığı açıklamada yer alan "Erdal Öz, Deniz'ler hakkında verilen idam kararı kesinleştiğinde hapiste değildi, çoktan tahliye olmuştu." sözlerinden çıkarıyor. Ama bu sözlerden, Erdal'ın söylediği gibi bir sonuç çıkarmak olanaklı mı?

İdam Gecesi Anıları, ilkin Mayıs 1978'de yayınlanmış. İlk baskısı Ülke Yayınları arasında çıkmıştı. Vahap Erdoğdu sahibiydi. İkinci ve üçüncü baskıları da Ülke Yayınları arasında yayınlanmıştı. Üçüncü baskının, bizim İlkyaz Basımevinde basıldığını anımsıyorum. Haziran 1980 tarihini taşıyor ama, basımevinden alınmadan Sıkıyönetim Komutanlığının emriyle basımevi kapatılmıştı, kapısı mühürlenmiş, bu kitap da başka birçok yayınımız gibi basımevinde kalmıştı.

Bu sırada, yani 12 Eylül (1980) döneminde, 7 Kasım 1980'de, bir kardeş verdim. Erdal'ın 15-20 gün kaldığı ve fındık-fıstık oynar gibi koğuşlara girip çıktığını yazdığı Mamak cezaevinde. İlhan'ın öldürülmesinden bir süre sonra da açıldı basımevi. Ben basımevine gitmedim. Kapalı kaldığı sırada, yağan yağmurla birlikte Kızılay'ın lağımı boşalmış basımevine. Makineler ve birkaç kamyon kitap bokun içinde kalmış. *İdam Gecesi Anıları* da, bu kitaplar arasında bozulmuş. Merdiven çıkışına konan ikiyüz kadar kitap dışında, çöpe atılmıştı.

Yetmemişti. Demetevler'deki depomuz "kendiliğinden" yanıverecekti. Bu depo, Münir Ramazan Aktolga'nın, Erdal'a silahını doğrultarak yayınlarımızı çalmasını buyurduğu (Anafartalar'daki adliye emanetine ve oradan devrimci yayınlar satan kitabevlerine taşınıp elaltından satılarak, epeyce kitapçının nemalanacağı) depomuz değildi. İtfaiye o kadar su sıkmış, ya da itfaiyeye o kadar su sıktırılmıştı ki, hamurlaşmış ve dağılmış kitaplardan bir küçük tepe oluşmuştu deponun ortasında. Bu tepenin üstünde, iki elim cebimde, otuz yılın kısa bir özetini anımsamak gibi bir karabasan yaşadığım sırada, iki polis kollarıma girerek beni Yenimahalle karakoluna götürmüşler, halam oğlunu Birinci Şubeye aldıktan sonra, serbest bırakmışlardı. Daha sonra DGM'ye çağrılacaktım. Ne için çağrıldığımı anlayamamış, Halit Çelenk ile birlikte gitmiştik. Savcı beni, fakülte yıllarından, öğrenci yurdundan tanıyormuş, onun için dosyamı kendisi almış. Ta-

kipsizlik kararı verecekmiş. Nedenini de açıklamıştı: Yanan (yakılan) depoda yasak yayın bulunmadığı için.

Ne basımevinin bok içinde kalması, birkaç kamyon kitabın zayolması, ne deponun yakılması, kitapların su içinde hamurlaşması —hani derler ya— "şuramı" tıklatmadı. Ama Erdal Öz, *İdam Gecesi Anıları*'nı, *Gülünün Solduğu Akşam*'ın yayınlanmasının hemen ardından alelacele basan "yayıncı Muzaffer Erdost'a paraca soluk aldırdığını" söylediği zaman, paracı kimliğinin kirli gömleğini bana giydirmeye kalkışması ağırıma gidecekti. Bunun için anlatayım *İdam Gecesi Anıları*'nın 4. baskısını bizim nasıl ve neden bastığımızı.

12 Eylülden ya da İlhan'ın öldürülmesinin üzerinden altı yıl kadar zaman geçmişti. İlhan'ın davası "yukardan" halledilmiş, sona yaklaşılmıştı. Bu yıllar, aynı zamanda, 12 Eylül cuntasının yarısı sol görüşlü elli insanı astığı yıllardı ve biz, yangından mahkemeye, mahkemeden mezarlığa, evimizden karakola taşındığımız günlerin bir ölçüde geride kalmaya başladığı bir döneme girmiştik. İnsan Hakları Derneğini yenileyin kurmuştuk. Bu günlerin birinde Halit Çelenk telefon etti. Adını yeni duyduğum bir yayınevinin *İdam Gecesi Anıları*'nı basmak istediğini söyledi. Nasıl bir yayınevi, güvenilir mi, diye soruverdi. Tanıdığım, bildiğim bir yayınevi değildi. *İdam Gecesi Anıları*, bizim yayın konumuzun dışındaydı, ama *İlhanilhan*'ı yayınladıktan sonra, Barışta, İstanbul'da cezaevleri ve idamlarla ilgili iki kitap daha yayınlamıştı. Çelenk'e, isterse, kitabını, (İlhan'ın kurucusu olduğu) Onur Yayınları arasında yayınlayabileceğimizi söyledim. Kitabın dördüncü baskısı Onur Yayınları arasında Aralık 1986'da yayınlandı.

Yanıt yazımdan aktardığım pasajlardan okuyalım Erdal Öz'ü:

"Yıllardır basılmazken, nedense *Gülünün Solduğu Akşam* adlı kitabım çıktıktan sonra hızla basılıp piyasaya sürülen ve gerek **derleyicisi** Halit Çelenk'e, gerek yayıncısı Muzaffer Erdost'a paraca soluk aldıran *İdam Gecesi Anıla-*

rı'nın..." (*Yeni Gündem*, sayı: 57, s. 55.)

Deniz'ler ile ilgili her yayını "para" ile ölçmekten başka bir ölçüt bilmeyen, Deniz ile birkaç saatlik görüşmesini, onların idam edildikleri sehpanın altında bir "hazine"ye dönüştüren Öz'ün, *İdam Gecesi Anıları*'nın yazarını, "derleyici" olarak nitelemesindeki "ince" karalamayı, yani mahkeme kararları dahil her bölümü bir başkasından, idamlarla ilgili bölümü de kendisinden aldığını (siz "aşırdığını" diye okuyunuz) dolaylı olarak duyumsatmış olmasının derin anlamını okura anımsatmakla yetineyim.

5

Erdal Öz, Deniz'le konuşmuş, konuşmuştur; konuşmadı diyen olmadı. Deniz, kendisine, "Bizi sen yazacaksın reis!" demiş, demiştir. Ama bunlardan, idam sürecini, Deniz'in de idamlarda bulunmasını özellikle istediği Halit Çelenk'in değil, Erdal'ın yazmasını istediği gibi bir sonuç çıkarmak olası mıdır? İkincisi, anı yazma sorumluluğudur. *Ayrı* zamanlarda yazılan *aynı* olaylar arasında anlatım farkları olması doğaldır. Olayların, olguların, özsel içeriğinden bilinçli olarak saptırılarak bir "lekeleme"ye dönüştürülmesini, anlatım farkları olarak açıklamak ise olanaklı değildir. İşte bir örnek:

Deniz Gezmiş Anlatıyor (İstanbul 1986): (s. 11-12):

Niye, Fakir Baykurt, Dursun Akçam buradalar" dedim. Ama bizden uzaktalar" dedi [Deniz] "Dış-B'deler."

Gülünün Solduğu Akşam (İstanbul 1986):

Niye?" dedim, "Fakir Baykurt burada. Dursun Akçam da burada. Muzaffer Erdost da, Mümtaz Soysal da." "Ama aramızda değiller." dedi [Deniz], "Hemen Dış-B'ye attılar kapağı."

Defterimde Kuş Sesleri (İstanbul 2003):

"Peki ama neden yazarlarımız içerde değil?" [dedi Deniz].

Niye?" dedim, "Fakir Baykurt Burada. Dursun Akçam da burada.

Muzaffer Erdost da. Emil Galip de. Mümtaz Soysal da..."

Ama aramızda değiller" dedi, [Deniz] "Çoğu 'Dış-B Koğuşu'na attı kapağı."

Aynı sahne. Birinci anlatımda, benim adım, yani "Muzaffer Erdost" yok. İkinci ve üçüncü anlatımlarda var. Birincisinde, "Dış-B'deler." demiş Deniz. İkincisinde, "Hemen Dış-B'ye attılar kapağı." demiş. Üçüncüsünde "Çoğu Dış-B Koğuşuna attı kapağı." demiş,

Niçin Deniz "hepsi" derken, bu kez "çoğu" diye değiştirmiş sözünü?.

"*Kuş Sesleri*'nde (s. 132) Denizlerin koğuşuna ilk girişinin gecesinde tuttuğu notları bir kağıda çekerken, yanındaki yatakta Emil Galip yattığı için.

Deniz Gezmiş Anlatıyor'da, Deniz'in, "Dış-B'deler." sözüne düştüğü yıldız notta şunları yazar Öz:

"*Dış B adıyla anılan koğuş, cezaevinin dış kesimindeydi. En rahat koğuştu. Orada daha çok profesörler, yazarlar kalıyordu. Koşulları, içerdeki koşullara kıyasla çok daha elverişliydi.*"

Gülünün Solduğu Akşam'da da, Deniz'in, "Hemen Dış-B'ye attılar kapağı." tümcesini şu paragraf izler:

'Dış B' denilen yere 'Vitrin' de diyorduk. Mamak cezaevinin dış kesiminde, idarenin bitişiğinde, önündeki çiçekli geniş bahçeye bakan, uzaktan da olsa bütün Ankara'yı gören ayrı bir koğuştu. Orada genellikle üniversite öğretim görevlileri, gazeteciler, yazarlar, yani 'seçkinler' kalıyordu. Beni de bir ara oraya almak istemişler, yanaşmamıştım. İçeride kalmak, içeriyi yaşamak bana daha ilginç gelmişti.

Kuş Sesleri'nde ise "çoğu Dış-B Koğuşuna attı kapağı" tümcesini, Dış-B koğuşunu niteleyen açıklamalar değil, başka konuşmalar izler.

Gülünün Solduğu Akşam yayınlandığında ben Erdal'ın bu yanlışını "belleğin solgun hafifliği" olarak niteledim. Evet, Dış-B koğuşunda bulundum ama, Erdal'ın Deniz Gezmiş'le konuştuğu sırada değil, Deniz'lerin idamından nerdeyse bir yıl sonra. Üstelik buraya, Deniz'lerin idam kararı kesinleştikten sonra alındıkları arka hücrelerde kaldıktan son-

ra getirildim. Ben Dış-B'ye getirildikten bir süre sonra, Erdal Öz de getirildi bu Dış-B koğuşuna, uçak kaçırma nedeniyle alınmış, üç ya da beş gün kalmış, bırakılmıştı. Benim önümde ise, kesinleşmiş toplam 45 yıllık bir mahkumiyet kararı ve yargılaması süren davalarım vardı.

Fakir Baykurt ile Dursun Akçam, ben 1 Nolu Cezaevine getirildiğimde, o zaman açılmamış olan Dış-B'de değil, "vitrin" denen A Koğuşunda olmalıydılar. Çünkü ben, ilkin İstanbul'a götürülmüş, bir ay sonra Ankara'ya getirilmiştim. Bir ay da Ankara'da gözaltında kaldıktan sonra tutuklandım, Mamak'a getirildim.

12 Martta ilk tutuklamaların artması üzerine, benim tutuklanmamdan çok önce A Koğuşu açılmış sanırım. Girişte, penceresi cezaevi bahçesine bakıyor, buraya, öğretim üyeleri, sendika başkanları, yaşlılar vb alınmış, bir bakıma "genç militan"lardan ayırmışlar onları. Ben, bu koğuşa alınmadım. 1 Nolu Cezaevine getirildiğimde, içerdeki koğuşlarda kaldım. Ordan Yıldırım Bölgeye 3 Nolu Cezaevine götürüldüm. Ceza yasasının 141 ve 142 maddelerinden tutuklu olanların nakledileceğini söylemişti bir subay. Dilekçe verenler götürülecekti. Ben de dilekçe verdim. Dilekçe verenlerle birlikte Yıldırım Bölgeye getirildik. Erdal da bu cezaevine getirilenler arasındaydı.

Hiç kimse gözaltına alınmak, tutuklanmak istemez. Ama tutuklandığı zaman, koşulları daha iyi olan yerde kalmayı ister. Bundan doğal bir şey olamaz. Doğal ki, böyle bir istem onur kırıcı, yönetime başeğici bir davranışa indekslenmiş olmasın. Erdal'ın anlatımında bu tür bir aşağılamayı sezinlediğim için söyleyeyim ki, Erdal'ın Dış-B'ye kapağı atmak istemediği doğru olsa bile, benim Dış-B'ye kapağı attığım doğru değildi. "Vitrin" olarak nitelediği "Dış-B" gibi bir koğuşa kapağı atmış olan "seçkinler"i "idarenin kayırdığı adamlar" biçiminde "teşhir" edip, kendisinin bu koğuşa alınmak istenmesine karşın, içerde kalmayı yeğlediği ise hiç doğru değildi. Öyle olsaydı, dilekçe vererek 3 Nolu Cezaevine "kapağı atanlar" arasında olmazdı.

Denizler'le konuştuğu sırada, kendisi, "kapağı attığı" Yıldırım Bölgeden (3 Nolu Cezaevinden) "cebren" getirilmişti 1 Nolu Cezaevine. *Kuş Sesleri*'nde yayınladığı karısına mektubunda, "... geldik yine *ilk tıkıldığımız yere*, Mamak'a" diye yazıyor ve ekliyordu: "Bu gece yeni bir koğuşa geçtim, bir kişilik yer boşaldığını duyunca, yönetime başvurdum, beni oraya aldılar.". Karısına yazdığına göre, burası cezaevinin "en iyi" koğuşuydu, belli ki bu nedenle bu koğuşa gelmek istemişti, en iyi koğuş yeni geldiği koğuş olduğuna göre, en iyi koğuş olarak tanımladığı "Dış-B" henüz açılmamış olmalıydı. İşte tam da bu süreçte konuşacaktı Deniz Gezmiş ile.

Kuş Sesleri'nde, 3 Nolu Cezaevine getirilişini anlatırken,"Muzaffer Erdost da burada, Mamak'ta ayrı koğuşlardaydık" diye yazan Erdal Öz, 3 Nolu Cezaevinden 1 Nolu Cezaevine getirildiği ve benim 3 Nolu Cezaevinde kaldığımı bildiği bir sırada Deniz'e, beni de Dış-B'ye "kapağı atanlar" arasında saydırmasının doğru olmadığını yazmama karşın, kitabının yeni baskılarında bu yanlışını düzeltmemeye "özen" gösterdi, bana olan "sevgi"sinden olacak, kendisini büyültme tutkusundan bir türlü kurtulamadı!

6

Kuş Sesleri'nde, Erdal Öz, babasına yazdığı mektupta, "Büyük maç başlıyor: 6 Eylül." diye yazmış. "Büyük maç" dediği, duruşma günü. Kitabevinin ambalaj kağıtlarına, ünlü devrimcilerin sözlerini koymuş olmaktan yargılanacak biri için, özellikle de idam istemiyle yargılanacak olanların cezaevlerini doldurduğu bir sırada, ne engin gönüllü bir benzetme. İlk duruşmada tahliye olduğunu da yazacaktır. 9 Haziran 1971'de tutuklandığına göre, üç aydan üç gün eksik bir süre tutuklu kalmış. *Kuş Sesleri*'yle birlikte bu tutukluluk günlerinden dört kitap çıkarmayı başarmış. Ama küçük kusurları yok değil. "Tahliye"sini anlattığı yerlerde de bunu görmek olanaklı.

Kuş Sesleri'nde yayınladığı karısına mektubunda, "Du-

ruşma günüm belli olmuş: 6 Eylül 1971 pazartesi günü, saat 14'te, 2 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesinde. Avukatlara haber salın. Gelmek isterlerse buyursunlar." (s. 123) diye yazar.

Siyasal/ideolojik davaların avukatları Ankara'da deyim yerindeyse kurumsallaşmıştı. İlerici, çağdaş avukatlar da bir dernek kuracak kadar çoğalmışlardı. Halit Çelenk, özellikle basınla ilgili davalarda, ilk akla gelen adlardandı. Erdal Öz, daha 3 Nolu Cezaevindeyken, buradaki yazar-çizer takımı arasında, Halit Çelenk gibi siyasal/ideolojik kimliği belirginleşmiş avukatların tahliyelerini geciktireceği görüşü geliştirilmişti. Bunu bana ileten ve benim de avukat konusunda "düşünmemi" öneren bu nitelikteki arkadaş, asker kökenli, askeri yargıçlıktan emekli bir avukat tutmuş, bu avukat ilk duruşmada tahliyesini sağlamıştı.

Yeni Gündem'e yazdığım yanıt'tan aktarayım:

12 Martın ilk aylarında, 3 Nolu Cezaevinde, bir arkadaş, asker kökenli, aynı zamanda siyasal/ideolojik kimliği olmayan bir avukat tuttuğunu söylemişti. Ola ki, kendi ideolojik kimliğini mahkemede avukatı aracılığıyla açıklamak istemiyordu. Böyle düşünen bir arkadaşın daha olduğunu da söyledi. (Erdal Öz, o sırada, 3 nolu cezaevindeydi.)

Erdal'ın "*Gülünün Solduğu Akşam*'da: duruşmaya çıktım, babam benden habersiz asker kökenli bir avukat tutmuş, ilk kez duruşmada gördüm, tahliyemi istemez mi, nasıl üzüldüm, anlatamam, diye yazmasaydı, kimse de üzerinde durmayacaktı bunun.

Yanıt yazımdan sürdüreyim:

Tam da bu sırada, bir akşamüstü, Halit Çelenk'le bir toplantıdan çıkmış, aşağıda arkadaşların inmesini beklerken, (askeri yargıçlıktan emekli) Avukat Hüseyin Duman'la karşılaştık. Ben konuyu açtım. Erdal'ın kitabını gördüğünü, kendisi hakkında yazılanların doğru olmadığını söyledi. Kendisini, babasının değil, bizzat Erdal'ın tuttuğunu, zaten babasının vekaletiyle sıkıyönetim mahkemesine girmesinin olanaksız olduğunu ekledi. Cezaevinde, kendisiyle iki ya da üç kez görüştüğünü de.

Ama *Kuş Sesleri*'nde Avukat Hüseyin Duman'a hiç değinilmez. Eşine, "Avukatlara haber salın. Gelmek isterlerse buyursunlar." diye yazar. "Hukukçu" olarak Deniz'lerin savunmalarına yardımcı olmuş biri için ne "içten" bir çağrı. Vekalet verilmemiş avukatlar sıkıyönetim mahkemelerindeki duruşmalara "avukat" olarak alınabilirlermiş gibi. Üstelik vekalet vermekten kaçındığı ve duruşmasına katılmalarını istemediği "ideolojik" avukatları, sokakta tellal ile duruşmaya çağırmanın bir anlamı varmış gibi. Ama duruşmada, babasının vekaletiyle gelmiş asker kökenli bir avukat görünce, saçını başını yolar, hele tahliye kararı çıkınca!

7

Çağrıldığı halde Dış-B koğuşuna gitmeyip (siz "kapağı atmayıp" diye okuyunuz), tutuklu kaldığı "uzun" üç ay boyunca 1 Nolu Cezaevinin iç koğuşlarında mı kaldı, yoksa bu iç koğuşlara, 3 Nolu Cezaevinden getirilerek (kendi söylemiyle) "tıkıldı" mı? İşte Münir Ramazan Aktolga'nın kaçırılışının Erdal Öz tarafından yazılan öyküsü ve yazmadığı, ama benim "görgü tanığı" olarak belleğimde kalanlar.

Kuş Sesleri, *s. 329-330: "Dışkapı Cezaevinden kaçan Münir Ramazan Aktolga, İstanbul'da yakalanmış, mahkemede sorguya çekilmiş. Cezaevinden nasıl kaçtığını, kaçtığını değil, nasıl kaçırıldığını uzun uzun anlatmış. O kaçtığında ben koğuş yöneticisiydim. Onun kaçışı yüzünden sorgulara çekilmiştim, cezaevi tanklarla çevrilmiş, sonunda da yeniden Mamak Cezaevine gönderilmiştim. Münir'in verdiği ifadesi iğrençti. Anlattığına göre kaçışı ben planlamıştım. (...) Münir'in bunca yalanı karşısında önce paniğe kapıldım. Münir'in belli ki panik içinde uydurduğu yalanı bütünüyle yalanladım. Münir'den hiç beklemezdim bunu."*

Öz, cezaevinden karısına yazmış bunları.

Kuş Sesleri'nden sürdürelim okumayı:

Kuş Sesleri, s. 340: *"Münir'i Yıldırım Bölge Cezaevinden biz kaçırdık. Bu işi Münir'le birlikte dört kişi planlamıştık:*

Şaban İba, Mustafa Kaçaroğlu, İlhan Kalaylıoğlu, bir de ben."

Kuş Sesleri, s. 341-42: "*Bir ara Münir'le ben, kapı yanındaki yatağımın üstüne çıkıp satranç oynadık. ... Dışarıdan işaret gelince indik yataktan. Münir günlük kılığıylaydı. Çay ocağının önüne doğru gitti. Şaban, Kaçaroğlu, İlhan durumu gözlüyorduk. Ya Şaban, ya Kaçaroğlu, ikisinden biri, çay ocağının önüne gitti. Münir'i dışarı itti. Münir tel örgünün ötesine geçti. Yürüyerek uzaklaştı. ... Başarmıştık. İdamla yargılanmakta olan bir arkadaşımızın kaçmasını sağlamıştık.*"

Kuş Sesleri, s. 121-122: "*Aylar sonra Münir yakalanıp İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesinde sorgusu yapılırken kaçış öyküsünü en ince ayrıntısına kadar anlatmış.*" "*... kaçış öyküsünü en ince ayrıntısına kadar büyük bir beceriyle açıklarken ... çok başarılıydı. Daha nice başarılara*!"

Erdal Öz, Askeri Savcılığa çağrılır. Askeri Savcı, Münir Ramazan Aktolga'nın İstanbul'da yakalandıktan sonra verdiği ifadeyi, okuması için Erdal'a uzatır. Erdal, Münir'in, "her şeyi eksiksiz" anlatmış olmasından dolayı, onu "kutlar" ve Münir'in söylediği her şeyi yadsıyarak kendini aklatır. Doğrudur, ama, Aktolga'nın eksiksiz olarak anlattığı ve savcının Erdal'ın önüne koyduğu ifadesi, aslında Münir'in ifadesi midir, yoksa Münir'i kaçıranların ve doğal olarak kaçmayı kurgulayan ve gerçekleştirenlerin bir MİT ajanına anlattıklarının, "ifade" biçimine dönüştürülmüş metni midir? Bu sorunun yanıtını, *Kuş Sesleri*'nde bulmak olanaklı değil, "görgü tanığı" olduğum için bu "eksikliği" gidermeye çalışayım:

Yıl 1971. Haziran'ın son, temmuzun ilk günleriydi. Pazardı, sıcak bir gündü. Saat 17'ye gelmiş olmalıydı. 3 Nolu cezaevinin kapısı açıldı, nöbeti almış olan Muammer assubay içeri girdi. Herkesin yatağına geçmesini, sayım yapacağını söyledi. 84 kişilik tek koğuştan oluşuyordu 3 Nolu Cezaevi. Kapıdan girildiğinde, sağdan en dipteki ranzanın üstündeydi yatağım. Koğuş yöneticisi filan değildim. Yatağın olduğu yerden, assubaya, içersinin çok sıcak ve havasız olduğu-

nu, bizi havalandırmaya çıkarmasını söyledim. Assubay, koğuşun havasını içine çekerek, "Haklısınız!" dedi, nöbetçileri hazırlamak ve bizi havalandırmaya çıkarmak için çıktı. Biraz sonra da, koğuş havalandırmaya çıkarıldı.

Koğuşun kapısının karşısında, havalandırma alanının bir köşesini kapatan, duvarla çevrili üstü açık bir yapı vardı. Bu yapının alt tarafında çay ocağı ve hemen bir adım önünde de telörgü. Erler, tarlaların içinden gelip bu telörgüden içeri girdikleri için, teller, bir insanın eğilip geçebileceği biçimde birbirine bağlanmıştı. Nöbetçisi de çaycıydı. Ben bu dört duvar yapının üst tarafında volta atarken, İlhan Kalaylıoğlu yanıma yaklaştı, "Münir'i dışarı çıkarıyoruz!" dedi, bana haber vermek gereğini duymuştu. Kalaylıoğlu'na, "Assubaya ben söyledim, havalandırmaya çıkardı, şimdi içeri girerken sayılacağız, benim bir tertibim olduğu düşünülebilir, daha sonra çıkarırsınız!" dedim. Kalaylıoğlu, "haklısın" dedi, yanımdan ayrılırken, Şaban İba'yı, karşımdaki telörgünün yanında duran nöbetçi erle konuşurken gördüm. Nöbetçi yüzünü Şaban'a, sırtını çay ocağının köşesini gören boşluğa çevirmişti.

Aradan bir hafta geçti, geçmedi. Bir akşamüstü Ahmet Say, yatağımın yanına gelerek, bana, koğuşta iki gündür bir kişinin eksik olduğunun farkında olup olmadığımı sordu. Anlamıştım. Önemsemedim. Sormadım da.

Aktolga'nın kimin nöbetinde kaçırıldığını bilmiyordum. Çünkü, kimi assubaylar nöbetlerinde sayım yapmıyordu, kimi de, nöbeti devralırken değil, havalandırmadan içeri girerken sayıyordu.

Nöbeti, sayım yapmadan devralan Muammer assubay bizi havalandırmaya çıkarmış, girerken sayım yapmış, bir kişi eksik çıkmıştı. Bir ya da iki kez daha saydıktan sonra, gene kapının girişindeki basamaktan, koğuşun en dibindeki yatağıma doğru bakıp, "Erdost bey, ne diyorsunuz bu işe?" diye sormuştu. Ben de bir şey bilmediğimi söylemiştim. Ertesi gün, assubay ile o gün havalandırmada nöbet alan erlerin tutuklandığını öğrenecektik.

İkinci ya da üçüncü günün akşamı, 3 Nolu Cezaevine, Münir Ramazan'dan boşalan yatağa biri getirildi. Kim, nedir diye herkes birbirine sorarken, gelenin, ODTÜ öğrencisi Eyüp Pehlivan olduğunu öğrenecektik. Münir'in yatağı girişte solda, tuvaletlere açılan kapıdan biriki ranza sonraydı. Kaçaroğlu, İlhami Aras, Mahir Sayın, Şaban İba'nın yanyana, altlı üstlü oldukları yerde. Ben, bir saat sonra tuvalete giderken yeni gelen tutuklunun oturduğu ranzaya eğildim. "Ekip" Eyüp'le konuşup gülüşüyordu. Belli ki, Münir'i nasıl kaçırdıklarını anlatıyorlardı. Eğildim, "Geçmiş olsun Eyüp!" dedim. Tanıyordum. Birkaç kez yayınevine gelmiş, konuşmuştu benimle. Sordum, tutuklanmış ama, neden tutuklandığını bilmiyormuş. Hayır, 1. Nolu Cezaevine götürülmemiş, doğru buraya getirilmiş. Geçmiş olsun dedim yeniden, ayrıldım.

Eyüp o gece kaldı. Ertesi akşam, hava kararddıktan sonra, adı okundu, kapıdan eşyalarını alıp gelmesi isteniyordu. Ardından, 1 Noluya götürülecekmiş, yanlışlıkla buraya getirilmiş diyenler de oldu.

Bir ya da iki gün sonra assubayın tahliye haberinin ardından cezaevi müdürü yarbay, koğuşa gelerek bazı tutukluların 1 Nolu Cezaevine gönderileceğine ilişkin yazılı emri iletti ve bu arkadaşların hazırlanmalarını, biraz sonra gelecek arabayla 1 Nolu Cezaevine gönderileceklerini söyledi. İlhami Aras, öne çıkarak "arkadaşlarımızı" vermeyeceğimizi söyledi. Yarbay sakin biriydi, dışarı çıktı. Kimler karar verdi bilmiyorum ama kapının arkasına ranzalar sürülmeye başlandı. Mahir Sayın, masanın üzerine yığdığı pamuk ve tahta parçalarını tutuşturmak için kolonyası olanlardan kolonya istiyordu. "Enternasyonal", "1 Mayıs", "Jandarma biz" başta olmak üzere marşlar havada uçuşurken, çevremizin tompsunlu erlerle çevrildiğini pencerelerden görecektik. Askerler camların dibine sokulmuş, namlularının uçlarıyla camları kırmış, namluları içeri doğrultmuşlardı. Mahir Sayın, herkesin ortaya toplanmasını buyuruyordu. Buyruğa uyarak yataklarımızdan indik, ortaya yığıldık.

Benim düşüncemi alan olmamıştı. Karışmam da gerek-

mezdi. Ama ortada bir kaçış vardı, bu nedenle bazı olaylara cezaevi gebeydi, biz de bunun içersindeydik. Bir değil birkaç insan ölebilirdi. Münir Ramazan için tek bir dakikamın alt-üst olmasını istemezdim. İçerde panik yaşanıyor, herkes bana, askerin ateş edip etmeyeceğini soruyordu.

Bir assubayın kapıyı, birkaç erle iteklemeye başladığını gördük. İteledikçe, beton üzerinden demir ranzalar geriye doğru kaymaya başladı.

Beş-on dakika sonra da, assubay açılan kanatlı kapının aralığından içeri girdi, ardından erler girerek ranzaları geri çektiler. Merkez Komutanlığından bir albay, cezaevi müdürü, bazı subay ve assubaylar içeri doldu. Albay, içlerinde en yaşlı kişinin kim olduğunu sordu. "Osman emmi, Osman emmi" diye seslendiler. Terzi Osman emmi, üstteki ranzaların birinin dibine sindiği yerden ayakkıltına doğru geldi, "Bağa bah albayım, ben bu çocuhlara deyom ki..." deyince, albay, sözünü kesti, koğuşun sözü geçer en yaşlısını aradığı anlamında, sorusunu yineledi. "Muzaffer ağbi, Muzaffer ağbi" diye bağrıştı çocuklar. Karşısına dikiliverdim albayın. Gün Zileli, benden dolayı, önce karşı çıktığımı, ama albayın karşısına ilkin benim dikildiğimi, yani bir çeşit yiğitlendiğimi yazmış anılarında. Benim öyle bir tavrım olamazdı. 12 Mart döneminde Davutpaşa Kışlasında da Alman gazeteci geldiği zaman, Yaşar Kemal ile Doğan Avcıoğlu, "kol kırılır, yen içinde kalır" diye kıyıya kıvrılmışlardı ama, ben, Sansaryan Handa dövüldüğümüzü ve nasıl işkence yapıldığını, nasıl dövüldüğümüzü anlatmamıza izin verilsin, fotoğraflarımızı çektirelim demekten geri durmamıştım. Şimdi sahne, farklıydı. Ben albayın önüne bir bakıma koğuştakilerin göstermesi üzerine çıkmıştım. Sonra arkadaşların anlattığına göre, albay, arkamdaki erlere, beni dövmeleri için işaret ederken, cezaevi müdürü yarbay, elini tutmuş, "bunun ilgisi yok" demiş, ve durdurmuş dövülmemi. O zaman albay, nakledileceklerin adlarının okunmasını istedi. Sanırım Kaçaroğlu'nun adı okununca, aynı davadan yargılanan İlhami Aras, heyecanla öne çıkarak, kollarını açıp bir şey söylüyordu ki,

albayın işaretiyle, inzibat erleri İlhami'ye copla, tekme tokatla giriştiler. Herkes sessiz kaldı. Listede adı okunanı alıp dışarı götürdüler.

Erdal Öz, *Kuş Sesleri*'nde 17 Ağustos 1971 günlü karısına yazdığı mektupta, "*Mamak Cezaevine gönderilecek kişilerin adları okundu. Ben de vardım gidecekler arasında. Beş dakika içinde toparlandım. Arkadaşların söylediği marşlarla kapıdan çıkıp müthiş bir inzibat kordonu içinde cezaevi arabasına bindirildik. ... Kelepçelenip bindik otobüsümüze, geldik gene ilk tıkıldığımız yere: Mamak'a.*" diye yazacaktır. İşte bu gelişinde, Mamak'ta, 17 Ağustos'tan tahliye olacağı 6 Eylüle kadar, yani 18 gün kalacak, bu süreçte, kendi anlatımına göre, Deniz'le hücre-koğuşta konuşacaktır. Bu süreçte, Deniz'e, Muzaffer Erdost'u da Dış-B'ye kapağı atmış "seçkinler" arasında sayacak, işte burada, tıkıldığını söylediği Mamak'ta "Beni de bir ara Dış-B koğuşuna almak istemişlerdi, yanaşmamıştım. İçerde kalmak, içeriyi yaşamak bana daha ilginç gelmişti." diyecektir.

Aktolga'nın kaçırılışından sonra, bir akşamüstü "tutuklanıp" bu cezaevine getirilen Eyüp Pehlivan'a gelince: Uğur Mumcu, daha sonra, Eyüp Pehlivan'ın MİT ajanı olduğunu, MİT'ten Sıkıyönetim Komutanlığına yazılan bir yazıyı yayınlayarak belgeleyecekti. Bir başka deyişle, Münir Ramazan'ın kaçırılışıyla ilgili olarak askeri savcıya verdiği ifade, büyük bir olasılıkla, Eyüp Pehlivan'a, Aktolga'yı kaçıranların anlattıklarından başka bir şey değildi. "İdamdan yargılanacak bir arkadaşını cezaevinden kaçırmış olmanın" övüncüyle Eyüp'e anlatılmış olması olası kaçırılış öyküsü dolayısıyla, Öz, Münir'i, "başarı" ve "beceri"sinden dolayı kutlamak yerine, kendisini kutlasa ve kendisine bu denli haksızlık etmese daha doğru olurdu. Unutulmasın ki, zekanın parladığı anlar, aklın köreldiği anlardır, ya da tersi. Erdal Öz'ün o zaman da, sonra da, zekasının sürekli parlak kalmış olması, beni şaşırtmamıştır.

Temmuz 2003, Ankara

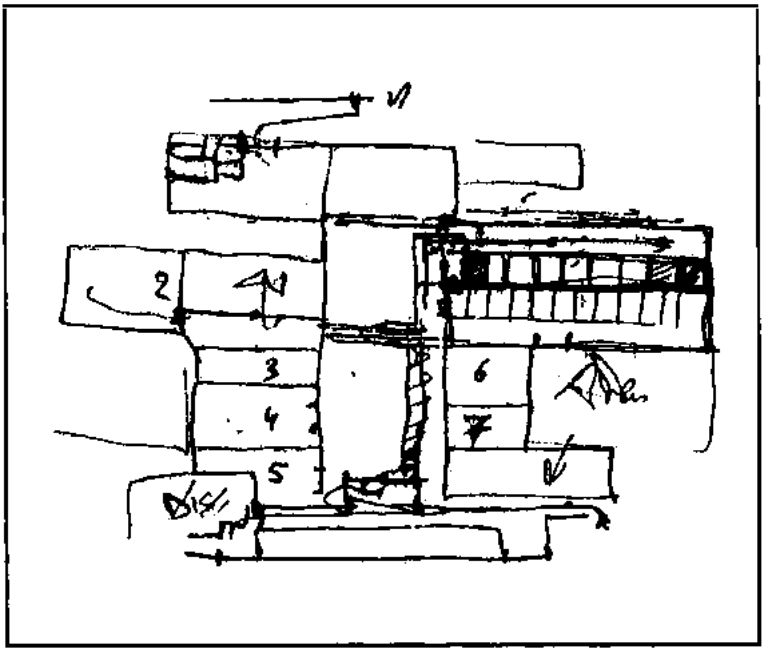
Erdal Öz'ün *Defterimde Kuş Sesleri* kitabının 140. sayfasında biraz eğreti çizilmiş bir kroki ve altında şu açıklama var:

"Deniz Gezmiş ile İrfan Uçar, İstanbul'da Sansaryan Hanındaki Birinci Şube'de, işkence yapılan birbirine bitişik üç, karşılıklı altı hücrenin krokisini birlikte çizmişlerdi."

"Kroki"ye bakarak alt yazıyı okuyan birinin, bu krokide "birbirine bitişik üç ve karşılıklı altı hücre" değil, farklı konumda yedi koğuş ile sırtsırta sıralı iki dizi hücreyi ve iki büyük "avlu"yu görecektir.

12 Mart (1971) döneminde, "1 Nolu Askeri Cezaevi" olarak bilinen cezaevinde kalmış olan biri, bu krokinin, Sansaryan Handaki Birinci Şube hücrelerinin değil, Mamak'taki 1 Nolu Cezaevinin krokisi olduğunu anlar. Bu cezaevinde kalmış olan Erdal Öz, böyle bir şeyi niçin uydurmuş anlamak olanaklı değil.

Ben, 1971'de, Sansaryan Hanın en üst katında, yani Birinci Şubenin hücrelerinde, yani üçer üçer birbirine bitişik karşılıklı altı hücre olan hücrelerin girişte sağdan 2 ve 3'üncüsünde kaldım. Gezmişler idama götürülmeden önce, 1. Nolu Cezaevinde, numaralanmış yedi koğuş vardı. Bu krokide, yedi koğuşun konumu ile ön ve arka hücreler gösterilmektedir. "Avlu" yazılı yer, ön hücrelerin önünde bulunan avludur. İlkin arka hücrelere alınan THKO davası sanıkları, yargılama sırasında ön hücrelere alınmış (Erdal Öz'ün bana anlattığına göre, bu hücrelerin sonundaki hücrede Deniz'in anlattıklarını not etmiş), Deniz, Hüseyin ve Yusuf'un idam kararının onanması üzerine, üçü, yeniden arka hücrelere alınmışlardı. Onları da, ön hücrelerin önündeki avluya havalandırmaya çıkarıyorlardı. Deniz'ler idama götürülürken 3 nolu koğuşta Uğur Mumcu, 4 nolu koğuşta ben bulundum. Krokide "1" rakamıyla gösterilen yerin koridora bakan geniş yüzü demir parmaklıklı olduğu için buraya "Arslan Kafesi" de deniyordu. 1980 Şubat-Martında, gene bu binaya getiril-

***Defterimde Kuş Sesleri*'nde, Sansaryan Han'daki hücreler olduğu söylenen kroki.**

dim, adı B-Bloktu ve gene "Arslan Kafesi"ne kondum, o zaman burası 2 Nolu koğuş olmuştu. Ben, tutuklanıp, 1 Nolu Cezaevine ilk getirildiğimde, arka hücrelerin koridora bakan köşesinde berber odası vardı. Burada, saçlarım kısaltılırken, Mete Ertekin bitişikteki hücredeymiş. Deldiği delikten, benimle konuşmuştu. Kor Koçalak ile aynı hücredeydi. Deniz'in dipdeki hücrelerden birinde olduğunu bana orada Mete söylemişti. Cezaevine girişten arka hücrelerin dipteki hücresine değin uzanan ok çizgisinden, krokinin, Deniz'in ilk getirilişlerinde yattığı hücreyi gösteren bir kroki olduğu düşünülebilir. Ama bu krokinin Sansaryan Handaki Birinci

Şube hücrelerinin krokisi olmadığı açık.

Denizler'in idamından yıllarca sonra Halit Çelenk'i karalamakta duraksamayan Erdal Öz'ün, "kroki"nin alt yazısında, Deniz'lerin idamıyla ilgili kararın Meclis'te yasalaşmasını, halkın deyişiyle, "otuziki dişini" göstererek alkışlamış olan Süleyman Demirel'i, idamlardan bir süre sonra, Sıkıyönetim Askeri Mahkemesindeki duruşmada, "memleketin gözbebeği" olarak niteleyerek tahliyesini sağlamış bulunan İrfan Uçar'ı, Deniz Gezmiş'le "birlikteliğini" bugün de sürdürdüğü anlamı çıkarılabilecek biçimde sunması, (*Kuş Sesleri*'ndeki övgüsel sözlerle birlikte düşünüldüğünde) ayrıca belirtmeye değer.

EŞEK VE KİTAP
BİR TEZEK FUKARASI

Yazacağım "şey"i nasıl anlatsam diye durakladığımda, Veteriner Fakültesi öğrencilik günlerinde sevgili arkadaşım Vural Bilgin'in (1933-1978) sık sık anlattığı ve bizi güldürdüğü fıkrası geldi aklıma:

Padişahımız efendimiz sarayın penceresinden sokağı temaşa eylerken (demek ki penceresi sokağa bakan saray da varmış), aksakal bir dervişin eşeğinin kulağına eğilmiş bir şeyler söylediğini gördükte, "Tiz olun, şu sakallı dervişi huzura alın!" diye buyurmuş.

Eteğinden köteğinden toplayıp getirmişler dervişi huzura.

Sormuş padişah, derviş de söylemiş: "Ben eşeğimle konuşuyordum!"

"Konuşursa eşek okur da!" demiş padişah, kelle pahasına ve bir ay mühlet verip salıvermiş evine dervişi.

Eve vardıkta ve iki eliyle kelleyi yokladıkta, al kara ver kara derken, derviş, çocukluğumuzda her-bişeyin mucidi olarak "takdim" edilen Namık Kemal'in "silindir"ini çalıştırmış.

Kalın yapraklı bir defteri kebirin bir sahifesine arpa ta-

nelerini incelmiş hamurla yapıştırmış. Sabah namazından sonra, eşeğe arpalı sayfayı gösterip yalatmış. Eşek sayfaya dilini yapıştırır arpaları ağzına alırken sayfa da dönermiş. İkinci, üçüncü, derken bütün safyalara arpa yapıştırır, ahır denen laboratuvarda eşeğe okuma öğretirmiş.

Günler geçmiş, ay olmuş, alınmış huzura dervişle eşeği.

Padişah bu, başka ne işi ola ki. Ya okuyan bir eşek temaşa eyleyecek, ya da başı kesilen bir derviş. Veziri azam, veziri vükela, dış sultanlar, iç oğlanlar pür dikkat.

Derviş, defteri kebire benzer "boş" bir kitap koymuş eşeğin önüne. (Kitap da olsa, arpasız kitap boş kitaptır eşek için.)

Arpa şölenine kavuşmanın keyfiyle eşek, iki ayaklarını yana açıp, kuyruğunu kaldırıp, kocaman dilini yapıştırmış kitabın sayfasına. Sayfa dönmüş, diline arpa gelmemiş. Çevirmiş sayfayı, bir daha, bir daha derken, bitivermiş kitap.

Eşek, eşek olduğu için, "Hani bunun arpası be derviş!" diyememiş de, başlamış anırmaya. Üstelik "huzur"da.

"Bre derviş" demiş padişah, eşeğin anırmasını bastırır bir kükremeyle, "bu ne eşkil okumaktır böyle!"

Derviş göğsüne bağlı ellerinin üzerine başını eğerek, "padişahım efendim, demiş, eşek bu, okudu bitti, üfledi gitti!"

Doğal ki, eşek, okumuş bir eşek de olsa, bu kadar zorlanmanın ardından huzuru arka bacaklarının arasından buharlı amberiyle kirletmiş.

Soru şu:

— Derviş kelleyi kurtarmış mı, kurtaramamış mı?

El cevap;

— Derviş kelleyi kurtarmış da, "bık" yüzünden yemiş bıkı.

17 Eylül 1999, Ankara

TÜRKİYE'NİN KARARAN FOTOĞRAFLARI

İlhan'dan İlhan'a Büyüdüm ○ *Işık Kansu*
"Nefes Alamıyorum..."
Halit Çelenk'le
Niçin Uğur? Niye "Umut"?
F-Tipi Cezaevi Üzerine
Hayata Tabut İçinde Dönenler
"Tezkere" ve "Harita"
Savaşa Karşı Şairler Bildirisi
"Stratejik İşbirliği" ve "Kürt Devleti"
Demokratikleşme ve Anadil
Anadil, Konuşma Dili ve Eğitim Dili
Chomsky Keyfi
Dil ve Gen
Kültür ve "Kültür Savaşları"
"Soykırım"ın Öteki Gerçeği
2 Temmuz/Sivas: Faili Belli, İradesi Meçhul
İnanç, Kültür ve Siyaset Kıskacında Aleviler
Bilimi Şeriat Süzgecinden Süzmek
Hasan Ali Yücel İçin
Laiklik, Dinin Siyasallaşması ve Şiddet
Hizbullah (İlim Grubu)
Bu Nice Okumaktır
Kuuuş Sesleri!
Eşek ve Kitap / Bir Tezek Fukarası

ISBN 975-351-020-9